

केन्द्रीय कार्यालय

हरिहरभवन, ललितपुर
पो.ब.न. ११८२, काठमाडौं
इमेल nhrc@nhrcnepal.org
फोन ०१ ५०१००१५, १६, १७, १८
वेबसाइट www.nhrcnepal.org
फ्याक्स ०१ ५५४७९७३, ५५४७९७५
हटलाइन ५० १० ०००

क्षेत्रीय कार्यालयहरू

विराटनगर, बरगाछी चोक
फोन ०२१ ४६१९३१, ४६१०९३
फ्याक्स ०२१ ४६११००

जनकपुर,
फोन ०४१ ५२७८११, ५२७८१२
फ्याक्स ०४१ ५२७२५०

पोखरा, जनप्रिय मार्ग
फोन ०६१ ४६२८११, ४६३८२२
फ्याक्स ०६१ ४६५०४२

नेपालगञ्ज, शान्तिनगर
फोन ०८१ ५२६७०७, ५२६७०८
फ्याक्स ०८१ ५२६७०६

धनगढी, उत्तर बेहेडी
फोन ०९१ ५२५६२१, ५२५६२२
फ्याक्स ०९१५२५६२३

उपक्षेत्रीय कार्यालयहरू

खोटाङ, दिक्तेल, फोन ०३६ ४२०२८४
रूपन्देही, बुटवल, फोन ०७१ ५४६९११
जुम्ला, खलङ्गा, फोन ०८७ ५२०२२२

वार्षिक प्रतिवेदन

आ.व. २०७१/२०७२

वार्षिक प्रतिवेदन आ.व. २०७१/२०७२

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग
हरिहरभवन, ललितपुर, नेपाल

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको वार्षिक प्रतिवेदन

आ.व. २०७१ साउन/२०७२ असार

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग
हरिहरभवन, ललितपुर, नेपाल

आयोगका पदाधिकारी

अध्यक्ष

माननीय अनूप राज शर्मा

सदस्यहरू

माननीय प्रकाश वस्ती

माननीय सुदीप पाठक

माननीय मोहना अन्सारी

माननीय गोविन्द शर्मा, पौडचाल

कामु सचिव

वेदप्रसाद भट्टराई

प्रकाशक: राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग
पो.ब.नं. १९८२, काठमाडौं, नेपाल

प्रकाशन मिति: मङ्सिर, २०७२

प्रति: १०००

प्रतिवेदन नं: १९८/२०७२ (केन्द्रीय कार्यालय)

लेआउट: किशोर कुमार रेग्मी

मुद्रण : दिप किरण प्रिन्टिङ्ग एण्ड ट्रेडर्स
अनामनगर, काठमाडौं

सर्वाधिकार: राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग

आयोगको पूर्व-स्वीकृतिविना यस प्रतिवेदनलाई पुनःउत्पादन एवम् मुद्रण गर्ने गरी सङ्ग्रह गर्न अथवा कुनै पनि माध्यमबाट प्रयोगमा ल्याउन पाइने छैन। बौद्धिक तथा शैक्षिक प्रयोजनार्थ स्रोत खुलाई आवश्यक अंशहरू साभार गरी प्रयोगमा ल्याउन सकिनेछ।

संयोजन/लेखन :
कैलाशकुमार सिवाकोटी/वासुदेव वजगाई

मन्तव्य

दोस्रो विश्वयुद्धअघि कुनै राष्ट्र, व्यक्ति वा समुदाय विशेषमा केन्द्रित मानव अधिकारको विषय त्यसपछिका दिनमा अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा सबैको चासो र सरोकार बन्दै आएको छ। यसको क्षेत्राधिकारको व्यापकतासँगै हिजो मानव अधिकारको मुद्दा नबनेका विषयहरू आज जल्दोबल्दो रूपमा उठान हुन थालेका छन्। मानव अधिकारको संरक्षण एवम् सम्बर्द्धनको लागि घोषणापत्र, सन्धिसम्झौताको साथै कार्यान्वयनको लागि संयन्त्र गठन हुने क्रम निरन्तर चलिरहेको छ। यी सारा प्रयत्नका बावजुद कार्यान्वयन पक्ष फितलो बन्दै जानु चिन्ता एवम् सोचनीय विषय हो।

मानव अधिकारको संरक्षण, सम्बर्द्धन र कार्यान्वयनको सुनिश्चिता गर्नु आयागको कर्तव्य हो। संवैधानिक अङ्गको रूपमा विकसित यस आयोगले आफ्नो स्थापनाकालदेखि नै मानव अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रावधान, संविधान र कानूनको परिधिभित्र आफ्ना कार्यक्रमहरूलाई केन्द्रित गरेको छ। यस आवामा आयोगले सबैका लागि घरघरमा मानव अधिकार, शान्ति र विकासको आधार भन्ने आब्लनका साथ आफ्ना गतिविधिहरूलाई संरक्षण र सम्बर्द्धनमूलक कार्यमार्फत घरघरमा पुऱ्याउने अभियानमा संलग्न भएको छ। यसबाट केही सकरात्मक परिणामहरू देखिएका पनि छन्। राज्य, सरकारी निकाय वा अन्य सरोकारवालाहरू मानव अधिकारको संस्कृतिको विकासमा थप संवेदनशील बन्न पुगेका छन्। यसका बावजुद पनि परिस्थिति त्यति सहज भने छैन। संविधान निर्माण र त्यसको कार्यान्वयन पक्ष उत्तिकै चुनौतीपूर्ण हुन सक्ने सम्भावनालाई नकार्न सकिने अवस्था छैन।

आयोगले संवैधानिक र कानुनी दायित्वअनुरूप आफ्ना कामकारवाहीहरू अगाडि बढाउँदै आएको छ। यस वर्ष आयोगमा जम्मा १६० उजुरी दर्ता भएका छन्। उजुरीका विषयहरूमा न्यायप्रशासन, यातना, दुर्व्यवहार, हत्या, बेपत्ता, अपहरण, कारागार/गैरन्यायिक थुना, धम्की, सम्पत्ति कब्जा, विस्थापन, आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक अधिकारको हनन, महिला अधिकार, बाल अधिकार, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार, जातीय विभेदविरुद्धको अधिकार, आप्रवासी कामदारहरूको अधिकार आदि रहेका छन्। यस आर्थिक वर्षमा आयोगले मानव अधिकारसँग सम्बन्धित विभिन्न विषयलाई लिएर जम्मा २३९ पटक अनुगमन र मानव अधिकार उल्लङ्घन तथा दुरुत्साहनसम्बन्धी २३१ उजुरीहरूमाथि अनुसन्धान सम्पन्न गरेको छ। जम्मा १३२ उजुरीमाथि निर्णय भएको अवस्था छ। यस अवधिमा आयोगबाट २३५ सम्बर्द्धनसम्बन्धी कार्यहरू भएकोमा ४७ वटा सहकार्य र समन्वयमा सम्पन्न भएका छन्। आयोगले सरोकारवाला सङ्घसंस्थाहरूबाट आयोजित कार्यक्रममा विशेषज्ञ (स्रोतव्यक्ति)-को रूपमा पनि जम्मा ५६ र अन्य ४६८ वटा कार्यक्रममा सहभागिता जनाएको छ। यस अवधिमा आयोगबाट प्रतिवेदन/पुस्तिका गरी १९ वटा सामग्रीहरू प्रकाशित भई वितरण गरिएको छ। विभिन्न विषयलाई समेटि ३८ वटा प्रेस-विज्ञप्ति, ४७ वटा प्रेस-नोट र ५ वटा पत्रकार सम्मेलन सम्पन्न भएका छन्।

आयोगमा प्राप्त उजुरी, अनुगमन र अनुसन्धानपछि कार्यान्वयनार्थ राज्य, सरकारी निकाय वा सम्बद्ध पक्षलाई सिफारिसहरू गर्दै आएको छ। सामान्यतः सरकारले आयोगको सिफारिसअनुसार क्षतिपूर्तिको विषयलाई भने सम्बोधन गरिएको स्थिति छ। कानुनी कारवाहीप्रति सरकार र राजनीतिक दलहरू सिद्धान्ततः पूर्ण प्रतिबद्ध रहे पनि व्यवहारतः अपवादवाहेक आरोपित व्यक्ति, संस्था वा अधिकारीहरूमाथि कानुनी कारवाही हुन सकेको छैन। यसतर्फ सम्बन्धित निकायले मानव अधिकार, लोकतन्त्र र कानुनी शासनको अनुभूति दिलाउन विशेष पहल गर्नुपर्ने अवस्था छ। लोकतान्त्रिक मूल्यमान्यताभित्र रही दलहरूले आफ्ना गतिविधि सञ्चालन गर्न र अधिकारको

प्रयोग गर्दा कर्तव्यलाई सम्मान गर्न उत्तिकै आवश्यक छ। यस यस पक्षलाई मनन गरी व्यवहारतः प्रमाणित गर्न ढिला भइसकेको यथार्थतालाई स्मरण गर्न आवश्यक छ !

“घर-घरमा मानव अधिकार शान्ति र विकासको आधार” भन्ने आब्हानका साथ यस आयोगले आफ्नो कार्य थालनी गरेको छ। मानव अधिकार अनुगमन, अनुसन्धान र प्रवर्द्धनात्मक कार्यलाई आयोगले निरन्तरता दिँदै आएको छ। विविध चुनौतीका माफ़ राष्ट्रिय मानव अधिकार संस्थाहरूको अन्तर्राष्ट्रिय समन्वय समितिमा आयोगले आफ्नो “ए” श्रेणीको हैसियत कायम राख्न आयोग सफल भएको छ। यी उपलब्धिका बावजुद आयोग चुनौतीमुक्त भने छैन। आयोगका सिफारिस प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन नहुनु, दण्डहीनताको अवस्था कायम रहनु, सङ्कमणकाल लम्बिनु, वैशाख १२ को विनासकारी भूकम्प लगायतका कारणबाट आयोगका कामकारवाहीहरू प्रभावित बन्न पुगेका छन्। समयानुकूल र मानव अधिकारमैत्री आयोग भवन निर्माण हुन नसक्दा त्यसले पनि काममा असर परेको छ। यी चुनौतीलाई सम्बोधन गर्न एकातिर आयोग स्वयम् लागिपरेको छ भने अर्कोतर्फ संसद्, सरकार, राजनीतिक दल एवम् अन्य सम्बन्धित निकायको बारम्बार ध्यानाकर्षण गराउँदै आएको छ।

एकातिर राजनीति तथा नागरिक अधिकारहरू हनन्को क्रम रोकिन सकेको छैन। अर्कोतिर आर्थिक, सामाजिक एवम् साँस्कृतिक अधिकारको प्रचलनमा पनि विभिन्न समस्याहरू रहेका छन्। अहिले पनि गरिवीको कारण मानिसको जीवनको अधिकार सुरक्षित हुन सकेको छैन। समाजमा बोक्सीको आरोपमा मलमूत्र खुवाउने, कालो मोसो दल्ने, नग्न पारी बेइज्जत गर्ने र हत्या गर्ने सम्मका हर्कतहरू जिवितै छन्। अन्तरजातीय विवाह, दाइजो प्रथाबाट सिर्जित परिस्थिति—निश्चित भइसकेको विवाह भाँडिने, विवाहपश्चात् श्रीमतीलाई घरबाट निकाल्ने, कुटपीट गर्ने, जिउदै जलाउनेजस्ता क्रूर र अमानवीय प्रथाहरू कायमै छन्। यस्ता आपराधिक र असामाजिक प्रवृत्तिलाई निरुत्साहित र उन्मुलन गर्न ढिलाइ भइसकेको छ। यसको लागि सामाजिक जनचेतना र संवैधानिक/कानुनी प्रावधान एवम् स्थापित संयन्त्रमार्फत र अपुग भएमा थप संयन्त्र निर्माण गरी कामकारवाही अगाडि बढाउन आवश्यक छ। यसतर्फ नेपाल सरकार, सरकारका सबै निकाय, राजनीतिक दलहरू, नागरिक समाज र मानवअधिकारकर्मी, सञ्चारकर्मी एवम् सरोकारवालाहरूको भूमिका थप सशक्त हनुपर्ने अवस्था छ।

अन्त्यमा, आयोगलाई पुन्याएको सहयोग र सद्भावप्रति राष्ट्रपति कार्यालय, व्यवस्थापिका-संसद्, सरकार, राजनीतिक दल, नागरिक समाज, मानव अधिकार समुदाय, सञ्चारजगत, पेशाव्यसायी सबैप्रति आभार व्यक्त गर्दछु। त्यसैगरी अन्तर्राष्ट्रिय सङ्घसंस्था, कूटनीतिक निकाय, दातृ निकायप्रति पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु। मेरा सहकर्मी माननीयहरू, आयोगका सचिव एवम् सम्पूर्ण कर्मचारीहरूप्रति पनि कृतज्ञ छु। आयोगका वार्षिक गतिविधिहरूलाई समेटि प्रतिवेदनको रूप दिन संयोजन/लेखन कार्यमा संलग्न मानव अधिकार अधिकृत श्री कैलाशकुमार सिवाकोटी/वासुदेव बजगाईं र सहयोग पुन्याउनुहुने मानव अधिकार अधिकृत लोकनाथ बास्तोला, सहायक प्रथम अनिज परिवार र भाषा सम्पादनको लागि डा. लेखप्रसाद निरौलासहित सबैलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु। आगामी दिनमा पनि सबै पक्षबाट निरन्तर सहयोगको अपेक्षा एवम् विश्वाससहित आफ्नो भनाइ अन्त्य गर्दछु।

धन्यवाद !

२०७२/८/१९

अनूप राज शर्मा

अध्यक्ष

सङ्क्षिप्त/नेपाली रूप

अनेरास्ववियु	: अखिल नेपाल स्वतन्त्र विद्यार्थी युनियन
रामाअआ/आयोग	: राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग
आइसीसी	: इन्टरनेसनल कोअर्डिनेसन कमिटी
आइसीजे	: इन्टरनेसनल कोर्ट अफ जुरिस्ट
आइसीआरसी	: रेडक्रसको अन्तर्राष्ट्रिय समिति
आइसीसी	: इन्टरनेसनल कोअर्डिनेसन कमिटी
आव	: आर्थिक वर्ष
इप्रका	: इलाका प्रहरी कार्यालय
उमनपा	: उप-महानगरपालिका
उक्षेका	: उपक्षेत्रीय कार्यालय
एनेकपा (माओवादी)	: एकीकृत नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी (माओवादी)
नेकपा (एमाले)	: नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी (एकीकृत मार्क्सवादी-लेनिनवादी)
एपीएफ	: एसिया प्यासिफिक फोरम
ओएचसीएचआर	: संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय मानव अधिकार उच्चआयुक्तको कार्यालय
कामु	: कामय मुकायम
केका	: केन्द्रीय कार्यालय
गाविस	: गाउँ विकास समिति
गैसस	: गैरसरकारी संस्था
जिप्रका	: जिल्ला प्रशासन कार्यालय
जिप्रका	: जिल्ला प्रहरी कार्यालय
जिविस	: जिल्ला विकास समिति
नपा	: नगरपालिका
निमावि	: निम्नमाध्यमिक विद्यालय
नेकपा-माओवादी	: नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी-माओवादी
नेका	: नेपाली काङ्ग्रेस
नेविसङ्घ	: नेपाल विद्यार्थी सङ्घ
पुनेअ	: पुनरावेदन अदालत
प्रअ	: प्रधानाध्यापक

प्रज	:	प्रहरी जवान
प्रजिअ	:	प्रमुख जिल्ला अधिकारी
प्रनानि	:	प्रहरी नायब निरीक्षक
प्रसनि	:	प्रहरी सहायक निरीक्षक
प्रह	:	प्रहरी हवलदार
प्रावि	:	प्राथमिक विद्यालय
फान	:	फाइल नम्बर
मनपा	:	महानगरपालिका
मा.	:	माननीय
मावि	:	माध्यमिक विद्यालय
मिन	:	मिसिल नम्बर
राप्रपा	:	राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी
वाइसीएल	:	योड कम्प्युनिस्ट लिग
विसं	:	विक्रम संवत्
सअ	:	सर्वोच्च अदालत
संरासं	:	संयुक्त राष्ट्रसङ्घ
क्षेका	:	क्षेत्रीय कार्यालय
क्षेनि	:	क्षेत्रीय निर्देशक

विषयसूची

विषय	पेज न.
प्रतिवेदन सारांश	१
परिच्छेद-१	
प्रतिवेदन परिचय	
१.१. पृष्ठभूमि	७
१.२. सङ्गठन	८
१.३. आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार	८
परिच्छेद-२	
मानव अधिकारको अवस्था	
२.१. नेपालमा मानव अधिकारको अवस्था	९
२.२. मानव अधिकारका अन्तर्राष्ट्रिय संयन्त्र र राज्यको दायित्व	९
२.३. मानव अधिकार राष्ट्रिय कार्ययोजना	९
२.४. संविधान निर्माण प्रक्रिया	१०
२.५. सङ्क्रमणकालीन न्याय	१०
२.६. दण्डहीनता	१२
२.७. नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार	१२
२.७.१. जीवनको अधिकार	१२
२.७.२. स्वतन्त्रता तथा सुरक्षासम्बन्धी अधिकार	१४
२.७.३. यातनाविरुद्धको अधिकार	१५
२.७.४. कैदी-बन्दीहरूको अधिकार	१५
२.७.५. जातीय भेदभावविरुद्धको अधिकार	१६
२.८. आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकार	१८
२.८.१. खाद्य अधिकार तथा भोकमरीविरुद्धको अधिकार र गरिबी	१८
२.८.२. शिक्षाको अधिकार	१९
२.८.३. स्वास्थ्यको अधिकार	२१
२.८.४. आवासको अधिकार	२३
२.८.५. श्रम तथा रोजगारीको अधिकार	२४
२.८.६. उपभोक्ताको अधिकार	२५
२.९. सामूहिक अधिकार	२६
२.९.१. बाल अधिकार	२६
२.९.२. महिला अधिकार	२७
२.९.३. आदिवासी/जनजातिको अधिकार	२९
२.९.४. ज्येष्ठ नागरिकको अधिकार	३०
२.९.५. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार	३१
२.९.६. आप्रवासी कामदारहरूको अधिकार	३४
२.९.७. लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसङ्ख्यक समुदायको अधिकार	३५
२.९.८. शरणार्थीको अधिकार	३६
२.९.९. मानव अधिकार रक्षक	३६
२.१०. प्राकृतिक प्रकोप प्रभावितहरूको अधिकार	३७
२.१०.१. भूकम्पबाट प्रभावितहरूको अधिकार	३७

२.१०.२	बाढी पहिरोबाट प्रभावितहरूको अधिकार	३८
	परिच्छेद-३	
	आयोगद्वारा सम्पादित कार्यहरू	
३.१.	मानव अधिकार संरक्षणसम्बन्धी कार्यहरू	४१
३.१.१.	उजुरी दर्ता	४१
३.१.२.	क्षेत्रगत आधारमा परेका उजुरी	४१
३.१.३.	विषयगत रूपमा परेका उजुरी	४१
३.२.	मानव अधिकार अनुगमन र अनुसन्धान	४२
३.२.१.	मानव अधिकार अनुगमन	४२
३.२.२.	मानव अधिकार अनुसन्धान	४२
३.२.३.	उजुरी फछ्यौट र सिफारिस	४३
	परिच्छेद-४	
	आयोगबाट सम्पादित सम्बर्द्धनसम्बन्धी कार्यहरू	
४.१	सम्बर्द्धनात्मक कार्यक्रमहरू	४५
	परिच्छेद-५	
	शाखागत रूपमा सम्पन्न भएका कार्यहरू	
५.१.	प्रशासन महाशाखा	४९
५.२.	आर्थिक व्यवस्थापन महाशाखा	५०
५.३.	कानून महाशाखा	५१
५.४.	नीति, अनुसन्धान तथा योजना महाशाखा	५२
५.५.	अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि अनुगमन महाशाखा	५२
५.६.	लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण महाशाखा	५५
५.७.	अन्तर्राष्ट्रिय डेस्क	५६
५.८.	बाल अधिकार डेस्क	५७
५.९.	महिला तथा बालबालिका बेचबिखनविरुद्ध विशेष समाधीक्षकको कार्यालय	५७
५.१०.	सूचना तथा सञ्चार महाशाखा	५९
५.११.	सूचना-प्रविधि एकाइ	५९
५.१२.	प्रतिवेदन एकाइ	६१
५.१३.	स्रोतकेन्द्र	६२
५.१४.	अभिलेखीकरण एकाइ	६२
५.१५.	राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग क्षमता सबलीकरण परियोजना	६३
	परिच्छेद-६	
	आयोग र सरोकारवाला निकायहरूबिचको सम्बन्ध	
६.१.	आयोग र राष्ट्रपति कार्यालय	६५
६.२.	आयोग र व्यवस्थापिका संसद्	६५
६.३.	आयोग र संवैधानिक निकाय	६५
६.४.	आयोग र सरकारी निकाय	६६
६.५.	आयोग र राजनीतिक दल, नागरिक समाज/गैरसरकारी संस्था/पेसागत सङ्घ-सङ्गठन	६७
६.६.	आयोग र अन्तर्राष्ट्रिय सङ्गठन	६८

परिच्छेद-७

उपलब्धि, चुनौती, समाधानका सम्भावित उपाय र भावी कदम

७.१. उपलब्धि	६९
७.२. प्रमुख चुनौती	७२
७.३. समाधानका सम्भावित उपाय	७४
७.४. भावी कदम	७५

अनुसूचीहरू

अनुसूची-१

आयोगमा कार्यरत पदाधिकारी र कर्मचारी	७७
-------------------------------------	----

अनुसूची-२

साङ्गठनिक संरचना	८१
------------------	----

अनुसूची-३

यस वर्ष आयोगमा परेका उजुरी	८२
----------------------------	----

अनुसूची-४

अनुगमन विवरण	८४
--------------	----

अनुसूची-५

अनुसन्धान विवरण	१००
-----------------	-----

अनुसूची-६

उजुरीउपर आयोगबाट भएका निर्णय	११२
------------------------------	-----

अनुसूची-७

आयोगबाट सम्पादित सम्बर्धनात्मक कार्यक्रमहरू	१३९
---	-----

अनुसूची-८

आयोगबाट जारी प्रेस नोट, प्रेस विज्ञप्ति र पत्रकार सम्मेलन	१६८
---	-----

अनुसूची-९

गोदार घटनाको प्रतिवेदन/मा. अध्यक्षज्यूको मन्तव्य/वितरित चामल गुणस्तरहीन रहेको प्रेस विज्ञप्ति/आर्थिक सहयोगसम्बन्धी प्रेस नोट/निर्णय कार्यान्वयनसम्बन्धी पत्र/कारागार सुधारसम्बन्धी सिफारिस	१७३
--	-----

अनुसूची-१०

Participation of Commissioners and staff members in International Programme	१८९
---	-----

अनुसूची-११

आर्थिक प्रशासन	१९१
----------------	-----

प्रतिवेदन सारांश

संवैधानिक प्रावधान

मानव अधिकारको सम्मान, संरक्षण र सम्बर्द्धन तथा त्यसको प्रभावकारी कार्यान्वयनलाई सुनिश्चित गर्नु राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको प्रमुख कर्तव्य हो। नेपालको अन्तरिम संविधानको धारा १३३ मा वार्षिक प्रतिवेदन सम्बन्धमा चर्चा गरिएको छ। आयोगले आफूले गरेको कामको वार्षिक प्रतिवेदन राष्ट्रपतिसमक्ष पेस गर्नुपर्ने र राष्ट्रपतिले सो प्रतिवेदन व्यवस्थापिका संसदसमक्ष पेस गर्न प्रधानमन्त्रीलाई पठाउनुपर्ने प्रावधान छ। प्रतिवेदनमा आयोगमा वर्षभरि परेका उजुरी, त्यस्तो उजुरीको सम्बन्धमा गरेको छानबिन र अनुसन्धानको विवरण, नेपाल सरकारलाई विभिन्न विषयमा गरेको सिफारिसको विवरण, मानव अधिकार उल्लङ्घन गर्ने व्यक्तिविरुद्ध कुनै मुद्दा दायर गरेको भए सोको सङ्ख्या, मानव अधिकारको संरक्षण र प्रबर्द्धनका सम्बन्धमा भविष्यमा गर्नुपर्ने सुधारको विवरण उल्लेख गर्नुपर्नेछ। यस प्रतिवेदनलाई जम्मा ७ परिच्छेद र ११ अनुसूचीमा विभाजन गरी राखिएको छ।

आयोगद्वारा सम्पादित कार्यहरू

उजुरी दर्ता

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग ऐन र राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग (उजुरी, कारवाही तथा क्षतिपूर्ति निर्धारण) नियमावली २०६९ मा उजुरीसम्बन्धी व्यवस्था गरिएको छ। कुनै व्यक्ति वा समूहको मानव अधिकार उल्लङ्घन वा त्यसको दुरुत्साहन भएकोमा पीडित व्यक्ति आफैँ वा निजको तर्फबाट कसैले आयोगको केन्द्रीय कार्यालय वा मातहतका कार्यालयहरूमा उजुरी दिन सक्ने प्रावधान छ। यसअलवा कुनै स्रोतबाट आयोगलाई प्राप्त भएको जानकारी वा आयोगको आफ्नै स्वविवेकमा छानबिन वा अनुसन्धान गर्न सक्छ। उजुरीउपर छानबिन तथा अनुसन्धान गरी दोषीउपर कारवाही गर्न सिफारिस गर्ने अधिकार आयोगमा निहित रहेको छ। उजुरी गर्ने व्यक्ति आयोगको कुनै कार्यालयमा उपस्थित भई लिखित निवेदन दिन सक्नेछ। यसका साथै हुलाक सेवा, आकाशवाणी, टेलिफ्याक्स, दूरसञ्चारका माध्यम वा टेलिफोनमार्फत मौखिक जानकारीबाट उजुरी दिन सकिने प्रावधान छ। यिनै माध्यमबाट यस वर्ष आयोगका विभिन्न कार्यलयहरूमा जम्मा १६० उजुरी दर्ता भएका छन्।

यस आवमा सबैभन्दा बढी क्षेत्रीय कार्यालय विराटनगरमा ५४ उजुरी परेका छन् भने सबैभन्दा कम क्षेत्रीय कार्यालय नेपालगन्ज र पोखरामा ३/३ वटा रहेका छन्। त्यसैगरी केन्द्रीय कार्यालय ललितपुरमा ४६, क्षेत्रीय कार्यालय जनकपुरमा १७ र धनगढीमा ११ छन्। उपक्षेत्रीय कार्यालय बुटवलमा १७, खोटाङमा ७ र जुम्लामा ४ उजुरी रहेका छन्। यस वर्ष न्यायप्रशासनमा सबैभन्दा बढी ३२ उजुरीहरू परेका छन् भने यातना/दुर्व्यवहारमा २९ उजुरी रहेका छन्। त्यसैगरी जीवनको अधिकारअन्तर्गत १८, बाल अधिकार हननमा १६ वटा उजुरी दर्ता भएका छन्। बेपत्ता/अपहरणमा १०, गैरन्यायिक थुना १०, महिला अधिकार ९, स्वास्थ्यको अधिकार ७, कैदी-बन्दीका अधिकार ४, विस्थापित ४, आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकार/सम्पत्तिको

अधिकार/ सांस्कृतिक अधिकारमा ४ उजुरीहरू रहेका छन् । त्यसैगरी अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार ४, आप्रवासी कामदारहरूको अधिकार ३, ज्येष्ठ नागरिकका अधिकार २, जातीय विभेद १ र अन्यमा ५ वटा उजुरी दर्ता हुन आएका छन् ।

आयोगमा परेका उजुरीका प्रमुख विषयहरूमा न्यायप्रशासन, यातना, दुर्व्यवहार, हत्या, बेपत्ता, अपहरण, कारागार/गैरन्यायिक थुना, धम्की, सम्पत्ति कब्जा, विस्थापन, आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक अधिकारको हनन, महिला अधिकार, बाल अधिकार, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार, जातीय विभेदविरुद्धको अधिकार, आप्रवासी कामदारहरूको अधिकार लगायतका विषय छन् । प्राप्त कतिपय उजुरीहरू सशस्त्र द्वन्द्वकालका घटनासँग सम्बन्धित छन् ।

मानव अधिकार अनुगमन

आयोगले सामान्यतया दुई तरिकाबाट अनुगमन गर्दै आएको छ । पहिलो, आयोग आफैँद्वारा एकल रूपमा र दोस्रो, आयोगसहित सरोकारवालाहरूसँग समन्वय र सहकार्यमा ।

यस आर्थिक वर्षमा आयोगले मानव अधिकारसँग सम्बन्धित विभिन्न विषयलाई लिएर जम्मा २३९ पटक अनुगमन गरेको छ । केन्द्रीय कार्यालयबाट ४३ पटक अनुगमन गरेको देखिन्छ भने क्षेत्रीय कार्यालयहरू विराटनगरबाट ३२, नेपालगन्ज ४६, जनकपुर २९, धनगढी २६ र पोखराबाट १६ पटक अनुगमन भएको अवस्था छ । त्यसैगरी उपक्षेत्रीय कार्यालयहरूबाट क्रमशः खोटाङ १८, बुटवल १७, जुम्ला १२ पटक अनुगमन भएको छ ।

सहकार्य र समन्वयमा विराटनगर २, जनकपुर १, नेपालगन्ज २ र खोटाङ १ गरी ६ वटा अनुगमन भएको छ ।

अनुगमन गरिएका विषयहरू जीवनको अधिकार, कैदी-बन्दीहरूको अधिकार, कारागार तथा हिरासतको अवस्था, गैरकानुनी थुना, बन्दहडतालमा मानव अधिकार अवस्था, प्राकृतिक प्रकोप (बाढीपहिरो/भूकम्प) बाट विस्थापितहरूको अधिकार छन् । त्यस्तै मुक्त हलियाहरूको अवस्था, अस्पताल एवम् स्वास्थ्य अवस्था, उपभोक्ताको अधिकार आदि छन् । त्यसैगरी ज्येष्ठ नागरिक, महिला, बालबालिका, आदिवासी जनजाति, अल्पसङ्ख्यक/सीमान्तकृत समुदायहरू, अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार आदि सँग सम्बन्धित छन् ।

मानव अधिकार अनुसन्धान

यस वर्ष आयोगले मानव अधिकार उल्लङ्घन तथा दुरुत्साहनसम्बन्धी नयाँ र पुराना गरी २३१ उजुरीहरूमाथि अनुसन्धान सम्पन्न गरेको छ । आयोगमा प्राप्त विवरणअनुसार यस वर्ष केन्द्रीय कार्यालयबाट ६८ उजुरीमाथि अनुसन्धान भएको छ । त्यसैगरी क्षेत्रीय कार्यालयहरू क्रमशः धनगढी ६३, पोखरा ३२, विराटनगर २७, नेपालगन्ज २० र जनकपुरले ३ ओटा उजुरीउपर अनुसन्धान गरेको देखिन्छ । यसैगरी उपक्षेत्रीय कार्यालय बुटवल ७, जुम्ला ६ र खोटाङबाट ५ उजुरीमाथि अनुसन्धान भएको छ । यसरी अनुसन्धान गरिएका कतिपय उजुरीहरू सशस्त्र द्वन्द्वसँग सम्बन्धित छन् । जसमा नागरिक

तथा राजनीतिक अधिकारअन्तर्गत जीवनको अधिकार (हत्या), यातना, बेपत्ता रहेका छन् । त्यसैगरी आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारमा विस्थापित, पुनर्स्थापना, सम्पत्ति लुटपाट, क्षतिपूर्ति, महिला, बालबालिकाको अधिकार आदि छन् ।

उजुरी फछ्यौट र सिफारिस

यस अवधिमा आयोगबाट अनुसन्धान सम्पन्न भएकामध्ये जम्मा १३२ वटा उजुरीहरूमाथि निरूपण भएको छ । निरूपण भएका उजुरीमा १० वटा सिफारिसमध्ये ६ वटा सशस्त्र द्वन्द्वसँग सम्बन्धित छन् । सशस्त्र द्वन्द्वबाहेक मानव अधिकार उल्लंघन एवम् दुरुत्साहनसम्बन्धी २ वटा सिफारिस गरिएको छ । शरणार्थीको जीवन जोखिम वा यातना नपाउने सुनिश्चितता नभई स्वदेश नफर्काउन सरकारलाई एउटा सिफारिस गरिएको छ । पुनः पेस गर्ने २ र तामेलीमा राखी लगत कट्टा गर्नु भनी ११७ उजुरीमाथि निर्णयहरू गरिएका छन् ।

सम्बर्द्धनसम्बन्धी कार्यहरू

मूलतः मानव अधिकारको सचेतना एवम् क्षमता विकास गर्ने उद्देश्यबाट मानव अधिकार सम्बर्द्धनसम्बन्धी कार्यक्रमहरू आयोजना गरिँदै आएका छन् । यस वर्ष पनि आयोगले एकल रूपमा र सरकार, सरकारी निकाय, राजनीतिक दल, नागरिक समाज, पेसागत सङ्घसंस्था एवम् सरोकारवालाहरूसँगको समन्वय र सहकार्यमा सम्बर्द्धनसम्बन्धी कार्यहरू सम्पन्न गरेको छ । जसमा अन्तर्क्रिया, छलफल, सभा, गोष्ठी, कार्यशाला, तालिमलगायतका विभिन्न कार्यक्रमहरू सम्पन्न भएका छन् ।

यस अवधिमा आयोगबाट २३५ ओटा सम्बर्द्धनसम्बन्धी कार्यहरू भएको देखिन्छ । जसमा ४७ वटा कार्यक्रम सरोकारवाला सङ्घसंस्थाहरूसँगको सहकार्य र समन्वयमा सम्पन्न भएका छन् ।

यसअलवा विभिन्न सङ्घसंस्थाबाट आयोजित निमन्त्रणा गरिएका कार्यक्रममा आयोगले स्रोतव्यक्ति, प्रमुख अतिथि, अतिथि र सहभागीको रूपमा आफ्नो सहभागिता जनाउँदै विषयवस्तुमाथि आयोगको धारणा राख्दै आएको छ । यस वर्ष आयोगले ५२४ ओटा कार्यक्रममा सहभागिता जनाएको देखिन्छ ।

प्रेस नोट, प्रेस विज्ञप्ति र पत्रकार सम्मेलन

आयोगले सम्पादित कार्यहरू र आयोगबाट विभिन्न विषयमा आधिकारिक धारणालाई प्रेस नोट, प्रेस विज्ञप्ति र पत्रकार सम्मेलन गरी सञ्चार माध्यममार्फत सार्वजनिक गर्दै आएको छ । यस आवमा आयोगले मानव अधिकारका समसामयिक विषयमा ४७ वटा प्रेस नोट, ३८ वटा प्रेस विज्ञप्ति जारी गर्नुको साथै ५ वटा पत्रकार सम्मेलन गरेको थियो ।

आयोगको वार्षिक कार्य विवरण: एक भूलक

क्र.सं.	कामको प्रकृति	सङ्ख्या	विषय
१	मानव अधिकार संरक्षण		
१.१	उजुरी	१६०	न्यायप्रशासन, यातना, दुर्व्यवहार, हत्या, बेपत्ता, अपहरण, कारागार/गैरन्यायिक थुना, धम्की, सम्पत्ति कब्जा, विस्थापन, आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक अधिकारको हनन, महिला अधिकार, बाल अधिकार, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार, जातीय विभेदविरुद्धको अधिकार, आप्रवासी कामदारहरूको अधिकार आदि ।
१.२	अनुगमन	२३९	जीवनको अधिकार, कैदी-बन्दीहरूको अधिकार, कारागार तथा हिरासतको अवस्था, गैरकानुनी थुना, बन्दहडतालमा मानव अधिकार अवस्था, प्राकृतिक प्रकोप (बाढीपहिरो/भूकम्प) बाट विस्थापितहरूको अधिकार, मुक्त हलियाहरूको अवस्था, अस्पताल एवम् स्वास्थ्य अवस्था, उपभोक्ताको अधिकार आदि छन् । त्यसैगरी जेष्ठ नागरिक, महिला, बालबालिका, आदिवासी जनजाति, अल्पसङ्ख्यक/सीमान्तकृत समुदायहरू, अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार आदि ।
१.३	अनुसन्धान	२३१	जीवनको अधिकार (हत्या), यातना, बेपत्ता, अपहरण, विस्थापित, पुनर्स्थापना, सम्पत्ति लुटपाट, क्षतिपूर्ति, महिला, बालबालिकाको अधिकार आदि ।
१.४	निर्णय/सिफारिस/तामे लीमा राखी लगत कट्टा	१३२	सशस्त्र द्वन्द्वमा मानवीय कानून उल्लङ्घन, मानव अधिकार उल्लङ्घन एवम् दुरुत्साहन, क्षतिपूर्ति, प्रहरीले चलाएको गोलीबाट हत्या आदि ।
२	मानव अधिकार सम्बर्द्धन		
२.१	प्रशिक्षण, अन्तर्क्रिया, तालिम, छलफल, बैठक, कार्यशाला गोष्ठी, प्रभातफेरि, प्रदर्शनी, अन्तरविचार, सेवाप्रदायक र सेवाग्राहीविच सिधा सवालजवाफ, सार्वजनिक सुनुवाइ आदि	२३५	मानव अधिकार विश्वव्यापी आवधिक समीक्षा, महिला अधिकार, बाल अधिकार, यातनाविरुद्धको अधिकार, बेपत्ता पारिएको व्यक्तिहरूको अधिकार, आप्रवासी कामदारहरूको मानव अधिकारको अवस्था, सङ्क्रमणकालीन न्याय, शिक्षाको अधिकार, मानव अधिकार रक्षकको अधिकार, मानव अधिकारमुखी विकास पद्धति, जातीय विभेदविरुद्धको अधिकार, ज्येष्ठ नागरिकको अधिकार, उपभोक्ताको अधिकार आदि ।
२.२	समन्वय र सहकार्यमा सम्बर्द्धनात्मक कार्यक्रम	४७	सङ्क्रमणकालीन न्याय, मानव अधिकारमुखी विकास पद्धति, आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक अधिकारको पालनासम्बन्धी सूचकहरूको उपयोग, महिला अधिकार, बाल अधिकार, दलित, आदिवासी जनजातिका अधिकार आदि ।
२.३	विशेषज्ञ सेवा (स्रोतव्यक्ति)	५६	विभिन्न सङ्घसंस्थाबाट आयोजित कार्यक्रम
२.४	प्रमुख अतिथि, अतिथि र सहभागिता	४६८	विभिन्न सङ्घसंस्थाबाट आयोजित कार्यक्रम

(४) राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग वार्षिक प्रतिवेदन २०७१/२०७२

क्र.सं.	कामको प्रकृति	सङ्ख्या	विषय
३	प्रकाशन तथा वितरण		
३.१	नियमित प्रकाशन	१/१२	आयोगको वार्षिक प्रतिवेदन/NHRC e-Newsletter
३.२	प्रतिवेदन/पुस्तिका	१७	राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको सूचना तथा सञ्चार नीति २०७१, सशस्त्र द्वन्द्वमा मानव अधिकार र शोचोत्खननसम्बन्धी प्रतिवेदन, मानव बेचबिखन अवस्थासम्बन्धी प्रतिवेदन, मानव अधिकारसम्बन्धी जानै पर्ने कुराहरू, भूकम्पसम्बन्धी अनुगमन प्रतिवेदन आदि ।
३.३	पत्रकार सम्मेलन	५	गोदार घटनाका पीडितहरूको मानव अवशेष हस्तान्तरण, राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगका विगत सय दिन (२०७१ कार्तिक ३ देखि माघ १३ सम्म), भूकम्पबाट हुन गएको धनजनको क्षति, भइरहेको उद्धार, राहत वितरण तथा ती जिल्लाहरूको मानव अधिकारको समग्र अवस्थाका सम्बन्धमा गरेको अनुगमन प्रारम्भिक प्रतिवेदन सार्वजनिक, कोसी अञ्चलका केही कारागार तथा हिरासतहरूको अनुगमनपश्चात् तयार गरिएको सङ्क्षिप्त प्रतिवेदन सार्वजनिक, सार्वजनिक यातायातमा महिला तथा किशोरीमाथि हुने दुर्व्यवहार एक अध्ययन : तथ्य सार्वजनिकीकरण ।
३.४	प्रेस विज्ञप्ति	३८	सार्क राष्ट्रमा हुने महिला, बालिका हिंसा रोकथाममा मानव अधिकार आयोगहरूको भूमिका, विश्व खाद्य कार्यक्रमले वितरण गरेको चामल गुणस्तरहीन रहेको आयोगको निष्कर्ष, धनुषा गोदार शोचोत्खनन प्रतिवेदनको सङ्क्षिप्त प्रेस स्टेटमेन्ट (मैथिली), नेपाल सरकारका सचिवहरूसँग छलफल, मनसुन अगावै भूकम्प प्रभावितहरूका लागि वासको व्यवस्था गर्न निर्देशन आदि ।
३.५	प्रेस नोट	४७	उपभोक्ताको हितवारे छलफल: उपभोक्ताको हक संरक्षण गर्न जोड, पेसा र जातको आधारमा व्यक्तिलाई होंच्याउने यथाशक्य छिटो अन्त्य हुनुपर्ने परिपाटी यथाशक्य छिटो अन्त्य हुनुपर्ने, प्रा.डा गोविन्द केसीको आमरण अनसन प्रकरण: वार्ता र संवादको माध्यमबाट समस्या समाधान गर, राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको भवन क्षतिग्रस्त, व्यवस्थापिका संसद् अन्तर्गतको सामाजिक न्याय तथा मानव अधिकार समितिसँग छलफल आदि ।
४.	जनशक्ति		
४.१	अध्यक्ष/सदस्य	१/४	वि.स. २०७० भदौ ३१ देखि रिक्त रहेको आयोगमा २०७१ कार्तिक ३ मा अध्यक्षसहित सदस्यहरूको नियुक्ति/पदभार ग्रहण
४.२	कर्मचारीहरू	१५०	केका, क्षेका र उपक्षेकासहित

शाखागत कार्यहरू

आयोगको महाशाखा, शाखा र एकाइबाट पनि आआफ्नो कार्यादेशअनुसार कार्यहरू सम्पन्न भएका छन्। महाशाखाअन्तर्गत प्रशासन/ आर्थिक प्रशासन/ कानून/नीति, अनुसन्धान तथा योजना/ अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि अनुगमन/लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण महाशाखा रहेका छन्। त्यसैगरी अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध डेक्स/बाल अधिकार डेक्स/विशेष समाधीक्षकको कार्यालय/सूचना तथा सञ्चार/सूचना-प्रविधि एकाइ/प्रतिवेदन एकाइ /स्रोतकेन्द्र र अभिलेखीकरण एकाइ रहेका छन्।

आयोगका प्रकाशन

यस वर्ष पनि आयोगले आयोगबाट सम्पादित गतिविधिहरूलाई समेटि विभिन्न प्रतिवेदन प्रकाशनमा ल्याएको छ। यस अवधिमा आयोगबाट प्रतिवेदन, पुस्तिका र बुलेटिन गरी १९ सामग्रीहरू प्रकाशित भई वितरण गरिएको छ। नियमित प्रकाशनमा आयोगको वार्षिक प्रतिवेदन/NHRC e-Newsletter रहेका छन्। प्रतिवेदन/पुस्तिका गरी १७ सामग्रीहरूमा रहेका छन्।

यस वर्ष आयोगको केन्द्रीय कार्यालयको स्रोतकेन्द्रमा २६६ खरिद र व्यक्ति र सङ्घ-संस्थाहरूमार्फत उपहारस्वरूप ४८ गरी ३१४ थान पुस्तकहरू थप भएका छन्। यसैगरी क्षेत्रीय र उपक्षेत्रीय कार्यालयहरूमा पुस्तकहरू थपिएका छन्। यस अवधिमा आयोगको केन्द्रीय कार्यालयमा ७३५ जनाले उपस्थिति जनाई आयोगका प्रकाशनहरू लिइएको देखिन्छ।

सहकार्य र समन्वय

आयोगले आयोग र सरोकारवाला निकायहरूबिच सहकार्य र समन्वयमा कार्य गर्दै आएको छ। जसमा आयोग र राज्यका निकायहरू, न्यायालय, नागरिक समाज/ गैरसरकारी संस्था/ पेसागत सङ्घ-सङ्गठन र अन्तर्राष्ट्रिय सङ्गठनहरू रहेका छन्। यस अवधिमा आयोगले व्यवस्थापिका संसद्को सामाजिक न्याय तथा मानव अधिकार समिति, न्यायालय, आयोग र राजनीतिक दल, नागरिक समाज/गैरसरकारी संस्था/पेसागत सङ्घ-सङ्गठनहरू रहेका छन्। अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरू आइसीसी, एसिया प्यासिफिक फोरमा, विभिन्न देशमा राष्ट्रिय मानव अधिकारसम्बन्धी संस्था आदि सँग पनि सहकार्य भइरहेको छ। राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग क्षमता सबलीकरण परियोजनामार्फत पनि सहकार्यमा कार्यहरू सञ्चालन हुँदै आइरहेका छन्।

आर्थिक व्यवस्थापन

यस वर्ष नेपाल सरकारबाट व.उ.शि.नं.२१४०११३ चालु खर्चतर्फ (अर्थ वजेटसमेत) रु.८,८२,६३,७९८।६६ (आठ करोड वयासी लाख त्रिसठी हजार सात सय अठानव्वे रुपियाँ छैसठ्ठी पैसामात्र) वजेट विनियोजन भएकोमा रु.७,३४,२०,१२७।३१(सात करोड चौतीस लाख बीस हजार एक सय सत्ताइस रुपियाँ एकतीस पैसामात्र) निकास तथा खर्च भएको छ।

परिच्छेद-१
प्रतिवेदनको परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

मानव अधिकारको आधुनिक आन्दोलनको प्रारम्भ मूलतः दोस्रो विश्वयुद्धभन्दा पछाडि भएको मानिन्छ। नेपालमा लामो समयसम्म आदेशात्मक शासन व्यवस्था प्रचलनमा रहेकाले मानव अधिकारका सवालहरू सम्बन्धमा धेरै पछि मात्र ध्यान दिन थालिएको पाइन्छ। नागरिक अधिकारको रूपमा केही मानव अधिकारहरूलाई नागरिक अधिकार ऐन २०१२ अन्तर्गत सुरक्षित गरिएको पाइए पनि मानव अधिकारसम्बन्धी संयन्त्रको अभावका कारण नागरिक अधिकार हननमा मूलतः न्यायिक उपचारको व्यवस्था गरिएको देखिन्छ। यद्यपि स्वतन्त्र न्यायपालिकाको विषय नै प्रश्नवाचक रहेको तत्कालीन अवस्थामा न्यायिक माध्यमबाट ती अधिकारहरूको अपेक्षित मात्रामा संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्ने उपयुक्त वातावरण थिएन।

नेपाल अधिराज्यको संविधान २०१५ तथा नेपालको संविधान २०१९ मा मौलिक हकको रूपमा मानवका आधारभूत अधिकारको व्यवस्था र तिनको संरक्षणसम्बन्धी प्रावधान राखिए पनि मानव अधिकारको प्रत्यक्ष संरक्षण र सम्बर्द्धन सम्बन्धमा स्पष्ट व्यवस्थाको अभाव महसूस गरिएको हो। नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को प्रस्तावनामा नै मानव अधिकारको विषयलाई समावेश गरी मानव अधिकारको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्नु राज्यको उद्देश्य भएको कुरालाई आत्मसात् गरियो। सो संविधानको मौलिक हकसम्बन्धी अध्यायमा विगतका संविधानमा उल्लेख भएका अधिकारका अतिरिक्त नवोदित अन्य अधिकारलाई मौलिक हकमा समावेश गरी मानवका हकअधिकारलाई विस्तार गरियो। यसका अतिरिक्त सो संविधानमा मानवका हकअधिकारको संरक्षणको सुनिश्चितता गर्न कानुनी राजको मान्यताअनुरूप स्वतन्त्र न्यायपालिकाको अवधारणालाई स्वीकार गरी हकअधिकारको संरक्षणको मूल दायित्व न्यायपालिकालाई सुम्पियो।

मानव अधिकारका सम्बन्धमा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा भएका विकासको क्रममा भियना घोषणापत्र, १९९३ ले संयुक्त राष्ट्रसङ्घका सदस्य राष्ट्रहरूले स्वतन्त्र र स्वायत्त मानव अधिकारसम्बन्धी राष्ट्रिय निकाय स्थापना गर्न आह्वान गरेको थियो। विक्रम संवत् २०४६ सालको राजनीतिक परिवर्तनसँगै मानव अधिकारको संरक्षण र सम्बर्द्धनलाई राज्यको महत्त्वपूर्ण नीतिका रूपमा स्वीकार गरिए पनि मानव अधिकारसम्बन्धी राष्ट्रिय निकायको स्थापना सहज रूपमा हुन सकेन। परिणामतः त्यस्तो राष्ट्रिय निकायको स्थापनाको माग गर्दै अधिकारकर्मी, कानुनव्यवसायी, सञ्चारजगत, नागरिक समाज, बौद्धिक समुदाय तथा पेसागत सङ्घ-सङ्गठनहरू अगाडि बढ्न थाले। यद्यपि सरकारका तर्फबाट आयोग स्थापनाका लागि विधेयक संसद्समक्ष पेस सरकार तयार नभएपछि सांसदहरूको प्रयासस्वरूप गैरसरकारी विधेयकका रूपमा संसद्समक्ष दर्ता गरियो। फलतः मानव अधिकार आयोग ऐन, २०५३ जारी हुन पुग्यो।

ऐन जारी भएको करिब चार वर्षसम्म राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको गठन हुन सकेन। यसै क्रममा भएको संसदको पहल, दवाबमूलक शान्तिपूर्ण आन्दोलनहरू, अन्तर्राष्ट्रिय समुदायको चासो र सर्वोच्च अदालतको आदेशपश्चात् २०५७ साल जेठ १३

गते राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको स्थापना भयो । ऐनद्वारा स्थापित आयोगलाई नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ द्वारा संवैधानिक अङ्गको रूपमा स्थापित गरियो । सो संविधानको धारा १३१ देखि धारा १३३ सम्म राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको गठन तथा काम, कर्तव्य र अधिकारको सम्बन्धमा व्यवस्था गरिएको छ । यसको अलावा अन्तरिम संविधानले राजनीतिक तथा नागरिक अधिकारका अतिरिक्त केही आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारहरूलाई पनि मौलिक हकका रूपमा मान्यता प्रदान गरी मानव अधिकारको अवधारणालाई थप विस्तार गरेको पाइन्छ ।

१.२ सङ्गठन

मानव अधिकारसम्बन्धी निकायहरूको स्वतन्त्रता तथा स्वायत्तासम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय घोषणापत्र (बोलीवालीको भाषामा पेरिस सिद्धान्त) अनुरूप स्थापित राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग स्वतन्त्र र स्वायत्त संवैधानिक निकाय हो । आयोगमा अध्यक्ष १ र ४ जना सदस्यहरू गरी ५ जना पदाधिकारीहरू रहने प्रावधान छ । हाल आयोगको केन्द्रीय कार्यालय र त्यसको मातहत ५ क्षेत्रीय तथा ३ उपक्षेत्रीय कार्यालयहरू कार्यरत छन् । आयोगका सबै कार्यालयहरूका लागि ३०९ जना कर्मचारीको दरबन्दी रहेको छ । यस आवामा आयोगमा कार्यरत आयोगका पदाधिकारी र कर्मचारीहरूको नामावली र आयोगको साङ्गठनिक संरचना क्रमशः अनुसूची १ र २ मा दिइएको छ ।

१.३ आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार

आयोगको प्रमुख काम मानव अधिकारको सम्मान, संरक्षण र सम्बर्द्धनका लागि योगदान गर्नु हो । मानव अधिकारको सम्बर्द्धन र संरक्षण गर्नु राज्य/सरकारको प्राथमिक दायित्व मानिन्छ । राज्यले मानव अधिकार संरक्षण र सम्बर्द्धनको दायित्व सन्तोषजनक रूपमा निर्वाह नगरेको अवस्थामा आयोगले मानव अधिकारको संरक्षण र सम्बर्द्धनका निमित्त राज्यव्यवस्थालाई सजग र उत्तरदायी बनाउने कार्य गर्दछ । यस प्रयोजनका लागि आयोगले उजुरी लिई सोउपर छानबिन गर्ने, मानव अधिकार उल्लङ्घनको दोषीउपर कारवाही तथा मुद्दा चलाउन सिफारिस गर्ने लगायतका काम गर्दछ । मानव अधिकारको सम्बर्द्धनका सम्बन्धमा आयोगले सचेतना अभिवृद्धि गर्ने, तालिम, प्रशिक्षण दिने, गोष्ठी तथा सभासम्मेलनमार्फत वकालती कार्यक्रम आयोजना गर्ने, नागरिक समाजसँग समन्वय र सहकार्य गर्ने समेतका काम गर्ने गर्दछ । यसैगरी आयोगले मानव अधिकारसँग सम्बन्धित कानून निर्माण तथा संशोधन गर्न र अन्तर्राष्ट्रिय सन्धिसम्झौताको नेपाल पक्ष बन्नुपर्ने भए कारणसहित सरकारसमक्ष सिफारिस गर्दछ । आयोगले आयोगका सिफारिस कार्यान्वयन नगर्ने पदाधिकारी वा व्यक्तिको नाम सार्वजनिक गर्न सक्नेछ ।

संविधानतः आयोगले आफूले सालभरि गरेको कार्यप्रगति विवरणसहितको वार्षिक प्रतिवेदन नेपालका राष्ट्रपतिसमक्ष पेस गर्नुपर्दछ । राष्ट्रपतिले सो प्रतिवेदन व्यवस्थापिका संसदसमक्ष पेस गर्न प्रधानमन्त्रीलाई पठाउनुपर्ने प्रावधान छ । आयोगको वार्षिक प्रतिवेदनमा मूलतः वर्षभरि आयोगमा परेका उजुरी, उजुरीउपर गरिएका छानबिन र अनुसन्धानको विवरण उल्लेख गर्नुपर्ने प्रावधान रहेको छ । यसका अतिरिक्त सो प्रतिवेदनमा नेपाल सरकारलाई गरिएका सिफारिस, तथा मानव अधिकार उल्लङ्घन गर्ने व्यक्तिविरुद्ध दायर गरेको मुद्दाको विवरण, मानव अधिकारको संरक्षण र सम्बर्द्धनका सम्बन्धमा भविष्यमा गर्नुपर्ने सुधारसम्बन्धी विवरणहरू समावेश गर्नुपर्ने व्यवस्था छ ।

मानव अधिकारको अवस्था

२.१ नेपालमा मानव अधिकारको अवस्था

दस वर्ष लामो सशस्त्र द्वन्द्व र त्यसपछिको शान्तिप्रक्रिया तथा संविधान निर्माण प्रक्रियाबाट गुज्रिरहेको सन्दर्भमा नेपालमा मानव अधिकारको स्थिति अझै पनि चुनौतीपूर्ण अवस्थामा रहेको छ। सङ्क्रमणकालीन अवस्थाले व्यक्तिको जीवन तथा स्वतन्त्रताका अधिकार उपभोगमा विभिन्न प्रकारका अवरोधहरू विद्यमान छन्। राजनीतिक अस्थिरताले गर्दा मानव अधिकार संरक्षणमा नकारात्मक प्रभाव पारेको छ। नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारका मुद्दाहरू सधैं टड्कारो रूपमा देखा परिरहेको सन्दर्भमा आर्थिक तथा सामाजिक अधिकारहरू ओभरलमा नै छन्। यस परिच्छेदमा आव २०७१-०७२ राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगबाट भएको अध्ययन, अनुगमन एवम् अनुसन्धानबाट प्राप्त तथ्यहरूका आधारमा मानव अधिकार अवस्थाको समीक्षा गरिएको छ।

२.२ मानव अधिकारको अन्तर्राष्ट्रिय संयन्त्र र राज्यको दायित्व

नेपालले प्रमुख ९ मध्ये ७ समेत ३९ वटा मानव अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिहरूको अनुमोदन गरेको छ। महासन्धिहरूको अनुमोदनपश्चात् महासन्धिहरूमा भएका व्यवस्थाहरूको घरेलुकरण गर्न कानून, नीति तथा कार्ययोजनाहरूको निर्माण भएपनि कार्यान्वयन पक्ष कमजोर छ। महासन्धि अनुमोदन गरेपछि खासगरी प्रमुख महासन्धिअन्तर्गतका निकायहरूमा सरकारले तोकिएको अवधिमा आवधिक प्रतिवेदनहरू बुझाउनुपर्नेमा अधिकांश प्रतिवेदनहरू समयमा बुझाउन नसकेको अवस्था छ। नागरिक तथा राजनीतिक र आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकार विषयक अनुबन्धहरूको आवधिक प्रतिवेदनमा सम्बन्धित समितिहरूमा २०१४ मा छलफल भई सुझावहरू प्राप्त भएका छन्। अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार संरक्षणसम्बन्धी महासन्धिको प्रारम्भिक प्रतिवेदन जुलाई २०१४ मा बुझाइएको छ। महिलाविरुद्ध हुने सबै प्रकारका भेदभाव उन्मूलनसम्बन्धी महासन्धिको प्रतिवेदन बुझाउने तयारी भइरहेको बुझिएको छ। यातनाविरुद्धको महासन्धिअन्तर्गत सन् २००४ र जातीय विभेदविरुद्धको महासन्धिअन्तर्गत १७ औँदेखि २२ औँ प्रतिवेदन बुझाउन बाँकी छ।

नेपालको मानव अधिकारको दोस्रो आवधिक समीक्षा नोभेम्बर २०१५ मा हुने र सिफारिसहरूको अनुमोदन मार्च २०१६ मा हुने हुँदा त्यसको प्रक्रिया सुरु भइसकेको छ। आयोगको सिफारिस तथा व्यवस्थापिका संसद्को निर्देशन भए पनि रोम विधान अनुमोदन भएको छैन। सरकारले अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिवमोजिम समयमा नै प्रतिवेदन बुझाउन र प्राप्त सिफारिसहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने देखिन्छ।

२.३ मानव अधिकार राष्ट्रिय कार्ययोजना

नेपाल सरकारले चौथो मानव अधिकार राष्ट्रिय कार्ययोजना २०७१/०७२-२०७५/०७६ लागु गरेको छ। मानव अधिकार राष्ट्रिय कार्ययोजनाले विभिन्न १८ वटा विषयहरू समेटेको छ; जसमा शिक्षा, स्वास्थ्य, पोषण तथा जनसङ्ख्या, श्रम तथा रोजगार, संस्कृति,

कानुनी सुधार तथा न्याय प्रशासन, वातावरण र दिगो विकास, महिला, अपाङ्गता, ज्येष्ठ नागरिक र यौनिक तथा लैङ्गिक अल्पसङ्ख्यक, नेपालको अन्तर्राष्ट्रिय दायित्वको कार्यान्वयन, खाद्य सुरक्षा, सङ्क्रमणकालीन न्याय र द्वन्द्वपीडित, मानव अधिकार शिक्षा, समावेशी विकास, बालबालिका, आवास, सामाजिक सेवा र सुरक्षा, सर्वोच्च अदालतको फैसला र राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको सिफारिस कार्यान्वयन, हिरासत तथा कारागार सुधार र संस्थागत सुदृढीकरण आदि रहेका छन् ।

विगतका मानव अधिकार राष्ट्रिय कार्ययोजनाहरूको कार्यान्वयन पक्ष अत्यन्त कमजोर रहेको थियो । यस कार्ययोजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन हुन सकेमा खासगरी आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकार तथा समानता र भेदभावविरुद्धको अधिकार संरक्षणमा महत्त्वपूर्ण उपलब्धि हुने देखिन्छ ।

२.४ संविधान निर्माण प्रक्रिया

पहिलो पटक २०६४ सालमा भएको संविधानसभाको निर्वाचनबाट गठित संविधानसभाले नयाँ संविधान निर्माण गर्न नसकी विघटन भएपछि दोस्रो पटक २०७० मङ्सिर ४ गते भएको निर्वाचनबाट गठित संविधानसभाबाट यस आवमा पनि संविधान निर्माणको कार्यले निरन्तरता पायो । अघिल्लो संविधानसभाबाट भएका कामकारवाहीको स्वामित्व लिँदै अगाडि बढेको संविधान निर्माण प्रक्रियाले गति लिएको आभास भएको छ । मस्यौदा संविधानमा उल्लिखित मौलिक हक एवम् संयन्त्रहरूबाट अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकारसम्बन्धी दस्तावेजहरूमा समावेश भएका अधिकारहरूको प्रत्याभूति भएको पाइन्छ । राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगले नागरिकता, मौलिक हक र राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको स्वतन्त्रता एवम् स्वायत्तताको विषयमा सुझावहरू दिएको छ ।

संविधान निर्माणको क्रममा खासगरी सङ्घीय प्रदेशहरूको सङ्ख्या र सीमाङ्कनको विषयमा दलहरूबिच ठुलो असमझदारी रहेकाले संविधान निर्माण प्रक्रियामा नकारात्मक प्रभाव परेको छ । आफ्ना मागहरू सम्बोधन गराउने नाममा विभिन्न राजनीतिक दल एवम् समूहहरूबाट भएका बन्द र हडतालजस्ता कार्यहरूबाट मानव अधिकार संरक्षणमा चुनौतीहरू थपिएका छन् । नागरिकहरूका जायज मागहरूलाई सम्बोधन गर्दै संविधान निर्माण र त्यसको कार्यान्वयनमा राजनीतिक दलहरू जिम्मेवार हुनु आवश्यक देखिएको छ ।

२.५ सङ्क्रमणकालीन न्याय

नेपाल सरकार र तत्कालीन नेकपा (माओवादी) बिच भएको करिब एक दशक लामो सशस्त्र द्वन्द्वका पीडितहरूलाई विस्तृत शान्ति-सम्भौताको व्यवस्थाबमोजिम न्याय प्रदान गर्ने कार्य अबै बाँकी नै रहेको छ । सशस्त्र द्वन्द्वका क्रममा हत्या, अङ्गभङ्ग, बलपूर्वक बेपत्ता, अपहरण, यातना तथा कुटपिट, यौनहिंसा, सम्पत्ति कब्जा एवम् नष्ट तथा बलपूर्वक विस्थापनलगायतका घटनाहरूबाट पीडित व्यक्तिहरूले लामो समयसम्म पनि न्याय एवम् परिपूरण प्राप्त गर्न सकेका छैनन् ।

बलपूर्वक बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरूको छानबिन एवम् सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोगसम्बन्धी ऐन, २०७१ पारित भई सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग र बेपत्ता व्यक्तिहरूको छानबिन आयोग गठन भएका छन् । ऐनमा रहेका केही प्रावधानहरूबाट

पीडितहरूलाई न्याय प्रदान गर्ने कुरा सुनिश्चित हुन नसकेका कारण पीडितहरूका तर्फबाट सर्वोच्च अदालतमा दायर भएको रिटमाथि अदालतले त्यस्ता प्रावधानहरू खारेज गरिदिएको छ। यस सम्बन्धमा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगले नेपाल सरकारलाई विभिन्न मितिमा सुझावहरू दिएको थियो।

सङ्क्रमणकालीन न्यायसम्बन्धी कानून र संयन्त्रहरूको निर्माण भए पनि देशमा विद्यमान दण्डहीनताको अवस्थाका कारण पीडितहरू न्याय पाउने कुरामा अबै पनि आश्वस्त हुन सकेका छैनन्। गठन भएका संयन्त्रहरूको प्रभावकारिताका बारेमा पीडितहरूमा सन्देह कायमै रहेको पाइएको छ।

सशस्त्र द्वन्द्वको अवधिमा भएका मानव अधिकार हननका घटनाहरूको प्रभावकारी रूपमा छानबिन गरी सत्यनिरूपण गर्ने, गम्भीर प्रकृतिका मानव अधिकार हननका घटनाहरूमा दोषीहरूलाई कानुनी कारवाही र पीडितहरूलाई परिपूरणको व्यवस्था गर्दै समाजमा मेलमिलापको वातावरण सिर्जना गर्नु नै सङ्क्रमणकालीन न्यायका संयन्त्रहरूको मूल दायित्व हो। विगतका घटनाहरूको उचित सम्बोधन गर्दै भविष्यमा यस्ता घटनाहरू दोहोरिन नदिने वातावरण सिर्जना गर्नु अति आवश्यक छ। यसर्थ सङ्क्रमणकालीन न्यायका संयन्त्रहरू निष्पक्ष, सक्षम र प्रभावकारी हुनुपर्दछ, भन्ने धारणा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगले राख्दै आएको छ।

लामो समयसम्म पनि न्याय नपाउँदा हत्या, बेपत्ता तथा यातना पीडितहरूको मानव अधिकार संरक्षणमा थप चुनौतीहरू सिर्जना भएका छन्। विशेषतः बेपत्ता पारिएका व्यक्तिका परिवारहरू आफन्तको खोजीमा भौतारिएको एक दशकभन्दा बढी हुँदा पनि सत्यतथ्य जान्न नपाउनु मानव अधिकारको दृष्टिकोणबाट दुःखद विषय हो।

सशस्त्र द्वन्द्वका क्रममा जनकपुरबाट बेपत्ता पारिएका पाँच जना युवाहरूको आयोगको पहलमा भएको शवोत्खननपछि गरिएको डिएनए प्रतिवेदन प्राप्त भई पीडितहरूको पहिचान भएको हुँदा पीडित परिवारलाई अन्तिम संस्कारका लागि मानव अवशेषहरू बुझाइएको छ। पीडित परिवारले जनकपुरमा अन्तिम संस्कार गरेका थिए। सुरक्षाकर्मीहरूद्वारा पक्राउ गरिएका उनीहरूको हत्यापश्चात् बेपत्ता पारी मानव अधिकारको गम्भीर हनन भएको भनी ठहर भइसकेको अवस्थामा पनि सो घटनाका दोषीहरूलाई अबै पनि कारवाही भएको छैन भने पीडित परिवारले परिपूरण प्राप्त गरेका छैनन्। यसैगरी सशस्त्र द्वन्द्वका क्रममा तत्कालीन नेकपा (माओवादी) का कार्यकर्ताहरूबाट मारिएका गोरखाका कृष्णप्रसाद अधिकारीको हत्याको घटनामा न्यायको माग गरी मृतकका बाबु नन्दप्रसाद अधिकारी र आमा गङ्गामाया अधिकारी आमरण अनशन बसेकोमा अनशन बसेको ३३३ दिनमा २०७१ असोज ६ गते नन्दप्रसाद अधिकारीको दुःखद निधन भयो।

सशस्त्र द्वन्द्वका पीडितहरूलाई राहत दिने सम्बन्धमा विगतको सरकारले गरेका निर्णयहरू कार्यान्वयन हुन सकेनन्। बलपूर्वक बेपत्ता पारिने कार्य एवम् यातना दिने कार्यलाई अपराधीकरण नगरिनु र विद्यमान फौजदारी कानूनमा भएका हदम्यादका सम्बन्धमा भूतप्रभावी कानूनको अभावजस्ता कारणहरूबाट सशस्त्र द्वन्द्वका पीडितहरूलाई न्याय प्रदान गर्ने कुरामा अबै अवरोधहरू कायमै रहेको हुँदा कानुनी सुधार आवश्यक रहेको छ।

सशस्त्र द्वन्द्वका कारणबाट विस्थापित भएका अधिकांश व्यक्तिहरू आफ्ना थातथलामा फर्किसकेका भए पनि द्वन्द्वको क्रममा सम्पत्ति कब्जा, लुटपाट तथा नष्ट भएका घटनाहरूबाट पीडितहरूले क्षतिपूर्ति पाउन सकेका छैनन्। विशेषतः यसक्रममा घरबार गुमेका व्यक्तिहरूको पुनर्स्थापनामा धेरै चुनौतीहरू रहेका छन्।

२.६ दण्डहीनता

नेपालमा मानव अधिकार संरक्षणमा दण्डहीनता एउटा ठूलो चुनौतीका रूपमा रहेको छ। मानव अधिकार एवम् मानवीय कानूनको गम्भीर उल्लङ्घन तथा अपराधमा संलग्न व्यक्तिलाई कानुनी दायरामा नल्याउनु, अनुसन्धान नगर्नु, अभियोजन नगर्नु र न्याय दिन नसक्नु वा न्याय दिन प्रत्यक्ष वा परोक्ष रूपमा इन्कार गर्नु दण्डहीनताको अवस्थाका सूचकहरू हुन्। दण्डहीनताले पीडितको न्यायप्राप्तिको अधिकार उपभोगमा अवरोध सिर्जना गर्दछ।

फौजदारी अपराधका घटनाहरूमा जाहेरी लिन इन्कार गरिनु, प्रभावकारी अनुसन्धान नहुनु, विचाराधीन मुद्दा फिर्ता लिइनु, अदालतबाट दोषी ठहर भएका व्यक्तिहरूलाई कानूनको दायरामा ल्याई कारवाही नगरिनुबाट दण्डहीनताले प्रश्रय पाएको छ। त्यसैगरी राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगबाट दोषी किटान भई कारवाहीको सिफारिस गरिएका व्यक्तिहरूलाई कारवाहीको दायरामा नल्याउने कार्यबाट दण्डहीनताको गम्भीर अवस्था सिर्जना भएको पाइन्छ। मानव अधिकार हननका दोषी एवम् अपराधमा संलग्न व्यक्तिहरूले लामो सङ्क्रमणकाल र राजनीतिक अस्थिरताको फाइदा लिइरहेका छन्। राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग, मानव अधिकारको विश्वव्यापी आवधिक समीक्षा एवम् संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय मानव अधिकार समितिले विद्यमान दण्डहीनताको अवस्था अत्य गरी कानुनी शासनको सृष्टीकरणका लागि दिएका सिफारिसहरूको कार्यान्वयन अत्यन्त कमजोर रहेको छ।

तराई मधेसलगायत मुलुकका विभिन्न भागमा सुरक्षाकर्मीको कारवाहीमा व्यक्तिहरू मारिएका घटनाहरूमा निष्पक्ष र प्रभावकारी छानबिन हुन सकेको छैन। दण्डहीनताको अन्त्य हुन नसक्दा मानव अधिकार हनन एवम् अपराधका घटनाहरूको पुनरावृत्ति भइरहेको छ। विद्यमान दण्डहीनताको अवस्था अन्त्य गर्न राजनीतिक दलहरूमा इच्छाशक्तिको सर्वथा अभाव देखिन्छ। अतः दण्डहीनताको अन्त्यका लागि राजनीतिक प्रतिबद्धतासहित कानूनको प्रभावकारी कार्यान्वयन अत्यावश्यक देखिन्छ।

२.७ नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार

२.७.१ जीवनको अधिकार

मर्यादित रूपमा जीवनयापन गर्न पाउनु हरेक व्यक्तिको नैसर्गिक अधिकार हो। मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र, १९४८ को धारा ३ ले प्रत्येक व्यक्तिलाई जीवनको अधिकार र वैयक्तिक स्वतन्त्रताको हक प्रत्याभूति गरेको छ। त्यसैगरी नेपाल पक्ष भएको नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय अभिसन्धि, १९६६ को धारा ६ मा प्रत्येक व्यक्तिलाई जीवनको अधिकार प्रत्याभूति गर्दै स्वेच्छाचारी ढङ्गले कसैको पनि जीवन हरण गर्न नपाइने व्यवस्था उल्लेख गरिएको छ। सोही अभिसन्धिको दोस्रो ऐच्छिक आलेख, १९८९ मा मृत्युदण्ड उन्मूलनसम्बन्धी व्यवस्थाहरू रहेका छन्। नेपालको

अन्तरिम संविधान, २०६३ ले वैयक्तिक स्वतन्त्रताको अधिकारलाई मौलिक अधिकारका रूपमा स्थापित गरेको छ। मृत्युदण्डलाई संवैधानिक रूपमा नै अन्त्य गरिएको छ।

करिब एक दशक लामो सशस्त्र द्वन्द्वको अन्त्य र शान्ति प्रक्रियामा भएको प्रगति एवम् तराई मधेसलगायतका क्षेत्रमा क्रियाशील विभिन्न सशस्त्र समूहरूसँग भएको सकारात्मक वार्ताका कारण व्यक्ति हत्या, ज्यान मार्ने धम्कीलगायतका घटनाहरूमा उल्लेख्य कमी आएको पाइएको छ। यद्यपि विरोध प्रदर्शनका क्रममा सुरक्षाकर्मीको कारबाहीमा व्यक्तिको मृत्यु, प्रहरी हिरासतमा मृत्यु र प्रहरीसँग दोहोरो भिडन्तमा मृत्युजस्ता घटनाहरूबाट मानिसको बाँच्न पाउने अधिकार हननका घटनाहरू अझै पनि भइरहेको पाइन्छ। बाराको हरिहरपुर घटनामा २०७१ असोज २५ गते एक प्रदर्शनकारीको मृत्यु भएको घटनामा आयोगले अनुसन्धान गरी दोषीलाई कारबाही र पीडित परिवारलाई क्षतिपूर्ति दिन सिफारिस गरेको छ। यस आवमा हत्यासम्बन्धी जम्मा १८ वटा उजुरीहरू आयोगमा दर्ता भएका छन्।

विगतको सशस्त्र द्वन्द्वका क्रममा मारिएका तथा घाइते भएका व्यक्तिहरूले अझैसम्म न्याय र परिपूरण प्राप्त गर्न सकेका छैनन्। यस्तै तराई मधेसलगायत विभिन्न स्थानमा गैरन्यायिक हत्या भएको भन्ने घटनाहरूको निष्पक्ष अनुसन्धान गर्ने एवम् हत्याका घटनाहरूमा आयोगबाट गरिएका सिफारिसहरूको कार्यान्वयन गरी पीडितहरूलाई न्याय प्रदान गर्ने कुरामा नेपाल सरकारबाट उचित पहल हुन सकेको छैन।

यसअलावा घरेलु हिंसाका कारण महिलाहरूले ज्यान गुमाउनुपरेको अवस्था र विविध कारणहरूबाट आत्महत्याका घटनाहरू अत्यधिक रहेको पाइएको छ। विश्व स्वास्थ्य सङ्गठनको तथ्याङ्कबमोजिम आत्महत्याको सङ्ख्याका आधारमा सन् २०१५ मा नेपाल विश्वको सातौँ स्थानमा रहेको छ। वैदेशिक रोजगारीमा गएका नेपाली युवाहरूको हिंसा, कामको सिलसिलामा दुर्घटना, उचित स्वास्थ्योपचारको अभावजस्ता कारण मृत्यु हुने घटनाहरूमा कमी आउन नसक्दा व्यक्तिको जीवन अधिकार संरक्षणमा धेरै चुनौतीहरू रहेको पाइएको छ। आयोगमा घरेलु हिंसालगायतका कारणबाट भएका आत्महत्या, वैदेशिक रोजगारीको क्रममा मृत्यु, हत्या वा गैरन्यायिक हत्या भएको आशङ्का गरिएका घटनाहरूमा प्रहरीबाट निष्पक्ष र प्रभावकारी अनुसन्धान नभएको विषयमा उजुरीहरू प्राप्त भइरहेको सन्दर्भमा त्यस्ता घटनाहरूमा अनुगमन तथा अनुसन्धान कार्यलाई निरन्तरता दिइएको छ।

भूकम्प, बाढी पहिरोजस्ता प्रकृतिक विपत्तिबाट ठुलो सङ्ख्यामा व्यक्तिहरूले जीवन गुमाउनुपरेको छ। गोरखा जिल्लाका बारपाकलाई केन्द्रविन्दु बनाएर २०७२ वैशाख १२ गते गएको विनाशकारी भूकम्प र त्यसपछि गएका पराकम्पनहरूबाट ८ हजार ८ सय ९१ जनाको मृत्यु भएको छ भने २२ हजार ३ सय २ जना व्यक्तिहरू घाइते भएका छन्। भूकम्पकै कारण कारागारहरूमा क्षति पुग्दा १४ जना कैदी-बन्दीहरूले ज्यान गुमाउनुपरेको थियो। सिन्धुपाल्चोकको जुरे, सुर्खेत, बाँके र बर्दियालगायतका जिल्लाहरूमा गएको बाढी पहिरोबाट सयौं व्यक्तिहरूले ज्यान गुमाउनुपरेको छ।

गैरन्यायिक हत्या, हिरासतमा मृत्यु, विरोध प्रदर्शनका क्रममा मृत्यु, दोहोरो भिडन्तलगायतका घटनाहरूको निष्पक्ष अनुसन्धान, दोषीलाई कारबाही र अप्राकृतिक रूपमा व्यक्तिहरूको मृत्यु भएका घटनाहरूमा पीडित परिवारलाई राहत एवम्

परिपूरणको व्यवस्था गरिनुपर्दछ। यस्ता घटनाहरूको पुनरावृत्तिलाई रोक्न संस्थागत सुधार आवश्यक देखिन्छ।

२.७.२ स्वतन्त्रता तथा सुरक्षासम्बन्धी अधिकार

संविधान र कानुनी रूपमा स्वतन्त्रता तथा सुरक्षाको अधिकार प्रत्याभूत गरिएको छ। नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार विषयक अभिसन्धि, १९६६ लगायत नेपाल पक्ष भएका मानव अधिकारसम्बन्धी दस्तावेजहरूमा पनि यस अधिकारलाई सुरक्षित गरिएको छ। नेपालको संविधानमा स्वतन्त्रतापूर्वक पेसा-व्यवसाय गर्ने, देशभित्र र बाहिर आवत-जावत गर्ने, बसोबास गर्ने, सङ्घसंस्था खोल्ने र त्यसमा आवद्ध हुने, बिना हातहतियार शान्तिपूर्वक भेला हुने तथा प्रदर्शन गर्ने, अभिव्यक्तिलगायतका विभिन्न स्वतन्त्रताहरू प्रदान गरिएको छ।

सैद्धान्तिक रूपमा स्वतन्त्रता तथा सुरक्षाको अधिकार प्रदान गरिएको भए पनि लामो सङ्क्रमणकाल एवम् राजनीतिक अस्थिरताका कारण त्यसको प्रचलनमा व्यापक अवरोधहरू रहेको पाइन्छ। खासगरी राजनीतिक दलहरू एवम् विभिन्न समूहहरूबाट पटक-पटक आयोजना हुने बन्दहडतालजस्ता कार्यक्रमहरूबाट यस्ता स्वतन्त्रताहरू बढी मात्रामा प्रभावित भएको पाइएको छ। बन्दहडतालका क्रममा जबर्जस्ती सवारी साधन, कलकारखाना, शैक्षिक संस्था, बजार बन्द गराउने, बन्द अवज्ञा गरेको भनी सवारी साधन, पसल, कलकारखाना र सरकारी कार्यालयसमेत तोडफोड तथा आगजनी गर्ने जस्ता कार्यहरूले स्वतन्त्रता एवम् सुरक्षाको अधिकार प्रचलनमा व्यापक अवरोध सिर्जना गरेको पाइन्छ। यस्ता बन्दहरूमा एम्बुलेन्सजस्ता अत्यावश्यकिय सेवा र सञ्चार माध्यम एवम् मानव अधिकारकर्मीहरूमाथि समेत अवरोध र आक्रमण भएका घटनाहरूले स्वतन्त्रता तथा सुरक्षा अधिकार उल्लङ्घनको गम्भीर अवस्थालाई इङ्गित गरेको छ। प्रदर्शनकारीहरूले निषेधित क्षेत्रमा प्रदर्शन गर्ने र कतिपय अवस्थामा लाठीलगायत घरेलु हतियारसहित प्रदर्शन गर्ने, दुडुगामुढा तथा आगजनी गर्ने एवम् सुरक्षाकर्मीबाट आवश्यकताभन्दा बढी बलको प्रयोग गर्ने कार्यबाट बिना हातहतियार शान्तिपूर्वक प्रदर्शन गर्ने अधिकारको दुरुपयोग भएको पाइन्छ। जबर्जस्ती बन्द गराउने खोज्ने बन्दकर्ता र त्यसको प्रतिकार गर्न खोज्ने स्थानीयविचको झडपबाट पनि शान्तिसुरक्षामा असर परेको छ। कतिपय अवस्थामा प्रहरीबाट समेत सञ्चारकर्मी, मानव अधिकारकर्मी तथा महिलाहरूमाथि दुर्व्यवहार भएका एवम् समुदायलाई होच्याउने भाषा प्रयोग गरेको तथ्य प्राप्त भएको छ। प्रदर्शनकारीहरूले पनि सुरक्षार्थ खटिएका प्रहरीमाथि लाठी र दुडुगा प्रहार गर्ने, गालीगलौज गर्ने जस्ता कार्यहरू गरेको पाइएको छ। यस्ता प्रदर्शनहरूमा बालबालिकाको प्रयोग वा सहभागिताले उनीहरूको सुरक्षामा गम्भीर असर परेको देखिएको छ। लामो दुरीको यात्रामा निस्किएका यात्रुहरू, बिरामी, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू बन्दहडतालजस्ता कार्यक्रमहरूबाट बढी मात्रामा प्रभावित हुन पुगेको अवस्था छ। यात्रु चढेका सवारी साधनमाथि आक्रमण हुँदा बन्दहडतालको समयमा यात्रा जोखिमपूर्ण हुने गरेको पाइन्छ। यस आवमा आयोगमा स्वतन्त्रताको हकसम्बन्धी ३ वटा उजुरीहरू दर्ता भएका छन्।

आयोगले विरोधका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दा प्रजातान्त्रिक विधि र कानुनी शासनको सम्मान गर्न एवम् आफ्नो अधिकारको उपभोग गर्दा अरूको अधिकारको सम्मान गर्न पटक-पटक सरोकारवालाहरूको ध्यानाकर्षण गराएको छ। यसका साथै सुरक्षाकर्मीबाट

अत्यधिक बल प्रयोग भएका घटनाहरूमा दोषीमाथि कारबाही गर्न सिफारिस गरिएको छ ।

२.७.३ यातनाविरुद्धको अधिकार

यातनाविरुद्धको अधिकार अहरणीय अधिकार हो । मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र, १९४८ को धारा ५ र नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार विषयक अनुबन्ध, १९६६ को धारा ७ ले पनि यातनालाई निषेध गरेको छ । त्यसैगरी यातना, निर्दयी, अमानवीय एवम् अपमानजनक व्यवहार विरुद्धको महासन्धि, १९८४ लाई नेपालले अनुमोदन गरिसकेको छ । नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २६ ले यातनाविरुद्धको हक प्रदान गरेको छ । यातनासम्बन्धी क्षतिपूर्ति ऐन, २०५३ ले अनुसन्धान, तहकिकात वा पुर्पक्षको सिलसिलामा वा अरु कुनै किसिमले थुनामा रहेको कुनै पनि व्यक्तिलाई यातना दिन नहुने कुरा उल्लेख गरिएको छ ।

यातनाविरुद्धको महासन्धि र संवैधानिक व्यवस्थाबमोजिम यातना दिने कार्य दण्डनीय अपराध मानिए पनि नेपाल कानूनले हालसम्म यातनालाई दण्डनीय बनाएको छैन । यातना दिने कार्यलाई दण्डनीय बनाउने सन्दर्भमा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगबाट पटक-पटक दिइएको सुझाव तथा सर्वोच्च अदालतको निर्देशन एवम् मानव अधिकारको विश्वव्यापी आवधिक समीक्षा र सन्धिगत निकायहरूका सिफारिसहरूको हालसम्म पनि कार्यान्वयन हुन सकेको छैन । यातना दिने वा निर्मम, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार गर्ने कार्य नियन्त्रण गर्ने सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक, २०६९ व्यवस्थापिका संसद्बाट अभै परित भएको छैन ।

यस आवमा प्रहरीबाट यातना दिएको भनी आयोगमा जम्मा २९ वटा उजुरीहरू दर्ता भएका छन् । राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगबाट विभिन्न समयमा भएका हिरासत तथा कारागारहरूको अनुगमन प्राप्त तथ्य एवम् यातनासम्बन्धी उजुरीहरूमा कमी आएकोबाट हिरासतमा दिइने यातनामा बिगतको तुलनामा उल्लेख्य कमी आएको देखिए पनि त्यसको भने अन्त्य हुन सकेको छैन । यातना दिने कार्यलाई अपराधीकरण गरी कानूनको प्रभावकारी कार्यान्वयन र सचेतनाको माध्यमबाट यातना उन्मूलन गर्नु आवश्यक देखिन्छ ।

२.७.४ कैदी-बन्दीहरूको अधिकार

कारागारलाई सुधारगृहका रूपमा परिवर्तन गर्नुपर्ने मान्यताका साथ आयोगले यस अवधिमा ३६ वटा कारागारको अनुगमन तथा निरीक्षण गरेको छ । कारागार अनुगमनमा गएको टोलीले सम्बन्धित जिल्लाका हिरासतहरूको समेत अनुगमन गरेको छ । आयोगबाट भएको अनुगमनबाट कारागारको भौतिक अवस्था अत्यन्त कमजोर रहेको, क्षमताभन्दा भन्डै तिन दोब्बर कैदी-बन्दीहरू थुनामा रहेको पाइएको कारण कारागारको बसाइ कष्टकर भएको, खानेपानी, स्वास्थ्योपचार लगायतका समस्याहरू देखिएका छन् । कैदी-बन्दीहरूलाई जीविकोपार्जनका लागि दिइने रकम दैनिक ४५ रुपियाँ र आश्रित बालबालिकाका लागि उपलब्ध गराइँदै आएको रकम रु. १० ले बढ्दो महँगीलाई धान्न नसक्ने अवस्था छ । कैदी-बन्दीहरूको स्वास्थ्योपचारका लागि कारागारमा जाने रकम न्यून भएको, सबै कारागारहरूमा नियमित स्वास्थ्य उपचारको व्यवस्था नभएको तथा सवारी साधनको अभाव रहेकोसमेत कारणहरूबाट स्वास्थ्योपचारमा विभिन्न समस्याहरू रहेको पाइएको छ ।

कारागारहरूमा गम्भीर प्रकृतिका अपराधमा संलग्न व्यक्तिहरूलाई सामान्य अपराधमा संलग्नसंगै एकै स्थानमा राखिनु एवम् मुद्दा फैसला भई अभियोग प्रमाणित भएका र पुर्पक्षका लागि थुनामा राखिएका व्यक्तिहरूलाई पनि एकै स्थानमा राखिने गरेको पाइएको छ ।

अधिकांश कारागारहरू पुराना भवनहरूमा रहेका कारण जीर्ण भई असुरक्षित भएको र क्षमताभन्दा बढी व्यक्तिहरूलाई थुनामा राखिएको विषयमा राष्ट्रिय मानव अधिकार अयोगबाट समय-समयमा दिइएका सुझावहरू कार्यान्वयन नहुँदा कैदी-बन्दीहरूको आधारभूत मानव अधिकार नै जोखिममा परेको अवस्था छ । गत वैशाख १२ गते गएको विनाशकारी भूकम्पका कारण कारागारहरू थप क्षतिग्रस्त भएका छन् भने भूकम्पबाट १४ जना कैदी-बन्दीहरूको मृत्यु हुन पुगेको छ । यस आवमा आयोगमा कैदी-बन्दीको अधिकारसम्बन्धी ४ वटा र गैरन्यायिक थुनासम्बन्धी ५ वटा उजुरीहरू दर्ता भएका छन् ।

कारागार कार्यालयहरूमा दरबन्दीअनुसारको कर्मचारी खटाउनुपर्ने, जिम्मेवार निकायबाट कारागारको समय-समयमा अनुगमन हुनुपर्ने, ढल निकास तथा पानीको पर्याप्त व्यवस्था गर्नुपर्ने भनी नेपाल सरकारको ध्यानाकर्षण गराउँदै आएको छ । कारागारको वातावरण सफा राख्न उचित प्रबन्ध गर्नुपर्ने, कारागारमा रहेका कैदी-बन्दीहरूलाई सिपमूलक तालिम प्रदान गर्नुपर्ने, कारागारमा कैदी-बन्दीहरूको स्वास्थ्य परीक्षण गर्ने वातावरण मिलाउनुपर्नेमा जोड दिएको छ । कानूनबमोजिम मापदण्ड पूरा गरेका कैदी-बन्दीहरूलाई बिना भेदभाव कैद मुक्तको लागि अविलम्ब कार्य प्रारम्भ गर्न, पुर्पक्षका लागि थुनामा रहेका थुनावाहरूको मुद्दालाई प्राथमिकतामा राखी सुनुवाइ गर्न भनेको छ । नेपालका सबै कारागार कार्यालयहरूमा कैदी-बन्दीहरूको फोटोसहितको अभिलेख राख्नुपर्ने, सुझाव वा उजुरी पेटिका तथा कैदी-बन्दीहरूले पालना गर्नुपर्ने आचारसंहिता प्रस्ट बुझिने र देखिने स्थानमा राख्ने व्यवस्था मिलाउन पनि आयोगले नेपाल सरकारको ध्यानाकर्षण गराएको छ ।

यसैगरी थुनामा रहेका आमा र बाबुआमा दुवै थुनामा रहेका बालबालिकाहरूको संरक्षणमा नेपाल सरकारको कुनै ठोस नीति तथा कार्यक्रम नरहेको अवस्थामा त्यस्ता बालबालिकाको अधिकार संरक्षणका लागि ठोस नीति तथा कार्यक्रम बनाई प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नु आवश्यक देखिन्छ । नेपाल सरकारले कारागारहरूको भौतिक सुधार, खुल्ला कारागारको अवधारणाको कार्यान्वयन एवम् कैदी-बन्दीहरूको आर्थिक सामाजिक अधिकारको संरक्षण र छिटो न्यायिक निरूपण का विषयहरूमा विशेष ध्यान दिनु आवश्यक देखिएको छ । कारागार सुधार सम्बन्धमा आयोगद्वारा गरिएको सिफारिस अनुसूची ९ मा समावेश गरिएको छ ।

२.७.५ जातीय भेदभावविरुद्धको अधिकार

जातविशेषका आधारमा गरिने निषेध, बहिष्करण र विभेदजन्य कार्यलाई जातीय भेदभावका रूपमा लिइन्छ । मानिस जन्मसिद्ध रूपमा स्वतन्त्र र समान भएकाले जात जाति, उत्पत्ति, धर्म, वर्ण, लिङ्ग, पेसा व्यवसायलगायत कुनै पनि आधारमा भेदभाव स्वीकार्य हुन सक्तैन । यी कुनै पनि आधारमा गरिने व्यवहार सामाजिक रूपमा गलत, नैतिक रूपमा निन्दनीय र कानुनी रूपले गम्भीर अपराध हुन् ।

मानव अधिकारसम्बन्धी विश्वव्यापी घोषणापत्रको धारा १ ले सबै व्यक्ति जन्मजात स्वतन्त्र र प्रतिष्ठा तथा अधिकारमा समान हुने, जाति, वर्ण, लिङ्ग, भाषा, धर्म,

राजनीतिक वा अन्य विचारधारा, राष्ट्रियता वा सामाजिक उत्पत्ति, सम्पत्ति, जन्म वा अन्य कुनै हैसियतलगायतका कुनै पनि आधारमा कुनै पनि किसिमको भेदभाव गर्न नहुने उल्लेख छ। नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी अभिसन्धि, १९६६ को धारा २ र आर्थिक सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकार विषयक अभिसन्धि, १९६६ को धारा २ ले सोही अधिकारको प्रत्याभूति गरेका छन्। त्यसैगरी सबै प्रकारका जातीय भेदभाव उन्मूलनसम्बन्धी महासन्धि, १९६५ तथा महिलाविरुद्ध हुने सबै प्रकारका भेदभाव उन्मूलन गर्ने अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि, १९७९ को धारा २ मा पनि सोही व्यवस्थाहरू रहेका छन्।

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १३ मा समानताको हकमा राज्यले नागरिकहरूविरुद्ध जात जातिका आधारमा भेदभाव नगरिने व्यवस्था रहेको छ। धारा १४ मा छुवाछुत तथा जातीय भेदभावविरुद्धको हकमा कुनै पनि व्यक्तिलाई जाति, वंश, समुदाय वा पेसाका आधारमा कुनै किसिमको छुवाछुत तथा जातीय भेदभाव नगरिने, भेदभाव व्यवहार दण्डनीय हुने र पीडित व्यक्तिले कानूनले निर्धारण गरेअनुसार क्षतिपूर्ति पाउने प्रावधान छ। त्यस्तै कुनै पनि व्यक्तिलाई जात जातिका आधारमा सार्वजनिक प्रयोगमा रहेका सेवा, सुविधा वा उपयोगका कुराहरू प्रयोग गर्नबाट वा सार्वजनिक स्थल वा सार्वजनिक धार्मिक स्थलमा प्रवेश गर्न वा धार्मिक कार्य गर्नबाट वञ्चित नगरिने प्रावधान राखिएको छ। जातीय भेदभाव तथा छुवाछुत (कसुर र सजाय) ऐन, २०६८ ले जातीय भेदभाव र छुवाछुतलाई दण्डनीय कार्य मानी सजायको व्यवस्था गरेको छ।

जातीय विभेदको अन्त्यका लागि नेपाल सरकारबाट दलित र गैरदलितविरुद्ध अन्तरजातीय विवाह प्रोत्साहन अनुदान वितरण कार्यविधि, २०६६ अनुसार २०६६ साउन १ पछि दलित र गैरदलितविरुद्ध अन्तरजातीय विवाह गर्ने नेपाली नागरिकता भएका जोडीलाई एक लाख रुपियाँ उपलब्ध गराउने व्यवस्था गरेको छ। शैक्षिक क्षेत्रमा दलित समुदायको उपस्थिति कम भएको तथ्यलाई ध्यानमा राखी सरकारले कक्षा दससम्म निःशुल्क शिक्षा, उच्चमाध्यमिक विद्यालयमा छात्रवृत्ति कार्यक्रम र रोजगारीको क्षेत्रमा आरक्षण नीति अवलम्बन गरेको छ। भेदभावविरुद्धका प्रावधानको कार्यान्वयन एवम् दलित समुदाय उत्थान र विकासका लागि राष्ट्रिय दलित आयोग, उपेक्षित, उत्पीडित र दलित वर्ग उत्थान विकास समिति, वादी समुदाय उत्थान विकास समिति, जातीय भेदभाव, छुवाछुत तथा दलितहरूको अधिकार प्रवर्द्धन संयन्त्रहरू स्थापना भएपनि प्रभावकारिता देखिन सकेको छैन। संविधानको मस्यौदाबाट राष्ट्रिय दलित आयोग सम्बैधानिक निकायका रूपमा स्थापना हुने देखिन्छ।

दलित समुदायको मानव विकास सूचकाङ्क ०.४३४ छ। संविधानले दलित समुदायलाई समानुपातिक समावेशी सिद्धान्तको आधारमा राज्यको संरचनामा सहभागिताको अधिकार प्रदान गरेको छ। सार्वजनिक सेवाका पदमा आरक्षण गरिएको छ। यसबाट राज्यका निकायहरूमा दलित समुदायको प्रतिनिधित्व बढ्दै गएको छ; जसलाई प्रभावकारी बनाउन सशक्तिकरणका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नु आवश्यक देखिएको छ।

यस अवमा आयोगमा जातीय भेदभावसम्बन्धी एउटा उजुरी दर्ता भएको छ। आयोगबाट भएको अनुगमन तथा अनुसन्धानबाट अन्तरजातीय विवाहमा अवरोध, छुवाछुत र दलितहरूमाथि हिंसा तथा दुर्व्यवहारजस्ता विषयहरू प्रमुख समस्याका रूपमा देखिएका छन्। आयोगले राष्ट्रिय दलित आयोगसँग सहकार्य गरी विभिन्न जिल्लामा जातीय विभेदसम्बन्धी अवस्था र घटनाहरूको अनुगमन गरिरहेको छ। जातीय भेदभाव

तथा छुवाछुत (अपराध र सजाँय) ऐन, २०६८ ले जातीय भेदभाव र छुवाछुतजन्य कार्यलाई अपराध घोषणा गरे पनि अपराधको तुलनामा यससम्बन्धी मुद्दाहरू न्यून मात्रामा अदालतमा दर्ता भएका छन्। समाज तथा प्रहरीबाट यस्ता घटनाहरूमा कानून कार्यान्वयनभन्दा मेलमिलामा बढी जोड दिनु, चेतना र पहुँचको अभावजस्ता कारणहरूबाट कानून कार्यान्वयनमा चुनौतीहरू रहेका छन्। धार्मिक अन्धविश्वास, सामाजिक कुरीति, रुढीवादी संस्कार, अशिक्षा, चेतना र कानुनी ज्ञानको अभावलगायतका कारण अहिले पनि जातीय विभेद तथा छुवाछुतका घटनाहरू पूर्णतः रोकिन नसकेको आयोगको अनुगमनबाट पाइएको छ। दलित तथा पिछडिएका वर्गलाई विभेद, विद्यालय तथा सार्वजनिक स्थलमा छुवाछुतजन्य भेदभावजस्ता घटनाहरू भइरहेका छन्। यस्ता घटनाहरूको अन्त्यका लागि कानूनको प्रभावकारी कार्यान्वयन र चेतनामूलक कार्यक्रमहरूलाई साथसाथै लानु आवश्यक देखिन्छ।

२.८ आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकार

२.८.१ खाद्य अधिकार तथा भोकमरीविरुद्धको अधिकार

आवश्यकतानुसार उचित, पोषणयुक्त स्वच्छ खाना सहज र सुलभ रूपमा प्राप्त गर्नु व्यक्तिको खाद्यसम्बन्धी अधिकार हो। खाद्य अधिकार व्यक्तिको बाँच्न पाउने अधिकारसँग प्रत्यक्ष रूपमा सम्बन्धित छ।

मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र, १९४८ को धारा २५ ले प्रत्येक व्यक्तिलाई आफू र आफ्नो परिवारको स्वास्थ्य र कल्याणका लागि खाद्यान्नको अधिकार हुने व्यवस्था गरेको छ। आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय अनुबन्ध, १९६६ को धारा ११ ले प्रत्येक व्यक्तिको भोकबाट मुक्त हुने आधारभूत अधिकारलाई आत्मसात् गर्दै पर्याप्त भोजनको व्यवस्थाका लागि पक्ष राष्ट्रहरूले खाद्यान्नको उत्पादन, सञ्चयन तथा वितरणमा सुधार गर्ने, आपूर्तिको समन्यायिक वितरण सुनिश्चित गर्ने दायित्व प्रत्येक राज्यको हुने कुरा उल्लेख गरेको छ। महिलाविरुद्ध हुने सबै प्रकारका भेदभाव उन्मूलन गर्ने महासन्धिको धारा १२ ले महिलालाई गर्भवती, प्रसूति र प्रसूतिपश्चात् पर्याप्त पोषणको सुविधा उपलब्ध गराउनुपर्ने भनी विशेष व्यवस्था गरेको छ। बाल अधिकारसम्बन्धी महासन्धिको धारा २६ र २७ (३) ले पक्ष राष्ट्रहरूले बालबालिकाको पालनपोषणका लागि समुचित ध्यान दिनुपर्ने र पोषणसम्बन्धी सहयोग उपलब्ध गराउनुपर्ने लगायतका व्यवस्थामा विशेष जोड दिएको छ। हाम्रो सन्दर्भमा हेर्दा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ मा पहिलो पटक मौलिक हकमा खाद्य सम्प्रभुताको व्यवस्थालाई समेटिएको छ। संविधानको धारा १८ मा उल्लेख गरिएको सो प्रावधानमा रोजगारी तथा सामाजिक सुरक्षासम्बन्धी हकअन्तर्गत उपधारा (३) मा प्रत्येक नागरिकलाई कानूनमा व्यवस्था भएबमोजिम खाद्य सम्प्रभुताको हक हुने भनिएको छ; तथापि हालसम्म यससम्बन्धी कानून बन्न सकेको छैन। खाद्यान्न अधिकारको आधारभूत तत्त्वका रूपमा व्यक्तिको आवश्यकताका आधारमा पर्याप्त खाद्यान्न, पोषणयुक्त खाद्यान्न, त्यसको उपलब्धता, उपभोग गर्न योग्य साथै सुलभ र पहुँचयोग्य हुनुपर्दछ।

नेपालमा विगतको तुलनामा भोकमरीको अवस्था घट्दै गएको पाइएको छ। सन् २००५ मा २२.५ प्रतिशत भोकमरी रहेकोमा सन् २०१४ मा आइपुग्दा घटेर ६.४ मा पुगेको छ। विश्व भोकमरी सूचकको विश्लेषणबमोजिम विश्वमा ७६ वटा देशमा खाद्य असुरक्षा

देखिएकोमा नेपाल ४४ औं नम्बरमा रहेको छ। मुलुकमा खाद्य अपर्याप्तता १५.७ प्रतिशत रहेको छ। आयोगको अनुगमनबाट बाजुरा, बझाङ, दार्चुला, मुगु, डोल्पा, जुम्लासहित चेपाङ, राउते, मुसहर, दलित, वादी, हलिया, बोटे समुदायहरू वर्षेनी भोकमरीबाट अत्यधिक रूपमा पीडित भइरहेको देखिन्छ।

यस प्रतिवेदन अवधिमा आयोगले गरेको अनुगमन एवम् प्राप्त सूचनाका आधारमा खाद्यान्नको अधिकार आधारभूत अधिकारका रूपमा प्रत्याभूत गरिएको भए तापनि जनसङ्ख्याको ठुलो हिस्सा खाद्यान्नको अधिकारबाट वञ्चित अवस्थामा छ। त्यसैगरी अत्यधिक विषादिको प्रयोग, उपभोक्ताहरू उपभोग्य वस्तुहरूमा हुने गरेको मिसावट र त्यसबाट स्वास्थ्यमा पर्न सक्ने तात्कालीन र दीर्घकालीन असरले स्वास्थ्यसम्बन्धी अधिकार तथा जीवनको अधिकार गम्भीर रूपमा प्रभावित हुन पुगेको अवस्था छ। आयोगबाट अनुगमनकक क्रममा विशेषतः चाडपर्वताका दाल, चामल, तरकारी, फलफूल, तेल दुध, पानी, मिठाइ, मासु, औषधिजस्ता दैनिक उपभोग्य वस्तुहरूमा बढी मिसावट हुने गरेको पाइएको छ। नापतौलमा कमी हुने गरेको, उपभोग्य वस्तुहरूको खरिद तथा बिक्री मूल्य पारदर्शी नभएको अवस्था छ। आपूर्ति व्यवस्थित हुन नसकेको, गुणस्तर मापदण्डअनुरूप नभएको तथा प्रभावकारी अनुगमन र नियमन हुन नसक्दा आम नागरिकको खाद्य अधिकार प्रभावित हुन पुगेको छ। आयोगले जनहितविपरीत कार्य तत्काल रोक्न र अभियुक्तहरूलाई कानुनी दायरामा ल्याउन सम्बन्धित निकायहरूलाई निर्देशन दिँदै आएको छ। खाद्य सुरक्षा, खाद्य सम्पन्नता र सुरक्षित खाद्यान्नका लागि सरकारले प्रभावकारी कार्यक्रम सञ्चालन गर्न र उत्पादन बढाउन व्यावसायिक खेतीको प्रवर्द्धन र स्थानीय उत्पादनलाई प्रोत्साहन गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु आवश्यक छ।

नेपालमा सन् २०१२ मा २५.२ मा रहेको गरिबी २०१४ मा २३.८ प्रतिशतमा भरेको छ। समग्रमा गरिबी घटे पनि दलित, सीमान्तकृत, जोखिममा रहेको समुदाय, पिछडिएको वर्ग र कर्णाली तथा सुदूरपश्चिम क्षेत्रको गरिबीदर उच्च छ। सरकारले २५ जिल्लामा गरिबी पहिचान तथ्याङ्क सङ्कलन गरेको भए पनि लक्षित कार्यक्रम प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन भएको छैन। गरिबी निवारण कोषले ५५ जिल्लाहरूमा सञ्चालन गरेको विशेष कार्यक्रम प्रभावकारी हुनुपर्ने देखिन्छ। गरिबीको कारण खान नपुग्ने नेपाली १५.७ प्रतिशत र लगाउने लुगाको अभाव १६.७ प्रतिशतलाई छ। गरिबीका कारण शिक्षा, स्वास्थ्य, खाद्यान्न, गुणस्तरीय जीवन निर्वाहमा चुनौती छ। सरकारले धनी र गरिबीबिचको खाडल कम गर्न प्रभावकारी रूपमा कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु आवश्यक छ।

आर्थिक सामाजिक विकासमा सुशासनको अभाव र भ्रष्टाचार ठुलो चुनौतीका रूपमा रहेको छ। ट्रान्स्परेन्सी इन्टरनेसनले सार्वजनिक गरेको सूचकअनुसार २०१३ मा भ्रष्टाचार हुने मुलुकहरूको ११६ औं स्थानमा रहेको नेपाल २०१४ मा १२६ औं स्थानमा पुगेको छ। गरिबी निवारण र आर्थिक सामाजिक क्षेत्रमा प्रगति हासिल गर्न लक्षित वर्ग कार्यक्रम प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्नुको साथै भ्रष्टाचार नियन्त्रण गरी सुशासन कायम गर्न नेपाल सरकार जिम्मेवार हुनुपर्ने देखिन्छ।

२.८.२ शिक्षाको अधिकार

शिक्षा पाउनु प्रत्येक व्यक्तिको आधारभूत एवम् मौलिक अधिकार हो। सामान्यतया प्रजातान्त्रिक मुलुकका संविधानमा मौलिक हकअन्तर्गत आधारभूत तहको शिक्षालाई

अनिवार्य र निःशुल्क गरेको पाइन्छ। शिक्षा प्राप्त गर्नु भनेको केवल साक्षर हुनु, प्रमाणपत्र प्राप्त गर्नु मात्र होइन, सहज जीवनयापन, नवीन ज्ञान, सीप र प्रविधिको विकाससँग परिचित एवम् राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय श्रम बजारमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्षम हुनु पनि हो। शिक्षाका लागि राज्यले साधन स्रोत उपलब्ध गराई शिक्षामा बिना भेदभाव पहुँचको वातावरण निर्माण गर्नुपर्दछ। शिक्षाको विषयवस्तु समाजसापेक्ष वा स्वीकार्य र समाजमा आएको परिवर्तनलाई आत्मसात् गर्न सक्ने प्रकृतिको हुनुपर्दछ।

मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्रको धारा २६ ले प्रत्येक व्यक्तिलाई शिक्षाको अधिकारसम्बन्धी व्यवस्था गरेको छ। यसमा कम्तीमा प्राथमिक तहसम्मको शिक्षा निःशुल्क उपलब्ध हुनुपर्ने, प्रारम्भिक शिक्षा अनिवार्य, प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षामा सबैको पहुँचयोग्य हुनुपर्ने साथै बालबालिकालाई शिक्षाको छनौट गर्ने पूर्ण अधिकार हुने प्रावधान छ। आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि, १९६६ धारा १३ ले मानवीय व्यक्तित्व तथा प्रतिष्ठाको विकासतर्फ शिक्षा निर्देशित हुने र शिक्षाले मानव अधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताप्रतिको सम्मान सुदृढ गर्ने कुरामा पक्षराष्ट्र सहमत हुँदै प्रत्येक पक्षराष्ट्रले प्राथमिक शिक्षा अनिवार्य र सबैलाई निःशुल्क उपलब्ध हुने कुरामा जोड दिएको छ। बाल अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिको धारा २८ र २९ मा बालबालिकालाई शिक्षामा भेदभाव गर्न नहुने, प्राथमिक शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क हुनुपर्ने र शिक्षामा पहुँच विस्तार गर्न जोड दिनुपर्ने विषयलाई समेटिएको छ। महिलाविरुद्ध हुने सबै प्रकारका भेदभाव उन्मूलन गर्ने महासन्धिको धारा १० र १४ ले जातजाति, वर्ण, लिङ्ग, राष्ट्रिय वा सामाजिक उत्पत्तिको भेदभावबिना महिलालाई शिक्षा र तालिमको अवसर प्रदान गर्नुपर्ने उल्लेख छ। नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ ले मौलिक हकअन्तर्गत धारा १७ मा शिक्षा तथा साँस्कृतिसम्बन्धी हकको व्यवस्था गरेको छ। सो व्यवस्थाअनुसार प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट कानूनमा व्यवस्था भएबमोजिम माध्यमिक तहसम्म निःशुल्क शिक्षा पाउने हक हुने कुरामा जोड दिइएको छ। यसका साथै प्रत्येक समुदायलाई कानूनमा व्यवस्था भएबमोजिम आफ्नो मातृभाषामा आधारभूत शिक्षा पाउने हक हुने र नेपालमा बसोबास गर्ने प्रत्येक समुदायलाई आफ्नो भाषा, लिपि, साँस्कृति, साँस्कृतिक सभ्यता र सम्पदाको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्ने हक हुनेछ भनी उल्लेख छ।

जनगणना २०६८ बमोजिम ६५.९ प्रतिशत रहेको साक्षरता दरमा क्रमिक सुधार आइरको छ। सबैका लागि शिक्षा राष्ट्रिय कार्ययोजना (२००१-२०१५) सञ्चालनमा छ। कक्षा १ को खुद भर्नादर ९५.६ र आधारभूत शिक्षाको ८६.३ पुगेको छ, भने माध्यमिक शिक्षाको कुल भर्नादर ३३.२ प्रतिशत छ। यसबाट विद्यालय छाड्ने दर उच्च रहेको देखिन्छ जुन बालिकामा बढी छ। मातृभाषामा प्राथमिक शिक्षा सञ्चालन गर्न बहुभाषिक शिक्षा निर्देशिका, २०६६ जारी भएपछि १६ वटा मातृभाषामा पाठ्यक्रम तयार भई २४ वटा विद्यालयमा लागु भएको छ। शिक्षालाई अनिवार्य र निःशुल्क बनाउने सरकारी नीति व्यवहारतः लागु हुन सकेको छैन। विगतमा कुल बजेटको १७ प्रतिशतसम्म शिक्षा क्षेत्रमा छुट्ट्याइने गरिएकोमा हाल १२ प्रतिशतमा सीमित भएको छ।

उचित व्यवस्थापन र अनुगमनमा कमी एवम् जवाफदेहिताको अभावजस्ता कारणहरूबाट सरकारी विद्यालयहरूमा गुणस्तरीय शिक्षाको अभावमा विद्यार्थी तथा अभिभावकहरूको आकर्षण निजी विद्यालयतर्फ बढ्दो छ। गरिबीको रेखामुनि रहेकामध्ये २०.८ प्रतिशतको मात्र माध्यमिक शिक्षामा पहुँच देखिन्छ। निजी र सामुदायिक विद्यालयबाट दुई

किसिमको शैक्षिक जनशक्ति उत्पादन भई शिक्षामा विभेद बढ्दै गएको छ। विद्यालयहरू लैङ्गिकमैत्री हुनुपर्ने आवश्यकता छ। हिमाली जिल्लाहरूमा प्रत्येक वर्ष पाठ्यपुस्तक समयमा पुग्दैनन्।

यस वर्ष आयोगमा शिक्षाको अधिकारसम्बन्धी ३ वटा उजुरीहरू दर्ता भएका छन्। विद्यालय शान्तिक्षेत्र हो भन्ने मान्यताविपरीत बन्द, हडताल तथा विद्यार्थीलाई जम्मा गराई गरिने सभा, च्यालीजस्ता प्रवृत्तिहरू शिक्षाको अधिकारमा बाधक बन्दै आएका छन्। बहिष्करणमा परेका वर्ग, क्षेत्र, समुदायलाई आवश्यकताअनुसार विद्यालय पोसाक, खाजालगायतका विविध पक्षमा दीर्घकालीन रूपमा कदम चाल्न आवश्यक छ। विद्यालयमा अध्ययन गर्ने वातावरणका लागि भौतिक पूर्वाधार निर्माण र समयमै पाठ्यपुस्तकको उपलब्धतामा विशेष ध्यान पुऱ्याउँदै विद्यालयलाई राजनीतिबाट अलग राख्न सरकार तथा राजनीतिक दलहरूले जिम्मेवारी बोध गर्नु जरुरी छ। सरकारले निःशुल्क र गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्ने नीति प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नुपर्ने देखिन्छ। द्वन्द्व पीडित तथा विस्थापित, बालिका, दलित, पिछडिएको समुदाय तथा गरिबलगायत अल्पसङ्ख्यक समुदायका परिवारका बालबालिकालाई अवसर प्रदान गर्न छात्रवृत्ति तथा विद्यालयमा खाजा र पोसाक वितरण कार्यक्रमलाई थप विस्तार गरी विद्यालय छाड्ने दरलाई सम्बोधन गर्नुपर्दछ।

२.८.३ स्वास्थ्यको अधिकार

स्वास्थ्यसम्बन्धी अधिकार मानिसको आधारभूत मानव अधिकार हो। मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र, १९४८ को धारा २५ ले प्रत्येक व्यक्तिलाई आफ्नो र आफ्नो परिवारको स्वास्थ्य र हितका लागि स्वास्थ्योपचारको सुविधा, विरामी, अशक्तता, बुढेसकालमा सुरक्षा पाउने अधिकारको व्यवस्था गरेको छ। आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिज्ञापत्र, १९६६ को धारा १२ (१) ले प्रत्येक व्यक्तिलाई प्राप्त हुन सक्ने उच्चतम प्राप्यस्तरको शारीरिक र मानसिक स्वास्थ्य उपभोग गर्ने अधिकारको व्यवस्था गरेको छ। सबै प्रकारका जातीय भेदभावहरू उन्मूलन विषयक महासन्धि, १९६५ को धारा ५ (ड) ले राज्यबाट सार्वजनिक स्वास्थ्य, औषधोपचार प्राप्त गर्ने अधिकारलाई बिना भेदभाव उपलब्ध गराउनुपर्ने व्यवस्था गरेको छ। महिलाविरुद्ध हुने सबै प्रकारका भेदभाव उन्मूलन विषयक महासन्धि, १९७९ को धारा ११ र १२ मा महिला स्वास्थ्यसँग सम्बन्धित अधिकारहरू उल्लेख गरिएका छन्। बाल अधिकार महासन्धिको धारा २४ ले बालबालिकालाई प्राप्त हुन सक्ने उच्चस्तरको स्वास्थ्य अधिकार उपभोग गर्न तथा रोगको उपचार गर्न पाउने र स्वास्थ्यको पुनर्लाभ गर्न पाउने सुविधालाई स्वीकार गरेको छ।

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १६ (२) मा प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट कानूनमा व्यवस्था भएबमोजिम आधारभूत स्वास्थ्य सेवा निःशुल्क रूपमा पाउने हक हुनेछ, भनी उल्लेख गरिएको छ। राज्यको दायित्वअन्तर्गत शिक्षा, स्वास्थ्य, आवास, रोजगारी र खाद्य सम्प्रभुतामा सबै नागरिकको अधिकार स्थापित गर्ने नीति लिने व्यवस्था गरेको छ। राज्यका नीतिअन्तर्गत जनताको शिक्षा, स्वास्थ्यजस्ता आधारभूत कुराहरूको विकास गरी जनसाधारणको जीवनस्तर वृद्धि गर्ने उल्लेख छ। महिला वर्गको शिक्षा, स्वास्थ्य र रोजगारीको विशेष व्यवस्था गरी राष्ट्रिय विकासमा अधिकाधिक सहभागी बनाउने कुरामा जोड दिइएको छ। विपन्न नागरिकलाई उपचार खर्च तथा आर्थिक सहायता कोष २०६९ लागु गरिएको छ। यस प्रावधानअनुसार आर्थिक रूपमा

विपन्न नागरिकलाई ठुलो रोग लागेको खण्डमा नेपालमा वा विदेशमा गई उपचार गराउँदा बढीमा एक लाख औषधी उपचार खर्च प्रदान गर्न सकिने उल्लेख छ। राज्यले आधारभूत स्वास्थ्य सेवालाई निःशुल्क रूपमा उपलब्ध गराउने प्रतिबद्धता जनाउनु सकारात्मक पक्ष हो। परिवार नियोजन, गर्भपतन सेवा, बाँझोपन निवारण, सुरक्षित मातृत्व, नवजात शिशुको सुरक्षा, यौनजन्य सरुवा रोग, बालबालिका र जेष्ठ नागरिकको स्वास्थ्योपचारमा जोड दिइएको छ। आधारभूत खोप तथा औषधीहरू निःशुल्क वितरण गर्ने प्रसूति सेवालाई देशव्यापी विस्तार गर्ने कुरामा जोड दिइएको छ।

हाल ८३ प्रतिशत रहेको खोप दरलाई १०० प्रतिशत पुर्याउने लक्ष्य लिइएको छ। मातृ मृत्युदर २८१, पाँच वर्षमुनिको बाल मृत्युदर ५४ र शिशु मृत्युदर ४६ मा भरेको छ। नेपालले मातृ र शिशु मृत्युदरमा हासिल गरेको उपलब्धि प्रशंसनीय छ।

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगबाट नेपाल सरकारको स्वास्थ्यसम्बन्धी नीति तथा कार्यक्रमहरूको अनुगमन गरिएको छ। आयोगबाट पूर्व मेचीदेखि पश्चिम महाकाली, हिमाल, पहाड र तराई तिनवटै क्षेत्रमा गरिएको अनुगमनबाट कार्यान्वयन पक्ष अत्यन्त कमजोर रहेको पाइएको थियो। निःशुल्क रूपमा उपलब्ध हुने भनिएका औषधीहरूको अभाव, गुणस्तरीयताजस्ता समस्याहरू अनुगमन गरिएका सबै क्षेत्रहरूमा पाइएको छ। सरकारी अस्पतालहरूमा व्यवस्थापन पक्ष कमजोर हुँदा नागरिकहरूको पहुँच र सेवा प्रभावित भएको पाइएको छ। खासगरी मोफसलका अस्पताल तथा स्वास्थ्य संस्थाहरूमा चिकित्सक एवम् स्वास्थ्यकर्मीहरूको अभाव एउटा गम्भीर समस्याका रूपमा रहेको पाइएको छ। चिकित्सक तथा स्वास्थ्यकर्मीहरू सहरी क्षेत्रमा बस्न रुचाउने कारण दुर्गम क्षेत्रमा जनशक्तिको अभाव रहेको पाइन्छ। यसैगरी स्वास्थ्य संस्थाहरूमा पूर्वाधार र सरसफाइको अभावसमेत रहेको पाइएको छ। सुदूर पश्चिमका कुनै पनि अस्पतालहरूमा सघन उपचार कक्ष नभएको र अधिकांश जिल्ला अस्पतालहरूमा प्रसूति रोग विशेषज्ञको अभाव देखिएको छ। यस आवामा आयोगमा स्वास्थ्यको अधिकारसम्बन्धी ७ वटा उजुरीहरू दर्ता भएका छन्। क्षेत्रीय/उपक्षेत्री अस्पताल १/१, अञ्चल अस्पताल ५, जिल्ला अस्पताल १३ र सामुदायिक अस्पताल २ गरी १८ वटा अस्पतालको अनुगमन सम्पन्न भएको छ। आयोगले प्रहरीद्वारा पक्राउ गरिएका व्यक्ति एवम् कैदी-बन्दीहरूको स्वास्थ्य अवस्थाबारे पनि अनुगमन गरेको छ।

विभिन्न समयमा फैलिने महामारीबाट व्यक्तिहरूले जीवन गुमाउनुपरेको भए पनि त्यसलाई सम्बोधन गर्न सरकारी निकायहरूले तदारुकता नदेखाउने र समन्वयको अभावजस्ता समस्याहरू देखिएका छन्। २०७१ चैतदेखि २०७२ वैशाखसम्म जाजरकोटमा फैलिएको महामारी नियन्त्रण गर्न आयोगले सम्बन्धित निकायहरूको ध्यानाकर्षण गराएको थियो। त्यसैगरी काठमाडौँलगायतका स्थानमा देखा परेको स्वाइन फ्लूबाट व्यक्तिको ज्यानसमेत गएको अवस्थाको बारेमा समेत त्यसको नियन्त्रणका लागि प्रभावकारी कदम चाल्न सम्बन्धित निकायहरूको ध्यानाकर्षण गराइएको थियो।

अस्पताललगायत स्वास्थ्यजस्ता अत्यावश्यकिय संस्था बन्द हुनु र बन्द हुने वातावरण निर्माण हुनु दुखद पक्ष हो। सरकारी अस्पतालमा रोजगारी गरिरहेका चिकित्सकहरूले निजी अस्पताल तथा क्लिनिकहरूमा बढी समय दिदा सरकारी अस्पतालहरूको सेवामा प्रभाव परेको देखिन्छ। दक्ष जनशक्ति विदेशिने प्रवृत्ति बढ्दो छ। स्वास्थ्य क्षेत्रमा बढ्दो व्यवसायीकरणले सरकारी अस्पताल गरिबहरूका लागि हो भन्ने मनोवृत्ति विकास हुँदै गएको छ।

मानसिक स्वास्थ्यले अभै पनि प्राथमिकता पाउन सकेको छैन । राष्ट्रिय मानसिक स्वास्थ्य नीतिबमोजिमको मानसिक स्वास्थ्य महाशाखा स्थापना भएको छैन । एचआइभी एड्सबाट सङ्क्रमितहरूको सङ्ख्या २५ हजार २ सय २२ जना रहेको छ, जसमा पुरुष १५ हजार ८ सय ३७ जना, महिला ९ हजार ३ सय ४४ जना, बालबालिका १८६४ जना र तेस्रो लिङ्गी ३ सय ६३ जना रहेका छन् । अन्य समूहमा एचआइभी सङ्क्रमितहरूको सङ्ख्या घट्दो भए पनि समलिङ्गी पुरुषहरूमा यसको दर स्थिर रहेको पाइन्छ । नेपालले एचआइभी एड्स नियन्त्रणमा उल्लेखनीय उपलब्धि हासिल गरे पनि एचआइभी सङ्क्रमितलाई पुर्याइएको सेवा अपर्याप्त रहेको पाइएको छ ।

भौगोलिक विकटता, दक्ष जनशक्तिको अभाव, औषधी तथा अन्य स्रोत साधनको अभाव तथा गरिबीजस्ता कारणहरूबाट आम नागरिकको गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा पहुँचको अभाव देखिएको हुँदा यस्ता अवरोधहरूलाई हटाउन सरकारी नीति तथा कार्यक्रममा सुधार गरी प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिएको छ ।

२.८.४ आवासको अधिकार

आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारको एक महत्त्वपूर्ण विषयका रूपमा रहेको आवासलाई जीवन निर्वाहको आधारभूत अधिकारका रूपमा लिइन्छ । आवासको अधिकार मानिसका लागि सम्मानपूर्वक जीवन यापनका लागि अत्यावश्यक पूर्वाधार पनि हो । आवासअन्तर्गतको अधिकारमा पूर्वाधारको उपलब्धता, पहुँचयोग्य, बसोबासयोग्य, उपयुक्त स्थान, सांस्कृतिक रूपमा उपयुक्त एवम् कानुनी संरक्षण आवश्यक मानिन्छ । मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र, १९४८ को धारा २५(१) मा प्रत्येक व्यक्तिलाई आफ्नो र आफ्नो परिवारको स्वास्थ्य र कल्याणका लागि खाद्यान्न, लत्ताकपडा, आवास, औषधोपचारको सुविधा र आवश्यक सामाजिक सेवालगायत जीविकोपार्जनको उपायका अभावमा सुरक्षा पाउने अधिकार हुने उल्लेख छ । त्यसैगरी नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय अभिसन्धि, १९६६ को धारा १२ (१) ले कुनै राष्ट्रको क्षेत्रभित्र कानुनी रूपमा रहेको प्रत्येक व्यक्तिलाई सो क्षेत्रभित्र आफ्नो आवास रोज्न पाउने स्वतन्त्रताको अधिकार रहेको उल्लेख गरिएको छ । आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय अभिसन्धि, १९६६ को धारा ११(१) ले आवासको अधिकारप्राप्ति सुनिश्चित गर्न उपयुक्त कदम चाल्ने प्रावधान छ । नेपालको अन्तरिम संविधानको धारा ३५(१) ले राज्यको नीतिअन्तर्गत देशको सन्तुलित विकासका लागि आर्थिक लगानीको न्यायोचित वितरण गरी सबै क्षेत्रका जनताको शिक्षा, स्वास्थ्य, यातायात, आवास र रोजगारीजस्ता आधारभूत कुराहरूको विकास गरी जनसाधारणको जीवनस्तर वृद्धि गर्ने नीति अवलम्बन गर्ने व्यवस्था गरिएको पाइन्छ । यसअलावा मौलिक हकअन्तर्गत नागरिकलाई नेपालभर आवतजावत र बसोबास गर्ने स्वतन्त्रतासम्बन्धी उल्लेख गरिएको छ ।

नेपाल सरकारले आवास नीतिअन्तर्गत गरिबका लागि योजनावद्ध बस्ती विकास कार्यक्रम कार्यविधि तयार गरेको र जनता आवास कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिएको छ । सुकुम्बासी, हलिया तथा वादीलगातयका सीमान्तकृत र जोखिममा रहेका समुदायका लागि आवास कार्यक्रम अपर्याप्त छ ।

यस आवमा आयोगमा आवासको अधिकारसम्बन्धी ५ वटा उजुरी दर्ता भएका छन् । यस विषयमा २ वटा प्रेस विज्ञप्ति जारी गरिएको छ । हरेक सरकार परिवर्तनसँगै सुकुम्बासी समस्या समाधान आयोग बनाइए पनि यो समस्याको उचित सम्बोधन हुन सकेको छैन ।

कञ्चनपुरको शुक्लाफाँटा वन्यजन्तु आरक्ष विस्तारबाट विस्थापित भई हाल बेलडाँडीमा बस्दै आएका नागरिकहरूको पुनर्स्थापना सम्बन्धमा २८ वटा आयोग गठन भए पनि हालसम्म उनीहरूको व्यवस्थापन नभएको पाइएको छ । बाढी पहिरोलगायतका प्राकृतिक प्रकोपहरूबाट घरवारविहिनहरूको सङ्ख्या बढ्दो थियो । अझ २०७२ वैशाख १२ गते गएको विनाशकारी भूकम्प र त्यसपछिका पराकम्पनबाट घरवारविहिन नागरिकहरूको सङ्ख्या एकैपटक बढ्न गएको छ । भूकम्पबाट कुल ६ लाख ४ हजार ९ सय ३० घर पूर्णरूपमा र र २ लाख ८८ हजार ८ सय ५६ वटा घरहरू आंशिक रूपमा क्षतिग्रस्त भएको तथ्याङ्क रहेको छ ।

२.८.५ श्रम तथा रोजगारीको अधिकार

रोजगारीको हक नागरिकले आफ्नो योग्यता, चाहनाअनुसारको कामप्राप्तिका साथै सम्मानपूर्ण जीवनयापन गर्न पाउने आधारभूत अधिकार हो । रोजगारसम्बन्धी अधिकारलाई विभिन्न दस्तावेजहरूमा उल्लेख गरिएको छ । मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र, १९४८ को धारा २३ ले प्रत्येक व्यक्तिलाई कामको, रोजगारीको स्वतन्त्र छनौटको, कामका उपयुक्त र अनुकूल अवस्थाको र बेरोजगारी विरुद्ध संरक्षणको अधिकारसमेत सुनिश्चित गरेको छ । नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय अभिसन्धि, १९६६ को धारा २२ ले प्रत्येक व्यक्तिलाई आफ्नो हितको संरक्षणका लागि ट्रेड युनियनहरू खोल्ने र त्यसमा सम्मिलित हुने अधिकार प्रदान गरेको छ । आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिज्ञापत्र, १९६६ को धारा ६ देखि ९ सम्म कामको छनौट गर्ने अधिकार, उत्पादनमूलक रोजगारीको अवसरलगायतका अधिकारलाई सुनिश्चित गरिएको छ । महिलाविरुद्धका सबै प्रकारका भेदभाव उन्मूलनसम्बन्धी महासन्धि, १९७९ को धारा ११ मा पक्षराष्ट्रहरूले पुरुष र महिलाको समानताको आधारमा रोजगारीको छनौटको निमित्त समान मापदण्डको प्रयोग, रोजगारीमा समान अवसरको अधिकार, रोजगारीको स्वतन्त्र रूपले छनौट गर्नेलगायतका अधिकारका बारेमा चर्चा गरिएको छ । सबै किसिमका जातीय भेदभाव उन्मूलनसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि, १९६५ को धारा ५ मा जातीय भेदभावविना पक्षराष्ट्रहरूले प्रत्येक व्यक्तिको समानताको अधिकार प्रत्याभूत गर्नुपर्ने र सोही धाराको खण्ड (ड) (१) मा प्रत्येक व्यक्तिलाई काम गर्ने, स्वेच्छाले रोजगारी रोज्ने, कामको उचित र अनुकूल अवस्था प्राप्त गर्ने, बेरोजगारीविरुद्ध संरक्षण पाउने, समान कामका लागि समान पारिश्रमिक पाउनेलगायतका अधिकारको सम्बन्धमा उल्लेख गरिएको छ । नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२ (२) (च) ले रोजगारीलाई मौलिक हकको रूपमा लिई प्रत्येक नागरिकलाई पेसा, रोजगारको स्वतन्त्रताको व्यवस्था गरेको छ । धारा १८ ले रोजगारी तथा सामाजिक सुरक्षासम्बन्धी हकको व्यवस्था गर्दै प्रत्येक नागरिकलाई कानूनमा व्यवस्था भएबमोजिम रोजगारीको हक हुने उल्लेख छ । संविधानको धारा ३० ले श्रमसम्बन्धी हकअन्तर्गत प्रत्येक कामदार र कर्मचारीलाई उचित श्रमअभ्यासको हक हुने, आ-आफ्नो हित रक्षाका लागि कामदार र कर्मचारीलाई ट्रेड युनियन खोल्ने, सङ्गठित हुने र सामूहिक सौदावाजीको अधिकार प्रदान गरेको छ ।

यस आवमा आयोगमा रोजगारीको हकसम्बन्धी ४ वटा उजुरी दर्ता भएका छन् । रोजगारीको हकलाई मौलिक हकको रूपमा लिइए पनि मुलुकमा बेरोजगारी दर ४६ प्रतिशत रहेको छ । सहकारी संस्थाहरूले रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना गर्न सहयोग पत्याएको भए पनि रोजगारीको सुरक्षा र न्यूनतम पारिश्रमिकसम्बन्धी समस्याहरू व्यापक छन् । नेपाल सरकारले लागु गरेको युवा स्वरोजगार कार्यक्रम पनि अति राजनीतीकरणका कारण प्रभावकारी हुन सकेको छैन । लामो सङ्क्रमणकाल र राजनीतिक अस्थिरताजस्ता कारणहरूबाट लागनीको वातावरण नहुनु एवम् ग्रामीण क्षेत्रमा वित्तीय संस्थाहरूको पहुँच अभावका कारण लगानीको वातावरणको अभावमा रोजगारीका अवसरहरू बढ्न सकेका छैनन् । निजी क्षेत्रमा रोजगारीको सुरक्षा कमजोर छ । बेरोजगारभत्ता उपलब्ध गराउने प्रतिवद्धता कार्यान्वयन भएको छैन । रोजगारीको अभावका कारण युवा जनशक्ति वैदेशिक रोजगारीका लागि विदेशिने क्रम बढ्दै गएको छ ।

अनौपचारिक क्षेत्रमा कार्यरत मजदुरहरूको अवस्था अझ दयनीय छ । श्रमिकहरूको सेवा, सुविधा न्यून छ र सरकारले तोकेको न्यूनतम पारिश्रमिकसम्बन्धी व्यवस्था पूर्णतः लागु भएको छैन । बीमासम्बन्धी व्यवस्था छैन । समान काममा महिला र पुरुषबिच अझै पनि विभेद कायमै छ ।

२.८.६ उपभोक्ताको अधिकार

प्रत्येक व्यक्तिले वस्तु वा सेवा उपभोग वा प्रयोग गर्नुपर्ने हुँदा प्रत्येक व्यक्ति उपभोक्ता मानिन्छन् । जीवन यापनका लागि गुणस्तरीय वस्तु वा सेवा खरिदकर्ता वा प्रयोगकर्ता नै उपभोक्ता हुन् । संयुक्त राष्ट्रसङ्घ राष्ट्रसङ्घीय उपभोक्ता हित संरक्षण मार्गनिर्देशन, १९८५ ले उपभोक्तालाई सुरक्षाको अधिकार, सूचित हुने अधिकार, छनौटको अधिकार, सुनुवाइको अधिकार, उपभोक्ता शिक्षाको अधिकार, क्षतिपूर्तिको अधिकार, आधारभूत आवश्यकतामा पहुँचको अधिकार, स्वच्छ तथा स्वस्थ वातावरणको अधिकार प्रदान गरेको पाइन्छ । मानव अधिकारसम्बन्धी विश्वव्यापी घोषणापत्र, १९४८ को धारा २५ को (१) मा प्रत्येक व्यक्तिलाई आफ्नो र आफ्नो परिवारको स्वास्थ्य र कल्याणका लागि खाद्यान्न, कपडा, आवास र औषधोपचारको सुविधा र आवश्यक सामाजिक सेवाहरूलगायत पर्याप्त जीवनस्तरको अधिकार तथा बेरोजगारी, विरामी, अशक्तता, विधवा, वृद्धावस्था वा आफ्नो काबुबाहिरको परिस्थितिमा जीविकोपार्जनको उपायका अभावमा सुरक्षा पाउने अधिकार हुनेछ भन्ने उल्लेख छ । त्यस्तै आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय अभिसन्धि, १९६६ को धारा ११ (१) मा प्रत्येक व्यक्तिको पर्याप्त आर्जन, लुगा तथा आवाससमेत आफू स्वयम् र आफ्नो परिवारको पर्याप्त जीवनस्तरको निरन्तर सुधारको अधिकार उल्लेख छ । उपभोक्ता संरक्षण ऐन, २०५४ ले पनि यी अधिकारलाई संरक्षित गरेको छ ।

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगबाट जारी उपभोक्ताको मानव अधिकार अनुगमन मार्गनिर्देशिका बमोजिम आयोगले अनुगमन कार्य गर्दै आएको छ । अनुगमनबाट प्राप्त तथ्यलाई हेर्दा उपभोक्ताको अधिकार प्रचलनको अवस्था सन्तोषजनक छैन । खाद्य तथा पेय पदार्थजस्ता दैनिक उपभोग्य वस्तु तथा सेवा क्षेत्रमा अत्यधिक विकृति एवम् विसङ्गति देखिएको छ । सहज आपूर्ति र खाद्य सुरक्षाको अभाव, अखाद्य वस्तु मिसावट, म्याद नाघेका खाद्य वस्तुको विक्री, कृत्रिम मूल्य वृद्धि, गुणस्तर र नापतौलमा कमी, वस्तु वा उत्पादन सञ्चयन वा भण्डारण, ढुवानी गर्न र वस्तु सुरक्षित राख्न

नसकिएको अवस्था छ। वस्तुको ओसारपसार, ग्राहकलाई पर्याप्त सूचना एवम् जानकारी र सतर्कताका लागि लेवलिड आदिमा प्रशस्त कमी कमजोरी छन्। ग्राहकलाई दिग्भ्रमित पार्ने, गलत सूचना र प्रलोभनमा पार्ने विज्ञापन प्रचारप्रसार आदि मुख्य समस्याका रूपमा देखा परेका छन्। फितलो सरकारी अनुगमन, कालाबजारीमाथि कारवाही नभइरहेको र भए पनि अनुभूति हुन नसकेको अवस्था विद्यमान छ। एकातिर बजार स्वच्छ र प्रतिस्पर्धात्मक हुन नसकेको स्थिति छ भने अर्कातिर अनुगमन र नियमनको जिम्मेवारी बोकेर बसेका वाणिज्य विभागलगायतका सरकारी निकाय पनि प्रभावकारी र पारदर्शी देखिँदैनन्। यसबाहेक स्रोत र साधन एवम् समन्वयको अभाव, दक्ष जनशक्ति, प्रविधि परीक्षण प्रयोगशालाको कमी र प्रभावकारी तथा अद्यावधिक नियम कानूनको अभाव पनि यसका लागि कारक तत्वका रूपमा रहेका छन्।

देशको सार्वजनिक यातायात प्रणाली सिन्डिकेटलगायतका समस्याबाट ग्रसित हुनु, सरकारले भाडा घटाउन निर्देशन दिँदा पनि सवारी साधनको भाडा नघट्नु, विद्युत् तथा स्वच्छ पिउने पानीको आपूर्ति नियमित हुन नसक्नु, वस्तु तथा सेवाको मूल्य निर्धारण प्रक्रिया न्यायसङ्गत नहुनु, उपभोक्ताले ग्यासलगायत अत्यावश्यक वस्तु तथा सेवा सहज प्रक्रियाबाट प्राप्त गर्न नसक्नु, अस्वाभाविक रूपमा मूल्यवृद्धि हुनु, वस्तु तथा सेवाबारे भ्रमपूर्ण विज्ञापन आउनु, आफूमाथि अन्याय हुँदा उपभोक्ताले कानुनी उपचार नपाउनुजस्ता तमाम समस्याहरूबाट आम उपभोक्ता आफ्ना अधिकार उपभोग गर्नबाट बञ्चित भएको पाइएको छ।

वस्तु तथा सेवाको गुणस्तर, उपलब्धता र न्यायोचित मूल्य निर्धारण प्रक्रियाबारे अनुगमन गर्ने सरकारी निकायलाई थप प्रभावकारी बनाउन, उपभोक्ता शिक्षा प्रवर्द्धन गर्ने तथा उपभोक्ताको हितविपरीतका गतिविधिमा संलग्नहरूमाथि छानबिन गरी कानुनी कारवाही गर्न नेपाल सरकारले विशेष ध्यान दिन आवश्यक देखिन्छ।

२.९ सामूहिक अधिकार

आयोगले बेग्लै महाशाखा स्थापना गरी सामूहिक अधिकारका क्षेत्रमा कार्य गर्दै आएको छ। सामूहिक अधिकारभित्र आयोगले बाल अधिकार, महिला अधिकार, ज्येष्ठ नागरिकहरूको मानव अधिकार, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको मानव अधिकार, अल्पसङ्ख्यक तथा आदिवासीहरूको अधिकार, मानसिक स्वास्थ्य, विकासलगायतका विषयहरूमा गतिविधि सञ्चालन गर्दै आएको छ।

२.९.१ बाल अधिकार

अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा १८ वर्षमुनिका व्यक्तिहरूलाई बालबालिकाका रूपमा मान्यता दिइएको छ। बाल अधिकारसम्बन्धी महासन्धि लगायतका अन्य दस्तावेजमा उल्लिखित प्रावधान हेर्दा बालबालिकाका अधिकारलाई बालवचाउको अधिकार, बालविकासको अधिकार, बालसंरक्षणको अधिकार र बालसहभागिताको अधिकारका रूपमा विभाजन गरिएको पाइन्छ। नेपाल पक्षराष्ट्र भएको बाल अधिकारसम्बन्धी महासन्धि, १९८९ मा यी चारै प्रकारका बाल अधिकारहरूका बारेमा उल्लेख गरिएको छ। नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २२ ले प्रत्येक बालबालिकालाई आफ्नो पहिचान तथा नामको हक हुने, पालनपोषण, आधारभूत स्वास्थ्य र सामाजिक सुरक्षा प्राप्त गर्ने हक हुने, शारीरिक, मानसिक वा अन्य कुनै पनि किसिमको शोषणविरुद्धको हक हुने व्यवस्था छ।

त्यसैगरी असहाय, अनाथ, सुस्त मनस्थिति, द्वन्द्वपीडित, विस्थापित एवम् जोखिममा परेका र सडक बालबालिकालाई राज्यबाट विशेष सुविधा पाउने हक हुने, बालबालिकालाई कलकारखाना, खानी वा यस्तै अन्य जोखिमपूर्ण काममा लगाउन वा सेना, प्रहरी वा द्वन्द्वमा प्रयोग गर्न नपाइने व्यवस्था गरिएको छ ।

आयोगले बाल अधिकार अनुगमन, अनुसन्धान एवम् प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रमहरू गर्दै आएको छ । सबै बालबालिका विद्यालयमा भर्ना हुन नसक्ने, उच्च विद्यालय छाड्ने उच्च दर, बन्दहडताल आदिबाट पठनपाठनमा परेको असर, गरिबी तथा भौगोलिक विकटतालगायतका कारणबाट शिक्षाको अधिकारबाट बालबालिका वञ्चित भइरहेको पाइएको छ । त्यसैगरी दुर्गम क्षेत्र तथा केही अल्पसङ्ख्यक समुदायका बालबालिकाहरूमा अझै पनि शिक्षाका बारेमा चेतनाको कमी देखिन्छ । विद्यालयमा बालबालिकामाथि हुने भौतिक सजाय (Corporal punishment) पनि बाल अधिकार संरक्षणमा चुनौतीका रूपमा रहेको छ । यस आवमा आयोगमा बाल अधिकारसम्बन्धी १६ वटा उजुरीहरू दर्ता भएका छन् ।

बालश्रम बाल अधिकार संरक्षणमा ठुलो चुनौतीका रूपमा रहेको छ । बालबालिकाको कुल जनसङ्ख्याका ३३.९ प्रतिशत बालबालिका बालश्रममा रहेको र करिब ६ लाख २० बालबालिका जोखिमयुक्त श्रममा रहेका छन् । सहरी तथा तराई मधेसका क्षेत्रमा घरेलु बाल श्रमिक, औद्योगिक क्षेत्रमा क्रियाशील बाल श्रमिक, यातायात क्षेत्रमा संलग्न बाल श्रमिक होटल आदि व्यवसाय र मनोरञ्जनका क्षेत्रमा संलग्न बाल श्रमिकलगायतका समस्याहरू छन् भने पहाडी र हिमाली क्षेत्रमा बालबालिकाहरू भरियाका रूपमा समेत संलग्न भएको पाइन्छ । नेपाल सरकारले बालश्रम उन्मूलनका लागि ल्याएका नीति तथा कार्यक्रमहरूको प्रभावकारिता देखिन सकिएको छैन ।

बालबालिकामाथि हुने हिंसाका घटनाहरू बाल अधिकार संरक्षणमा ठुलो चुनौतीका रूपमा रहेको छ । खास गरी बालिकाहरू यौनदुर्व्यवहारबाट पीडित भइरहेका छन् । बालविवाह अर्को ठुलो चुनौती हो । जनगणना २०६८ अनुसार १४ वर्षमुनिका ११.५ प्रतिशत बालबालिकाको बालविवाह हुने गर्दछ । सशस्त्र द्वन्द्वबाट प्रभावित बालबालिकाको पुनर्स्थापना कार्य प्रभावकारी नभएको आलोचना भएको छ ।

मुलुकमा ५९४ वटा बालगृहहरू सञ्चालनमा रहेका छन्; जसमा १६ हजार ६ सय १७ जना बालबालिका बसोबास गरिरहेका छन् । अभिभावक भएका बालबालिकालाई समेत प्रलोभन दिई बालगृहमा राख्ने गरिएको पाइएको छ । गैरसरकारी स्तरमा सञ्चालित कतिपय बालगृहहरूले कानूनबमोजिम लिनुपर्ने अनुमति नलिई बालगृह सञ्चालन गरेको, पूर्वाधारसम्बन्धी सर्त पूरा नगरेको, बालगृहमा बालबालिकामाथि शोषण हुने गरेको, बालबालिकाको ओसारपसार तथा बेचबिखनजस्ता घटनाहरूसमेत भएको पाइएको छ । गत वैशाख १२ गतेको विनाशकारी भूकम्पपछि बालबालिकाको ओसारपसारका घटनाहरू बढेको पाइएको छ । लामो समयसम्म बाल अधिकारसम्बन्धी ऐन पारित हुन नसक्दा बाल न्यायलगायत बाल संरक्षणमा प्रभाव परेको छ ।

२.९.२ महिला अधिकार

मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र, १९४८ को धारा १ मा सबै व्यक्ति जन्मजात स्वतन्त्र तथा प्रतिष्ठा र अधिकारमा समान छन् भन्ने उल्लेख गरिएको छ । सोही घोषणापत्रको धारा २ मा उक्त घोषणामा उल्लिखित अधिकार बिना लैङ्गिक विभेद

सबैलाई समान रूपमा प्राप्त हुने कुरामा जोड दिइएको छ । नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार विषयक महासन्धि, १९६६ र आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि, १९६६ को धारा २ र ३ ले पक्षराष्ट्रहरूलाई अभिसन्धिमा उल्लिखित अधिकार बिना लैङ्गिक विभेद सम्मान र सुनिश्चित गर्न राज्यपक्षलाई निर्देशन गरेका छन् । महिलाविरुद्ध हुने सबै प्रकारका भेदभाव उन्मूलन गर्ने अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि, १९७८ ले लैङ्गिक विभेद अन्त्य गर्न राष्ट्रिय कानूनमा महिला अधिकारको संरक्षण गर्न, राष्ट्रिय कानूनमा रहेका विभेदकारी व्यवस्थाहरू खारेज गर्न तथा महिला अधिकारको संरक्षण र सम्बर्द्धनका लागि नयाँ कानूनहरूको निर्माण गर्न तथा महिला अधिकारको प्रभावकारी संरक्षणका लागि राष्ट्रिय संयन्त्रको निर्माण गर्न समेत राज्य पक्षको दायित्व निर्धारण गरेको छ । महिलाको राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी महासन्धि, १९५३ को धारा २ ले महिलालाई पुरुषसह राजनीतिक अधिकार प्रदान गर्दै मतदान गर्न पाउने, निर्वाचित हुन पाउने, सार्वजनिक पद धारण गर्न पाउनेलगायतका अधिकारको सुनिश्चितता गरेको छ ।

नेपालको अन्तरिम संविधानको धारा २० मा महिलाको हकअन्तर्गत महिला भएकै कारणबाट कुनै पनि किसिमको भेदभाव नगरिने, महिलालाई प्रजनन स्वास्थ्य तथा प्रजननसम्बन्धी हक हुने उल्लेख छ । महिलाविरुद्ध शारीरिक, मानसिक वा अन्य कुनै किसिमको हिंसाजन्य कार्य नगरिने र त्यस्तो कार्य कानूनद्वारा दण्डनीय हुने, पैतृक सम्पत्तिमा छोरा र छोरीलाई समान हक हुने भनिएको छ । त्यस्तै धारा २१ मा सामाजिक न्यायकको हकमा महिलालाई समानुपातिक समावेशी सिद्धान्तका आधारमा राज्यको संरचनामा सहभागी हुने हक प्रदान गरेको छ । घरेलु हिंसा (कसुर, सजाय) ऐन २०६६, मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ र नियमावली २०६५ मा समेत प्रत्यक्ष/अप्रत्यक्ष रूपमा महिला अधिकारसम्बन्धी व्यवस्था रहेका छन् । महिला अधिकारसम्बन्धी प्रावधानको कार्यान्वयनका लागि सरकारी संयन्त्रको साथमा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग, राष्ट्रिय महिला आयोग, राष्ट्रिय दलित आयोगलगायत संयन्त्रको स्थापना गरिएको छ । संविधानको मस्यौदामा राष्ट्रिय महिला आयोगलाई संवैधानिक बनाउने कुरा उल्लेख छ ।

कानुनी तथा नीतिगत रूपमा महिला अधिकारको प्रवर्द्धन सकारात्मक रूपमा भइरहेको भए पनि समाजमा अझै पनि लैङ्गिक विभेद कायमै रहेको छ । महिलाहरूको साक्षरता दर पुरुषको ६५ प्रतिशतको तुलनामा ५७.४ प्रतिशत मात्र रहेको छ । महिला घरमूली २५.७३ प्रतिशत र १९.७१ प्रतिशत महिलाको स्वामित्वमा घर वा जग्गा रहेको छ । नेपाल लैङ्गिक समानतासम्बन्धी विश्व परिसूचकमा ९८ औँ स्थानमा रहेको छ । समावेशीकरणको नीति अवलम्बन भए पनि राज्यका निकायहरूमा महिला सहभागिता क्रमशः बढ्दै जानुलाई सकारात्मक रूपमा लिन सकिन्छ ।

आर्थिक रूपमा महिलाको धेरै हदसम्म पुरुषमाथिको निर्भरता कायमै छ । घरायसी कामलाई कामको रूपमा गणना गरिएको छैन । पितृसत्तात्मक मूल्य-मान्यता एवम् व्यवहारतः विभेद, दमन, शोषण, अन्याय, अत्याचार र बहिष्करण आदिका कारण नेपाली महिलाको अवस्था राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक तथा शैक्षिकलगायत राष्ट्रिय जीवनका सबै क्षेत्रमा पुरुषको तुलनामा सक्षम हुन सकेको छैन । भुमा, देउकी, छाउपडी, कुमारीजस्ता सामाजिक कुप्रथाहरू अझै पूर्ण रूपमा हटाउन सकिएको छैन । दाइजो तथा तिलक, बालविवाह, मन्जुरीबिना विवाह, बोक्सीको आरोपमा हिंसा, दाइजो

नल्याएका कारण कुटपिटदेखि मार्नेसम्म कार्यले नेपाली समाजमा महिलाहरू चरम विभेदको सिकार भइरहेका छन् ।

घरेलु हिंसाका घटनाहरूमा बढोत्तरी भइरहेको छ । समय र विकासक्रमसँगसँगै महिलामाथि हुने विभेद, हिंसाको प्रकार र रूप पनि फरक हुँदै गइरहेको छ । आधुनिक प्रविधिलाई दुरुपयोग गरी महिलामाथि हिंसा गर्ने प्रचलन पनि रहिआएको छ । भिडियो एक्सरेमार्फत भ्रूणको पहिचान गरी छोरी भएमा गर्भपतन गर्ने परिपाटीलाई यस रूपमा लिन सकिन्छ । बलात्कार, यौन दुर्व्यवहार, एसिड आक्रमण, आगो लगाउने, कुटपिटजस्ता घटनाहरूबाट महिलाहरू पीडित भइरहेका छन् । काठमाडौँमा २०७१ फागुन महिनामा दुई जना किशोरीमाथि एसिड आक्रमण गरिएको तथा बारा जिल्लामा छ वर्षीया बालिकालाई बलात्कार गरी हत्या गरेको घटनाको आयोगले अनुगमन गरी दोषीलाई कारवाही गर्न ध्यानाकर्षण गराएको थियो । यस आवमा आयोगमा महिला अधिकारसम्बन्धी ९ वटा उजुरीहरू दर्ता भएका छन् ।

नेपाल संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय सुरक्षा परिषदका घोषणाहरू १३२५ र १८२० को कार्यान्वयनका लागि कार्ययोजना बनाउने दक्षिण एसियामै पहिलो मुलुक भएको छ । यसको कार्यान्वयन पक्ष भने सन्तोषजनक छैन ।

महिला ओसारपसार तथा बेचबिखनका घटनाहरू नियन्त्रणमा आउन सकेको छैन । बहूदो बेरोजगारी र श्रमको उचित कदर नहुँदा मानिसहरू देशबाहिर रोजगारको खोजीमा जाने क्रम बहूदो छ र यसरी विदेशिनेहरूमा महिलाहरू अत्यन्त जोखिममा छन् । उनीहरूलाई यौनशोषण तथा देहव्यापारका लागि जबर्जस्ती प्रयोग गरिने क्रम ज्यादै विकराल हुँदै गएको छ; जसको प्रत्यक्ष, परोक्ष चपेटामा नेपाली महिलाहरू परिरहेका छन् ।

२.९.३ आदिवासी/जनजातिको अधिकार

आदिवासी जनजाति उत्थान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान ऐन, २०५८ का अनुसार आदिवासी/जनजाति भन्नाले आफ्नो मातृभाषा र परम्परागत रीतिरिवाज, छुट्टै सांस्कृतिक पहिचान, बेग्लै सामाजिक संरचना र लिखित वा अलिखित इतिहास भएको जाति वा समुदायलाई बुझिन्छ । आदिवासीसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय श्रम सङ्गठन महासन्धि, १६९ मा भूमि अधिकार, प्राकृतिक साधन स्रोतमा पहुँच, शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारीलगायतका विषयलाई समेटिएको छ । यस महासन्धिले निर्णय प्रक्रियामा सहभागिताको अधिकारलाई जोड दिनुका साथै आदिवासीका अधिकार संरक्षण, सम्बर्द्धन गर्नेलगायतका विषय उल्लेख गरिएको छ । आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक विकासमाथिको अधिकार, उनीहरूलाई प्रत्यक्ष रूपमा प्रभाव पार्ने विकास योजना तथा कार्यक्रमहरूको तर्जुमा, कार्यान्वयन तथा मूल्याङ्कन प्रक्रियामा सहभागी हुने अधिकार प्रदान गरिएको पाइन्छ ।

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ मा मौलिक हकअन्तर्गत शिक्षा तथा संस्कृतिसम्बन्धी हकमा प्रत्येक समुदायलाई कानूनमा व्यवस्था भएबमोजिम आफ्नो मातृभाषामा आधारभूत शिक्षा र आफ्नो भाषा, लिपि, संस्कृति, सांस्कृतिक सभ्यता र सम्पदाको संरक्षण र सम्बर्द्धनको हक हुनेछ, भन्ने उल्लेख छ । संविधानको धारा २१ मा सामाजिक न्यायको हकमा आर्थिक, सामाजिक वा शैक्षिक दृष्टिले पछि परेका महिला, दलित, आदिवासी, जनजाति, मधेसी समुदाय, उत्पीडित वर्ग, गरिब किसान र मजदुरलाई समानुपातिक समावेशी सिद्धान्तका आधारमा राज्यको संरचनामा सहभागी हुने हक हुने

उल्लेख गरिएको छ। राज्यको दायित्व, निर्देशक नीतिहरूमा राज्यको दायित्वअन्तर्गत धारा ३३ को (घ) १ मा शिक्षा, स्वास्थ्य, आवास, खाद्यसम्प्रभुता र रोजगारीमा निश्चित समयका लागि आरक्षणको व्यवस्था गरी आर्थिक तथा सामाजिक रूपले पिछडिएका आदिवासी जनजातिको उत्थान गर्ने नीतिका साथै सकारात्मक विभेदका आधारमा विशेष व्यवस्था गर्ने नीति उल्लेख गरिएको छ। संविधानको धारा ३५ (१०) ले शिक्षा, स्वास्थ्य, आवास, खाद्यसम्प्रभुता र रोजगारीमा निश्चित समयका लागि आरक्षणको व्यवस्था गरी आर्थिक तथा सामाजिक रूपले पिछडिएका आदिवासी जनजाति, मधेसी, दलितलगायत सीमान्तकृत समुदाय तथा गरिबीको रेखामुनिका मजदुर किसानको उत्थान गर्ने नीति राज्यले अवलम्बन गर्नेछ, भन्ने उल्लेख गरेको छ। त्यसैगरी धारा ३५ (१४) ले राज्यले महिला, दलित, आदिवासी जनजाति, मधेसी, मुस्लिमलगायत अल्पसङ्ख्यक, भूमिहीन, सुकुम्बासी, कमैया, अपाङ्गता भएका, पिछडिएका क्षेत्र तथा समुदाय र द्वन्द्वपीडितका लागि सकारात्मक विभेदका आधारमा विशेष व्यवस्था गर्ने नीति अवलम्बन गर्नेछ, भनी उल्लेख गरेको छ। स्वायत्त सरकारी निकायका रूपमा २०५८ सालमा स्थापित आदिवासी/जनजाति उत्थान राष्ट्रिय प्रतिष्ठानले आदिवासी जनजातिहरूको उत्थान तथा सशक्तीकरण गर्ने उद्देश्यसहित कार्य गर्दै आएको छ। नेपाल बहुजाति, बहुभाषी, बहुधार्मिक एवम् बहुसांस्कृतिक मुलुक भएको हुनाले आपसी पहिचान र विविधताप्रति सम्मानको अवधारणा क्रमशः विकास हुँदै गएको भए पनि अपेक्षित मात्रामा कार्य हुन नसकेको अवस्था छ। समावेशितासम्बन्धी व्यवस्था कार्यान्वयनमा आएपछि सार्वजनिक सेवामा आदिवासी जनजातिको सहभागिता बढे पनि न्यून सहभागिताको अवस्था विद्यमान नै छ। आदिवासी जनजातिका लागि आरक्षण गरिएका २४ प्रतिशत पदको मात्र पदपूर्ति हुन सकेको छ। केही आदिवासी जनजातिको राज्यका निकायहरूमा शून्य सहभागिता देखिएको छ। यसर्थ राज्यले आदिवासी जनजातिको सशक्तीकरणका कार्यक्रमहरू सञ्चालनमा ल्याउनु आवश्यक देखिएको छ। नेपालमा सङ्घीयताको स्वरूपसम्बन्धमा बहस भइरहँदा भविष्यमा अल्पसङ्ख्यक तथा आदिवासीहरूको अधिकार सुनिश्चित गर्ने सम्बन्धमा सरोकारवालाहरूको ध्यान जानुपर्ने देखिन्छ।

२.९.४ ज्येष्ठ नागरिकको अधिकार

शारीरिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अवस्थालाई ज्येष्ठ नागरिक मापनको आधार मानिए पनि उमेरमा विशेष जोड दिइएको पाइन्छ। अतः यस आधारमा ज्येष्ठ नागरिक भन्नाले प्रौढ वा औसत उमेर नाघेका व्यक्तिलाई बुझाउँदछ। ज्येष्ठ नागरिकसम्बन्धी ऐन, २०६३ मा ६० वर्ष उमेर पुगेको नेपाली नागरिकलाई ज्येष्ठ नागरिकको परिभाषाअन्तर्गत राखिएको छ।

ज्येष्ठ नागरिकको अधिकारलाई विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय र राष्ट्रिय दस्तावेजहरूमा उल्लेख गरिएको छ। मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्रमा सबै व्यक्तिलाई बिना भेदभाव घोषणापत्रमा उल्लिखित अधिकार प्राप्त हुने र धारा २५ (१) ले प्रौढावस्थामा समेत जीविकोपार्जनका लागि सामाजिक सुरक्षाको अधिकार हुने व्यवस्था छ। आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय अभिसन्धि, १९६६ को धारा १० मा प्रत्येक व्यक्तिको सामाजिक सुरक्षाको अधिकारलाई राज्यले स्वीकार गर्नुपर्ने प्रावधान छ। संयुक्त राष्ट्रसङ्घको महासभाबाट १६ डिसेम्बर १९९१ मा पारित राष्ट्रसङ्घीय वृद्धवृद्धासम्बन्धी सिद्धान्तहरूमा सबै सदस्य राष्ट्रलाई स्वाधीनता, सहभागिता,

आत्मसम्मानलगायतका सिद्धान्तहरूलाई आफ्नो राष्ट्रिय कार्यक्रममा समावेश गर्नुपर्ने भनी विशेष जोड दिएको छ ।

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १३ मा समानताको हकअन्तर्गत (३) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशमा बालक, वृद्ध तथा अपाङ्ग वा शारीरिक वा मानसिक रूपले अशक्त व्यक्तिको संरक्षण, सशक्तीकरण वा विकासका लागि कानूनद्वारा विशेष व्यवस्था गर्न सकिने प्रावधान छ । त्यसैगरी धारा १८ (२) मा महिला, श्रमिक, वृद्ध, अपाङ्ग तथा अशक्त र असहाय नागरिकलाई कानूनमा व्यवस्था भएबमोजिम सामाजिक सुरक्षासम्बन्धी हक र निर्देशक सिद्धान्तअन्तर्गत धारा ३५ (९) मा राज्यले असहाय, वृद्ध, आदिको संरक्षण र उन्नतिका लागि सामाजिक सुरक्षाको विशेष व्यवस्था गर्ने नीति अवलम्बन गर्ने उल्लेख छ । जेष्ठ नागरिकसम्बन्धी ऐन, २०६३ ले जेष्ठ नागरिकको हेरविचार, स्याहारसम्भार तथा सामाजिक सुरक्षासम्बन्धमा चर्चा गरेको छ । जेष्ठ नागरिकसम्बन्धी ऐन, २०६३ ले जेष्ठ नागरिकको हेरविचार, स्याहारसम्भार तथा सामाजिक सुरक्षाका लागि केन्द्रीय जेष्ठ नागरिक कल्याण समितिको गठन र जेष्ठ नागरिक कल्याणकोषको व्यवस्था गरेको छ । सरकार र गैरसरकारी क्षेत्रले सरकारको स्वीकृति लिई हेरचाह तथा दिवा सेवा केन्द्रको स्थापना र सञ्चालन गर्न व्यवस्था गरेको छ । हाल यस प्रकृतिका ३० भन्दा बढी केन्द्रहरू सञ्चालनमा रहेका छन् ।

नेपालमा ज्येष्ठ नागरिकको सङ्ख्या कुल जनसङ्ख्याको ८.१३ प्रतिशत रहेको छ । औषत आयुमा वृद्धिसँगै यो सङ्ख्यामा क्रमिक रूपमा बढोत्तरी भइरहेको छ । सामाजिक सुरक्षाको अवधारणाअनुसार सरकारले २०५१ देखि ७० वर्ष उमेर पूरा गरेका जेष्ठ नागरिकलाई रु. ५०० का दरले मासिक भत्ता प्रदान गर्दै आएको छ । सरकारले ज्येष्ठ नागरिकका लागि मनोरञ्जन तथा तोकिएका क्षेत्रहरूमा विशेष छुट प्रदान गर्न सेवाप्रदायकहरूलाई उत्प्रेरित गर्ने नीति लिएको छ । त्यसैगरी सम्मानित सर्वोच्च अदालतले ऐनअनुरूप ज्येष्ठ नागरिकहरूलाई सार्वजनिक तथा अन्य सेवामा ५० प्रतिशत छुट दिन सरकारका नाममा आदेशसमेत जारी गरेको छ । केही सार्वजनिक सवारी साधनहरूमा ज्येष्ठ नागरिक आरक्षण सिटको व्यवस्था गरी भाडामा ५० प्रतिशत छुट दिने नीति लिइएको भए पनि त्यसको कार्यान्वयन पक्ष कमजोर रहेको छ । राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगले गरेको अनुगमनका आधारमा ज्येष्ठ नागरिक भत्तालाई निर्वामुखी हुने गरी वृद्धि गर्ने, सार्वजनिक यातायात र स्वास्थ्य क्षेत्रमा शुल्क छुट गर्ने, ज्येष्ठ नागरिकसम्बन्धी ऐनको समयानुकूल संशोधन गर्ने, ज्येष्ठ नागरिकहरूलाई परित्याग गर्ने कार्यलाई अपराधीकरण गर्नेलगायतका विषयहरूमा गरिएका सिफारिसहरू अभैसम्म कार्यान्वयन हुन सकेका छैनन् । यस आवामा आयोगमा ज्येष्ठ नागरिकको अधिकारसम्बन्धी २ वटा उजुरीहरू दर्ता भएका छन् ।

पश्चिममा संस्कृतिको बढ्दो प्रभाव, बसाइँसराइ, वैदेशिक रोजगारीलगायतका कारणबाट परिवार विखण्डनको क्रम तीव्र हुँदै गएको छ । यसबाट सबैभन्दा बढी ज्येष्ठ नागरिकहरू प्रभावित बनेका छन् । वृद्धावस्थाबाट कमजोर मानसिक तथा शारीरिक अवस्थामा उनीहरूको हेरचाहमा गम्भीर समस्याहरू देखिएका छन् ।

२.९.५ अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार

अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकारसम्बन्धी महासन्धि, २००६ ले अपाङ्गता भएका व्यक्ति भन्नाले शारीरिक, मानसिक, बौद्धिक वा इन्द्रियसम्बन्धी दीर्घकालीन

अशक्तताद्वारा सृजित विभिन्न अवरोधहरूसँगको अन्तर्क्रियाका कारणले समाजमा अन्य व्यक्तिसरह समान आधारमा पूर्ण र प्रभावकारी ढङ्गमा सहभागी हुन बाधा भएको व्यक्तिसमेतलाई जनाउँदछ भनी परिभाषित गरेको छ। मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र, १९४८, नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि, १९६६, नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय अनुबन्धको ऐच्छिक अभिसन्धि, १९६६, यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहारविरुद्धको महासन्धि, १९८४ मा प्रत्यक्ष र परोक्ष रूपमा शारीरिक अवस्थाका आधारमा भेदभाव गर्न नहुने अधिकारको सुनिश्चित गरिएको छ। त्यस्तै महिलामाथि सबै प्रकारका हिंसा उन्मूलन गर्ने महासन्धि, १९७९, बाल अधिकारसम्बन्धी महासन्धि, १९८९, मृत्युदण्डको उन्मूलनसँग सम्बन्धित नागरिक तथा राजनैतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय अनुबन्धको दोस्रो ऐच्छिक अभिसन्धि, १९८९ र जेनेभा महासन्धि, १९४९ (युद्ध वा सशस्त्र द्वन्द्वकालमा मात्रै लागु हुने) लगायतका दस्तावेजहरूमा शारीरिक अवस्थाको आधारमा भेदभावलाई निषेध गरी उनीहरूको अधिकारलाई सुनिश्चित गरिएको छ। यी दस्तावेजले कानूनका अगाडि सबै समानलगायत विभेदविरुद्धको अधिकारलाई जोड दिएका छन्। अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकारसम्बन्धी महासन्धि, २००६ एवम् इच्छाधीन आलेख, २००६ ले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार सुनिश्चित गर्नुका साथै यस्ता अधिकारसम्बन्धी सामान्य सिद्धान्तहरूसमेत प्रतिपादन गरेको छ।

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ ले समानता र अविभेदको सिद्धान्तलाई अवलम्बन गरेको छ; जसअनुसार कुनै पनि आधारमा कसैलाई पनि भेदभाव नगरिने भनी उल्लेख गरेको छ। अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको हक अधिकारको सम्बन्धमा पनि मौलिक हकमा विशेष व्यवस्थाका साथै विभिन्न ऐनमा पनि अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको संरक्षण तथा कल्याणसँग सम्बन्धित व्यवस्था गरिएको छ। अपाङ्ग संरक्षण तथा कल्याण ऐन, २०३९, अपाङ्ग संरक्षण तथा कल्याण नियमावली, २०५१, अपाङ्गसम्बन्धी राष्ट्रिय नीति तथा कार्ययोजना, २०६३, स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५, नगरपालिका अनुदान सञ्चालन कार्यविधि, २०६७ तथा सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०६५ मा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका सम्बन्धमा उल्लेख छ। त्यस्तै अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको परिचयपत्र वितरण निर्देशिका, २०६५, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई आन्तरिक हवाईयात्रामा दिइने छुट वा सहूलियतसम्बन्धी कार्यविधि, २०६३, नेपाल राष्ट्रिय भवन निर्माण आचारसंहिता, २०६० निर्माण भएको पाइन्छ। यसका अतिरिक्त शिक्षा ऐन, २०२८, शिक्षा नियमावली, २०५९, विशेष शिक्षानीति, २०५३, छात्रवृत्तिसम्बन्धी नियमावली, २०६० (चौथो संशोधन २०६७), निजामती सेवा ऐन, २०४९ (दोस्रो संशोधन, २०६४), निजामती सेवा नियमावली, २०५० (सातौँ संशोधन, २०६४), नेपाल टेलिकम नियमावली, रेडियो नेपालको सेवा नियमावली, आयकर ऐन, २०५८, बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ आदि ऐन, नियम तथा नियमावलीहरूले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका बारेमा विभिन्न व्यवस्थाहरू गरेका छन्।

नेपालमा कुल जनसङ्ख्याको १.९४ प्रतिशत व्यक्तिहरूमा कुनै न कुनै प्रकारको अपाङ्गता रहेको छ। नेपाल सरकारबाट मासिक रूपमा अपाङ्गताको वर्गीकरणका आधारमा जिल्लामा महिला तथा बालबालिका कार्यालयबाट पूर्णरूपमा अशक्त अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई मासिक १,००० रुपियाँ र आंशिक रूपमा अशक्त र अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई मासिक ३०० रुपियाँ भत्ता प्रदान गर्दै आएको छ। सरकारी विद्यालयहरूमा

सुस्त श्रवण, दृष्टिविहिन र सुस्त मनस्थिति भएका विद्यार्थीहरूका लागि विशेष शिक्षा र छात्रवृत्तिलगायत निःशुल्क शिक्षाको व्यवस्था एवम् शैक्षिक सत्र २०६६/२०६७ का लागि शिक्षा विभागले श्रेणी विभाजन गरी कक्षा १ देखि ८ सम्मका विद्यार्थीहरूलाई छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरेको छ। निजामती सेवा ऐनअनुसार सरकारी सेवामा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि ५ प्रतिशत सिट आरक्षण व्यवस्थाको साथै सिपमूलक तालिमको व्यवस्था, रेडियो टेलिभिजनहरूमा अपाङ्गतासम्बन्धी कार्यक्रमलगायत उनीहरूका लागि आवश्यक सामग्री आयातमा भन्सार छुट आदि व्यवस्था गरेको छ। नेपाल प्रहरी सेवामा कार्यरत रहँदा रहँदैको अवस्थामा अपाङ्गताको सिकार हुने व्यक्तिहरूलाई अशक्त-वृत्ति, सन्तति-वृत्ति, शैक्षिक भत्ता र आर्थिक सहायतासम्बन्धी व्यवस्था गरिएको छ। टेलिभिजनमा कार्यरत अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि छात्रवृत्ति, नेपाल टेलिकममा र शिक्षक सेवामा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि रोजगारीमा, सामुदायिक विद्यालयमा शिक्षक तथा कर्मचारी नियुक्तिमा र रेडियो नेपालको स्थायी सेवामा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि पाँच प्रतिशत आरक्षणको व्यवस्था छ।

आयोगले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि सहज पहुँचका लागि अपाङ्गता संरचना निर्माण सम्बन्धमा सरकारको ध्यानाकर्षण गराउँदै आएको छ। आयोगको अनुगमनबाट परिवार समुदाय र राष्ट्रले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको विषयलाई अधिकारमुखी अवधारणा र सोचबाट नहेरी पुरानो मूल्यमान्यताबाट हेर्ने सोचको कारण उनीहरूका समस्या प्राथमिकतामा नपरेको अवस्था छ। सामाजिक अन्धविश्वास, अशिक्षा, हेलचेक्र्याइँ आदिका कारण उनीहरूले विभिन्न आक्षेपहरू सहनुका साथै कतिपय अवस्थामा अमानवीय व्यवहार भोग्नुपरेको छ। विद्यमान कानून तथा नीतिहरूको पूर्ण कार्यान्वयन नहुनु साथै सार्वजनिक अपाङ्गमैत्री भौतिक संरचना तथा सवारी साधन नहुनु, सवारी साधनमा आरक्षित कोटामा पहुँच नहुनु त छँदै छ, शैक्षिक क्षेत्रमा समेत अपाङ्गमैत्री पूर्वाधारको विकास, रोजगारमा उचित व्यवस्था, शिक्षामा पहुँच पुग्न सकेको छैन। महिला र बालबालिकामाथि हुने हिंसा आदिका कारण मानसिक रूपमा अस्वस्थ हुने र दीर्घकालीन रूपमा मानसिक अपाङ्गता हुने क्रम वृद्धि हुँदै गएको छ। अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि अपाङ्गमैत्री भौतिक संरचना, सञ्चारजगत्, रोजगार, शिक्षा तथा न्यायमा सहज पहुँच पुग्न सकेको अवस्था छैन। विशेष शिक्षाअन्तर्गत अपाङ्गता भएका विद्यार्थीका बाबु-आमाले विद्यार्थीलाई विद्यालयमा भर्ना गरेपछि बेवास्ता गर्ने प्रचलन विद्यमान छ। शिक्षकहरूलाई पर्याप्त तालिमहरू नहुनुका साथै अपाङ्गता भएका विद्यार्थीहरूमा छात्राको सङ्ख्या बढी भए पनि विद्यालयमा महिला शिक्षिका नरहेको साथै अपाङ्गमैत्री विद्यालय भवन नभएका कारण त्यस्ता विद्यार्थीले अध्ययनलाई निरन्तरता दिन सकेका छैनन्। साथै प्राथमिक शिक्षापश्चात् सोभन्दा माथि अध्ययन गर्न शिक्षाको अवसर जिल्लामा प्राप्त गर्न नसक्ने हुँदा अध्ययनलाई निरन्तरता दिन नसकेको स्थिति छ। यस आवामा आयोगमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकारसम्बन्धी ४ वटा उजुरीहरू दर्ता भएका छन्।

अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको हक अधिकार संरक्षणका लागि सबै क्षेत्रमा र तहमा उनीहरूको पहिचान, पहुँच र सामर्थ्य वृद्धिका लागि अपाङ्गता भएका व्यक्ति पनि मानिस नै हुन् भन्ने भावनाबाट प्रेरित भई प्रभावकारी कदमहरू चाल्न आवश्यक छ। विभेदकारी कानूनको खारेजी, भएका कानूनको प्रभावकारी कार्यान्वयन, अपाङ्गमैत्री भौतिक संरचना तथा सार्वजनिक भवन निर्माण, अपाङ्गतासम्बन्धी सचेतना अभिवृद्धिजस्ता कार्यक्रमलाई सबैले आआफ्नो तहबाट प्रयास गर्नु आवश्यक छ।

२.९.६ आप्रवासी कामदारहरूको अधिकार

प्रत्येक व्यक्तिले आफ्नो योग्यता, क्षमता र छनौटअनुसार रोजगारी प्राप्त गर्नु उसको अधिकार हो। आप्रवासी कामदार र उनीहरूका परिवारका सदस्यहरूको संरक्षणसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि, १९९० को धारा २ (१) ले आफू नागरिक नरहेको राष्ट्रमा तलब पाउने क्रियाकलापमा लगाइने वा लागेको वा लगाइएको व्यक्तिलाई सम्भन्धुपर्दछ भनी आप्रवासी कामदारको परिभाषा गरेको छ। यस ऐनले आप्रवासी कामदारलाई विभेदविरुद्धको अधिकार, राष्ट्रियताको अधिकार, यातना, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार वा दण्डविरुद्धको अधिकार, दासत्व, दासव्यापार, जबरजस्ती श्रमविरुद्धको अधिकार, गैरकानुनी पक्राउविरुद्धको अधिकार, स्वच्छ, निष्पक्ष सुनुवाइ, स्वतन्त्रता र सुरक्षा, स्वैच्छिक गिरफ्तारी वा थुनाविरुद्ध लगायतका अधिकारलाई सुरक्षित गरेको छ।

वैदेशिक रोजगारसम्बन्धी ऐन, २०६४, वैदेशिक रोजगार नीति, २०६८, मानव बेचबिखन/ओसारपसार नियन्त्रण ऐन, २०६४ र मानव बेचबिखन/ओसारपसार नियन्त्रण नियमावली, २०६५ आदि कार्यान्वयनमा रहेका छन्। त्यसैगरी वैदेशिक रोजगारसम्बन्धी न्यायाधीकरण, श्रम-सहचारीको व्यवस्था छ। यसबाहेक सरकारले वैदेशिक रोजगारका निमित्त कामदार पठाउने सम्बन्धमा रोजगारमूलक देशहरूमा सम्झौतामार्फत विशेष व्यवस्थासमेत गर्दै आएको छ। यसअनुरूप नेपाल सरकारले कोरियामा कामदार पठाउने उद्देश्यले इपिएस पद्धतिअन्तर्गत न्यूनतम शुल्कमा औद्योगिक कामदार पठाउनका लागि सम्झौता गरेको छ। यस्तै जापान, दुबई र बहराइनसँग द्विपक्षीय सम्झौता भएको बुझिएको छ।

नेपाल मूल रूपमा कामदार पठाउने राष्ट्र हो। करिब १८ हजार नेपाली श्रम स्वीकृति लिएर वैदेशिक रोजगारमा गएका छन् भने लगभग त्यति नै सङ्ख्यामा श्रम स्वीकृतिविना गएको अनुमान छ। खुल्ला सिमाना पार गरी भारत जाने कामदारहरूको कुनै अभिलेख नै छैन। नेपालले ११० वटा मुलुकहरूलाई श्रमका लागि खुल्ला गरेको छ। जसमध्ये ५ वटा देशहरूसँग मात्र श्रम सम्झौता भएको छ भने ६ वटा मुलुकसँग न्यूनतम ज्यालाको सम्झौता भएको छ। ५००० भन्दाबढी आप्रवासी भएका देशमा श्रम सहचारी र १००० भन्दाबढी महिला कामदार भएको देशमा महिला श्रमसहचारी राख्नुपर्ने व्यवस्था भए पनि ५ वटा देशमा मात्र श्रम सहचारी छन्।

वैदेशिक रोजगारसम्बन्धी ऐनले १० प्रतिशत सिटमा आरक्षण गरी लक्षित वर्गलाई वैदेशिक रोजगारमा पठाउन गरेको व्यवस्था कार्यान्वयनमा छैन। वैदेशिक रोजगारीको गन्तव्य मुलुक जाने क्रममा स्वदेश र विदेशमा ठगिने सङ्ख्या उच्च छ। यसबाट मानव ओसारपसार तथा बेचबिखन र तस्करी बढेको छ। ठगिएका तथा बेचिएका पीडितहरूको न्यायमा पहुँच कम छ। वैदेशिक रोजगारको क्रममा अनिच्छित गर्भाधान भई फर्किएका महिलाहरूबाट जन्मिएका बालबालिकाहरूको जन्मदर्ता र नागरिकता प्राप्तिमा समस्या छ। एउटा गैरसरकारी संस्थाले गर्भवती भएर फर्किएका महिलाहरूका बालबालिकाको अधिकार संरक्षणमा चुनौती रहेको उल्लेख गरेको छ। आप्रवासी कामदारहरूको मतदानको अधिकार संरक्षित हुन सकेको छैन। अधिकांश गन्तव्य मुलुकमा अन्य देशका कामदारको तुलनामा नेपाली कामदारले न्यून ज्याला पाउँदा पनि सरकारले उचित पहल गर्न सकेको छैन। यस आवामा आयोगमा आप्रवासी कामदारको अधिकारसम्बन्धी ३ वटा उजुरीहरू दर्ता भएका छन्।

वैदेशिक रोजगारबाट प्राप्त विप्रेषण ग्रामीण अर्थतन्त्रको मेरुदण्ड बन्नका साथै गरिबी निवारणमा समेत महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्दै आएको भए पनि राज्य र सरकारी तहबाट आप्रवासी कामदारहरूको मानव अधिकार संरक्षण र सम्बर्द्धनका क्षेत्रमा अपेक्षित कार्य हुन नसकेको अवस्था छ। कुल गार्हस्थ उत्पादनको करिब २५ प्रतिशत हिस्सा विप्रेषणले ओगटेको अवस्था छ। बहुदो सङ्ख्यामा आप्रवासी कामदारहरू विदेशी मुलुकमा जाने क्रमसँगै ठगी, शोषण, परिवारको विखण्डन तथा रोजगारमा गएको देशबाट हुने यातना तथा अमानवीय व्यवहारका कारणबाट मानव अधिकार उल्लङ्घन तथा ज्यादतीबाट पीडित भइरहेका देखिन्छन्। गैरकानुनी तवरमा भारतको बाटो हुँदै अवैध रूपमा वैदेशिक रोजगारमा जाने कामदारहरूको सङ्ख्या अत्यधिक रहेको देखिन्छ। यसबाट आप्रवासी कामदारहरूको यकिन तथ्याङ्क कति हो भन्न सक्ने अवस्था छैन।

यी सम्पूर्ण पक्षलाई मध्यनजर गरेर राज्य एवम् सरोकारवालहरूबाट आप्रवासी कामदारहरूको अधिकारबारे थप कदम चाल्नु आवश्यक छ। आयोगले आप्रवासी कामदार तथा तिनीहरूको परिवारको संरक्षणसम्बन्धी महासन्धि, १९९० को अनुमोदन गर्न गरेको सिफारिस कार्यान्वयन भएको छैन। कतारमा कार्यरत आप्रवासी नेपाली कामदारहरूको मानव अधिकार संरक्षणको सम्बन्धमा सहकार्य गर्न राष्ट्रिय मानव अधिकार समिति कतारबाट अनुरोध भइआएको छ। आयोग र समितिबिच निकट भविष्यमा द्विपक्षीय समझदारी गर्ने विषयमा छलफल भइरहेको छ।

२.९.७ लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसङ्ख्यक समुदायको अधिकार

यस आवामा लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसङ्ख्यकहरूको अधिकार संरक्षणमा महत्त्वपूर्ण उपलब्धि भएका छन्। नागरिकतासम्बन्धी नियमावलीमा भएको संशोधन र निर्देशिका कार्यान्वयनबाट यस समुदायका नागरिकहरूले नागरिकता पाउन थालेका छन्। पछिल्लो समयमा राहदानी नियमावलीमा समेत संशोधन भए अन्य लिङ्ग जनाएर राहदानी दिन थालिएको छ। यसबाट यस समुदायका व्यक्तिहरूको पहिचानसहितको कानुनी हैसियत प्राप्त भएको छ। सर्वोच्च अदालतको आदेशबमोजिम गठित समलिङ्गी विवाह अध्ययन समितिले समलिङ्गी विवाहलाई कानुनी मान्यता प्रदान गर्न सिफारिस गरी नेपाल सरकारसमक्ष प्रतिवेदन बुझाएको छ। नेपाल सरकारले उक्त प्रतिवेदन कार्यान्वयनका लागि काम अगाडि बढाउन महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालयलाई जिम्मेवारी दिइएको छ। उक्त प्रतिवेदनको कार्यान्वयन भएमा यस समुदायका व्यक्तिहरूको वैवाहिक र परिवारसम्बन्धी अधिकार स्थापित हुने विश्वास लिइएको छ।

अधिकांश लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसङ्ख्यक समुदायका व्यक्तिहरू परिवार तथा समाजबाट वहिष्करणमा परेका हुँदा विभिन्न प्रकारका भेदभावको सामना गरिरहेका छन्। पर्याप्त ज्ञानको अभावमा उनीहरूको यौनिकता परिवार र समाजको लागि विवादको विषय बन्ने र पहिचान खुलेको अवस्थामा परिवारको प्रतिष्ठा गुम्ने जस्ता रूढीवादी सोच कायमै रहेको पाईन्छ। कतिपय अवस्थामा यो विषय राज्यका निकायहरूले गर्ने व्यवहारमा समेत देखिने गरेको पाइएको छ।

आयोगले यस समुदायका अधिकार संरक्षणका लागि निरन्तर अनुगमन गरिरहेको छ। राज्यका निकायहरूमा यस समुदायका मानिसहरूको न्यून उपस्थिति छ। यसक्रममा परिवार र सुरक्षाकर्मीबाट हिंसा भएको तथा प्रशासनबाट भेदभावजन्य व्यवहार भएको तथ्यहरू प्राप्त भएका छन्। पहिचानसहितको नागरिकता प्रदान गर्ने कुरामा समेत

विभिन्न किसिमका अवरोधहरू कायमै रहेको पाइन्छ। संविधान निर्माण प्रक्रियामा यौनिक तथा लैङ्गिक समुदायलाई एउटा अल्पसङ्ख्यक समुदायको रूपमा समावेश गरिएको हुँदा आगामी दिनमा यस समुदायको अधिकार संरक्षण र प्रवर्द्धनमा सकारात्मक वातावरण सिर्जना हुने विश्वास गरिएको छ।

२.९.८ शरणार्थीको अधिकार

नेपालमा विभिन्न मुलुकका शरणार्थीहरू रहेका छन्। सन् १९९० को दशकदेखि नेपालमा आएका भुटानी शरणार्थीहरूमध्ये एक लाख शरणार्थीलाई विभिन्न मुलुकमा पुनर्वासको लागि पठाइएको छ। करिब २० हजार भुटानी शरणार्थी पूर्वी नेपालमा बसोबास गरिरहेका छन्। सन् १९९० अगाडि नेपाल आएका तिब्बतीले शरणार्थीको हैसियत प्राप्त गरे पनि त्यसपछि आएका र शरणार्थीको हैसियत प्राप्त गरेका व्यक्तिका सन्तानले समेत परिचयपत्र प्राप्त गर्न सकेका छैनन्। अन्य मुलुकबाट आएका शरणार्थीहरूलाई संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय शरणार्थीसम्बन्धी उच्चायुक्तको कार्यालय (युएनएचसीआर) ले शरणार्थीको मान्यता प्रदान गरी उनीहरूको अधिकार संरक्षणका लागि काम गरिरहेको छ।

आयोगबाट काठमाडौँमा सहरी शरणार्थीहरूको अवस्थाको बारेमा अनुगमन गर्दा उनीहरूको जीवन अत्यन्त कष्टकर रहेको पाइएको छ। नेपालमा शरणार्थीलाई काम गर्ने अनुमति प्राप्त नहुनु र युएनएचसीआरबाट उपलब्ध सहायता अत्यन्त न्यून हुँदा व्यक्तिहरूको गाँस, बास र कपासजस्ता आधारभूत अधिकारबाट नै वञ्चितकरणको अवस्था देखिएको छ। स्थास्थ्य र शिक्षाको अधिकार उपभोगमा समेत धेरै कठिनाई भएको पाइएको छ। यस आवदेखि अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगमा कमी आएको भनी युनएचसीआरबाट प्रदान गरिँदै आएको सहयोगमा कटौती हुँदा सहरी शरणार्थीहरूको जीवन यापनमा थप नकारात्मक असर परिरहेको पाइएको छ।

नेपालले शरणार्थीसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि अनुमोदन गरेको छैन र यस सम्बन्धमा कानूनको समेत अभाव रहेको छ। नेपालको सर्वोच्च अदालतले महासन्धिको अनुमोदन र कानून निर्माणका लागि दिएको निर्देशन अभैसम्म कार्यान्वयन भएको छैन। युएनएचसीआरले शरणार्थीको मान्यता दिएका व्यक्तिहरूलाई समेत नेपाल सरकारले गैरकानुनी आप्रवासीको व्यवहार गर्दै प्रतिदिन ५ अमेरिकी डलरको दरले जरिवाना गर्दै आएको छ। यसबाट युएनएचसीआरको पुनर्वास कार्यक्रम समेत प्रभावित बनेको पाइएको छ। यस आवमा नेपाल सरकारले केही शरणार्थीको जरिवाना मिनाहा गरे पनि अन्यको हकमा समस्या कायमै छ।

२.९.९ मानव अधिकार रक्षक

नेपालले अनुमोदन गरेका अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिहरू र नेपालको संविधान तथा कानूनमा उल्लिखित अधिकारको उपभोग गर्दै स्वतन्त्र रूपमा मानव अधिकार संरक्षण एवम् प्रवर्द्धनसम्बन्धी कार्य गर्न मानव अधिकार रक्षकहरू सक्षम रहेका छन्। मुलुकमा विद्यमान राजनीतिक अस्थिरता र लामो सङ्क्रमणकालीन अवस्थाका कारण मानव अधिकार रक्षकहरूलाई स्वतन्त्र रूपमा काम गर्न अवरोधहरू कायमै छन्। विशेषतः विरोध प्रदर्शनको क्रममा समाचार सङ्कलनमा खटिएका पत्रकार तथा मानव अधिकार अनुगमनमा खटिएका मानव अधिकार रक्षकहरूलाई धम्की दिने एवम् दुर्व्यवहार गर्ने घटनाहरू भएको पाइएको छ। बन्दहडतालका क्रममा आयोजकहरूबाट मानव अधिकार

रक्षकहरूलाई दुर्व्यवहार र सवारी साधन एवम् पत्रपत्रिका आगजनी गर्ने र सञ्चार माध्यममा समेत आक्रमण गर्ने घटनाहरू भइरहेको पाइएको छ। नेपाल सरकारले मानव अधिकार रक्षकसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय विशेष समाधिकक्षकको नेपाल भ्रमणको लागि सहयोग नगरिहेको अवस्था छ।

२.१० प्राकृतिक प्रकोप प्रभावितहरूको अधिकार

२.१०.१ भूकम्पबाट प्रभावितहरूको अधिकार

गोरखाको बारपाकलाई केन्द्रविन्दु बनाएर २०७२ वैशाख १२ गते शनिवार गएको ७.६ रेक्टरस्केलको विनाशकारी भूकम्प र त्यसपछि गएका पराकम्पन खासगरी २०७२ वैशाख २९ गते दोलखालाई केन्द्रविन्दु बनाएर गएको ६.८ रेक्टर स्केलको पराकम्पनबाट ठुलो धनजनको क्षति भएको छ। भूकम्पबाट ८ हजार ८ सय ९१ जनाको मृत्यु भयो भने २२ हजार ३ सय २ जना घाइते भए। यसबाट कुल ८ लाख ८६ हजार ४ सय ५६ परिवार प्रत्यक्ष रूपमा प्रभावित भएका छन्। भूकम्पबाट कुल ६ लाख ४ हजार ९ सय ३० घर पूर्णरूपमा क्षतिग्रस्त भएका थिए भने २ लाख ८८ हजार ८ सय ५६ घर आंशिक रूपमा क्षतिग्रस्त भएका थिए।

आयोगले भूकम्प गएको दिनबाट नै पीडितहरूको मानव अधिकार अवस्थाको अनुगमन गरेको थियो। नेपालमा भूकम्पको जोखिम रहेको कुरा सर्वविदित नै छ। जोखिमको न्यूनीकरणका लागि सरकारी एवम् सामाजिकस्तरको तयारी अत्यन्त कमजोर रहेको पाइएको थियो। यद्यपि भूकम्प पीडितहरूको उद्धार तथा राहत कार्यमा नेपाली सेना, सशस्त्र प्रहरी बल र नेपाल प्रहरीको अत्यन्त महत्त्वपूर्ण भूमिका रहेको थियो। भूकम्पपश्चात् पीडितहरूको उद्धार एवम् राहत वितरण कार्यमा पर्याप्त पूर्व तयारीको अभावमा सुरुका दिनमा धेरै समस्याहरू देखिएका थिए; जसमा विशेषतः त्रिपाल तथा खाद्यान्नलगायत अत्यावश्यक वस्तुहरूको अभाव र ढुवानीमा कठिनाइ आदि थिए। खासगरी उपलब्ध राहत सामग्री सदरमुकाम र राजमार्ग छेउछाउका मानिसहरूले प्राप्त गरे पनि दुर्गम क्षेत्रका प्रभावितहरूले धेरै दिनपछि मात्र राहत सामग्री पाएका थिए। राहत वितरणमा राजनीतिक प्रभाव र भेदभाव भएको भन्ने धेरै गुनासाहरू प्राप्त भएका थिए। कसैले धेरै पटक तथा कसैले एक पटकसम्म पनि राहत पाउन नसकेको अवस्था थियो। राहत वितरण गर्दा महिला, बालबालिका, गरिब, दलित, दुर्गम क्षेत्रका पीडित, ज्येष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि विशेष व्यवस्था नभएको पाइएको थियो। अधिकांश जिल्लामा बालबालिका र ज्येष्ठ नागरिकहरूसमेत पालभित्र एकै ठाउँमा ठुलो सङ्ख्यामा बस्नुपरेको अवस्थामा रोगको सङ्क्रमणको उच्च सम्भावना रहेकोले त्यसतर्फ सरकारको ध्यानाकर्षण गराइएको थियो। पन्जा, हेल्मेट, अत्यावश्यक औजार र उपकरणको अभावमा जोखिमपूर्ण तवरबाट उद्धार, कार्यमा संलग्न रहेका सुरक्षा निकायहरूलगायतका उद्धारकर्मीहरूको जीवन सुरक्षाका लागि आयोगले सरकारसँग आग्रह गरेको थियो। दैनिक उपभोग्य वस्तुको कृत्रिम अभाव, मूल्यवृद्धि तथा कालोबजारी बढ्दै गएकोले बजार अनुगमनलाई तीव्रता दिनुपर्ने तथा राहत वितरणमा अनियमिता गर्नेउपर कडा कारवाही गर्न आयोग सरकारलाई आग्रह गरिएको थियो। राहत तथा उद्धार कार्यमा अन्तर्राष्ट्रिय समुदायले उल्लेखनीय सहयोग पुर्याए पनि भूकम्प प्रभावितहरूको वास्तविक आवश्यकताको पहिचान नगरी राहत वितरण गर्दा अनावश्यक वस्तुसमेत राहतको रूपमा प्रयोग गरेको पाइएको थियो। कतिपय स्थानमा

राहतस्वरूप वितरण गरिएका चामललगायतका वस्तुहरू गुणस्तरहीन र अखाद्य रहेको पाइएको थियो। आयोगको अनुगमनबाट काभ्रेपलान्चोक जिल्लामा विश्व खाद्य कार्यक्रमले उपलब्ध गराएको चामल गुणस्तरहीन पाएपछि त्यस्ता सामग्री वितरण रोक्न नेपाल सरकारलाई निर्देशन दिएको थियो। संसदीय समितिले गोर्खा जिल्लामा गरेको अनुगमनबाट विश्व खाद्य कार्यक्रमले उपलब्ध गराएको चामल अखाद्य भएको प्रमाणित भएको थियो। म्याद सकिएका, गुणस्तरहीन तथा अखाद्य वस्तु राहत स्वरूप बाँडिएको पाइएको जसमा प्रभावकारी अनुगमनको अभाव रहेको थियो। विश्व खाद्य कार्यक्रमले वितरण गरेको चामल गुणस्तरहीन रहेको आयोगको निष्कर्ष रहेको आयोगद्वारा जारी प्रेस विज्ञप्ति अनुसूची ९ मा समावेश गरिएको छ।

नेपाल सरकारले भूकम्प प्रभावितहरूलाई अस्थायी टहरा निर्माणको लागि रु. १५ हजार रुपियाँ प्रदान गरेको थियो। त्यसको वितरणमा राजनीतिक प्रभाव आदिको कारणबाट भेदभाव भएको, वास्तविक पीडितहरूले पनि नपाएकोजस्ता उजुरीहरू प्राप्त भइरहेका छन्। नेपाल सरकारले पूर्णरूपमा घर क्षति भएकाहरूलाई रु. २ लाख रुपियाँ आर्थिक सहयोग उपलब्ध गराउने र ग्रामीण क्षेत्रको लागि रु. १५ लाख रुपियाँसम्म र सहरी क्षेत्रको लागि २५ लाख रुपियाँसम्म सहूलियत ऋण उपलब्ध गराउने बताए पनि त्यसको कार्यान्वयन भएको छैन। उद्धार तथा राहतको कार्य लगभग सकिएपछि पुनर्स्थापनाको लागि संयन्त्र बनाउनुपर्नेमा अभैसम्म त्यस्तो संयन्त्र निर्माण भएको छैन। सरकारले पुनर्निर्माण प्राधिकरण बनाउने जनाए पनि सोसम्बन्धी कानून संसदबाट पारित हुन नसक्दा त्यसको गठन हुन सकेको छैन। भूकम्पबाट प्रभावितहरूको अधिकार संरक्षण र पुनर्निर्माणमा महत्त्वपूर्ण मानिएको संयन्त्र निर्माणपूर्व नै सुरु भएको राजनीतिकरणले यसको प्रभावकारितामाथि प्रश्न उठाएको छ। अनावश्यक राजनीतिकरणबाट भएको ढिलाइबाट भूकम्प प्रभावितहरूका लागि प्राप्त अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगसमेत सदुपयोग हुने कुरामा सन्देह पैदा भएको छ भने पुनर्स्थापनाको पर्खाइमा बसेका पीडितहरूका अधिकार संरक्षणमा नकारात्मक प्रभाव परेको छ।

भूकम्पको कारण जमिन चर्किएर पहिरोको जोखिम बढेर बस्ती सार्न भनी प्राविधिक टोलीहरूबाट सिफारिस भएका बस्तीहरू खाली गरी पुनर्स्थापना गर्ने कार्य अभै हुन सकेको छैन। यसबाट मानवीय एवम् भौतिक क्षतिको जोखिम कायमै रहेको पाइन्छ। मुलुकमा विद्यमान राजनीतिक अस्थिरताको प्रभाव भूकम्प पीडितहरूको अधिकार संरक्षणमा समेत परेको पाइएको छ। नेपाल सरकार एवम् राजनीतिक दलहरूले प्राकृतिक प्रकोप पीडितहरूको पुनर्स्थापना एवम् अधिकार संरक्षणजस्ता समवेदनशील विषयमा साभ्ना अवधारणासहित जावफदेहिता एवम् सहयोगी व्यवहार देखाउन आवश्यक देखिन्छ।

२.१०.२ बाढी पहिरोबाट प्रभावितहरूको अधिकार

नेपालमा बाढीपहिरोको कारण वर्षेनी जमिन कटान, डुवान र बस्तीहरू प्रभावित हुने गरेको छ। सिन्धुपाल्चोकको जुरेमा २०७१ साउन १६ मा गएको पहिरो तथा त्यसबाट सुनकोसी नदीको प्रवाह अवरुद्ध हुँदा जनधनको क्षति भएको घटनाको आयोगबाट अनुगमन भएको थियो। अनुगमनपश्चात् जनधनको क्षतिप्रति दुःख व्यक्त गर्दै घाइतेहरूको उचित औषधोपचार; बालबालिका, महिला, वृद्धवृद्धा, असहायलगायत सबै पीडितहरूको उचित उद्धार र पुनःस्थापना कार्यलाई अभ्र प्रभावकारी बनाउन र यातायात सुचारु गर्न आयोग सरकारसँग आग्रह गरेको थियो। त्यसैगरी अविरल वर्षाका

कारण सिन्धुपाल्चोक, खोटाङ, मोरङ, सिरहा, रौतहटल, बाँके, बर्दिया, सुर्खेत, दाङ, सल्यान, जाजरकोट, बाजुरा, कैलालीलगायतका जिल्लामा बाढी र पहिरोबाट सिर्जित अवस्थाको अनुगमन गरेको थियो। प्राप्त आँकडाअनुसार सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको माङ्खा र राम्चेको पहिरोमा परी १५६ जनाको मृत्यु भएको तथा ४७८ परिवार विस्थापित भएको, बाढीपहिरो तथा डुवानबाट बढी प्रभावित बाँके, बर्दिया, सुर्खेतलगायतका जिल्लाहरूमा २०७१ साउन महिनामा मात्र १०५ जनाको मृत्यु भएको, १३६ जना बेपत्ता भएको, ४२ जना घाइते भएको, २० हजार २३९ परिवार विस्थापित भएको, ११ हजार ५८४ घर डुवानमा परेको पाइएको थियो। बाढीग्रस्त स्थानहरूमा ज्वरो, भाडापखाला, रुघाखोकी, छालामा सङ्क्रमण हुने, आँखा पाक्नेलगायतका सरुवा रोग देखा परेको पाइएको थियो। ती क्षेत्रमा केही सुत्केरी र गर्भवती महिला, बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू बढी प्रभावित भएका थिए। बाढीपीडितहरूलाई खाद्यान्न, बसोबास, स्वास्थ्य सेवा, लत्ताकपडालगायत अत्यावश्यक वस्तु तथा सेवाहरूका बन्दोबस्त हुन नसक्दा उनीहरू गाँस, बास, कपास, शिक्षा, स्वास्थ्यजस्ता अत्यावश्यक सेवाबाट वञ्चित हुनुपरेको छ। बाढीले सडक तथा भोलुङ्गे पुल बगाउँदा विभिन्न जिल्ला तथा गाउँहरूबिच आवतजावतमा अवरोध पुग्नुका साथै खाद्यान्न, औषधीलगायतका राहत सामग्रीहरू आपूर्तिमा समस्या आएको एवम् विद्युत् तथा सञ्चारसेवा अवरुद्ध भएको पाइएको थियो। केही स्थानमा पहिरोले पिउने पानीको भौतिक संरचनामा पुऱ्याएको क्षतिबाट पिउने पानीको अभाव भएको थियो। बाढी तथा डुवान प्रभावित क्षेत्रका बासिन्दाहरूको समयमै उद्धार हुन नसकेको पाइएको थियो।

भारत सरकारले १९९९ मा निर्माण गरेको कलकलवा मार्जिनल तटबन्धका कारण बाँकेको फत्तेपुर, होलिया, बेतहनी, गंगापुर, बनकट्टि र मटेहियालगायतका ९ गाविसहरू बाढीको उच्च जोखिममा रहेकाले ती बस्तीहरूका १२ हजार ३ सय ४० घरका ६० हजारभन्दा बढी नागरिकहरू प्रत्यक्ष प्रभावित रहेको बुझिएको छ। राप्ती नदीमा निर्माणधीन तटबन्धहरू बालुवा, बाँसका किला एवम् बोल्डरको प्रयोग गरी निर्माण गरिएको देखिएकाले ती क्षेत्रहरूमा दक्ष प्राविधिक र उच्चस्तरिय प्रविधिको प्रयोग गरी तत्काल स्थायी तटबन्ध निर्माण कार्य अगाडि बढाउन आयोगले सरकारको ध्यानाकर्षण गराएको छ। अघिल्लो वर्षका बाढी पीडितहरू अभैसम्म विद्यालय, पाल तथा वन क्षेत्रमा अति जोखिममा रहेकाले बालबालिकाको शिक्षा, स्वास्थ्य र पोषणमा प्रत्यक्ष प्रभाव परेको अनुगमनका क्रममा देखिएको थियो।

आयोगले प्राकृतिक प्रकोपको कारण घरबारविहिन भएका तथा उच्च जोखिममा परेका सबैको पुनर्वास, शिक्षा, स्वास्थ्यजस्ता अत्यावश्यक सेवाहरूको उचित प्रबन्ध मिलाउन, बाढी प्रभावित क्षेत्रमा महामारी फैलन सक्ने अवस्थातर्फ सतर्क रही आवश्यक व्यवस्था मिलाउन एवम् महामारीका सङ्केत देखिएका स्थानहरूमा स्वास्थ्य टोलीहरू परिचालन गर्न पनि आग्रह गरेको थियो। प्राकृतिक प्रकोपबाट हरेक वर्ष हुने गरेको यसप्रकारको सङ्कट न्यून गर्न प्राकृतिक प्रकोपको जोखिम क्षेत्र पहिचान गरी सावधानीका आवश्यक उपायहरू अवलम्बन गर्न तथा स्थायी उद्धारगृह निर्माण गरी राहत सामग्रीहरूको व्यवस्थित वितरण गर्नेतर्फ ध्यान दिन समेत आयोगले नेपाल सरकारको ध्यानाकर्षण गराएको छ।

आयोगद्वारा सम्पादित संरक्षणसम्बन्धी कार्यहरू

३.१ मानव अधिकार संरक्षणसम्बन्धी कार्यहरू

३.१.१ उजुरी दर्ता

संविधान र कानूनतः आयोगले मानव अधिकार संरक्षणका लागि व्यक्ति, समुदाय वा समूहको मानव अधिकार उल्लङ्घन वा दुरुत्साहन भएकोमा उजुरी लिने र सोउपर अनुगमन, अनुसन्धान एवम् छानबिन गरी दोषीउपर कानुनी कारवाहीको लागि सिफारिस गर्ने अधिकार आयोगमा अन्तर्निहित रहेको छ। आयोगले प्राप्त गरेका क्षेत्राधिकारभित्र पर्ने उजुरी र आफैँ उजुरी ग्रहण गरी आवश्यक कारवाही अगाडि बढाउँदै आएको छ। यस वर्ष आयोगका केन्द्रीय, क्षेत्रीय र उपक्षेत्रीय कार्यालयहरूमा जम्मा १६० उजुरी दर्ता भएका छन्।

आयोगमा परेका उजुरीका विषयहरूमा न्यायप्रशासन, यातना, दुर्व्यवहार, हत्या, बेपत्ता, अपहरण, कारागार/गैरन्यायिक थुना, धम्की, सम्पत्ति कब्जा रहेका छन्। त्यसैगरी विस्थापन, आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक अधिकारको हनन, महिला अधिकार, बाल अधिकार, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार, जातीय विभेदविरुद्धको अधिकार, आप्रवासी कामदारहरूको अधिकारलगायतका विषयमा पनि उजुरीहरू दर्ता हुन आएका छन्। कतिपय उजुरीहरू विगतको सशस्त्र द्वन्द्वकालमा भएका घटनासँग सम्बन्धित रहेका छन्।

३.१.२ क्षेत्रगत आधारमा परेका उजुरी

यस आर्थिक वर्षमा जम्मा १६० उजुरीहरू दर्ता भएकामा सबैभन्दा बढी क्षेत्रीय कार्यालय विराटनगरमा ५४ उजुरी परेका छन् भने सबैभन्दा कम क्षेत्रीय कार्यालय नेपालगन्ज र पोखरामा ३/३ वटा रहेका छन्। त्यसैगरी केन्द्रीय कार्यालय ललितपुरमा ४६, क्षेत्रीय कार्यालय जनकपुर १७ र धनगढीमा ११ छन्। उपक्षेत्रीय कार्यालय बुटवलमा १७, खोटाङमा ७ र जुम्लामा ४ उजुरी रहेका छन्। आयोगमा प्राप्त उजुरीहरूको प्रकृति हेर्दा बढी मात्रामा मानव अधिकारको संरक्षण र सम्बर्द्धनको दायित्व बोकेको राज्य/राज्यसँग सम्बन्धित निकायहरूसँग सम्बन्धित रहेका छन्।

३.१.३ विषयगत आधारमा परेका उजुरी

यस वर्ष न्याय प्रशासनमा सबैभन्दा बढी ३२ उजुरीहरू परेका छन् भने यातना/दुर्व्यवहारमा २९ उजुरी रहेका छन्। त्यसैगरी जीवनको अधिकारअन्तर्गत १८, बाल अधिकार हननमा १६, उजुरी दर्ता भएका छन्। बेपत्ता/अपहरणमा १०, गैरन्यायिक थुनामा १०, महिला अधिकारमा ९, स्वास्थ्यको अधिकारमा ७, कैदी-बन्दीका अधिकारमा ४, विस्थापितमा ४, आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकार/सम्पत्तिको अधिकार/सांस्कृतिक अधिकारमा ४ उजुरीहरू रहेका छन्। त्यसैगरी अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकारमा ४, आप्रवासी कामदारहरूको अधिकारमा ३, ज्येष्ठ नागरिकका अधिकारमा २, जातीय विभेदमा १ र अन्यमा ५ वटा उजुरी दर्ता हुन आएका छन्। विस्तृत विवरण अनुसूची ३ मा उल्लेख छ।

३.२. मानव अधिकार अनुगमन र अनुसन्धान

३.२.१ मानव अधिकार अनुगमन

आयोगबाट मूलतः दुई किसिमबाट अनुगमन हुँदै आएको छ- पहिलो, आयोग आफैँद्वारा एकल रूपमा र दोस्रो आयोगसहित सरोकारवालाहरूसँग समन्वय र सहकार्यमा। आयोगले मानव अधिकारसँग प्रत्यक्ष एवम् परोक्ष घटना र मानव अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय सन्धिसम्झौता र राष्ट्रिय कानूनले व्यवस्था गरेका हकअधिकारको हनन र कार्यान्वयन अवस्थालाई केन्द्रित गरी अनुगमन गर्दै आएको छ। नियमित र आकस्मिक रूपमा गरिने अनुगमनका विषयमा नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारअन्तर्गत जीवनको अधिकार, कैदी-बन्दीहरूको अधिकार, कारागार तथा हिरासतको अवस्था, गैरकानुनी थुना, बन्दहडतालमा मानव अधिकार अवस्था आदि रहेका छन्। आर्थिक, समाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारमा प्राकृतिक प्रकोप (बाढीपहिरो/भूकम्प) बाट विस्थापितहरूको अधिकार, मुक्त हलियाहरूको अवस्था, अस्पताल एवम् स्वास्थ्य अवस्था, उपभोक्ताको अधिकार आदि छन्। त्यसैगरी जेष्ठ नागरिक, महिला, बालबालिका, आदिवासी जनजाति, अल्पसङ्ख्यक/सीमान्तकृत समुदायहरू, अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकारलगायतका विषय रहेका छन्। आयोगबाट समग्र मानव अधिकारको अवस्था, आप्रवासी कामदारहरूको अवस्था र मानव बेचबिखनको अवस्थालाई पनि केन्द्रित गरी अनुगमन भएको छ।

यस आर्थिक वर्षमा आयोगले मानव अधिकारसँग सम्बन्धित विभिन्न विषयलाई लिएर जम्मा २३९ पटक अनुगमन गरेको छ। केन्द्रीय कार्यालयबाट ४३ पटक अनुगमन गरेको देखिन्छ भने क्षेत्रीय कार्यालयहरू विराटनगरबाट ३२, नेपालगन्ज ४६, जनकपुर २९, धनगढी २६ र पोखराबाट १६ पटक अनुगमन भएको अवस्था छ। त्यसैगरी उपक्षेत्रीय कार्यालयहरूबाट क्रमशः खोटाङ १८, बुटवल १७, जुम्ला १२ पटक अनुगमन भएको छ।

यस अवधिमा सहकार्य र समन्वयमा विराटनगर २, जनकपुर १, नेपालगन्ज २ र खोटाङ १ गरी ६ वटा अनुगमन भएको छ; जसमा क्षेका विराटनगरले महिलाको उद्धार, उपचार, मानव बेचबिखनमा हुने नाकाहरूको प्रयोगको अवस्था सम्बन्धमा ओरेक, प्लान नेपाल र कोकनसँग र क्षेका जनकपुरले बारामा जातीय विभेदको विषयमा दलित आयोग र महिला आयोगसँग सहकार्य र समन्वयका साथ अनुगमन गरेको थियो। क्षेका नेपालगन्ज, उपक्षेका खोटाङ र व्यवस्थापितका संसद्को सामाजिक, न्याय तथा मानव अधिकार समितिको संयुक्त टोलीले जिल्ला कारागार कार्यालय, नेपालगन्ज, घोराही कारागार दाङ र जिल्ला कारागार शाखा खोटाङको भौतिक अवस्था एवम् कैदी-बन्दीको मानव अधिकार अवस्थाबारे अनुगमन गरेको थियो। विस्तृत विवरण अनुसूची ४ मा समावेश छ।

३.२.२ मानव अधिकार अनुसन्धान

आयोगले संविधान र कानूनद्वारा निर्दिष्ट अधिकार प्रयोग गरी मानव अधिकार उल्लङ्घन र दुरुत्साहनका घटना सम्बन्धमा अनुसन्धान कार्यलाई विशेष प्राथमिकतामा राखी कार्य गर्दै आएको छ। यस अवधिमा पनि आयोगले प्राप्त र स्वविवेकीय उजुरीमध्ये आफ्नो क्षेत्राधिकारभित्र पर्ने उजुरीमाथि अनुसन्धान सम्पन्न गरेको छ। यस पटक गरिएका अनुसन्धानका विषयहरू विशेषतः द्वन्द्वकालका घटनासँग सम्बन्धित रहेका छन्। यस वर्ष

आयोगले मानव अधिकार उल्लङ्घन तथा दुरुत्साहनसम्बन्धी नयाँ र पुराना गरी २३१ उजुरीहरूमाथि अनुसन्धान सम्पन्न गरेको छ। आयोगमा प्राप्त विवरणअनुसार यस वर्ष केन्द्रीय कार्यालयबाट ६८ उजुरीमाथि अनुसन्धान भएको छ। त्यसैगरी क्षेत्रीय कार्यालयहरू क्रमशः धनगढी ६३, पोखरा ३२, विराटनगर २७, नेपालगन्ज २० र जनकपुरले ३ ओटा उजुरीउपर अनुसन्धान गरेको देखिन्छ। यसैगरी उपक्षेत्रीय कार्यालय बुटवल ७, जुम्ला ६ र खोटाङबाट ५ उजुरीमाथि अनुसन्धान भएको छ। यसरी अनुसन्धान गरिएका कतिपय उजुरीहरू सशस्त्र द्वन्द्वसँग सम्बन्धित छन्; जसमा नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारअन्तर्गत जीवनको अधिकार (हत्या), यातना, बेपत्ता रहेका छन्। त्यसैगरी आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारमा विस्थापित, पुनर्स्थापना, सम्पत्ति लुटपाट, क्षतिपूर्ति, महिला, बालबालिकाको अधिकार आदि छन्। विस्तृत विवरण अनुसूची ५ मा राखिएको छ।

३.२.३ उजुरी फछ्यौट र सिफारिस

यस अवधिमा आयोगबाट अनुसन्धान सम्पन्न भएकामध्ये जम्मा १३२ वटा उजुरीहरूमाथि निरूपण भएको छ। निरूपण भएका उजुरीमा १० वटा सिफारिसमध्ये ६ वटा सशस्त्र द्वन्द्वसँग सम्बन्धित छन्। सशस्त्र द्वन्द्वबाहेक मानव अधिकार उल्लङ्घन एवम् दुरुत्साहनसम्बन्धी २ वटा सिफारिस गरिएका छन्। शरणार्थीको जीवन जोखिम वा यातना नपाउने सुनिश्चितता नभई स्वदेश नफर्काउन सरकारलाई एउटा सिफारिस गरिएको छ। पुनः पेस गर्ने २ र तामेलीमा राखी लगत कट्टा गर्नु भनी ११७ उजुरीमाथि निर्णय भएको छ।

सशस्त्र द्वन्द्वका क्रममा मानव अधिकार उल्लङ्घन भएको भनी पीडितलाई क्षतिपूर्ति र दोषी सैनिकको पहिचान गरी कानुनी कारवाहीको लागि ३ वटा सिफारिस गरिएका छन्। यसैगरी पीडितलाई क्षतिपूर्ति दिलाउन र दोषी नेकपा माओवादीका कार्यकर्तामाथि कानुनी कारवाहीको लागि एउटा र अन्तर्राष्ट्रिय मानवीय कानून, जेनेभा महासन्धि १९४९ को साभा धारा ३ को उल्लङ्घन गर्ने विद्रोही पक्ष तत्कालीन नेकपा (माओवादी) का कार्यकर्ताहरूलाई अन्तर्राष्ट्रिय मानवीय कानूनको उल्लङ्घनकर्ताको रूपमा अभिलेख राखी कारवाही गर्न गराउन भनी सिफारिस गरिएको छ। यसैगरी नेकपा (माओवादी)-बाट बेनी आक्रमण र सेनाको हवाइ आक्रमणमा सर्वसाधारणको मृत्यु र भौतिक संरचना ध्वस्त भएकोमा दुवै पक्षबाट अन्तर्राष्ट्रिय मानवीय कानून, जेनेभा महासन्धि, १९४९ को साभा धारा ३ को उल्लङ्घन भएगरेको पाइएकाले दोषी पहिचान गरी कानूनबमोजिम कारवाही गर्न र मृतक परिवारलाई क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउन आयोगले सरकारलाई सिफारिस भएको छ।

सशस्त्र द्वन्द्वबाहेक मानव उल्लङ्घनका घटनामा पीडितलाई क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउन र दोषीको पहिचान गरी कानूनबमोजिम कारवाही गर्न नेपाल सरकारलाई सिफारिस गरिएको छ। आयोगले सिमरौनगढ अनुसन्धान प्रतिवेदन (जयनारायण पटेलको हत्यासम्बन्धी) सम्बन्धमा छलफल र निर्णय गरी सशस्त्र प्रहरीका कमान्डर प्रहरी नायव उपरीक्षकलाई विभागीय कारवाही, गोली चलाउने सशस्त्र प्रहरीलाई पहिचान गरी कानूनबमोजिम कारवाही गर्न मृतकका पीडित परिवारको भरणपोषणका लागि मृतकका

परिवारलाई क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउन, सन्ततिहरूको उच्च माध्यमिक शिक्षासम्मको अध्ययन निःशुल्क गराउन, घाइतेहरूको निःशुल्क उपचारको लागि सिफारिस गरेको छ । कारागार, हिरासतमा रहेका प्रत्येक कैदी-बन्दीको फोटोसहितको विवरण अद्यावधिक गर्न लगाउने र प्रत्येक कारागार र हिरासतको अवस्था सुधार गर्न र मानव अधिकारसम्बन्धी कुनै गुनासो, उजुरी प्रस्तुत गर्न उजुरीपेटिका राख्ने व्यवस्था मिलाउन सिफारिस भएको छ । यससम्बन्धी पूर्ण विवरण अनुसूची ६ मा उल्लेख गरिएको छ ।

आयोगबाट सम्पादित सम्बर्द्धनसम्बन्धी कार्यहरू

मानव अधिकारको सम्बर्द्धनमा योगदान पुऱ्याउनु आयोगको महत्त्वपूर्ण संवैधानिक एवम् कानुनी दायित्व हो। यसबाट मानव अधिकारको सुनिश्चितता अभिवृद्धि भई मानव अधिकारको संस्कृतिको विकासमा टेवा पुग्न जान्छ। मानव अधिकारसम्बन्धी शिक्षा र सचेतनामा विस्तार एवम् मानव अधिकारको वकालत, पक्षपोषण तथा सूचना सम्प्रेषणसम्बन्धी कार्य विस्तारमा सम्बर्द्धनात्मक कार्यले ठुलो भूमिका निर्वाह गर्दछ। यी विविध पक्षसमेतलाई मध्यनजर राखी आयोगले एकल र सरोकारवालाहरूबिच समन्वय र सहकार्यमा कार्य गर्दै आएको छ। आयोगले सम्बर्द्धनसम्बन्धी गतिविधिहरूलाई थप व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाउन राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग मानव अधिकार सहकार्य तथा समन्वयसम्बन्धी निर्देशिका, २०६९ जारी गरी गतिविधिहरूलाई अगाडि बढाउँदै आएको छ। यस वर्ष पनि आयोगले एकल रूपमा र व्यवस्थापिका संसद्को संसदीय समिति, सरकार, सरकारी निकाय, राजनीतिक दल, नागरिक समाज, पेसागत सङ्घसंस्था एवम् सरोकारवालाहरूसँगको समन्वय र सहकार्य सम्बर्द्धनसम्बन्धी कार्यहरूलाई निरन्तरता दिएको छ।

आयोगबाट मानव अधिकारको सम्बर्द्धनका निमित्त विविध विषयमा अन्तर्क्रिया, छलफल, सभा, गोष्ठी, कार्यशाला, तालिमलगायतका विभिन्न कार्यक्रमहरू सम्पन्न भएका छन्। मूलतः मानव अधिकारको सचेतना एवम् क्षमता विकास गर्ने उद्देश्यबाट यस किसिमका कार्यक्रमहरू आयोजना गरिँदै आएका छन्। सम्बर्द्धनात्मक गतिविधिसम्बन्धी विवरण अनुसूची ७ मा उल्लेख छ।

४.१ सम्बर्द्धनात्मक कार्यक्रमहरू

यस आवमा मानव अधिकारको सम्बर्द्धन तथा प्रवर्द्धनलाई मध्यनजर राखी आयोगले गोष्ठी, छलफल, अन्तर्क्रिया, तालिमलगायतका कार्यहरू सम्पन्न गरेको छ। यस वर्ष आयोगले “सबैका लागि घरघरमा मानव अधिकार, शान्ति र विकासको आधार” भन्ने मूल नारासहित आयोगका गतिविधिहरू अगाडि बढाएको थियो। आयोगको ६ वर्षे रणनीतिक योजना लागु गर्ने तयारीमा रहेको सन्दर्भमा विभिन्न कार्यक्रमहरू सम्पन्न भएका थिए। केन्द्रीय, क्षेत्रीय र उपक्षेत्रीय कार्यालयहरूबाट यस अवधिमा मानव अधिकारका विभिन्न मुद्दाहरूमा स्थानीय, क्षेत्रीय र राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा गोष्ठी एवम् तालिमहरू सम्पन्न भएका छन्।

यस अवधिमा आयोगबाट २३५ ओटा सम्बर्द्धनसम्बन्धी कार्यहरू भएको देखिन्छ। जसमा ४७ वटा कार्यक्रम सरोकारवाला सङ्घसंस्थाहरूसँगको सहकार्य र समन्वयमा सम्पन्न भएका छन्।

यस आवमा केन्द्रीय कार्यालयबाट १२ ओटा कार्यक्रमहरू सम्पन्न भएका छन्; जसमा तालिम र अभिमुखीकरण ३, अन्तर्क्रिया २, छलफल ४, तालिम, गोष्ठी १, परामर्श २, गतिविधि सार्वजनिक १ रहेका छन्।

क्षेत्रीय कार्यालयहरू विराटनगरबाट सम्पादित २९ कार्यक्रममध्ये मानव अधिकारसम्बन्धी अन्तर्क्रिया ७, बैठक/छलफल ६, तालिम ५, संवाद कार्यक्रम २ वकालत/कार्यशाला १/१ रहेका छन्। त्यसैगरी मानव अधिकार शिविर सञ्चालन, मोटरसाइकल च्याली, अन्तर्राष्ट्रिय दिवसहरूको समीक्षा, प्रतिवेदन सार्वजनीकरण आदि रहेका छन्।

यस अवधिमा विराटनगरले ४ वटा कार्यक्रम सहकार्यमा सम्पन्न गरेको छ; जसअन्तर्गत आयोग, वपरडेक, इन्सेक र पूर्वाञ्चल मानव अधिकार सन्जालको संयुक्त आयोजनामा मोरङ जिल्लामा मानव अधिकार हनन र जवाफदेहिता विषयक एक दिवसीय संवाद कार्यक्रम सम्पन्न भएको थियो। त्यसैगरी ६६ औं अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार दिवसको अवसरमा मानव अधिकारसम्बन्धी कार्यक्रम, मोटरसाइकल च्याली आयोग, पूर्वाञ्चल मानव अधिकार सन्जाल र महिला मानव अधिकार रक्षक सन्जालसँग सहकार्यमा समापन भएका थिए। विभिन्न संस्थाहरूसँगको सहकार्यमा माघे सङ्क्रान्तिको अवसरमा माइमेलामा मानव अधिकार सिबिर सञ्चालन गरिएको थियो।

क्षेका जनकपुरले यस अवधिमा जम्मा १३ वटा प्रबर्द्धनात्मक कार्यक्रम सम्पन्न गरेकोमा ४ वटा कार्यक्रम सहकार्य र समन्वयमा भएका छन्। तिनमा छलफल ६, पत्रकार सम्मेलन, प्रभातफेरि, प्रदर्शनी, अन्तरविचार, सेवाप्रदायक र सेवाग्राहीबिच सिधा सवालजवाफ, कार्यशाला गोष्ठी, तालिम १/१ रहेका छन्। छलफलका विषयमा गोदार घटना, मानव अधिकार विश्वव्यापी आवधिक समीक्षालगायतका विषय छन् भने पत्रकार सम्मेलन गोदार घटनासँग सम्बन्धित रहेको थियो।

सहकार्यमा सम्पन्न कार्यक्रमहरूमा भावी संविधानमा मानव अधिकारका सवालहरू विषयक कार्यशाला गोष्ठी, मानव अधिकार आधारभूत शिक्षा तालिम, मानव अधिकार प्रदर्शनी र अन्तर्राष्ट्रिय अपाङ्ग दिवसको अवसरमा प्रभातफेरि रहेका छन्। सरकारी, सुरक्षा निकाय, रिलेस सिन्धुली, बाल कल्याण समाज, मकवानपुर लगायतसँग सहकार्य भएको देखिन्छ।

यस आवामा क्षेका नेपालगन्जबाट प्रबर्द्धनसम्बन्धी ५६ वटा गतिविधि सम्पन्न भएका छन्; जसमध्ये २० वटा कार्यक्रम आयोगसँगको सहकार्यमा भएको देखिन्छ। सम्पन्न भएका कार्यक्रमहरूमा मानव अधिकारका विविध विषयहरूमा अन्तर्क्रिया ३४, छलफल/बैठक १०, अभिमुखीकरण ६, तालिम २, सचेतना, दीप प्रज्वलन तथा प्रवचन, शान्तिस्मारक अनावरण तथा सभा १/१ रहेका छन्।

सहकार्यका विषयहरूमा अन्तर्राष्ट्रिय बेपत्ताविरुद्धको अन्तर्राष्ट्रिय दिवसको सन्दर्भमा बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरूको अवस्था र न्याय विषयक अन्तरक्रिया, अपाङ्गता भएका महिलाहरूको अधिकारसम्बन्धी सरोकारवालासँग अन्तरक्रिया, अपाङ्गता भएका महिलाहरूको अधिकारसम्बन्धी सरोकारवालासँग अन्तरक्रिया, बेपत्ता पारिएका व्यक्ति र सत्यनिरूपण तथा मेलमिलाप आयोगको कामकारवाही सम्बन्धमा छलफल आदि छन्। सहकार्य गरिएका संस्थाहरू न्यायका लागि द्वन्द्वपीडित समाज बाँके, एडभोकेसी फोरम र आइसीआरसी, नेपाल अपाङ्ग महिला सङ्घ, शान्ति समिति, नेपाल मानव अधिकार सङ्गठन छन्। त्यसैगरी दलित सेवा सङ्घ, महिला तथा बालबालिका कार्यालय, न्यायको लागि द्वन्द्वपीडित समाज, मानव अधिकार सन्जाल, आरआरएन, दलित सेवा सङ्घ, मानव अधिकार राष्ट्रिय महाभेला २०७१ र मानव अधिकार एलायन्स, खगेन्द्र नवजीवन केन्द्र, भूमि अधिकार मञ्च, फियानलगायतका संस्थाहरूसँग सहकार्यमा काम भएको छ।

यस आवमा क्षेत्रा पोखराले जम्मा ३५ वटा सम्बर्धनात्मक कार्यक्रम सम्पन्न गरेकोमा ४ वटा कार्यक्रम सहकार्यमा सम्पन्न छन् । तिनमा मानव अधिकारका विविध विषयमा अन्तरक्रिया २७, मानव अधिकार राष्ट्रिय कार्ययोजना, नेपालको संविधान २०७२ को मस्यौदामाथि मानव अधिकारको दृष्टिकोणबाट लगायतका छलफल ७ र दिवस १ रहेका छन् ।

इन्सेक, सञ्चारिका समूह, रिसेड नेपाललगायतका संस्थाहरूसँग सहकार्यमा अपाङ्गहरूको अवस्था, जातीय विभेद, खाद्यान्नको अवस्था आदि विषयमा अन्तर्क्रिया/छलफल सम्पन्न भएका छन् ।

क्षेत्रा धनगढीले यस अवधिमा जम्मा २७ वटा सम्बर्धनात्मक कार्यक्रम सम्पन्न गरेको छ । तिनमा मानव अधिकारका विविध मुद्दामा अन्तर्क्रिया १७, विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय दिवसलगायतका विषयमा छलफल ७, यातनाविरुद्ध प्रशिक्षण १, बलात्कार एवम् यौनहिंसाविरुद्ध सडक नाटक १, मानव अधिकार समाचार लेखन अभिमुखीकरण १ रहेका छन् । विभिन्न दिवसको अवसरमा यालीसमेत आयोजना गरिएका थिए ।

यस अवधिमा यस कार्यालयबाट सहकार्य र समन्वयमा ५ वटा कार्यक्रम सम्पन्न भएको देखिन्छ । तिनमा जिल्ला प्रशासन कार्यालय, जिल्ला प्रहरी कार्यालय, महिला तथा बालबालिका कार्यालय रेडक्रस, इन्सेक, फाया नेपाल शान्ति समिति, महिला तथा बालबालिका कार्यालय, अपाङ्ग महासङ्घ, ओरेक, प्रहरी महिला तथा बालबालिका सेल, दलित महिला अधिकार मञ्च आदि रहेका छन् ।

उपक्षेत्रा बुटवलले जम्मा २९ वटा कार्यक्रम सम्पन्न गरेको छ । जसमा मानव अधिकारसम्बन्धी गोष्ठी ८, अन्तर्क्रिया ६, छलफल ४, सचेतना ३, कार्यशाला २, सार्वजनिक सुनुवाइ १, प्रशिक्षण १, सुभावा सङ्कलन १, अभिमुखीकरण ३ रहेका छन् ।

उपक्षेत्रा बुटवलले सहकार्य र समन्वयमा ५ वटा सम्पन्न गरेको छ । जसमा कपिलवस्तुमा तराई मानव अधिकार रक्षक संजाल क्षेत्रीय कार्यालय भैरहवा र मधेस मानव अधिकार गृह माहुरी होमसँगको सहकार्यमा मानव अधिकारको अवस्था र जवाफदेहिता विषयक सार्वजनिक सुनुवाइ कार्यक्रम सम्पन्न गरेको थियो । त्यसैगरी मानव अधिकारका विषयमा राष्ट्रिय मानव अधिकार प्रतिष्ठान, शान्तिका लागि नागरिक सन्जाल, माहुरी होम, कपिलवस्तु, जिल्ला बाल कल्याण समिति, जिल्ला महिला तथा बालबालिका कार्यालय, नवलपरासीसँग सहकार्य भएको थियो । आयोगका मा. सदस्य श्री मोहना अन्सारी, व्यवस्थापिका संसद्को समाजिक न्याय तथा मानव अधिकार समितिका सदस्यसमेतको उपस्थितिमा मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन २०६४ को कार्यान्वयन अवस्था र पुनरावलोकन विषयक एक दिने आवासीय कार्यशाला गोष्ठी सम्पन्न भएको थियो ।

यस अवधिमा उपक्षेत्रा खोटाङले जम्मा १५ वटा प्रबर्धनात्मक कार्यक्रम सम्पन्न गरेको छ; जसमध्ये २ वटा कार्यक्रम सहकार्य र समन्वयमा सम्पन्न भएका छन् । सम्पादित कार्यक्रमहरूमा किटानी जाहेरी दर्ता प्रक्रिया र कानुनी जटिलता, जिल्लाको शान्तिसुरक्षा र मानव अधिकार अवस्थालगायतका विषयमा छलफल ६ र आयोगको निर्णय कार्यान्वयन गराउन आवश्यक पहल हुनुपर्ने भनी जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा पीडितसहितको सहभागितामा ज्ञापन पत्र १ रहेको छ । त्यसैगरी आयोगको पाँचौं रणनीतिक योजना

तर्जुमा गोष्ठी २, अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार दिवसको अवसरमा विमारीलाई फलफूल वितरण, खुल्ला मानव अधिकार हाजिरी जवाफ प्रतियोगिता, च्याली आदि रहेका छन् ।

आयोगको पाँचौं रणनीतिक योजना तर्जुमा गोष्ठी जिप्रका सोलुखुम्बुसँग अन्तर्राष्ट्रिय अपाङ्ग दिवस आयोग र अपाङ्ग सेवा सङ्घ, खोटाङको सहकार्यमा सम्पन्न भएका थिए ।

यस आवमा उपक्षेका जुम्लाले यस अवधिमा जम्मा १९ वटा प्रवर्द्धनात्मका कार्यक्रम सम्पन्न गरेकोमा ३ वटा कार्यक्रम सहकार्य र समन्वयमा भएका छन् । सम्पन्न कार्यक्रममा छलफल १२, अभिमुखीकरण ३, च्याली २, अन्तर्क्रिया र बजार सरसफाइ १/१ रहेका छन् ।

सहकार्यमा सम्पन्न कार्यक्रमहरूमा लैङ्गिक हिंसाविरुद्धको १६ दिने अभियान र महिलाहरूको अवस्था विषयक अन्तर्क्रिया, अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार दिवस, नारी दिवसको अवसरमा च्याली आदि रहेका छन् । सहकार्य गरिएका संस्थाहरूमा सरकारी तथा गैरसरकारी निकायहरू, महिला तथा बालबालिका कार्यालयलगायतका महिला अधिकारका क्षेत्रमा कार्यरत सङ्घसंस्थाहरू रहेका छन् ।

यसअलवा विभिन्न सङ्घसंस्थाबाट आयोजित निमन्त्रणा गरिएका कार्यक्रममा आयोगले स्रोतव्यक्ति, प्रमुख अतिथि, अतिथि र सहभागीका रूपमा आफ्नो सहभागिता जनाउँदै विषयवस्तुमाथि आयोगको धारणा राख्दै आएको छ । यस वर्ष आयोगले ५२४ ओटा कार्यक्रममा सहभागिता जनाएको देखिन्छ; जसमा क्षेत्रीय कार्यालयहरू क्रमशः विराटनगर ४५, जनकपुर ३३, पोखरा १०९, नेपालगन्ज १५४ र धनगढी ६८ रहेका छन् । त्यसैगरी उपक्षेत्रीय कार्यालयहरू बुटवल ३५, खोटाङ ४६ र जुम्ला ३४ ओटा रहेका छन् ।

शाखागत रूपमा सम्पन्न भएका कार्यहरू

आयोगमा रहेका महाशाखा, शाखा र एकाइबाट यस आवमा सम्पादित कार्यहरूलाई निम्नानुसार उल्लेख गरिएको छः

५.१ प्रशासन महाशाखा

प्रशासन महाशाखामार्फत आयोगले आफ्नो दैनिक कार्यका अतिरिक्त आयोगसँग सम्बन्धित व्यवस्थापन, मानव संसाधन तथा सुदृढीकरणसम्बन्धी कार्यहरू गर्दै आएको छ। यस अवधिमा यस महाशाखाले आयोगबाट भएका मानव अधिकार संरक्षण र सम्बर्द्धनलगायतका कार्य सम्पन्न गर्न केन्द्रीय, क्षेत्रीय, उपक्षेत्रीय कार्यालयहरूमा व्यवस्थापकीय कार्य गरेको थियो; जसमा आवश्यक पर्ने सवारी साधन, हवाई टिकटलगायत अन्य आवश्यक सामग्रीको व्यवस्थालगायतका कार्यहरू रहेका छन्। त्यसैगरी १० डिसेम्बरका दिन अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार दिवसको अवसरमा आयोगको प्राङ्गणमा आयोजना गरिएको कार्यक्रमको व्यवस्थापन गर्ने कार्य सफलतापूर्वक सम्पन्न भएको छ। आयोगले प्रत्येक वर्ष प्रदान गर्दै आएको स्व.दयाराम परियार स्मृति मानव अधिकार सम्मान प्रदान गर्नका लागि सम्पूर्ण कार्य सम्पन्न भइसकेको छ।

वैशाख १२ गते गएको भूकम्पले आयोगको केन्द्रीय कार्यालय रहेको भवन क्षतिग्रस्त भई बस्न नमिल्ने भएपछि चमेना गृहलगायतका टहराहरूमा अस्थायी कार्यालय सञ्चालनको व्यवस्था मिलाइएको छ। आयोगको मूल भवन अगाडिपट्टि रहेको खाली जग्गामा प्रिफ्याबबाट टहराहरू निर्माण गरी कार्यालय सञ्चालनको व्यवस्था गरिएको छ। भूकम्प गएपछि सृजना भएको मानव अधिकारको विषयमा भएका विशेष अनुगमनहरूको विशेष व्यवस्थापन कार्य गर्दै आएको छ।

छलफल बैठकका लागि नयाँ बैठक कक्षको निर्माण र व्यवस्थापन गर्नुका साथै कानूनबमोजिम पुराना र प्रयोगविहिन सामानहरूको लिलामबिक्री गरिएको छ। कार्यालयको नियमित सरसफाइ तथा मर्मतसम्भार, रङरोगनजस्ता कार्यलाई निरन्तरता दिइएको छ। केन्द्रीय, क्षेत्रीय र उपक्षेत्रीय कार्यालयका लागि आवश्यक भौतिक सामग्रीहरू उपलब्ध गराइएको छ। आयोगका सवारी साधनहरूको नियमित मर्मतका साथै सवारी साधनको मर्मत, बिमा, दर्ता नवीकरण तथा प्रदूषण जाँचपास एवम् खरिद गरिएका साधनको नामसारी गराइएको छ।

सुरक्षा गार्डका लागि नयाँ कार्यकक्ष निर्माण र सञ्चालन एवम् नयाँ तथा सरुवा भई आएका कर्मचारीहरूका लागि कार्यकक्ष र आवश्यक उपकरणहरूको व्यवस्थापनसम्बन्धी कार्य सम्पन्न गरेको छ। यसैगरी महाशाखाबाट सुरक्षा एकाइमार्फत कर्मचारीहरूको सुरक्षा, आयोगमा जडान गरिएका उपकरणहरूमा सुरक्षाको दृष्टिकोणबाट पनि कार्य हुँदै आएको छ। सुरक्षा एकाइबाट छापा सञ्चार माध्यममा आएका मानव अधिकार उल्लङ्घन, ज्यादती र आपराधिक घटनाका सम्बन्धमा अभिलेखीकरण हुँदै आएको छ। भवन मर्मतसम्बन्धी कार्यलाई अगाडि बढाइएको छ। आयोग परिसरभित्र र बाहिर फूलबारी/बगैँचा तथा पार्किङको निर्माणपछि सञ्चालनमा ल्याइएको छ। भित्र रहेको बगैँचाको स्याहारसंहार र विस्तारमा जोड दिइएको छ। पानी आपूर्तिको व्यवस्थाका लागि

ट्याङ्की व्यवस्थाका साथै आपूर्तिमा सुधार ल्याउने कार्य भएको छ । मानव अधिकार स्रोतकेन्द्रमा पुस्तकहरू थप र व्यवस्थापन, अभिलेख एकाइ व्यवस्थापन, छिटोछरितो र निरन्तर इन्टरनेटका लागि सूचना प्रविधि एकाइमार्फत व्यवस्थापन गरिँदै आएको छ ।

यस्तै कर्मचारी व्यवस्थापनलगायत विविध कार्यहरू पनि यस महाशाखाबाट हुँदै आएका छन् । तिनमा आयोगका कर्मचारीहरूको व्यवस्थापन, राजिनामाको स्वीकृति, बिदाइ, करार नवीकरण आदि रहेका रहेका छन् । त्यसैगरी आयोगको स्वीकृतिमा वार्षिक कार्यक्रमअनुसार यस वर्ष आयोगको केन्द्रीय कार्यालयमा ६ जनालाई ५ महिनाका लागि इन्टनसिपसम्बन्धी कार्य सम्पन्न गरिएको छ ।

आयोगमा पदाधिकारीहरूको नियुक्ति भएपश्चात् ११ जनालाई निजी सहायक, सवारी चालक तथा आवासीय कार्यालय सहयोगीमा सेवा करारमा नियुक्ति दिई काममा लगाइएको छ । यस वर्ष ८ जनाको सरुवा, ६ जनाको राजिनामा स्वीकृत भएको छ । आवश्यकतानुसार कतिपयको जिम्मेवारी थप एवम् परिवर्तन गरिएको छ । कर्मचारीहरूको दुर्घटना विमा नवीकरण गरिएको छ । समयसमयमा क्षेत्रीय र उपक्षेत्रीय कार्यालयको निरीक्षण गर्ने कार्य हुँदै आएको छ । आयोगको सूचना अधिकारी तोक्ने कार्यसमेत भएको छ । अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार दिवसर आयोगको वार्षिकोत्सव कार्यक्रमको आयोजनालगायतका कार्यमा व्यवस्थापन हुँदै आएको छ ।

आयोगका कार्यालयहरू स्थापनासम्बन्धी अवधारणापत्र तयार गरी प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद् कार्यालयमा पत्राचार, गरिएको थियो । आ.व. २०७१/२०७२ को सम्पत्ति विवरण सङ्कलन एवम् आयोगमा रहेका पुराना प्रतिवेदनहरूको व्यवस्थापन गरिएको छ । यस महाशाखाले वैदेशिक कार्यक्रममा आयोगको सहभागिताका लागि व्यवस्थापन कार्य पनि गर्दै आएको छ । यस अवधिमा पनि आयोगले अन्तर्राष्ट्रिय तहमा सम्पन्न विभिन्न कार्यक्रमहरूमा सहभागिता जनाएको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १० मा समावेश गरिएको छ ।

५.२ आर्थिक व्यवस्थापन महाशाखा

यस वर्ष नेपाल सरकारबाट व.उ.शि.नं.२१४०११३ चालु खर्चतर्फ(अर्थ बजेटसमेत) रु.८,८२,६३,७९,८६६ (आठ करोड बयासीलाख त्रिसठी हजार सात सय अठ्ठानब्बे रुपियाँ छैसठी पैसामात्र) बजेट विनियोजन भएकोमा रु.७,३४,२०,१२७३९(सात करोड चौतीस लाख बीस हजार एक सय सत्ताइस रुपियाँ एकतीस पैसामात्र) निकास तथा खर्च भएको छ । त्यस्तै व.उ.शि.नं.२१४००१३ चालु खर्चतर्फ रु.५६,३५,०००।-(छपन्न लाख पैँतीस हजारमात्र) बजेट विनियोजन भएकोमा रु.३४,९८,६१९।९६(चौतीस लाख अठ्ठानब्बे हजार छ सय उन्नाइस रुपियाँ सोह्र पैसामात्र) निकास खर्च भएको र व.उ.शि.नं.२१४०११४ पुँजिगत खर्चतर्फ रु.३,१९,६७,६००।-(तीन करोड उन्नाइस लाख सतसठी हजार छ सयमात्र) विनियोजन भएकोमा रु.३,१८,८३,३०६।९४(तीन करोड अठार लाख त्रियासी हजार तीन सय छ रुपियाँ चौरानब्बे पैसामात्र) निकास तथा खर्च भएको छ ।

त्यसैगरी यो वर्ष राजस्व आम्दानी रु.१८३,५४०।-(एक लाख त्रियासी हजार पाँच सय चालीस रुपियाँमात्र) भई राजस्व रकम बैंक दाखिला भएको छ । धरौटीतर्फ गत आ.व.सम्मको जिम्मेवारीसहित यो वर्षको कुल आम्दानी रु.९७,९५३।९७ (सन्तानब्बे हजार नौसय त्रिपन्न रुपियाँ सन्तानब्बे पैसामात्र) भएकोमा धरौटी फिर्ता नभएकोले

रु.१०३,४७२।९८(रु.९७,९५३।९७ (सन्तानबन्धे हजार नौ सय त्रिपन्न रुपियाँ सन्तानबन्धे पैसामात्र) धरौटी बाँकी छ ।

यो वर्ष विभिन्न परियोजनातर्फ गत वर्षको मौज्दात र याेवर्ष प्राप्त आम्दानीसमेत रु.५१,४४,७५२।४०(एकाउन्न लाख चवालीस हजार सातसय बाउन्न रुपियाँ चालीस पैसामात्र) भएकोमा सो मध्येबाट खर्च रु.४८,१४०।३६ (अठ्चालीस हजार एकसय चालीस रुपियाँ छत्तीस पैसामात्र),धरौटी रु.४१,०००।-(एकचालीस हजारमात्र),पेशकी बाँकी रु.३४,८२५।७१(चौँतीस हजार आठसय पच्चीस रुपियाँ एकहत्तर पैसामात्र) र बैंक मौज्दात रु.५०,९६,६१२।०४(पचास लाख छयानबन्धे हजार छ सय बाह्र रुपियाँ चार पैसामात्र) रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची ११ मा समावेश गरिएको छ ।

५.३ कानून महाशाखा

संविधानतः आयोगलाई मानव अधिकारसँग सम्बन्धित प्रचलित कानूनको आवधिक रूपमा पुनरावलोकन, त्यसमा गर्नुपर्ने सुधार तथा संशोधनका सम्बन्धमा नेपाल सरकारसमक्ष सिफारिस गर्ने अधिकार प्राप्त छ । यी कार्यहरू आयोगले कानून महाशाखामार्फत अगाडि बढाउँदै आएको छ । मानव अधिकारसँग सम्बन्धित अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि वा सम्झौताको नेपाल पक्ष बन्नुपर्ने भएमा त्यसको कारण खुलाई नेपाल सरकारलाई सिफारिस गर्ने अधिकार दिएको छ । यस आवमा आयोगका मा.सदस्यको नेतृत्वमा विभिन्न कार्यदलहरू गठन गरिएको थियो । तिनमा मानव अधिकार सेवा, नयाँ बन्ने नेपालको संविधानमा मौलिक हक, मानव अधिकार आयोग, सडककालीन व्यवस्थालगायतका विषयहरू र विदेशी सङ्घसंस्थाहरूलाई नेपालमा मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्य सञ्चालनका निम्ति सहमतिका लागि नियमावली तर्जुमा कार्यदल थिए । महाशाखाले यस आवमा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग आर्थिक प्रशासनसम्बन्धी नियमावलीमाथि अर्थ मन्त्रालयका सचिवलगायतका अधिकारीसँग परामर्श तथा छलफल कार्यमा संयोजन गरेको थियो । छलफलपछि नियमावली आयोगबाट पारित गरी प्रकाशनमा ल्याइएको थियो । मानव अधिकार सेवा विधेयकसम्बन्धी कार्यदल र नयाँ बन्ने संविधानमा मानव अधिकारको दृष्टिकोणबाट आयोगको अवधारणा संविधानसभामा पेस गर्न गठित कार्यदलको सचिवालयको रूपमा कार्य गरेको थियो । जसअनुसार नेपालको संविधान, २०७२ को प्रारम्भिक मस्यौदाउपर आयोगका सबै कार्यालयहरूसँग समन्वय गरी सुझाव माग गरेको थियो । नेपाल प्रहरी र सशस्त्र प्रहरीबिच पक्राउपूर्जिको अधिकारसम्बन्धी विषयमा आयोगले कानूनविज्ञहरूसँग परामर्श एवम् छलफल गरेको थियो । यस विषयमा आयोगले मानव अधिकारसम्बन्धी प्रावधान, संविधान र कानुनी व्यवस्थाको आधारमा नेपाल सरकारको ध्यानाकर्षण गराएको थियो ।

यसअलवा आयोगलाई विपक्षी बनाई अदालतमा दायर रिट निवेदनहरूमा लिखित जवाफ पेस र बहसपैरवी गर्ने, माग राज्यका निकायबाट माग भएवमोजिम कानुनी रायहरू पेस गर्दै आएको छ । यस वर्ष आयोगले ४ वटामा रिट निवेदनउपर सर्वोच्च अदालतमा लिखित जवाफ पेस गरेको थियो । मानव अधिकारसँग सम्बन्धित निर्माणाधीन कानून, प्रचलित कानूनमा संशोधन आवश्यक देखिएको अवस्थामा आफ्नो धारणा सार्वजनिक गर्दै आएको छ । यसअलवा विभिन्न सरकारी र गैरसरकारी सङ्घसंस्था र निकायहरूबाट आमन्त्रित कार्यक्रमहरूमा सहभागिता जनाई विषयवस्तुमाथि आयोगको धारणा प्रस्तुत गर्दै आएको छ ।

५.४ नीति, अनुसन्धान तथा योजना महाशाखा

आयोगको रणनीतिक योजनामा समावेश गरिएका रणनीतिक लक्ष्यमा प्रगति हासिल गर्न नीति, अनुसन्धान तथा योजना महाशाखाले कार्य गर्दै आएको छ। यस आर्थिक वर्षमा महाशाखाले सरकारी तथा परियोजनातर्फको बजेटअन्तर्गतको योजना/कार्यक्रम कार्यान्वयन अवस्थाको अनुगमन गरेको थियो। योजनामा उल्लिखित वार्षिक कार्यक्रम कार्यान्वयन स्थिति, उपलब्धि र समस्याहरूका बारेमा केन्द्रीय/क्षेत्रीय/उपक्षेत्रीय कार्यालयसँग छलफल सम्पन्न भएको थियो।

आयोगको आ.व. २०७१/२०७२ को वार्षिक कार्यप्रगति तथा योजना कार्यान्वयन समीक्षाको साथै आ.व. २०७२/२०७३ को वार्षिक कार्ययोजना तर्जुमाको सम्बन्धमा पनि छलफल भएको थियो। कार्यक्रममा आयोगका केन्द्रीय, क्षेत्रीय तथा उपक्षेत्रीय कार्यालयबाट सहभागिता रहेको थियो।

आयोगको रणनीतिक योजना २०१५-२०१९ तर्जुमाको क्रममा आयोगका माननीय सदस्य श्री प्रकाश वस्तीको संयोजकत्वमा मिति २०७१/७/२० मा ६ वर्षीय रणनीतिक योजना मस्यौदा गरी आयोगसमक्ष प्रस्तुत गर्न ५ सदस्यीय कार्यदल गठन गरिएको थियो। रणनीतिक योजना तर्जुमाको क्रममा कार्यदलले पहिलो मस्यौदा तयार गरी मिति २०७१ मङ्सिर १२ गते बुझाएको थियो। उक्त मस्यौदा तयारीको क्रममा सरकारी निकाय, मानव अधिकारसम्बन्धी सङ्घसंस्था, नागरिक समाज, न्यायपालिका, पेसागत सङ्घ-सङ्गठनका प्रतिनिधि एवम् सरोकारवालाहरूबिच छलफल, परामर्श, अन्तरक्रियात्मक कार्यशाला गोष्ठीलगायतका कार्यक्रम सम्पन्न गरिएको थियो। रणनीतिक योजनाको प्राथमिकताका विषयहरू पहिचान गरी सुझाव सङ्कलन गर्न आयोगको केन्द्रीय, क्षेत्रीय तथा उपक्षेत्रीय कार्यालय तथा पाँचै विकास क्षेत्रलाई आधार मानी सोअन्तर्गत कम्तीमा ३ जिल्ला समेटिने गरी सरोकारवालाबिच विभिन्न २३ जिल्लाहरूमा कार्यक्रम गरेको थियो।

यसको साथै महाशाखाबाट राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय, अर्थ मन्त्रालयलगायत अन्य सम्बन्धित निकायमा आयोगको वार्षिक कार्ययोजना कार्यान्वयन अवस्था तथा प्रगतिविवरणका सम्बन्धमा निरन्तर पत्राचारलगायतका कार्य सम्पन्न गरेको थियो।

५.५ अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि अनुगमन महाशाखा

राष्ट्रिय आयोगको वार्षिक कार्ययोजनाबमोजिम यस अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि अनुगमन महाशाखालाई आर्थिक वर्ष २०७१/२०७२ को लागि निम्नबमोजिमको जिम्मेवारीहरू प्रदान गरिएको थियो। कार्ययोजनामा महाशाखालाई प्रदान गरिएका जिम्मेवारीहरू निम्नानुसार रहेका थिए:

- क) मानव अधिकारको विश्वव्यापी आवधिक समीक्षा सम्बन्धमा परामर्श कार्यक्रम गर्ने,
- ख) मानव अधिकारको विश्वव्यापी आवधिक समीक्षासम्बन्धी दोस्रो प्रतिवेदन तयार गरी पेस गर्ने,
- ग) मानव अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय कानूनहरूको कार्यान्वयन अवस्थासम्बन्धी परामर्श तथा छलफल गर्ने,
- घ) मानव अधिकारसम्बन्धी महासन्धि कार्यान्वयनको लागि संयन्त्र निर्माण तथा छलफल गर्ने,

ड) नेपाल सरकारद्वारा पठाइएका आवधिक प्रतिवेदन माथि परामर्श तथा छलफल गर्ने,
च) यातनाविरुद्ध को महासन्धिको अध्ययन तथा अनुगमन गर्ने र

छ) अन्य^१

वार्षिक कार्ययोजनामा समावेश गरिएका र नगरिएका (अन्य) माथि उल्लिखित योजनाहरूको सम्बन्धमा यस महाशाखाबाट सम्पादन भएका कार्यहरूलाई तल उल्लेख गरिएको छः

१) मानव अधिकारको विश्वव्यापी आवधिक समीक्षा सम्बन्धमा परामर्श कार्यक्रम

यस महाशाखाको वार्षिक कार्यक्रमअनुसार यस आयोगको तर्फबाट संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय मानव अधिकार उच्चायुक्तको कार्यालयमार्फत पेस गरिने मानव अधिकारको विश्वव्यापी आवधिक समीक्षा प्रतिवेदन सम्बन्धमा देशका ४५ जिल्लाका सहभागिहरूसँग परामर्श गरी सुझाव सङ्कलन गरिएको थियो । ती जिल्लाहरूमा २५ वटा कार्यशाला, ५ वटा समूहगत छलफल र ७ वटा विषयगत छलफल भएका थिए । जसमा १४७१ जना नेपाल सरकारका कर्मचारीहरू, मानव अधिकारकर्मीहरू, नागरिक समाज, पेसागत सङ्घ-सङ्गठन, संयुक्त राष्ट्रसङ्घसँग सम्बद्ध सङ्घसंस्था र सरोकारवालाहरूको उपस्थिति रहेको थियो ।

२) मानव अधिकारको विश्वव्यापी आवधिक समीक्षासम्बन्धी दोस्रो प्रतिवेदन पेस

संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय मानव अधिकारको विश्वव्यापी आवधिक समीक्षासम्बन्धी राष्ट्रिय मानव अधिकार संस्थाहरूको तर्फबाट पेस गरिने प्रतिवेदन मार्च २२, २०१५ मा तयार गरी संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय मानव अधिकार उच्चायुक्तको कार्यालयमार्फत पेस गरियो । उक्त प्रतिवेदन यस महाशाखाको सक्रियता र लेखन/संयोजनमा तयार भएको थियो । तयार गरिएको सो प्रतिवेदन राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग, राष्ट्रिय महिला आयोग र राष्ट्रिय दलित आयोगको तर्फबाट संयुक्त रूपमा पेस गरिएको थियो । प्रतिवेदनमाथि ४ नोभेम्बर २०१५ मा संयुक्त राष्ट्रसङ्घमा छलफल हुँदै छ । सन् २०११ म पनि आयोगले यी दुवै आयोगसँगको समन्वयमा संयुक्त रूपमा पहिलो प्रतिवेदन पेश गरेको थियो ।

३) मानव अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय कानूनहरूको कार्यान्वयन अवस्थासम्बन्धी परामर्श तथा छलफल

यस महाशाखाबाट आर्थिक वर्ष २०७१/०७२ मा मानव अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय कानूनहरूको कार्यान्वयन अवस्था सम्बन्धमा पाल्पा, रुपन्देही, नवलपरासी र कपिलवस्तु जिल्लाका सरकारी कार्यालयका प्रमुख तथा प्रतिनिधिहरू, मानव अधिकारकर्मी, पेसागत सङ्घ-सङ्गठनका प्रतिनिधिहरूको उपस्थितिमा भैरहवामा सम्पन्न गरिएको थियो । त्यसैगरी सिरहा, सप्तरी, धनुषा र महोत्तरी जिल्लाका प्रतिनिधिहरूबिचमा जनकपुर, सरकारी कार्यालयका जिल्लास्थित प्रमुख तथा प्रतिनिधिहरू, पत्रकार महासङ्घका प्रतिनिधिहरू र मानव अधिकारकर्मीहरूबिच ताप्लेजुङमा कार्यक्रम सम्पन्न भएको थियो । सरकारी कार्यालयका जिल्लास्थित प्रमुख र मानव अधिकारकर्मीहरूबिच कास्की, जिल्लाका सबै सरोकारवालाहरूबिच सिन्धुली र सहकारीकर्मीहरूबिच काभ्रेपलान्चोक जिल्लामा मानव अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय कानूनहरूको कार्यान्वयन अवस्थासम्बन्धी

^१ वार्षिक कार्ययोजनामा समावेश नभएका कार्यहरू ।

५ वटा परामर्श कार्यक्रम भएका छन् । कार्यक्रमबाट मानव अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय कानूनहरू र नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार विषयक अनुबन्ध, आर्थिक, समाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकार विषयक अनुबन्ध, महिलाविरुद्ध हुने सबै प्रकारका विभेदविरुद्धको महासन्धि, बाल अधिकार महासन्धि, जातीय विभेदविरुद्धको महासन्धि, यातना विरुद्धको महासन्धि र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार संरक्षणसम्बन्धी महासन्धिको बारेमा सूचना प्रवाह गर्ने र कार्यान्वयन अवस्था बारेमा सहभागीहरूले जानकारी पाएका थिए ।

४) मानव अधिकारसम्बन्धी महासन्धि कार्यान्वयनको लागि संयन्त्र निर्माण तथा छलफल

मानव अधिकारसम्बन्धी महासन्धिहरूको कार्यान्वयन संयन्त्र निर्माणको सन्दर्भमा नेपाल सरकारका सम्बन्धित सरोकारवाला मन्त्रालयहरूसँग छलफल गरेको थियो । जसमा प्रधानमन्त्री तथा मन्त्री परिषद्को कार्यालय, गृह मन्त्रालय, स्थानीय विकास मन्त्रालय, महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय र कानून मन्त्रालयका जिम्मेवार अधिकारीहरूको सहभागिता रहेको थियो । गैरसरकारी संस्थाहरूका तर्फबाट मानव अधिकार अवस्था अनुगमनको लागि गठन गरिएको मानव अधिकार सन्धि अनुगमन समन्वय केन्द्र (HRTMCC) समेत सँग छलफल गरी मानव अधिकारसम्बन्धी महासन्धि कार्यान्वयनका लागि संयन्त्र निर्माण गरी अगाडि बढ्ने सम्बन्धमा छलफल भएको थियो ।

५) नेपाल सरकारद्वारा पठाइएका आवधिक प्रतिवेदनमाथि परामर्श तथा छलफल

नेपाल सरकारद्वारा संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय मानव अधिकार समितिहरूमा पेस गरी छलफलपछि नेपाललाई प्राप्त समापन टिप्पणी (सिफारिस)-हरूको कार्यान्वयन अवस्था सम्बन्धमा चितवन र सिन्धुली जिल्लामा परामर्श तथा छलफल कार्यक्रम सम्पन्न भयो । ती जिल्लाहरूमा आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकार विषयक अनुबन्ध १९६६ र नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार विषयक अनुबन्ध १९६६ का सिफारिसहरूको कार्यान्वयन अवस्था बारेमा छलफल गरिएको थियो ।

६) यातनाविरुद्धको महासन्धिको अध्ययन तथा अनुगमन

महाशाखाको वार्षिक कार्यक्रमअनुसार यातनाविरुद्धको महासन्धि १९८४ को कार्यान्वयन अवस्था सम्बन्धमा अध्ययन गर्ने तयारी भइरहेको अवस्थामा विनाशकारी भूकम्प आएको थियो । भूकम्पको कारण नेपाल सरकारबाट अत्यावश्यकबाहेक अन्य खर्च सरकारलाई फिर्ता गरिदिन अनुरोध भएबमोजिम रकम फिर्ता गर्नुपर्ने भएकोले यस विषयमा कार्य सम्पन्न हुन सकेन ।

अन्य कार्यहरू

यस महाशाखाबाट आयोगको पाँचौं ६ वर्षीय रणनीतिक योजना निर्माणसम्बन्धी ७ वटा जिल्लाका परामर्श कार्यक्रमहरूमा सहभागिता रहेको थियो । मानव अधिकारको विश्वव्यापी आवधिक समीक्षा पुनरावलोकनसम्बन्धी The NHRI Nepal Joint Submission for The Second Periodic Review of Nepal को दोस्रो प्रतिवेदन र शव उत्खननहरूको एकीकृत प्रतिवेदनसम्बन्धी प्रतिवेदन प्रकाशनमा महाशाखा संलग्नता रहेको छ । यसैगरी यस महाशाखाबाट यस आवमा ८ वटा कारागार, ७ वटा प्रहरी हिरासत र २ वटा अस्पतालहरूको मानव अधिकारको दृष्टिकोणबाट अनुगमन गरिएको

थियो । महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालयबाट माग गरी पठाइएको बाल अधिकारसम्बन्धी महासन्धि र यसका ऐच्छिक आलेखहरूको सम्बन्धमा माग गरिएबमोजिम सुझाव पठाइएको थियो । यसको साथै धनुषाका ५ जना युवाहरूको शव उत्खननपछि प्राप्त मानव अवशेष हस्तान्तरण कार्यक्रम, मानव अधिकार राष्ट्रिय कार्यायोजनाको कार्यान्वयन सम्बन्धमा नियमित रूपमा प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रीपरिषद्को कार्यालयमा बैठक एवम् आयोगको आयोजनामा भएको मेलमिलापसम्बन्धी विशिष्टकृत तालिममा पनि यस महाशाखाको सहभागिता रहेको थियो ।

यसअलवा संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय विकास कार्यक्रम (UNDP) को सहयोगमा सञ्चालन गरिने नयाँ परियोजनाको लागि UNDP बैठकका प्रतिनिधिको समूहमा सदस्य र आयोगबाट माननीय सदस्यको संयोजकत्वमा गठन भएको आयोगका कर्मचारीहरूको सेवासुविधासम्बन्धी कार्यदलमा रही यस महाशाखाले कार्य गरेको थियो ।

५.६ लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण महाशाखा

यस महाशाखाबाट लैङ्गिक तथा सामाजिक विभेदबाट पीडित (महिला, आदिवासी जनजाति, दलित, मधेसी तथा अल्पसङ्ख्यक समुदाय) को हक अधिकारको क्षेत्रमा कार्य हुँदै आएका छन् ।

महाशाखाले यस आ.व.मा धादिङ र मकवानपुर जिल्लामा रहेका चेपाङ महिलाहरूको मानव अधिकार अवस्थाबारेमा अनुगमन गरेको थियो । अनुगमनको क्रममा केन्द्रीय तहदेखि स्थानीय तहसम्म राजनीतिमा पहुँच अत्यन्त न्यून रहेको, यसलाई राज्यका निकाय र राजनीतिक दलबाट सम्बोधन हुन नसकेको अवस्था छ । शैक्षिक क्षेत्रमा पनि उनीहरूको अवस्था दयनीय रहेको छ ।

आयोगले रसुवा जिल्लामा सबै प्रकारका महिलाविरुद्ध हुने भेदभावसम्बन्धी महासन्धिको धारा १४ मा उल्लिखित ग्रामीण महिलाहरूको मानव अधिकारको अवस्थाको सम्बन्धमा सरोकारवालाहरूसँग अन्तर्क्रिया गरेको थियो । कार्यक्रममा जिल्ला प्रशासन कार्यालय, जिल्ला प्रहरी कार्यालय, महिला विकास कार्यालय, जिल्ला कृषि कार्यालय, जिल्ला जनस्वास्थ्य कार्यालय, जिल्ला शिक्षा कार्यालयका प्रमुख/प्रतिनिधिहरूको उपस्थिति रहेको थियो ।

देशमा बढ्दो महिला हिंसा विशेषतः बलात्कारसम्बन्धी समाचार सञ्चार माध्यममार्फत सम्प्रेषण हुँदै आएका छन् । महिला हिंसाविरुद्ध हुने घटनालाई तत्काल सम्बोधन गर्न मा. सदस्य श्री मोहना अन्सारीको संयोजकत्वमा महिला हिंसा नियन्त्रण समिति गठन गरिएको छ ।

महिलाविरुद्धको हुने हिंसालाई न्यून गर्न १६ दिने अभियानको सन्दर्भमा काठमाडौं, दोलखा र सिन्धुपाल्चोक जिल्लामा महिला हिंसामा सरोकारवालाको भूमिका विषयक अन्तरक्रिया कार्यक्रम सम्पन्न भएको छ । महिला हिंसा न्यूनीकरणको लागि पुरुषको विशेष भूमिका रहने र राज्यका निकायको भूमिकालाई पनि थप प्रभावकारी बनाउन सहयोग पुऱ्याउनु कार्यक्रमको उद्देश्य रहेको थियो । सिन्धुपाल्चोक जिल्लामा कार्यरत ५० जना प्रहरीहरूलाई महिला हिंसा न्यूनीकरणमा प्रहरीको भूमिका विषयमा प्रशिक्षण दिइएको थियो ।

विश्व महिला दिवसको सन्दर्भमा महिलाविरुद्धको हिंसा न्यूनीकरणका लागि युवाहरूको भूमिकासम्बन्धी फिल्म प्रदर्शनी र अन्तरक्रिया कार्यक्रम गरिएको थियो । कार्यक्रमबाट माध्यमिक तह र उमाविका १४० जना विद्यार्थीहरूहरू सुसूचित हुन पुगेका थिए ।

संयुक्त राष्ट्रसङ्घ सुरक्षा परिषदबाट पारित प्रस्ताव नं १३२५ र १८२० को नेपाल सरकारले राष्ट्रिय कार्ययोजना निर्माण गरेकोमा कार्यान्वयन अवस्था सम्बन्धमा आयोगले द्वन्द्वबाट अति प्रभावित जिल्लाहरूमध्ये रामेछापमा अनुगमन गरेको थियो । यसको साथै रामेछापमा आदिवासी जनजाति महिलाका अधिकारसम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने उद्देश्यले आदिवासी जनजातिका विशेष अधिकारसम्बन्धी एक दिने अन्तरक्रिया कार्यक्रम सम्पन्न भएको छ ।

५.७ अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध डेस्क

आयोगले पेरिस सिद्धान्त, संयुक्त राष्ट्रसङ्घबाट पारित मानव अधिकारसम्बन्धी दस्तावेज, संविधान र कानूनअनुसार कामकारवाही अगाडि बढाउदै आएको छ । आयोगले अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा संयुक्त राष्ट्रसङ्घअर्न्तगतका निकाय, मानव अधिकार आयोगहरूको छाता सङ्गठन अन्तर्राष्ट्रिय समन्वय समिति (International Coordination Committee of NHRIs) र मानव अधिकार आयोगहरूको एसिया प्रशान्त मञ्च (Asia Pacific Forum of NHRI-APF) लगायत दातृ निकायहरूसँग व्यावसायिक रूपमा आफ्नो कार्य सम्पादनलाई यस आवमा पनि निरन्तरता दिएको छ । अन्तर्राष्ट्रिय डेस्कमार्फत यी र यस प्रकृतिका कार्यहरूलाई अगाडि बढाइएका छन् ।

अन्तर्राष्ट्रिय समन्वय समितिले मानव अधिकार आयोगहरूको कामकारवाहीको मूल्याङ्कन गर्दै गठन, अधिकार, क्षेत्राधिकार, कार्यको प्रभावकारिता आदि पेरिस सिद्धान्तबमोजिम भए-नभएको मूल्याङ्कन गर्दछ । सोही मूल्याङ्कनका आधारमा ए, बी र सीमध्ये कुन श्रेणीमा राख्न मिल्ने हो ? सोही आधारमा आयोगको हैसियत निर्धारण हुन्छ । स्थापनाकालदेखि नै आयोगले ए श्रेणीको हैसियत कायम राख्न सफल भएको छ ।

यस वर्ष पनि आयोगबाट दातृराष्ट्रहरू, कूटनीतिक नियोग तथा नेपालस्थित विदेशी राजदूतावासलगायत अन्तर्राष्ट्रिय सङ्घसंस्थाहरूसँग बैठक/छलफल भएका छन् । आयोगले सदस्यको हैसियतले मानव अधिकार आयोगहरूको छाता सङ्गठन अन्तर्राष्ट्रिय समन्वय समिति तथा एसिया प्यासिफिक फोरमका विभिन्न बैठकहरूमा आयोगले आफ्नो सहभागिता जनाएको थियो । अन्तर्राष्ट्रिय समन्वय समितिले आयोगको श्रेणीबारेमा परेका उजुरीहरूमाथि चरण-चरणमा विभिन्न प्रश्न एवम् जिज्ञासाहरू उठाएको थियो । आयोगबाट पनि विभिन्न चरणमा सवालजवाफ, पत्राचार, छलफलपछि समिति आयोगको पुरानै हैसियतलाई निरन्तरता दिने निर्णयमा पुगेको थियो । एसिया प्यासिफिक फोरमको बैठकमा मानव अधिकारको संरक्षण तथा सम्बर्द्धनमा आयोगको रणनीतिक योजना र वार्षिक कार्ययोजनाको सम्बन्धमा समेत चर्चा गरिएको थियो । त्यसैगरी आयोगबाट भएका कामकारवाही र पीडितलाई न्याय दिलाउने सम्बन्धमा भएका प्रयत्नहरूका बारेमा आयोगले जानकारी गराएको थियो ।

यस डेस्कबाट विदेशमा रहेका नेपालीहरूको मानव अधिकारको रक्षार्थ पनि कार्यहरू हुँदै आएका छन् । समस्यामा रहेका नेपालीहरूलाई स्वदेश फर्काउनको सम्बन्धित राष्ट्रको मानव अधिकार आयोगमार्फत आवश्यक पहल हुँदै आएको छ ।

आयोगमा विदेशी कूटनीतिक नियोग, मन्त्रालय, मानव अधिकार आयोग, दातृनिकायबाट समय-समयमा भ्रमण हुँदै आएको छ। भ्रमणताका भएका बैठकमा आयोगले सहकार्य, समन्वय र सम्पादित कार्यहरूका बारेमा आफ्नो धारणा राख्दै आएको छ।

५.८ बाल अधिकार डेस्क

बाल अधिकारको मुद्दालाई राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगले प्राथमिकतामा राखी बाल अधिकार डेस्कमार्फत कार्य गर्दै आएको छ। यस डेस्कबाट बाल अधिकार उल्लङ्घनका उजुरीहरूउपर अनुसन्धान तथा अनुगमनसम्बन्धी कार्यहरू हुँदै आएका छन्। अनुगमन र अनुसन्धान एवम् प्रवर्द्धनमूलक कार्यबाट प्राप्त तथ्यको आधारमा बाल संरक्षण, बाल विकास, बाल सहभागिता लगायतका सवालमा नेपाल सरकारलाई सिफारिस गर्दै आएको छ।

यस डेस्कमार्फत बाल अधिकारसम्बन्धी महासन्धिको ऐच्छिक प्रलेखहरूमा नागरिक समाजका तर्फबाट संयुक्त राष्ट्रसङ्घको बाल अधिकार समितिमा बुझाउनुपर्ने प्रतिवेदनहरूमा आयोगले एक कार्यक्रमको आयोजना गरी आफ्नो पृष्ठपोषण गरेको थियो। नेपालको संविधान २०७२ को मस्यौदा सार्वजनिक भएपछि राजनीतिक दल/सङ्घ-सङ्गठनद्वारा आयोजित विभिन्न कार्यक्रमहरूमा बालबालिकाहरू प्रयोग भए-नभएको सम्बन्धमा अनुगमन गरेको थियो। सिजपलगायतका संस्थाहरूसँगको सहकार्य र समन्वयमा राजनीतिक दलहरूलाई समेत सहभागी गराई छलफल अन्तर्कियालगायतका कार्यक्रमहरू सम्पन्न भएका थिए।

सम्पन्न कार्यक्रम र अनुगमनबाट बालबालिकाको व्यापक प्रयोग र विद्यालयसमेत बन्द भएकाले उनीहरू शिक्षाको अधिकारबाट वञ्चित भएको पाइएको थियो। आयोगले यस विषयमा प्रेस-विज्ञप्ति जारी गरी राजनीतिक क्रियाकलापमा बालबालिका प्रयोग रोक्न र विद्यालय तुरुन्त सुचारु गरी पठनपाठन सुचारु गर्न सरोकारवालाहरूलाई आयोगले अपिल गरेको थियो। राजनीतिक दलहरूबाट बालबालिकाको दुरुपयोग नगर्ने प्रतिबद्धता आएको थियो। वि.स. २०७२ वैशाख १२ गते र २९ मा गएको महाभूकम्प र पराकम्पनका कारण विद्यार्थीहरू त्रसित भएको र विद्यालयहरूसमेत जोखिममा रहेकोमा आयोगले विद्यालय अनुगमन गरी बालबालिकालाई मनोसामाजिक परामर्श प्रदान गर्नुपर्ने भनी सुझाव दिएको थियो। महाभूकम्पपश्चात् आयोगले भूकम्प प्रभावित १४ जिल्लामा मानव अधिकार घुम्ती सिबिर (Human Rights Mobile Camp) खडा गरी बाल अधिकारको संरक्षण र सम्बर्द्धनमा आवश्यक कार्यहरू गर्दै आइरहेको छ।

आयोगबाट बालबालिकाहरूको शैक्षिक अधिकार, यातना, अपहरणजस्ता उजुरीमाथि अनुगमन र अनुसन्धान हुँदै आएको अवस्था छ। सशस्त्र द्वन्द्वकालमा अभिभावक गुमाउन पुगेका बालबालिकाको सामाजिक पुनर्स्थापना, मनोपरामर्श सेवा र शिक्षाको सुनिश्चितताका लागि पनि नियमति कार्य जारी रहेको छ।

५.९ महिला तथा बालबालिका बेचबिखनविरुद्ध विशेष समाधीक्षकको कार्यालय

यस कार्यालयबाट मानव बेचबिखनविरुद्ध विभिन्न कार्यहरू सम्पन्न हुँदै आएका छन्। यस आव मा पनि यस कार्यालयले मानव बेचबिखन तथा ओसारपसारविरुद्धको आठौँ राष्ट्रिय दिवस (भदौ, २०,२०७१) मनाउन मूल समारोह समितिमा रही कार्य गरेको

थियो । उक्त राष्ट्रिय दिवसको मूल नारा “जागौँ-जागौँ मानव बेचबिखन रोकन सबै लागौँ !” भन्ने मूल नारासहित सम्पन्न भएको थियो ।

सन् २००५ देखि नै नियमित रूपमा प्रकाशन हुँदै आएको मानव बेचबिखनसम्बन्धी (विशेषतः महिला तथा बालबालिका) सम्बन्धी राष्ट्रिय प्रतिवेदन सन् २०१२-२०१३ प्रकाशन भई भदौ १६ गते सार्वजनिक गरिएको थियो । उक्त प्रतिवेदनले मानव बेचबिखनको अवस्था, मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार नियन्त्रणका लागि सरकारी, गैरसरकारी तथा अन्तराष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाहरूबाट भए गरेका प्रयासहरू, वैदेशिक रोजगारीको अवस्था, अभियोजनको अवस्था, न्यायिक निर्णयहरूको अवस्था, र मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार नियन्त्रणमा देखिएका समस्या र समाधानका लागि सुझावहरू समेटिएको छ । राष्ट्रिय प्रतिवेदन मूलतः सरकारी निकायहरूसँग भएका तथ्याङ्क, गैरसरकारी संस्थाहरूसँग भएको तथ्याङ्क तथा यस क्षेत्रमा भएका विभिन्न अध्ययन अनुसन्धानहरूलाई आधार बनाई तयार गरिएको थियो ।

मिति २०७१/८/१५ गते मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार नियन्त्रणका क्षेत्रमा कार्यरत सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थाहरूसँग रोकथाम तथा नियन्त्रणका लागि आयोगले तपसिलमा उल्लिखित विषयलाई आधार बनाई परामर्श छलफल गरिएको थियो:

- राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग र गैरसरकारी संस्थाहरूविच प्रभावकारी सहकार्य र समन्वय,
- मानव बेचबिखनसम्बन्धी राष्ट्रिय प्रतिवेदन मा समेटिनुपर्ने विषयहरू,
- मानव बेचबिखन/ओसारपसारका नयाँ स्वरूप,
- प्रभावितहरूको उद्धार र स्वदेश फिर्तासम्बन्धी विद्यमान समस्याहरू,
- गैरसरकारी संस्थाहरूद्वारा सीमामा स्थापना गरिएका सीमा निगरानी केन्द्रहरूको समस्या तथा चुनौतीहरू,
- अध्ययन तथा अनुसन्धानका लागि प्राथमिकताका क्षेत्रहरू र
- मनोरञ्जन उद्योग (डान्सबार, मसाज पार्लरलगायत) का समस्या र समाधान

परामर्श छलफलमा सहभागीहरूबाट आयोगले अनुगमनमार्फत भरपर्दो सूचना तथ्याङ्कका आधारमा प्रतिवेदन प्रकाशन गरी सुझाव तथा सिफारिस गर्नुपर्ने जस्ता सुझावहरू उपलब्ध भएका थिए ।

यस कार्यालयको आयोजना र व्यवस्थापिका संसदको समाजिक न्याय तथा मानव अधिकार समितिसँगको समन्वयमा कार्यशाला गोष्ठी सम्पन्न गरिएको थियो । आयोगको अनुसन्धानपश्चात् सम्पन्न क्षेत्रीयस्तरको सो कार्यक्रम कपिलवस्तुको तौलिहवा र भापाको बिर्तामोडमा सम्पन्न सो कार्यक्रम मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार नियन्त्रण ऐन २०६४ को कार्यन्वयनको अवस्था एवम् पुनरावलोकन विषयमा केन्द्रित रहेको थियो । कार्यक्रममा नेपाल प्रहरीका अनुसन्धान अधिकृत, जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालयबाट सरकारी वकिल, महिला तथा बालबालिका कार्यालयका अधिकृत, यस क्षेत्रमा कार्यरत गैरसरकारी संस्थाका प्रतिनिधि र कानून व्यवसायीहरूको उपस्थिति रहेको थियो । कार्यशाला गोष्ठीबाट ऐनका प्रावधानहरूको कार्यान्वयन अवस्था र पुनरावलोकन गर्नुपर्ने विषयमा रायसुझावहरू प्राप्त भएका थिए । कार्यक्रममा मा.सदस्य श्री मोहना अन्सारीको सहभागिता रहेको थियो । यसैगरी सोही विषयमा आयोगको केन्द्रीय कार्यालयमा राष्ट्रिय

परामर्श कार्यक्रम आयोजना गरी सुभावहरू लिइएको थियो । उक्त परामर्श कार्यक्रमबाट मूलतः निम्न सुभावहरू प्राप्त भएका थिए:

- सरकारी वकिलमार्फत पीडितको बयान प्रमाणित गर्नुपर्ने,
- अनुसन्धानको समयावधि कम्तीमा पनि ९० दिन हुनुपर्ने,
- श्रमशोषणका लागि भएको बेचबिखनलाई समेत बेचबिखनको अपराधको परिभाषाभित्र राख्नुपर्ने,
- पीडितलाई राज्यबाट तत्काल क्षतिपूर्ति भराउने व्यवस्था हुनुपर्ने,
- ऐनमा मानव अधिकारमैत्री शब्दहरू राख्नुपर्ने,
- देशभित्रै आन्तरिक रूपमा हुने बेचबिखनका विषयमा पर्याप्त सम्बोधन गरिनुपर्ने,
- वैदेशिक रोजगारका क्रममा हुने बेचबिखनलाई स्पष्ट रूपमा सम्बोधन गरिनुपर्ने र
- ऐनमा भएका प्रावधानहरू प्रभावकारी रूपमा कार्यन्वयन हुन नसककामा त्यसतर्फ ध्यान दिनुपर्ने ।

भाषाको काकडभिट्टा नाकामा गैरसरकारी संस्था माइती नेपालद्वारा स्थापना गरिएको सीमा निगरानी केन्द्रको अनुगमनसमेत गरिएको थियो । उक्त नाकामा अन्य संस्थाहरूबाट पनि सीमा निगरानी केन्द्र स्थापना भएको पाइयो । नेपाल प्रहरी र प्रमुख जिल्ला अधिकारी लगायतक सहभागीहरूबाट बेचबिखन तथा ओसारपसारको जोखिमको दृष्टिले जिल्लामा अन्य नाकाहरू पनि रहेको र ती सबै नाकाहरूमा प्रहरी पोष्टहरू नरहेको हुदाँ गैससहरूले त्यसतर्फ पनि निगरानी केन्द्रहरूको स्थापना गर्नुपर्ने आवश्यकता औँल्याइएको थियो ।

५.१० सूचना तथा सञ्चार

आयोगले सम्पादित कार्यहरू र आयोगबाट विभिन्न विषयमा आधिकारिक धारणालाई सञ्चार माध्यममार्फत सार्वजनिक गर्दै आएको छ । यस प्रकृतिका कार्यहरू आयोगको सूचना तथा सञ्चार एकाइमार्फत हुँदै आएका छन् । जसअनुसार यस एकाइले समय-समयमा विषयवस्तु, त्यसको सान्दर्भिकता, गाम्भीर्यता एवम् आवश्यकताका आधारमा प्रेस विज्ञप्ति/प्रेस नोट जारी गर्नुका साथै पत्रकार सम्मेलन गर्ने गर्दछ । यस वर्ष आयोगबाट ४७ वटा प्रेस नोट जारी भएका छन् । तिनमा केकाबाट ४६ र क्षेत्रा विराटनगरबाट १ रहेका छन् । त्यसैगरी ३८ प्रेस-विज्ञप्ति जारी भएकोमा केकाबाट ३७ र क्षेत्रा धनगढी १ रहेका छन् । यस अवधिमा जम्मा ५ वटा पत्रकार सम्मेलन भएका थिए; जसमा केका २, क्षेत्रा विराटनगर २ र जनकपुर १ रहेका छन् । प्रेस विज्ञप्ति/प्रेस नोट र पत्रकार सम्मेलनसम्बन्धी विवरण अनुसूची ८ मा समावेश गरिएको छ ।

५.११ सूचना प्रविधि एकाइ

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगमा सूचना प्रविधिको पहुँच विकास गर्न सूचना प्रविधिसम्बन्धी छुट्टै सूचना प्रविधि एकाइमार्फत कार्य हुँदै आएको छ । आयोगमा यस आर्थिक वर्षमा सूचना प्रणालीमा परिवर्तन भएको छ । TAF (The Asia Foundation) को सहयोगमा VMWare को Virtualization system Installed गरी Data/Files केन्द्रीकृत (centralized) गरिएको छ । UNDP/SCNHRC Project र आयोगको सहयोगमा पुरानो Operating System लाई परिवर्तन गरी नयाँ Operating System Windows 7/8 सहितको IT Equipment, र ल्यापटप कम्प्युटर खरिद गरिएको

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग वार्षिक प्रतिवेदन २०७१/२०७२ (५९)

छ, जसमा आयोगको बजेटबाट पनि डेस्कटप र ल्यापटप कम्प्युटरसहित नेटवर्किङ प्रिन्टर पनि खरिद गरिएको छ। कार्यालयमा ब्रान्डेड कम्प्युटर सञ्चालनको लागि विभिन्न सफ्टवेयरहरू प्रयोगमा ल्याइएको छ। खरिद गरिएका सबै सफ्टवेयरहरू Operating System, MS-Office, Email Server (Mailer Daemon), Antivirus लगायत अन्य सफ्टवेयरहरू पनि लाइसेन्स (Genuine) भएका छन्। यस आर्थिक वर्षमा Network Security, Mail Server, Web site, Internet आदिको सेवा नविकरण तथा खरिद गरी सूचना प्रविधिमा अधिकतम प्रयोग गर्ने गरी सेवा विस्तार कार्य सम्पन्न भइसकेको छ। SCNHRC/UNDP को सहयोगमा सञ्चार कक्षका लागि चाहिने कोठा तथा IT Equipment हरू पनि खरिद गरी स्थापना गर्ने कार्य अगाडि बढेको छ।

आयोगको Website www.nhrcnepal.org मा पनि नयाँ सामग्रीहरू (प्रतिवेदन, प्रेस विज्ञप्ति, बुलेटिन, ऐन कानून, योजना, नीति, क्रियाकलाप, आदि) Update/ Upload गर्ने कार्य गरी आयोगको Website लाई नयाँ design/Layout गर्ने कार्य निरन्तरता दिइएको छ। विभिन्न प्रतिवेदनहरू तथा अन्य इ-दस्तावेजहरू सिधा केन्द्रीय कार्यालयमा भएको सरभरबाट सूचना आदानप्रदान (इमेलमार्फत) लगायतका कार्यहरू निरन्तर भइरहेका छन्।

आयोगको गतिविधिहरूलाई सबैको पहुँच बनाउनका लागि पनि NHRC को नाममा खोलिएको सामाजिक सञ्जालहरू (Facebook, twitter and Youtube) मा पनि तस्बिरसहित प्रतिवेदन, प्रेस विज्ञप्ति, भिडियो एवम् विभिन्न गतिविधिहरू update/upload गरी सञ्चालन गरिएको छ।

आयोगमा प्राप्त उजुरीहरूलाई व्यवस्थित गर्ने उद्देश्यले TAF को सहयोगमा उजुरीलाई क्विकतम् मा हाल्न बनाइएको CMRS (Complaint Management & Reporting System) आयोगको अर्को सफ्टवेयर हो। यसबाट आयोगमा परेका उजुरीहरू र त्यसमा भएको प्रगतिको अवस्था हेर्न सकिन्छ। यसमा निर्णय भइसकेका उजुरीहरू राख्नको लागि पनि Archiving Software मार्फत कार्य भइरहेको छ। यसको लागि केन्द्रीय, क्षेत्रीय तथा उपक्षेत्रीय कार्यालयहरूमा सो CMRS software चलाउनको IT Equipment Installed गरी तथ्याङ्क राख्ने कार्य पनि अगाडि बढाइएको छ। हालसम्म आयोगको क्षेत्रीय कार्यालय नेपालगन्ज र पोखरा उपक्षेत्रीय कार्यालय खोटाङमा उजुरीहरूको file scan गरी CMRS df Data Entry गर्ने कार्य सम्पन्न भइसकेको छ।

आयोगको कर्मचारीहरूको लेखाजोखा राख्ने PIS (Personnel Information System) Software webbase पनि चालु अवस्थामा छ। यसको साथै कर्मचारीहरूको E-Attendance राखी सञ्चालनमा छ। त्यस्तै आर्थिक प्रशासन शाखालाई पनि व्यवस्थित गर्ने लेखासम्बन्धी Acct 2000 Software मार्फत कार्य भइरहेको छ। यसबाट दाता र विभिन्न दातृ निकायबाट प्राप्त भएको सहयोग रकमको लेखाजोखा हुने गर्दछ।

आयोगका केन्द्रीय, क्षेत्रीय तथा उपक्षेत्रीय कार्यालयहरूमा युनडीपी, द एसिया फाउण्डेशन तथा युरोपियन युनियनको सहयोगमा कम्प्युटर तथा अन्य उपकरणहरू प्राप्त भएका छन्। सूचना प्रविधिलाई अझ आधुनिकीकरण गर्ने सम्बन्धमा पनि कार्य भइरहेको छ। आयोगको केन्द्रीय कार्यालय र क्षेत्रीय तथा उप-क्षेत्रीय कार्यालयहरूको तथ्याङ्क केन्द्रीकृत गर्ने कार्य निरन्तर चलिरहेको छ। आयोगको तथ्याङ्क र उजुरी फायललाई थप व्यवस्थित बनाउन आयोगको केन्द्रीय कार्यालयमा Data Centre / FTP (File

Transfer Protocol) को लागि पहल भइरहेको छ। यसबाट एउटै Network आयोगको आफ्नै Tunnel बनाउन Intranet Lease Line मार्फत WAN Connections गर्न मद्दत पुग्ने छ। यसको साथै आयोगमा भएका विभिन्न सफ्टवेयरहरूबाट तथ्याङ्क राख्दा तथ्याङ्क केन्द्रीकृत गर्न सजिलो र राखिएका सामग्रीहरू थप सुरक्षित हुन पुग्नेछन्।

५.१२ प्रतिवेदन एकाइ

आयोगबाट प्रकाशित प्रतिवेदन एवम् सामग्रीहरू प्रतिवेदन एकाइमार्फत प्रकाशन र उत्पादन हुँदै आएको छ; जसमा केन्द्रीय कार्यालय, क्षेत्रीय/उपक्षेत्रीय कार्यालयमार्फत सम्पादित कार्यहरूलाई समेटि प्रकाशन गर्दै आएको छ। यस वर्ष पनि आयोगले आयोगबाट सम्पादित गतिविधिहरूलाई समेटि विभिन्न प्रतिवेदन प्रकाशनमा ल्याएको छ। यस अवधिमा आयोगबाट प्रतिवेदन, पुस्तिका र बुलेटिन गरी १९ सामग्रीहरू प्रकाशित भई वितरण गरिएको छ।

प्रकाशनहरू

क्र. सं.	शीर्षक	प्रकाशन मिति	कैफियत
१.	Trafficking in person specially on women & children 2012/13	साउन, २०७१	
२.	राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको सूचना तथा सञ्चार नीति, २०७१	साउन, २०७१	
३.	सशस्त्र द्वन्द्वमा मानव अधिकार र शवोत्खननसम्बन्धी प्रतिवेदन	भदौ, २०७१	
५.	आयोगका महत्त्वपूर्ण प्रेस-विज्ञप्ति (भाग-२)	असोज, २०७१	
६.	नीतिगत सिफारिसहरू (२०५७-२०७१)	असोज, २०७१	
७.	वार्षिक प्रतिवेदन (२०७०/२०७१)	मङ्सिर, २०७१	
८.	सङ्क्षिप्त वार्षिक प्रतिवेदन (२०७०/२०७१)	मङ्सिर, २०७१	
९.	मानव अधिकारसम्बन्धी जान्ने पर्ने कुराहरू	माघ, २०७१	
१०.	रणनीतिक योजना २०१५/२०२०	चैत, २०७१	
११.	HR situation of Nepalese migrant workers observation & monitoring report	—	
१२.	Implementation status of NHRC& universal periodic review recommendations on child rights	—	
१३.	आर्थिक नियमावली	जेठ, २०७२	
१४.	भूकम्पसम्बन्धी अनुगमन प्रतिवेदन	असार, २०७२	
१५.	Preliminary report on monitoring on Earthquake report	असार, २०७२	
१६.	मानव अधिकारसम्बन्धी जान्ने पर्ने कुराहरू	असार, २०७२	भोजपुरी, नेपाली, मैथिली, थारु र तामाङ भाषामा समेत प्रकाशित
१७.	राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग क्षेत्रीय कार्यालयको वार्षिक गतिविधि २०७०/२०७१	भदौ, २०७१	क्षेका धनगढीबाट प्रकाशित
१८.	The NHRI Nepal joint submission for the second universal periodic review of Nepal	साउन, २०७२	
१९.	NHRC e-Newsletter	Monthly	12 Issues

आयोगको केन्द्रीय कार्यालयले भूकम्पबाट सिर्जित परिस्थितिलाई केन्द्रित गरी महिला, बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिक, पीडित परिवार, उचित राहत, पुनर्स्थापनालगायतका विषय समेटेरी ५ वटा पिएसए निर्माण गरेको थियो। सार्वजनिक हितका लागि आयोगको आबन्धन भनी तयार गरिएको ती पिएसए विभिन्न विद्युतीय सञ्चार माध्यममार्फत प्रसारण गरिएको थियो। यसका साथै क्षेत्रका कार्यालय नेपागन्जले प्रवर्द्धनात्मक कपी र नोट प्याड प्रकाशित गरेको थियो।

५.१३ स्रोतकेन्द्र

आयोगको केन्द्रीय, क्षेत्रीय र उपक्षेत्रीय कार्यालयमा स्थापित स्रोतकेन्द्रहरूलाई थप विकसित तुल्याउने सम्बन्धमा कार्यहरू हुँदै आएको छन्। स्रोतकेन्द्रमा मानव अधिकारसम्बन्धी पुस्तक, जर्नल, दैनिक, साप्ताहिक पत्रपत्रिका आदिको व्यवस्था गर्दै आएको छ। केन्द्रीय कार्यालयमा कार्यालय समयभित्र पुस्तकलगायत इन्टरनेट सुविधा उपयोग गर्न चाहनेहरूका लागि व्यवस्था गरिएको छ। क्षेत्रीय कार्यालयस्थित स्रोतकेन्द्रबाट मानव अधिकारको विषयमा अध्ययन/अनुसन्धान गर्न चाहनेहरूले सेवा प्राप्त गर्न सक्ने छन्। स्रोतकेन्द्रबाट आयोगले प्रकाशन र उत्पादन गरेका सामग्रीहरू वितरण हुँदै आएको छ। वि. स. २०७२ वैशाख १२ गते र त्यसपछिका पराकम्पनको कारण केन्द्रीय कार्यालयमा सर्वसाधारणको लागि इन्टरनेट उपयोग र अध्ययन, प्रकाशन सामग्री वितरण र दर्ता कार्यमा समस्या आएको छ। यस वर्ष आयोगको केन्द्रीय कार्यालयको स्रोतकेन्द्रमा २६६ खरिद र व्यक्ति र सङ्घसंस्थाहरूमार्फत उपहारस्वरूप ४८ गरी ३१४ थान पुस्तकहरू थप भएको छ। यसैगरी क्षेत्रीय र उपक्षेत्रीय कार्यालयहरूमा पुस्तकहरू थपिएका छन्। यस अवधिमा आयोगको केन्द्रीय कार्यालयमा ७३५ जनाले उपस्थिति जनाई आयोगका प्रकाशनहरू लिइएको देखिन्छ।

५.१४ अभिलेखीकरण एकाइ

यस एकाइमार्फत मानव अधिकार आयोगले मानव अधिकार उल्लङ्घन र दुरुत्साहनसम्बन्धी उजुरिसँग सम्बन्धित सामग्रीलाई अभिलेखीकरण विशेष व्यवस्थाका साथ सुरक्षित र व्यवस्थित राख्ने कार्य हुँदै गर्दै आएको छ। फाइलहरूको सुरक्षार्थ फायर प्रुफ क्याबिनेटमा फाइलहरू व्यवस्थित गरिएको छ। यस अभिलेखालयमा आयोगबाट विभिन्न मितिमा तामेली, खारेजी, टुङ्ग्याउने र सरकारलाई सिफारिस गर्ने भनी निर्णय गरिएका सक्कल उजुरी फायलको भौतिक एवम् विद्युतीय व्यवस्थापन गरिएको छ। आयोगबाट निर्णय भएका फायललाई विद्युतीय प्रणालीअन्तर्गत Complaints Management and Reporting System (CMRS) मा समेत तथ्याङ्क राखी सोहीअनुसार विद्युतीय कपी (scan) गरी आयोगको निर्णय मितिअनुसार वर्णानुक्रम गरी राखिएको छ। सोहीबमोजिम नै फायलहरूको भौतिक व्यवस्थापन गरिएको छ।

आयोगको केन्द्रीय, क्षेत्रीय र उपक्षेत्रीय कार्यालयमा दर्ता भएका उजुरीमध्ये हालसम्म ६,८६३ वटा उजुरिसँग सम्बन्धित फायलहरू विद्युतीय प्रणालीमा राखिएको छ। जसमध्ये यस आवामा ११७ वटा फायलरहेका छन्। आयोगको Complaints Management and Reporting System (CMRS) मा राखिएका उजुरीहरू आयोगका

सम्बन्धित कर्मचारीले इन्टरनेट र सरभरको माध्यमबाट जुनसुकै स्थानबाट पनि हेर्न र चुस्तदुरुस्त राख्न सकिनेछ ।

यसअलवा दर्ता भएका उजुरी फायलहरूको कारवाही, कार्यान्वयन अवस्था र निर्णयहरूको जानकारी सम्बन्धित कार्यालयबाट तत्काल प्राप्त प्राप्त गर्न र विद्युतीय कपीमार्फत अध्ययन गर्नसमेत सकिन्छ । पीडितको नाम, घटना मिति, आयोगमा दर्ता मिति, मानव अधिकार उल्लङ्घनको विषय, अभिलेखालय नम्बर, आयोगबाट भएको निर्णय मिति र निर्णयको प्रकारबाट विषयगत प्रतिवेदन प्राप्त गर्न सकिन्छ ।

५.१५ राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग क्षमता सबलीकरण परियोजना

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग क्षमता सबलीकरण परियोजना यूएनडीपीको सहयोगमा सञ्चालन भइरहेको छ । यस परियोजनाको सहयोगमा आयोगबाट मानव अधिकारको संरक्षण एवम् सम्बर्द्धनको क्षेत्रमा विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन हुँदै आएका छन् । संरक्षणसम्बन्धी कार्यक्रमहरू—अनुगमन, अनुसन्धान कार्यमा परियोजनाले सहयोगी भूमिका निर्वाह गरेको छ । विशेषतः यस पटक भूकम्पको कारण सिर्जित अवस्थामा मानव अधिकारको संरक्षण र सम्बर्द्धनमा आर्थिक र प्राविधिक सहयोग पुऱ्याएको थियो । पुरानाउजुरीउपर आवश्यक कारवाही गरी टुङ्ग्याउन प्रवर्द्धन, प्रकाशन एवम् प्रशारणलगायतका कार्यमा यस परियोजनाले पनि सहयोग पुऱ्याउँदै आएको छ । कतिपय प्रवर्द्धनसम्बन्धी कार्यक्रमहरू—कार्यशाला गोष्ठी, तालिम, छलफल, अन्तर्क्रिया आदि परियोजनाको आर्थिक सहयोगमा सम्पन्न हुँदै आएका छन् । आयोगका प्रकाशित एवम् प्रसारित सामग्रीहरू—प्रतिवेदन, मानव अधिकारमैत्री सन्देशमूलक सूचनाहरू प्रवाह र वृत्तचित्र पनि निर्माण भएका छन् ।

परिच्छेद-६

आयोग र सरोकारवाला निकायहरूबिच सम्बन्ध

आयोगले स्थापनाकालदेखि नै राष्ट्रिय, क्षेत्रीय र अन्तर्राष्ट्रिय निकाय/सङ्घसंस्थाहरूसँग सम्बन्ध र समन्वयमा कार्य सम्पन्न गर्दै आएको छ। यस आवमा आयोग र व्यवस्थापिका संसदसँग समन्वय, सहकार्य एवम् सहभागितामा काम गर्दै आएको छ।

६.१ आयोग र राष्ट्रपति कार्यालय

आयोगले हरेक वर्ष आफ्नो वार्षिक प्रतिवेदन सम्माननीय राष्ट्रपतिसमक्ष पेस गर्दछ। सो क्रममा पनि राष्ट्रपतिमार्फत मानव अधिकारका मुद्दामा सरकारको ध्यानकर्षण गराउँदै आएको छ। यस आवमा पनि आयोगले संवैधानिक प्रावधानवमोजिम आव २०७१-२०७२ मा आयोगद्वारा सम्पादित कार्यहरूको विवरणसहितको वार्षिक प्रतिवेदन पेस गरेको थियो। सो कार्यक्रममा आयोगका मा. अध्यक्षले आयोगबाट सम्पादित कार्यहरू, भोग्नुपरेका चुनौती र मानव अधिकारका विविध पक्षहरूमाथि प्रकाश पार्नुभएको थियो। जसको पूर्ण विवरण अनुसूची ८ (२) मा समावेश गरिएको छ।

६.२ आयोग र व्यवस्थापिका संसद्

यस आवमा आयोगले व्यवस्थापिका-संसद्को सामाजिक न्याय तथा मानव अधिकार समितिसँगको समन्वयमा कपिलवस्तु र भ्वापा जिल्लामा मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार नियन्त्रण ऐन २०६४ को कार्यान्वयनको अवस्था एवम् पुनरावलोकन विषयमा केन्द्रित रही कार्यशाला गोष्ठी सम्पन्न गरेको थियो। कपिलवस्तुस्थित तौलिहवामा सम्पन्न कार्यक्रममा समितिका सदस्य मा. सांसद सरवत आरा खानम र भ्वापास्थित विर्तामोडमा सदस्य मा. सांसद श्री टुकाभद्रा हमालको उपस्थिति रहेको थियो। त्यसैगरी २०७२ जेठ २७ मा आयोगले भूकम्पपश्चात् देशको मानव अधिकारको स्थितिका बारेमा व्यवस्थापिका संसदअन्तर्गतको सामाजिक न्याय तथा मानव अधिकार समितिसँग छलफल गरेको थियो।

आयोग र सामाजिक न्याय तथा मानव अधिकार समितिबाट २०७१/९/२० र २१ मा जिल्ला कारागार कार्यालय, नेपालगन्ज, बाँके र दाङमा कैदी-बन्दीहरूको मानव अधिकार अवस्थाको सम्बन्धमा अनुगमन भएको थियो।

६.३ आयोग र संवैधानिक निकाय

आयोग र विभिन्न संवैधानिक निकायबिच मानव अधिकारका मुद्दामा आयोगले सहकार्य र समन्वयमा कार्य गर्दै आएको छ। यसरी कार्यरत निकायमा न्यायलय र लोकसेवा आयोग रहेका छन्। यस वर्ष पनि आयोग र न्यायाधीश समाज, नेपालको संयुक्त आयोजनामा कार्यशाला गोष्ठी सम्पन्न भएको थियो। गोष्ठीको उद्देश्य मानव अधिकारको संरक्षण र सम्बर्द्धनका लागि सहकार्यका साथ अगाडि बढ्नु रहेको थियो; जसअन्तर्गत धनगढीमा मानव अधिकारको संरक्षणमा रिट क्षेत्राधिकारको प्रयोग विषयक कार्यशालाको आयोजना गरिएको थियो। कार्यशालामा मध्य तथा सुदूर पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रअन्तर्गतका पुनरावेदन तथा जिल्ला अदालतका ५७ जना न्यायाधीशहरूको सहभागिता

रहेको थियो। कार्यक्रममा विषयवस्तुमा केन्द्रित रही माननीय न्यायधीशहरूबाट विषयवस्तुमा कार्यपत्र प्रस्तुत गरिएको थियो।

आयोगमा विभिन्न तहमा रिक्त दरबन्दी पदपूर्तिको लागि लिखित परीक्षा सर्वोच्च अदालतको अन्तरिम आदेशबाट स्थागित हुन पुगेको थियो। अदालतको अन्तिम फैसलापछि लामो समयदेखि स्थगित रहेको कर्मचारीहरूको रिक्त दरबन्दी परिपूर्तिको बाटो खुलेको थियो। पदपूर्तिका लागि आयोग र लोकसेवा आयोगबिच विभिन्न चरणमा छलफल भएको थियो। आयोगले पदपूर्तिको लागि लिखित परीक्षाको जिम्मेवारी लोकसेवा आयोगलाई दिएको थियो; जसअनुसार लोकसेवा आयोगले लिखित परीक्षा लिइसकेको अवस्था छ।

आयोगले राष्ट्रसङ्घीय मानव अधिकार समितिमा यस पटक नेपालले प्रस्तुत गर्नुपर्ने मानव अधिकारसम्बन्धी आवधिक प्रतिवेदन राष्ट्रिय दलित आयोग र राष्ट्रिय महिला आयोगसमेतको सहभागितामा तय गरिएको थियो। तयारीको क्रममा केन्द्रीय तहमा छलफल र आयोगका सदस्यको नेतृत्वको टोलीले विभिन्न जिल्लाको मानव अधिकारको स्थितिका बारेमा अध्ययन गरेको थियो। प्रतिवेदन समितिमा पेस भई सबैको प्रकाशित समेत भइसकिएको छ।

६.४ आयोग र सरकारी निकाय

आयोगको दैनिक कार्य सञ्चालनदेखि संरक्षण र सम्बर्द्धनलगायतका कार्य सम्पन्न गर्न आवश्यक पर्ने बजेट, कार्यक्षमलगायत आधारभूत सुविधाहरू उपलब्ध गराउनु राज्यको दायित्व हो। मानव अधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धनका लागि सरकारको भूमिका महत्त्वपूर्ण हुन्छ। आयोगले राज्यका निकायहरूबिच मानव अधिकारका मुद्दा र आयोगसँग सम्बन्धित आर्थिक र प्रशासनिक लगायतका विविध विषयहरूमाथि परामर्श र छलफल आएको छ। आयोगका सिफारिस कार्यान्वयनदेखि आर्थिक व्ययभार बिहोर्नुपर्ने भएकोले पनि सहकार्य र समन्वयमा कार्य हुँदै आएको छ। आवश्यकता र विषयवस्तुको गाम्भीर्य हेरी समयसमयमा नेपाल सरकारका मन्त्री, उच्चपदस्थ अधिकृतहरूलाई आमन्त्रण गरी मुलुकको मानव अधिकारका सम्बन्धमा छलफल गर्ने तथा आवश्यक निर्देशन दिने गरेको छ।

यस अवधिमा पोखरामा पश्चिमाञ्चलका सबै जिल्लाका जिल्ला प्रशासन कार्यलयका प्रमुख, सुरक्षा निकायका प्रमुखको सहभागितामा मानव अधिकारमुखी विकास पद्धतिबारेमा अभिमुखीकारण कार्यक्रम सम्पन्न भएको छ। आयोगका सदस्यको उपस्थितिमा महानगरीय प्रहरी आयुक्तको कार्यलयमा एक दिने मानव अधिकार अनुशिक्षण कार्यक्रम सम्पन्न भएको छ। कार्यक्रममा डिआइजी, एसपी र डिसपीसहित ७२ जनाको सहभागिता रहेको थियो। यसबाट सरोकारवालाहरूमा मानव अधिकार संस्कृति निर्माणमा सहयोग पुग्ने अपेक्षा गरिएको छ।

यस अवधिमा सशस्त्र द्वन्द्वमा सुरक्षा निकायबाट गोदार घटनामा मारिएका ५ जना युवाहरूको शव पहिचानपश्चात् नेपाल प्रहरीको सहयोगमा एक कार्यक्रममा साथ अवशेष परिवारलाई हस्तान्तरण गरिएको थियो। आयोगले २०७१ माघ ६ र फागुन १५ गते देशमा शान्तिसुरक्षा र मानव अधिकारको अवस्था सम्बन्धमा गृह सचिव र सुरक्षा निकायका प्रमुखसँग छलफल गरेको थियो। त्यसैगरी आयोगले भूकम्प प्रभावित

जिल्लाहरूको अनुगमन गरी सिर्जित समस्याको सम्बन्धमा २०७२ जेठ २० गते नेपाल सरकारका सचिवहरूसँग छलफल गरेको थियो । सो क्रममा मनसुनअगावै पीडितहरूलाई बासको व्यवस्था मिलाउन निर्देशन दिएको थियो । त्यसैगरी अनुगमनबाट भौगोलिक रूपमा असुरक्षित रहेका क्षेत्रको पहिचान गरी त्यहाँका वासिन्दाहरूलाई सुरक्षित स्थानमा सार्न सरकारलाई भनेको थियो । भूकम्पबाट प्रभावित व्यक्तिहरूलाई विश्व खाद्य कार्यक्रमले सिन्धुपाल्चोकलगायतका जिल्लाहरूमा अखाद्य प्रकृतिको चामल वितरण गरेको समाचार प्रकाशमा आएपछि, नापतौल तथा गुणस्तर नियन्त्रण विभागबाट चामलको गुणस्तर परीक्षण गराएको थियो । वितरित चामल अखाद्य भएको निष्कर्षसहित जेठ १२ गते प्रेस विज्ञप्ति जारी गर्नुको साथै कानुनी कारबाहीको लागि सरकारलाई निर्देशन दिएको थियो । क्षेत्रीय र उपक्षेत्रीय कार्यालयमार्फत पनि यस किसिमका कार्यहरू भएका छन् । त्यसैगरी आयोगका महत्त्वपूर्ण कार्यक्रमहरूमा सरकार प्रमुख, मन्त्रीहरूलाई प्रमुख अतिथि/अतिथिका रूपमा आमन्त्रण गरी मानव अधिकारका जल्दाबल्दा मुद्दाहरूमाथि ध्यानाकर्षण गराउँदै आएको छ ।

६.५ आयोग र राजनीतिक दल, नागरिक समाज/गैरसरकारी संस्था/पेसागत सङ्घ-सङ्गठन

आयोगले संविधान र ऐनको अधिनमा रही राजनैतिक दल, नागरिक समाज, मानव अधिकारको संरक्षण एवम् सम्बर्द्धनका लागि नागरिक समाज, मानव अधिकारसँग सम्बन्धित संस्थाहरू, गैसस एवम् पेसागत सङ्घ-सङ्गठनहरूसँग विगतदेखिको सहकार्य र समन्वयलाई निरन्तरता दिँदै आएको छ । सहकार्यलाई थप व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाउन आयोगले सहकार्यसम्बन्धी निर्देशिका तयार गरी प्रयोगमा ल्याइसकेको छ । गम्भीर मानव अधिकारका मुद्दाहरूमा आवश्यकताअनुसार सरोकारवालाहरूसँग छलफल, अन्तर्क्रिया, सहकार्यमा अनुगमन, अनुसन्धान र प्रवर्द्धनात्मकमूलक कार्यहरू गर्ने गर्दछ । आयोगद्वारा आयोजित आमन्त्रित कार्यक्रमहरूमा आमन्त्रण गरी आवश्यक सुझावहरू माग्ने र आयोग पनि नागरिक समाज, गैसस एवम् पेसागत सङ्घ-सङ्गठनहरूद्वारा आयोजित कार्यक्रमहरूमा सहभागी भई आफ्ना धारणाहरू व्यक्त गर्ने कार्य गर्दै आएको छ । यस वर्ष पनि आयोगले संरक्षण तथा सम्बर्द्धनसम्बन्धी कार्यक्रमहरूमा सहकार्य गरेको थियो ।

आयोगबाट एमाओवादीसहितको ३० दलीय मोर्चाबाट अगाडि सारिएको विरोधका कार्यक्रमहरूको सम्बन्धमा २०७१ फागुन १५ गते केन्द्रीय तहमा छलफल गरी जानकारी लिएको थियो । छलफलका क्रममा वार्ताबाटै समस्या समाधान गर्न, आन्दोलन अगाडि बढाउँदा मानव अधिकारका मूल्यमान्यताभिन्न रही गर्न स्मरण गराएको थियो । दलहरूबाट विभिन्न समयमा गरिएका बन्द, हडताललगायतका विरोधका कार्यक्रमहरूको अनुगमन गर्नुको साथै प्राप्त तथ्यको आधारमा सम्बन्धित पक्षलाई कार्यक्रमलाई शान्तिपूर्ण बनाउन, निजी तथा सार्वजनिक सम्पत्ति तोडफोड नगर्न, बालबालिकाहरूको प्रयोग नगर्न ध्यानकर्षण गराएको थियो ।

आयोगले आफ्नो रणनीतिक योजना निर्माणको क्रममा विभिन्न मितिमा पाँचै विकास क्षेत्रका हिमाल, पहाड र तराईका २० जिल्लामा आयोगका अध्यक्ष तथा सबै सदस्यहरू पुगी त्यहाँको मानव अधिकारको अवस्था र सरोकारवालाहरूको अपेक्षाका बारेमा अन्तरक्रिया सम्पन्न गरेको छ । केन्द्रीय तहमा पनि विभिन्न चरणमा यस विषयमा

छलफल, अन्तर्क्रिया सम्पन्न गरिएका थिए । जसमा कानुनीव्यवसायी, नागरिक समाजका प्रतिनिधि, मानव अधिकारकर्मी, सञ्चारकर्मीहरू लगायत सरोकारवालाहरूको सहभागिता रहेको थियो ।

आयोगका सिफारिसहरू कार्यान्वयनको विषयलाई प्राथमिकतामा राखेको छ । मानव अधिकार उल्लङ्घनका घटनाहरूको अनुसन्धान तथा मानव अधिकार अवस्थाको अनुगमन एवं अध्ययन गरेका अधिकांश सिफारिसहरूको कार्यान्वयनको अवस्था सन्तोषजनक नभएको सन्दर्भमा आयोगले प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि आयोगले सरोकारवालाहरूसँग समय-समयमा परामर्श/छलफल गरेको थियो । विस २०७१ कार्तिक १९ र २०७२ वैशाख ७ को छलफलमा उपस्थित आयोगका पूर्वसदस्य, नागरिक समाजका प्रतिनिधि र मानव अधिकारकर्मीहरूद्वारा आयोगले गरेका सिफारिसहरूको कमजोर कार्यान्वयन अवस्थाप्रति चिन्ता व्यक्त गर्दै संवैधानिक रूपमा स्थापित आयोगले गरेका सिफारिसहरू पूर्णतः कार्यान्वयन हुनुपर्नेमा जोड दिएका थिए । यसैगरी आयोगबाट पेसागत सङ्घ-सङ्गठन (नेपाल बार एसोसिएसन, पत्रकार महासङ्घ, गैरसरकारी महासङ्घ आदि) सँग पनि सहकार्य र समन्वयमा कार्यहरू गर्दै आएको छ ।

६.६ आयोग र अन्तर्राष्ट्रिय सङ्गठन

आयोगले मानव अधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धनका निमित्त विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय सङ्गठन/संस्थाहरूसँग पनि समन्वय, सहकार्यमा आफ्ना गतिविधि अगाडि बढाउँदै आएको छ । जसमा आइसीसी, एसिया प्यासिफिक फोरमा, विभिन्न देशमा राष्ट्रिय मानव अधिकार संस्था रहेका छन् । परियोजनामार्फत पनि कार्यहरू सञ्चालन हुँदै आइरहेका छन् ।

उपलब्धि, चुनौती, समाधानका सम्भावित उपाय र भावी कदम

विगत वर्षहरूमा भैं यस आवमा पनि आयोगले मानव अधिकारको संरक्षण र सम्बर्द्धन को क्षेत्रमा आफूलाई क्रियाशील गराएको छ । विविध चुनौतीहरूका बाबजुद पनि आफ्नो कार्यसम्पादनको सिलसिलामा विभिन्न उपलब्धि हासिल गरेको छ । आयोगले हासिल गरेका प्रमुख उपलब्धि र सामना गर्नुपरेका चुनौती, समाधानका सम्भावित उपाय र भावी कदमहरूहरूलाई सङ्क्षेपमा निम्नानुसार उल्लेख गरिएको छ :

७.१ उपलब्धि

यस अवधिमा पनि आयोगले मानव अधिकारको संरक्षण, सम्बर्द्धन एवम् परिपालनको निम्ति निरन्तर रूपमा आफ्ना गतिविधिलाई अगाडि बढाउँदै आएको छ । मानव अधिकार संरक्षणअन्तर्गत मानव अधिकार उल्लङ्घन एवम् दुरुत्साहनसम्बन्धी १६० उजुरीहरू परेका छन् । मानव अधिकारका विषयमा २३९ पटक अनुगमन र २३१ उजुरीमाथि अनुसन्धान सम्पन्न भएको छ । आयोगबाट यस अवधिमा जम्मा १३२ वटा उजुरीउपर निर्णय भएको छ ।

आयोगले यस आवमा विशेष प्राथमिकतामा राखी कारागार, प्रहरी हिरासत, अस्पताल, बाढीपीडित र भूकम्प पीडितको अवस्थाबारे अनुगमन गरेको थियो । कारागारलाई सुधारगृहमा विकास गर्ने र अस्पतालको अवस्थामा सुधार ल्याउन जोड दिने उद्देश्यसाथ ३६ वटा कारागार १८ वटा अस्पतालको अनुगमन गरी प्राप्त तथ्यको आधारमा सरकारलाई आवश्यक कदम चाल्न सिफारिस गरेको थियो । त्यसैगरी बाढीपीडितहरूको अवस्था र मुलुकमा वि.स. २०७२ साल वैशाख १२ गतेको विनासकारी भूकम्पबाट प्रभावित क्षेत्रमा मानव अधिकार अवस्थाको बारेमा अनुगमन गरेको थियो । अनुगमनबाट प्राप्त तथ्यको आधारमा प्रतिवेदन सार्वजनिक गर्नुको साथै नेपाल सरकारलाई तत्कालीन र दीर्घकालीन रूपमा चाल्नुपर्ने कदमबारे सिफारिस गरेको थियो । विश्व खाद्य कार्यक्रमले भूकम्प पीडितहरूलाई कुहेको चामल बाँडेको भनी प्रकाशित/प्रसारित समाचारको आधारमा आयोगले अनुगमन कार्य अगाडि बढाएको थियो । प्राप्त तथ्यको आधारमा वितरित चामल गुणस्तरहीन रहेको निष्कर्षसहित कानुनी कारबाहीको लागि सरकारको ध्यानकर्षण गराएको थियो । आयोगले अनुगमन कार्यलाई थप प्रभावकारी रूपमा अधि बढाउन भूकम्पबाट अति प्रभावित जिल्लाहरूमा नेपाल वार एशोसिएशन, नेपाल पत्रकार महासङ्घ र गैरसरकारी संस्था महासङ्घसँगको सहकार्य गर्ने निर्णय गरेको थियो । जसअन्तर्गत ११ जिल्लामा मानव अधिकार घुम्ती शिविर स्थापना गरी अनुगमन कार्य भइरहेको छ ।

यस आवमा आयोगले गोदार घटनाको सम्बन्धमा अनुसन्धानको सम्पूर्ण प्रक्रिया पूरा भएपछि सबै मानव अवशेषहरू पीडितका परिवारहरूलाई बुझाउन नेपाल सरकारलाई निर्देशन दिएको थियो । सोही निर्देशनबमोजिम सरकारले जनकपुरको देवी चोकमा मानव अवशेषहरू पीडित परिवारलाई हस्तान्तरण गरेको थियो ।

यस अवधिमा आयोगले “सबैको लागि घर घरमा मानव अधिकार विकास र शान्तिको आधार” भन्ने आब्हनका साथ मानव अधिकार प्रवर्द्धन कार्यलाई अगाडि बढाएको छ । मानव अधिकार सम्बर्द्धन सम्बन्धी जम्मा २३५ वटा कार्यक्रमहरू सम्पन्न भएकोमा ४७ वटा कार्यक्रम सहकार्य र समन्वयमा भएका छन् । जसमा व्यवस्थापिका-संसद्को सामाजिक न्याय तथा मानव अधिकार समिति, सरकारी निकाय/सुरक्षा निकायका अधिकारी, आयोगका पूर्व पदाधिकारी, नागरिक समाजका प्रतिनिधि, मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत मानव अधिकारकर्मीहरू रहेका छन् । विभिन्न सङ्घसंस्थाबाट आयोजित ५६ वटा कार्यक्रममा आयोगबाट विशेषज्ञ सेवा (स्रोत व्यक्ति) को रूपमा सहभागिता जनाइएको छ ।

संविधान राज्यको मुल कानुन हो, जुन मानव अधिकारमैत्री हुन आवश्यक छ । अन्यथा मानव अधिकारको संरक्षण, सम्मान, सम्बर्द्धन एवम् परिपालना सम्भव हुँदैन । यस तथ्यलाई मनन गरी आयोगले मानव अधिकारमैत्री संविधान निर्माणको लागि सिफारिस गर्न आयोगका मा. सदस्यसहितको गठित कार्यदलले सरोकारवालाहरूसँगको व्यापक सहभागितामा छलफल रायसुझाव आयोगसमक्ष पेश गरिसेको छ । पेश गरिएका रायसुझावमा संविधानमा नागरिकता, मौलिक हक, आयोगसम्बन्धी संवैधानिक प्रावधान, सङ्कटकालीन अवस्था लगायतका विषयहरू समावेश गरिएका छन् । संविधानमा राखिनुपर्ने विषयमा आयोगले आफ्नो धारणा सभामुखमार्फत संविधानसभामा पेश गर्ने कार्यलाई अन्तिम चरणमा पुऱ्याएको छ ।

रणनीतिक योजनालाई सम्बन्धित संस्थाको ऐना मानिन्छ । संस्थाको प्रभावकारिता रणनीतिक योजना निर्माणको प्रक्रिया, त्यसमा उल्लिखित प्रावधानहरू र कार्यान्वयनमा निर्भर रहन्छ । आयोगले आयोगका मा. सदस्यसहितको कार्यदल गठन गरी आर्थिक वर्ष २०७१/२०७२ देखि लागू हुने गरी पहिलो पटक ६ वर्षे (२०१५-२०२०) रणनीतिक योजना तयार गरेको छ । रणनीतिक योजना निर्माण प्रक्रियामा समावेशी रूपमा सबै तह, तप्का, क्षेत्रलाई समेटिएको छ । यस योजनाले प्रमुख रूपमा ४ वटा रणनीतिक योजनाहरू निर्धारण गरेको छ । जसमा मानव अधिकारको उल्लङ्घनका घटनाको अनुसन्धान तथा मानव अधिकार अवस्थाको अनुगमन गर्ने, मानव अधिकार प्रवर्द्धनको सुदृढीकरण गर्ने, विभिन्न सीमान्तकृत एवम् पिछडिएका वर्गको अधिकार सुनिश्चित गर्ने र आयोगको पहुँच विस्तार, प्रभावकारिता, सुदृढीकरण एवम् संस्थागत विकास गर्ने रहेका छन् ।

राष्ट्रसङ्घीय मानव अधिकार परिषदमा पेश गर्नुपर्ने मानव अधिकारको विश्वव्यापी आवधिक समीक्षासम्बन्धी प्रतिवेदन आयोगले राष्ट्रिय महिला आयोग र राष्ट्रिय दलित आयोगसँगको सहकार्यमा तयार गरी पेश गरेको थियो । प्रतिवेदन तयारीका लागि आयोगले केन्द्रीय तहमा सरोकारवालाहरूसँग विभिन्न जिल्लाको मानव अधिकारको स्थितिका बारेमा अध्ययन गरेको थियो ।

आयोगले अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा संयुक्त राष्ट्रसङ्घअर्न्तगतका निकाय, मानव अधिकार आयोगहरूको छाता सङ्गठन अन्तर्राष्ट्रिय समन्वय समिति (International Coordination Committee of NHRIs) र मानव अधिकार आयोगहरूको एसिया प्रशान्त मञ्च (Asia Pacific Forum of NHRI-APF) लगायत दातृ निकायहरूसँग समन्वयमा कार्य गरिरहेको छ । अन्तर्राष्ट्रिय समन्वय समितिले स्थापनाकालदेखि नै “क” श्रेणीमा

रहेको आयोगलाई निरन्तरता दिने कि त्यसमा विचार गर्नुपर्ने भन्ने बारेमा प्रश्न उठाएको थियो । जसमा विशेषतः आयोगको आर्थिक स्वायत्ततालगायतका विषयहरू समावेश थिए । अन्ततः आयोग “क” श्रेणीमै कायम रहन सफल भएको थियो । आयोगका मा. अध्यक्ष, सदस्य र कर्मचारी तहबाट समय-समयमा छलफल, अनुभव आदानप्रदान, तालिम आदिको लागि अन्तर्राष्ट्रिय भ्रमण हुँदै आएको छ । विभिन्न मुलुकका कूटनीतिक प्रतिनिधि र अन्तर्राष्ट्रिय समुदायसँगसमेतको छलफललाई निरन्तरता दिँदै आएको छ । यी र यस्ता कार्यबाट अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध विस्तार हुनुको साथै राष्ट्रिय रूपमा मानव अधिकार संस्कृतिको विकास, सचेतना, समन्वय र सहकार्यमा सहयोग पुग्न गएको छ ।

आयोगले यस आवमा १९ वटा मानव अधिकारसम्बन्धी प्रतिवेदन/पुस्तिका प्रकाशनमा ल्याएको छ । मानव अधिकारका विविध विषयमा ३८ वटा प्रेस विज्ञापित र ४७ वटा प्रेस नोट जारी गर्नुको साथै ५ वटा पत्रकार सम्मेलन भएका छन् । आयोगबाट मानव अधिकारका जान्नेपने शीर्षकमा नेपाली भाषामा तयार गरिएको पुस्तिकालाई मैथिली, भोजपुरी, थारु, तामाङ र नेवारी भाषामा अनुवाद गराई प्रकाशनमा ल्याई वितरण गरिएको छ ।

आयोगमा पदाधिकारीको नियुक्तिपछि ‘बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानबिन र सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग’ को सिफारिस समितिमा आयोगका मा. सदस्यलाई सिफारिस गरेको थियो । समितिले पूर्णता पाएपछि दुवै आयोग गठन भइसकेका छन् । यी सङ्क्रमणकालीन न्यायका संयन्त्रबाट उद्देश्यअनुरूप प्रभावकारी कार्य हुने आयोगले अपेक्षा गरेको छ ।

आयोगका कामकारवाहीलाई थप प्रभावकारी रूपमा अगाडि बढाउन आयोगका मा. सदस्यको नेतृत्वमा विभिन्न कार्यदलहरू र समिति गठन भएका थिए । जसमा आयोगको रणनीतिक योजना २०१५-२०२०, सम्बन्धी कार्यदल, मानव अधिकार सेवा विधेयकसम्बन्धी कार्यदल र नयाँ बन्ने नेपालको संविधानमा मौलिक हक, मानव अधिकार आयोगसम्बन्धी व्यवस्था, सङ्कटकालीन व्यवस्थालगायतका विषयहरूसम्बन्धी कार्यदल थिए । त्यसैगरी विश्वव्यापी आवधिक समीक्षाको प्रतिवेदन तयारीसम्बन्धी कार्यदल र कारागार तथा हिरासत केन्द्रहरूको अनुगमनसम्बन्धी कार्यदल गठन गरिएको थियो । यसको साथै सञ्चारमाध्यममा प्रकाशित समाचारलगायतका विषयमा आवश्यक छानबिन/आयोगको सञ्चार नीतिमा आवश्यक पुनरावलोकनसम्बन्धी समिति र महिला हिंसा नियन्त्रणसम्बन्धी समिति पनि गठन भएका थिए ।

हाल आयोगको केन्द्रीय कार्यालय रहेको भवनको बारेमा पटक-पटक प्रश्न उठ्दै आएको छ । यो भवन कार्यालय प्रयोजनको लागि उपयुक्त नरहेको भनी २०६६/९/१ मा सहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग र २०६७/१०/१ मा भवन निर्माण संभार डिभिजन कार्यालयले आयोगसमक्ष आफ्नो राय पेश गरिसकेको छ । यस अवस्थामा आयोगले भवन निर्माणलाई उच्च प्राथमिकतामा राखी जग्गा उपलब्ध गराइदिन नेपाल सरकारलाई अनुरोध गरी पत्रसमेत पठाएको थियो । कार्य सकारात्मक रूपमा अगाडि बढिरहेको अवस्थामा वैशाख १२ गतेको भूकम्पको कारण तत्काल स्थगित भएको अवस्था छ ।

आयोगले मानव संसाधन व्यवस्थापनको लागि समस्याको अध्ययन गरी निराकरणका उपाय सुझाउन आयोगका मा. सदस्यको नेतृत्वमा कार्यदल गठन गरेको थियो । सर्वोच्च

अदालतको फैसलाको अध्ययन गरी कार्यदलले तयार गरेको प्रतिवेदनको आधारमा परीक्षा लिने सम्बन्धी कार्य अन्तिम चरणमा पुगेको छ । आयोगको आर्थिक नियमावली स्वीकृत भई सञ्चालनमा आइसकेको छ ।

आयोग स्थापनापश्चात् रहँदै आएको बेरुजुमध्ये यस आवमा करिब एक करोड १२ लाख रुपियाँ फछ्यौट भएको छ ।

७.२ प्रमुख चुनौती

मानव अधिकारको क्षेत्रमा राष्ट्रिय संस्थाको रूपमा कार्यरत यस आयोगका क्रियाकलापहरू मुलुकको समग्र मानव अधिकारको संरक्षण र सम्बर्द्धन को अभिभारा परिपूर्ति र त्यसको कार्यान्वयनको सुनिश्चितता गर्ने तर्फ केन्द्रित छन् । राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा समेत आफ्नो जवाफदेहिता बहन गरेको यो आयोग अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा 'क' क्षेत्रीयमा रहन सफल छ । राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा आयोगलाई थप विश्वसनीय र क्रियाशील बनाउनुपर्ने चुनौती अगाडि छ । आयोग सामुमा रहेका प्रमुख चुनौतीहरूलाई निम्नानुसार उल्लेख गरिएको छः

७.२.१ दण्डहीनताको अवस्था

लामो समय व्यतित भइसक्दा पनि मुलुकमा राजनीतिक स्थिरता विद्यमान छ । यसको प्रत्यक्ष प्रभाव कानुन कार्यान्वयनमा पनि पर्न गएको छ । मानव अधिकार उल्लङ्घनका घटनामा दोषी पाइएका एवम् अपराधमा संलग्न कतिपय व्यक्तिहरूलाई राजनीतिक संरक्षणका कारण कानुनी दायरामा आउन सकेका छैनन् । राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगबाट दोषी किटानी गरिएका तथा अदालतबाट सजायको फैसला भएका व्यक्तिहरूलाई समेत कानुनी कारवाही नहुँदा दण्डहीनता बहन पुगेको छ । सरकार र राजनीतिक दलका नेताहरूको पटकपटकको प्रतिवद्धताको बावजुत राजनीतिक इच्छाशक्ति, दलीय स्वार्थको कारण दण्डहीनताको अवस्थामा सुधार आउन सकेको छैन । फलतः राजनीतिमा अपराध र अपराधमा अपराधमा राजनीतिकरणले पश्रय पाएको छ । यसबाट मानव अधिकार संरक्षण कार्यमा विभिन्न चुनौती देखापरेका छन् ।

७.२.२ सङ्क्रमणकालीन अवस्था

लामो समयसम्म सङ्क्रमणकालीन अवस्था कायम रहनु कुनै पनि मुलुकका लागि सुखद पक्ष होइन । दस वर्षे सशस्त्र द्वन्द्व, त्यसपछिको शान्ति प्रक्रिया र संविधान निर्माणको चक्रबाट मुलुकले अभिसम्म पनि उन्मुक्ति पाउन सकेको छैन । संविधान निर्माणपछि पनि कार्यान्वयनको अवस्था उत्तिकै जटिल हुने सम्भवनालाई नकार्न सकिने अवस्था छैन । यसरी लामो सङ्क्रमणकालबाट मुलुकले गुज्रनु पर्दा कानुनी शासन र मानव अधिकार संरक्षण कार्यमा नकारात्मक प्रभाव परेको देखिन्छ । खासगरी मानव अधिकार हननका घटनाहरूको पुनरावृत्ति हुने र राज्यका संयन्त्रले प्रभावकारी कार्य गर्न नसक्दा प्रजातान्त्रिक मूल्य-मान्यता, कानुनी शासनको अवधारणाले मूर्त रूप लिन स्वाभावतः कठिनाई उत्पन्न हुन जान्छ । फलतः मानव अधिकारको संरक्षण र सम्बर्द्धन मा नकारात्मक असर पर्न गएको स्थिति छ ।

७.२.३ मानव संसाधन व्यवस्थापन हुन नसक्नु

विविध कारण लामो समयदेखि नै आयोगले सीमित जनशक्तिको भरमा आफ्ना कामकारवाही अगाडि बढाउनुपरेको अवस्था छ। कर्मचारीहरूको उचित व्यवस्थापन र सेवा सुरक्षित हुन नसक्दा कर्मचारीहरूमा त्यसको मनोवैज्ञानिक असर पर्न गएको छ। आयोग पदाधिकारीको नियुक्तिपछि यस कार्यलाई प्राथमिकतामा राखी कार्य भइरहेको छ।

७.२.४ जीर्ण भौतिक संरचना एवम् पूर्वाधारको कमी

आयोग कार्यरत रहेका भवन मानव अधिकारमैत्री छैनन्। केन्द्रीय, क्षेत्रीय र उपक्षेत्रीय कार्यालयहरूलाई हालसम्म पनि समयानुकूल कार्यालयको रूपमा विकसित गर्न सकिएको छैन। केन्द्रीय कार्यालयबाहेक आयोगका सबै कार्यालयहरू भाडामा सञ्चालन भइरहेका छन्। अपायक स्थान, साँघुरो क्षेत्र र व्यवहारिक लगायतका कारण बेलाबेलामा कार्यालय सार्नुपर्ने समस्या देखिदै आएको छ। पीडितमैत्री/अपाङ्गमैत्री र आयोगको अनुकूल भवन प्राप्त गर्न नसक्दा त्यसको प्रत्यक्ष मार आयोगको कामकारवाहीमा परिरहेको छ।

सहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग र भवन निर्माण संभार डिभिजन कार्यालयले केन्द्रीय कार्यालयलाई पटक-पटक भवन कार्यालयलले सुरक्षाको कारण जनाउँदै उपयुक्त विकल्प खोजी गर्न लिखित जानकारी गराएको थियो। आयोगले भवन निर्माण कार्यलाई प्राथमिकतामा राखी आवश्यक जग्गा उपलब्ध गराइदिन नेपाल सरकारलाई अनुरोध गरी पत्रसमेत पठाई ताकेका गरिरहेको थियो। नेपाल सरकारबाट यसमा शीघ्र र सहयोगको अपेक्षा गरिए पनि हालसम्म ठोस प्रगति हुन सकेको छैन। वैशाख १२ गतेको भूकम्प र त्यसपछिका पराकम्पनको कारण यो कार्यले मूर्तरूप लिन सकेन। काम चलाउ रूपमा रहेको केन्द्रीय कार्यालय र उपक्षेत्रीय कार्यालय खोटाड भूकम्पको कारण पूर्णतः कार्य सञ्चालन हुन नसक्ने अवस्थामा छन्। हाल अस्थायी टहरा हाली कामकारवाही अगाडि बढाउनुपर्दा आयोगका कामकारवाही प्रभावित हुन पुगेका छन्।

७.२.५ आयोगका सिफारिस कार्यान्वयनमा न्यूनता

विगत वर्षमा भैँ यस वर्ष पनि मानव अधिकार उल्लङ्घन, हनन एवम् दुरुत्साहन भएको भनी परेका उजुरीउपर अनुसन्धान गरी क्षतिपूर्ति एवम् कानुनी कारवाहीका लागि गरिएका सिफारिसहरूको कार्यान्वयन अवस्था सन्तोषजनक छैन। आयोगले अनुगमन, अनुसन्धानपछिको निचोडको आधारमा सरकारलाई गरिएका सिफारिसहरूमध्ये क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउने विषयसँग मात्र सम्बन्धित कार्यान्वयन भएका छन्। दोषी किटानी गरिएकाहरूमाथि र घटनाको अनुसन्धान अगाडि बढाई दोषी पहिचान गरी कानुनी कारवाही गर्नु भनी गरिएका सिफारिसहरूको कार्यान्वयन अवस्था अत्यन्त कमजोर छ। यसबाट पीडित व्यक्तिहरूले न्याय हराएको अनुभूति गर्न पुगेका छन् भने आयोगको कामकारवाहीप्रति नकारात्मक असर पुग्न गएको छ।

७.२.६ आयोगको वार्षिक प्रतिवेदनमाथि छलफल नहुनु

संविधानतः आयोगले आफूले गरेको कामको वार्षिक प्रतिवेदन राष्ट्रपतिसमक्ष पेश गर्नुपर्दछ। राष्ट्रपतिले प्रधानमन्त्रीमार्फत सो प्रतिवेदन व्यवस्थापिका-संसदसमक्ष पेश गर्ने संवैधानिक व्यवस्था रहेको छ। हालसम्म आयोगको वार्षिक प्रतिवेदनको सम्बन्धमा व्यवस्थापिका-संसदमा छलफल हुन सकेको छैन। मानव अधिकारका विषयमा

जनप्रतिनिधि रहेको थलोमा बहस/छलफल नहुनुबाट आयोगले गरेका सिफारिस कार्यान्वयनमा समेत असर पर्न पुगेको छ ।

७.२.७ आयोग ऐनमा कतिपय कमजोर प्रावधान राखिनु

व्यवस्थापिका-संसदबाट पारित राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग ऐन, २०६८ का कतिपय प्रावधानहरू मानव अधिकार आयोग ऐन २०५३ को व्यवस्थाभन्दा कमजोर रहेको देखिन्छ । मानव अधिकार आयोग ऐन २०५३ को प्रस्तावनामा “संविधान तथा अन्य प्रचलित कानूनद्वारा प्रदत्त मानव अधिकारको प्रभावकारी कार्यान्वयन एवम् संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्ने सम्बन्धमा स्वतन्त्र र स्वायत्त राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको स्थापना गर्न बाञ्छनीय भएकोले” भन्ने बाँक्याश राखिएको थियो । नेपालको अन्तरिम संविधानले यस प्रावधानलाई आत्मसात गर्न सकेन भने राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग ऐन, २०६८ दफा ४ (२) मा मानव अधिकारको सम्मान, संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्ने कार्यमा आयोग स्वतन्त्र र स्वायत्त रहने छ भनी उल्लेख गरेको छ । यसबाट आयोग कानुनी रूपमा नै कमजोर बन्न पुगेको अवस्था छ । यसअलावा कार्य-प्रकृतिलाई नहेरी कतिपय सरकारी अधिकारीहरूबाट अन्य संवैधानिक निकाय र मानव अधिकार आयोगलाई एकै दृष्टिकोणले हेर्ने परिपाटीले पनि आयोगका कामकारवाहीमा बाधा उत्पन्न हुन पुगेको छ ।

७.३ समाधानका सम्भावित उपायहरू

माथि उल्लिखित चुनौतीहरूको सम्बोधन बिना मानव अधिकारसम्बन्धी कार्यहरू अगाडि बढाउन प्रायः असम्भव छ । अतः यी चुनौतीहरूलाई चिर्न आयोग निम्नानुसार सुझावहरू प्रस्तुत गर्दछः

७.३.१ नेपाल सरकारलाई

- (क) कानुनी शासन र मानव अधिकारको सम्मान गर्दै दण्डहीनताको अन्त्य गर्न,
- (ख) शान्तिसुरक्षा, अमनचयन र सुव्यवस्था कायम गर्न,
- (ग) मानव अधिकार र मानवीय कानुन उल्लङ्घनका दोषीहरूलाई जवाफदेही बनाउन एवम् पीडितलाई न्याय प्रदान गर्न,
- (ग) रोम विधान अनुमोदन लगायत मानव अधिकार आयोगद्वारा विभिन्न समयमा गरिएका सिफारिसहरू पूर्णतः कार्यान्वयन गर्न,
- (घ) गैरकानुनी कार्यमा संलग्न वा अदालतबाट दोषी ठहरिएका सबैलाई कानुनी दायरामा ल्याउन,
- (ङ) मानव अधिकारमैत्री संविधान निर्माण र शान्तिप्रक्रियाका बाँकी कार्यभार पूरा गरी सङ्क्रमणकालको अन्त्य गर्न,
- (च) विभिन्न वर्ग, समुदाय र क्षेत्रले उठाएका न्यायोचित मागहरूको उचित सम्बोधनको लागि उपयुक्त वातावरण निर्माण गर्न,
- (छ) आयोगको वार्षिक प्रतिवेदन व्यवस्थापिका-संसदमा पेश गरी छलफल गर्ने वातावरण निर्माण गर्न,
- (ज) आयोगलाई आर्थिक तथा भवन लगायत भौतिक स्रोत-साधन उपलब्ध गराउन र

(भ) 'बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानबिन र सत्यनिरूपण तथा मेलमिलाप आयोग' लाई स्रोतसाधन सम्पन्न बनाई उद्देश्यअनुरूप कार्य गर्ने वातावरण तय गर्न ।

७.३.२ राजनीतिक दलहरूलाई

- (क) दण्डहीनतालाई प्रश्रय नदिन र कानुनी शासनको सम्मान गर्न,
- (ख) मानव अधिकारमैत्री संविधान निर्माणको लागि अधिकतम् पहल गर्न,
- (ग) शान्तिसुरक्षा कायम गर्नका लागि सरकारलाई विशेष सहयोग गर्न,
- (घ) प्रजातन्त्र, मानव अधिकारको मूल्यमान्यताभिन्न रही आफ्ना राजनीतिक गतिविधि सञ्चालन गर्न,
- (ङ) सङ्क्रमणकालको अन्त्य गरी राजनीतिक स्थायित्वको वातावरण निर्माणमा सहयोग गर्न र
- (च) 'बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानबिन र सत्यनिरूपण तथा मेलमिलाप आयोग' लाई उद्देश्यअनुरूप कार्य गर्ने वातावरण निर्माणको लागि सहयोग गर्न ।

७.४ भावी कदम

मानव अधिकारको क्षेत्रमा राष्ट्रिय संस्थाको भूमिकामा कार्यरत् यस आयोगले विगत अनुभूत, वर्तमान अवस्था र भविष्यको सोचका साथ आउँदा दिनमा उपयुक्त कदम चाल्नुपर्ने स्थिति छ । आयोगलाई मानव अधिकारको सन्दर्भमा सबैको आस्थाको धरोहरका रूपमा परिणत गर्नुपर्ने आवश्यकता छ । यसका लागि नयाँ कार्यक्रमको तर्जुमा र कार्यान्वयनको साथै आयोग पुराना उजुरीलाई निरूपण र क्रियाशील हुनुपर्ने अवस्था महसुस भएको छ । आयोगद्वारा गरिएका सिफारिसहरूको कार्यान्वयन गर्ने वातावरण अनुभूति प्रखर रूपमा निर्माण गर्न आयोग थप क्रियाशील हुनुपर्ने अवस्था छ । 'बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानबिन र सत्यनिरूपण तथा मेलमिलाप आयोग' गठन भइसकेको अवस्थामा यी दुवै आयोगसँग कसरी समन्वय गरी अगाडि बढ्ने भन्ने सम्बन्धमा दृष्टिकोण निर्माण गरी आयोग यस सन्दर्भमा सतत् क्रियाशील रहिआएको छ ।

आयोगले तय गरेको "सबैका लागि घरघरमा मानव अधिकार, शान्ति र विकासको आधार" भन्ने आब्हनलाई सार्थक रूप दिन आयोग देशका सबै भूगोल, क्षेत्र, भाषा, संस्कृति, वर्ग, समुदाय एवम् सरोकारवालाहरूसँग पुग्न आवश्यक भएको कुरामा आयोग सजग छ । मुलुक सङ्घीय संरचनामा प्रवेश गरेको अवस्थामा आयोगको भावी संरचना निर्माणतर्फ पनि आयोगले ठोस धारणा तय गर्नुपर्नेछ भन्ने कुरामा पनि आयोग पूर्णरूपमा सचेत छ ।

संविधान, कानून र आयोगको रणनीतिक योजनालाई व्यवहारमा उतारी सबैमा समान रूपमा मानव अधिकारको पहुँच स्थापना गर्न चाहेको आभास दिलाउने तर्फ आयोगका कदम लक्षित हुनुपर्दछ भन्ने कुरामा कुनै दुविधा छैन । मुलुकमा मानव अधिकार संस्कृतिको विकासलाई टेवा पुऱ्याउन मानव अधिकारमैत्री बन्न नसकेका संवैधानिक र कानुनी व्यवस्थालाई मानव अधिकारमैत्री बनाउन आयोगको थप मिहिनेतको खाँचो महसुस भएको छ । यसका साथै नेपाल पक्ष भएका विभिन्न महासन्धिअनुरूप राज्यलाई दायित्व निर्वाह गर्न सहयोग पुऱ्याउने एवम् विश्वव्यापी आवधिक समीक्षामा नेपाललाई

प्राप्त सिफारिसहरूको कार्यान्वयन गर्ने/गराउने तर्फ थप पहल गर्ने आयोगको जिम्मेवारीप्रति आयोग सदैव सक्रिय रहने छ ।

फौजदारी अदालतसम्बन्धी रोम विधान, बेपत्ताविरुद्धको अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिलगायतका मानव अधिकारसम्बन्धी महासन्धि अनुमोदन गराउन सरकारसँग चरणबद्ध रूपमा छलफलको खाँचो छ । त्यसैगरी आप्रवासी कामदारहरूको अधिकार सुरक्षित तुल्याउन सरकार र सम्बन्धित मुलुकका मानव अधिकारसम्बन्धी राष्ट्रिय संस्थाहरूमार्फत समन्वयमा भइरहेका कार्यहरूलाई थप प्रभावकारी बनाउने तर्फ भूमिका खेल्नुपर्ने आवश्यकता आयोगको दृष्टिबाट ओभरलमा पर्न नसक्ने विषय हुन् ।

माथिका भावी कदमलाई सम्बोधन गर्न आयोगले आफ्नो भूमिका थप सशक्त बनाउनुको साथै सरोकारवालाहरूसँगको समन्वय र सहकार्यलाई थप प्रभावकारी तुल्याउन आयोगको भावी कार्यदिश नै हो । विशेषतः व्यवस्थापिका-संसद, कार्यपालिका, संवैधानिक निकायहरू, राजनीतिक दल, नागरिक समाज, सञ्चार जगत, व्यवसायिक सङ्घसङ्गठनहरू, मानव अधिकारसँग सम्बन्धित राष्ट्रिय, क्षेत्रीय र अन्तर्राष्ट्रिय सङ्घसंस्था/दातृ निकाय आदिसँग समन्वय र सहकार्यमा जोड दिने कुरामा आयोग प्रतिबद्ध छ ।

मुलुकमा मानव अधिकारको संस्कृतिलाई दीगो रूपमा स्थापित गर्ने, संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्ने संवैधानिक दायित्वप्रति अयोग पूर्णरूपमा सचेत र सजग रहँदै आगामी दिनमा आफूलाई अगाडि बढाउने कुरामा कृतसङ्कल्पित छ ।

अनुसूची-१
आयोगमा कार्यरत पदाधिकारी र कर्मचारी

पदाधिकारी^१

क्र.स.	नाम थर	पद	कैफियत
१	श्री अनूप राज शर्मा	माननीय अध्यक्ष	
२	श्री प्रकाश वस्ती	माननीय सदस्य	
३	श्री सुदीप पाठक	माननीय सदस्य	
४	श्री मोहना अन्सारी	माननीय सदस्य	
५	श्री गोविन्द शर्मा पौड्याल	माननीय सदस्य	

कर्मचारी

केका, ललितपुर

क्र.स.	नाम थर	पद	कैफियत
६	श्री वेदप्रसाद भट्टराई	का.मु.सचिव	
७	श्री सुवर्णकुमार कर्माचार्य	निर्देशक	क्षेका जनकपुर सरुवा
८	श्री सूर्यबहादुर देउजा	मानव अधिकार अधिकृत	
९	श्री वीरबहादुर बुढा मगर	ऐ.ऐ.	
१०	श्री सरिता ज्ञवाली	ऐ.ऐ.	
११	श्री नीतु गतौला	ऐ.ऐ.	
१२	श्री उमा जोशी	ऐ.ऐ.	
१३	श्री वासुदेव बजगाई	ऐ.ऐ.	
१४	श्री मञ्जु खतिवडा (रेग्मी)	ऐ.ऐ.	
१५	श्री सम्फना शर्मा	ऐ.ऐ.	क्षेका पोखरा सरुवा
१६	श्री सुबोध पोखरेल	ऐ.ऐ.	
१७	श्री जायश्वर चापागाई	ऐ.ऐ.	
१८	श्री गीताकुमारी दाहाल	ऐ.ऐ.	क्षेका विराटनगर सरुवा
१९	श्री श्रीराम अधिकारी	ऐ.ऐ.	उक्षेका जुम्ला सरुवा
२०	श्री वद्रीप्रसाद सुवेदी	ऐ.ऐ.	
२१	श्री रेगम महर्जन	ऐ.ऐ.	
२२	श्री कमल थापाक्षेत्री	ऐ.ऐ.	
२३	श्री श्यामबाबु काफ्ले	ऐ.ऐ.	
२४	श्री सुरेश मल्ल	ऐ.ऐ.	
२५	श्री मायादेवी शर्मा	ऐ.ऐ.	
२६	श्री कल्पना भ्ना	ऐ.ऐ.	
२७	श्री कैलाशकुमार सिवाकोटी	ऐ.ऐ.	
२८	श्री यसोदा वन्जाडे	ऐ.ऐ.	
२९	श्री घनश्याम भण्डारी	ऐ.ऐ.	
३०	श्री लोकनाथ बास्तोला	ऐ.ऐ.	
३१	श्री जीवन न्यौपाने	ऐ.ऐ.	
३२	श्री दिव्यकुमार भ्ना	ऐ.ऐ.	
३३	श्री लोककुमार श्रेष्ठ	ऐ.ऐ.	
३४	श्री गीता श्रेष्ठ	ऐ.ऐ.	
३५	श्री विष्णुप्रसाद खरेल	लेखा अधिकृत	
३६	श्री प्रद्युम्न कट्टेल	सुरक्षा अधिकृत	

^१ वि.स. २०७० साल भदौ ३१ पछि खाली रहेको आयोगका हालका पदाधिकारीको नियुक्ति/पदभार ग्रहण २०७१ बर्तिक ३ गते भएको थियो ।

क्र.स.	नाम थर	पद	कैफियत
३७	श्री तारादेवी वारले	सहायक प्रथम	
३८	श्री जीतेन्द्र कार्की	लेखापाल	
३९	श्री रारा कर्माचार्य	ऐ.ऐ.	
४०	श्री जनकराज भट्ट	सहायक प्रथम	
४१	श्री खिमानन्द बस्याल	ऐ.ऐ.	
४२	श्री सीता रेग्मी	ऐ.ऐ.	
४३	श्री भुवन नाथ	ऐ.ऐ.	
४४	श्री अनिजकुमार परियार	ऐ.ऐ.	
४५	श्री मन्दिरा श्रेष्ठ	ऐ.ऐ.	
४६	श्री सागर श्रेष्ठ	ऐ.ऐ.	
४७	श्री मिथिला विहारी हुजेदार	ऐ.ऐ.	
४८	श्री किरणप्रसाद घिमिरे	ऐ.ऐ.	
४९	श्री निलम परियार	ऐ.ऐ.	
५०	श्री यादव पौडेल	सवारी चालक,	
५१	श्री श्रीराम कार्की	ऐ.ऐ.	
५२	श्री रामकृष्ण थारु	ऐ.ऐ.	
५३	श्री बालमुकुन्द कार्की	ऐ.ऐ.	
५४	श्री भीमबहादुर लामा	ऐ.ऐ.	
५५	श्री कुमार तामाङ	ऐ.ऐ.	
५६	श्री नरबहादुर घर्ती	ऐ.ऐ.	
५७	श्री राजकुमार घिमिरे	ऐ.ऐ.	
५८	श्री रामशरण श्रेष्ठ	ऐ.ऐ.	
५९	श्री संग्रामजीत लामा	ऐ.ऐ.	
६०	श्री भीमबहादुर खत्री	ऐ.ऐ.	
६१	श्री भरत गिरी	ऐ.ऐ.	
६२	श्री सूर्यकान्त खतिवडा	कार्यालय सहयोगी	
६३	श्री ज्ञानेन्द्र महर्जन	ऐ.ऐ.	
६४	श्री रोजीना तामाङ	ऐ.ऐ.	
६५	श्री राधा दाहाल	ऐ.ऐ.	
६६	श्री विन्दा पाण्डे	ऐ.ऐ.	
६७	श्री इन्दिरा पोखरेल	ऐ.ऐ.	
६८	श्री तारा वास्तोला	ऐ.ऐ.	
६९	श्री प्रमोद राय	ऐ.ऐ.	
७०	श्री अजीता ढकाल	ऐ.ऐ.	
७१	श्री विनिता के.सी.	ऐ.ऐ.	
७२	श्री लालबहादुर लामा	ऐ.ऐ.	
७३	श्री राजन सापकोटा	ऐ.ऐ.	
७४	श्री सावित्रा मरासिनी	ऐ.ऐ.	
७५	श्री सरोज कार्की	ऐ.ऐ.	
७६	श्री लक्ष्मण राना	ऐ.ऐ.	
७७	श्री शर्मिला तामाङ	ऐ.ऐ.	
७८	श्री कृष्ण श्रेष्ठ	सुरक्षा गार्ड	
७९	श्री खगेन्द्र थापामगर	सुरक्षा गार्ड	
८०	श्री प्रेमकुमार चौधरी	सुरक्षा गार्ड	
८१	श्री नारायण महर्जन	माली	
८२	श्री इन्द्रबहादुर सुवाल	ऐ.ऐ.	

(७८) राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग वार्षिक प्रतिवेदन २०७१/२०७२

क्र.स.	नाम थर	पद	कैफियत
८३	श्री हीरामाया महर्जन	क्लिनर	
८४	श्री चन्द्रकला विष्ट	ऐ.ऐ.	

क्षेका, विराटनगर

क्र.स.	नाम थर	पद	कैफियत
८५	श्री कोषराज न्योपाने	नि.निर्देशक	
८६	श्री शम्भु के.सी.	सहायक प्रथम	
८७	श्री राजीवकुमार कर्ण	ऐ.ऐ.	
८८	श्री खिला रेग्मी	ऐ.ऐ.	
८९	श्री देवेन्द्र रेग्मी	कार्यालय सहयोगी	
९०	श्री मथुरा थापा रेग्मी	ऐ.ऐ.	
९१	श्री विष्णु पराजुली	सवारी चालक	
९२	श्री पदमबहादुर श्रेष्ठ	सुरक्षा गार्ड	
९३	श्री शेरसिं मगर	ऐ.ऐ.	
९४	श्री ज्ञानचन्द्र राजवंशी	ऐ.ऐ.	

क्षेका, जनकपुर

क्र.स.	नाम थर	पद	कैफियत
९५	श्री वृद्धनारायण सहनी	नि.निर्देशक	
९६	श्री अजीतकुमार ठाकुर	सहायक प्रथम	
९७	श्री विभा हुंगाना	सहायक प्रथम	
९८	श्री रामनन्दन साह	कार्यालय सहयोगी	
९९	श्री शशिभूषण सिंह	ऐ.ऐ.	
१००	श्री सरोजकुमार मण्डल	सवारी चालक	
१०१	श्री रामविनय मण्डल	सुरक्षा गार्ड	
१०२	श्री गम्भीरकान्त भ्वा	ऐ.ऐ.	
१०३	श्री अभिमन्युकुमार सिंह	ऐ.ऐ.	

क्षेका, पोखरा

क्र.स.	नाम थर	पद	कैफियत
१०४	श्री यज्ञप्रसाद अधिकारी	उप निर्देशक	केका सरुवा
१०५	श्री ज्योतीप्रसाद घिमिरे	मानव अधिकार अधिकृत	
१०६	श्री मोहन काफ्ले	सहायक प्रथम	क्षेका नेपालगञ्ज सरुवा
१०७	श्री विनोद परियार	ऐ.ऐ.	
१०८	श्री खिमलाल सुवेदी	ऐ.ऐ.	
१०९	श्री सागर राउतक्षेत्री	कार्यालय सहयोगी	
११०	श्री देवु खवास	ऐ.ऐ.	
१११	श्री हरि तामाङ	सवारी चालक,	
११२	श्री रेशमलाल लम्साल	सुरक्षा गार्ड	
११३	श्री दामोदर पौडेल	ऐ.ऐ.	
११४	श्री सन्तोष गायक	ऐ.ऐ.	

क्षेका, नेपालगञ्ज

क्र.स.	नाम थर	पद	कैफियत
११५	श्री मुरारीप्रसाद खरेल	नि.निर्देशक,	
११६	श्री रमेशकुमार थापा	मानव अधिकार अधिकृत	

क्र.स.	नाम थर	पद	कैफियत
११७	श्री हरिप्रसाद ज्ञवाली	ऐ.ऐ.	केका सरुवा
११८	श्री दीपक ठाकुर	सहायक प्रथम	उक्षेका बुटवल सरुवा
११९	श्री टीकाराम अधिकारी	कार्यालय सहयोगी	
१२०	श्री सन्तोष चन्द	ऐ.ऐ.	
१२१	श्री रेशमबहादुर थापा मगर	सवारी चालक	
१२२	श्री हरिबहादुर के.सी.	सुरक्षा गार्ड	
१२३	श्री गणेशबहादुर बुढामगर	ऐ.ऐ.	
१२४	श्री भरत सिं परियार	ऐ.ऐ.	

क्षेका, धनगढी

क्र.स.	नाम थर	पद	कैफियत
१२५	श्री मोहनदेव जोशी	नि. निर्देशक	
१२६	श्री पवनकुमार भट्ट	मानव अधिकार अधिकृत	
१२७	श्री भङ्कर रावल	ऐ.ऐ.	
१२८	श्री भूपेन्द्रबहादुर धामी	सहायक प्रथम	
१२९	श्री विदेशराम चौधरी	ऐ.ऐ.	
१३०	श्री महिमा चौधरी	ऐ.ऐ.	
१३१	श्री तीलु थापा	कार्यालय सहयोगी	
१३२	श्री वीरबहादुर साह	ऐ.ऐ.	
१३३	श्री विकास राई	ऐ.ऐ.	
१३४	श्री शंकरराज पाठक	सुरक्षा गार्ड	
१३५	श्री गोरखबहादुर खत्री	ऐ.ऐ.	
१३६	श्री नृपबहादुर साही	ऐ.ऐ.	

उक्षेका, खोटाङ

क्र.स.	नाम थर	पद	कैफियत
१३७	श्री लोकनाथ घिमिरे	सहायक प्रथम	
१३८	श्री लालबहादुर राई	ऐ.ऐ.	
१३९	श्री युवराज रिजाल	कार्यालय सहयोगी	
१४०	श्री ज्ञानबहादुर दाहाल	सुरक्षा गार्ड	
१४१	श्री अम्बरबहादुर रावल	ऐ.ऐ.	

उक्षेका, बुटवल

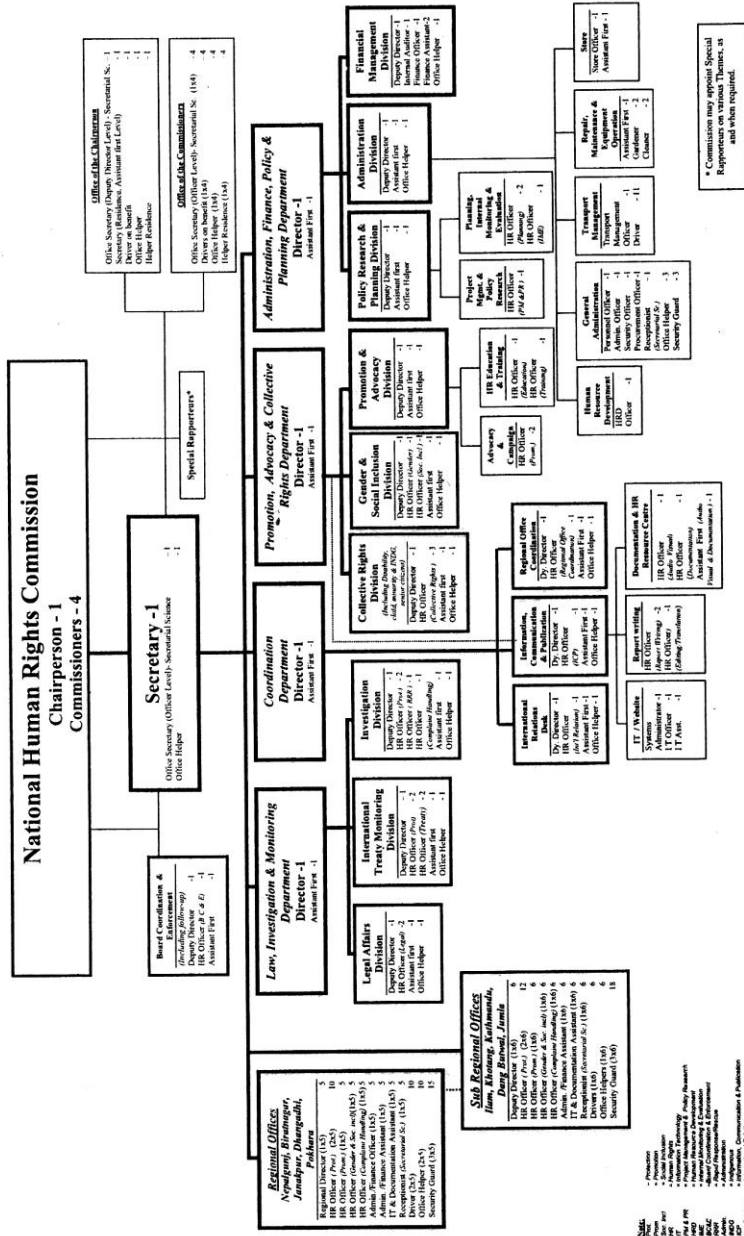
क्र.स.	नाम थर	पद	कैफियत
१४२	श्री दिपकजङ्घ्वज कार्की	उप-निर्देशक	
१४३	श्री चन्द्रकान्त चापागाई	मानव अधिकार अधिकृत	
१४४	श्री विमला नेपाली लाखे	सहायक प्रथम	
१४५	श्री टीकाराम पन्थी	कार्यालय सहयोगी	
१४६	मेनुका पोखरेल	ऐ.ऐ.	
१४७	श्री घनश्याम थारु चौधरी	सवारी चालक	
१४८	श्री सूर्यमणि चौधरी	सुरक्षा गार्ड	
१४९	श्री कौशलप्रसाद सिंह	ऐ.ऐ.	
१५०	श्री हरिप्रसाद लामिछाने	ऐ.ऐ.	

उक्षेका, जुम्ला

क्र.स.	नाम थर	पद	कैफियत
१५१	श्री राजेन्द्रप्रसाद न्यौपाने	सहायक प्रथम	
१५२	श्री कृष्णनारायण श्रेष्ठ	ऐ.ऐ.	
१५३	श्री बलसिंह सुनार	कार्यालय सहयोगी	
१५४	श्री जीवन महत	सुरक्षा गार्ड	
१५५	श्री कुम्भबहादुर महतारा	ऐ.ऐ.	

(८०) राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग वार्षिक प्रतिवेदन २०७१/२०७२

अनुसूची-२
साङ्गठनिक संरचना

Approved by: _____
Bishal Khanna, Secretary

Submitted by: _____
Kadar Nath Upadhyay, Member

Approved by: _____
Dr. K. S. Rokaya, Member

Submitted by: _____
Gauri Pradhan, Member

Approved by: _____
Ram Nagma Singh, Member

Submitted by: _____
Kadar Nath Upadhyay, Member

* Commissioners may appoint Special Reporters on various Themes, as and when required.

अनुसूची-३
यस वर्ष आयोगमा दर्ता भएका उजुरी

मासिक उजुरी

महिना	केन्द्रीय कार्यालय	क्षेत्रीय कार्यालयहरू					उपक्षेत्रीय कार्यालयहरू			जम्मा
	ललितपुर	विराटनगर	जनकपुर	नेपालगञ्ज	धनगढी	पोखरा	खोटाङ	बुटवल	जुम्ला	
साउन	८	६	६	१	२	१	१	१	×	२६
भदौ	२	१	५	१	२	२	१	३	×	१७
असोज	३	७	२	×	×	×	×	×	×	१२
कार्तिक	२	१	×	१	×	×	१	१	×	६
मङ्सिर	१३	६	१	×	१	×	×	२	×	२३
पुस	४	५	×	×	×	×	१	१	×	११
माघ	×	४	१	×	२	×	×	१	×	८
फागुन	५	१	१	×	×	×	१	१	१	१०
चैत	३	७	१	×	२	×	×	१	१	१५
वैशाख	३	३	×	×	२	×	१	१	×	१०
जेठ	२	७	×	×	×	×	१	२	×	१२
असार	१	६	×	×	×	×	×	१	२	१०
जम्मा	४६	५४	१७	३	११	३	७	१५	४	१६०

नौ महासन्धिमा आधारित उजुरी

क्र.स.	महासन्धि	केका	क्षेका					उपक्षेका			जम्मा
		ललितपुर	विराटनगर	जनकपुर	पोखरा	नेपालगञ्ज	धनगढी	खोटाङ	बुटवल	जुम्ला	
१.	नागरिक/राजनीतिक	१३	१४	६	१	२	५	४	११		५६
२.	आर्थिक, सामाजिक		१३	१	१				३		१८
३.	यातना	८	१५	३			३	१		१	३३
४.	बाल अधिकार	१५	२	२	१	१					२१
५.	महिला अधिकार	२	४	३							९
६.	आप्रवासी कामदार	३									३
७.	बेपत्ता						२				२
८.	भेदभावविरुद्ध	१	१	१					१		४
९.	अपाङ्गता भएका		२								२
१०.	अन्य	४	३	१			१	२		३	१२
जम्मा		४६	५४	१७	३	३	११	७	१५	४	१६०

विषयगत आधारमा परेका उजुरी

क्र.सं.	उल्लङ्घनको विषय	आरोपित पक्ष	साउन २०७१	भदौ	असोज	कात्तिक	मङ्सिर	फुस	माघ	फागुन	चैत	२०७२ वैशाख	जेठ	असार	जम्मा	
१.	जीवनको अधिकार: (हत्या / हिरासतमा मृत्यु)	सुरक्षाकर्मी	५	१		१		२		२			२		१३	
		नैकपा एमाओवादी			१											१
		अन्य		१		१			१		१					४
२.	वेपत्ता / अपहरण	सुरक्षाकर्मी	१			१						२	२		६	
		अन्य राजनीतिक दल / समूह / व्यक्ति			१											१
		व्यक्ति / अज्ञात समूह	१		१				१							३
३.	यातना / दुर्व्यवहार / कूटपिट	नेपाल प्रहरी	२	४	१		३	१	२	४	२	३		९	२९	
४.	कानुनी संरक्षण	नेपाल प्रहरी									१					
५.	गैरन्यायिक थुना	नेपाल प्रहरी	१	२			२								५	
६.	बन्दीका अधिकार		१		२								१		४	
७.	स्वतन्त्रताको हक	सरकारी निकाय									२		१		३	
८.	सूचनाको हक	सरकारी निकाय									१				१	
९.	विस्थापित	सरकारी निकाय / सुरक्षाकर्मी		१	१										२	
		अन्य						१						१	२	
१०.	आर्थिक, सामाजिक / सांस्कृतिक अधिकार	सम्पत्तिको अधिकार											१		१	
		सरकारी निकाय						१				१			२	
		अन्य	१												१	
	शिक्षाको अधिकार	सरकारी निकाय	२										१		३	
११.	स्वास्थ्यको अधिकार				१		२	१		१			२		७	
१२.	बाल अधिकार	सरकारी निकाय					१०								१०	
		शिक्षक / शैक्षिक संस्था परिवार / समाज	३			१				१						५
१३.	महिला अधिकार	सरकारी निकाय	१	२							१				४	
		परिवार	१	२											३	
		अन्य			१							१			२	
१४.	जातीय विभेद	सरकारी निकाय											१		१	
१५.	आप्रवासी कामदारको अधिकार	सरकारी निकाय		१	१			१							३	
१६.	अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार			१			१	१				१			४	
१७.	जेष्ठ नागरिकको अधिकार			२											२	
१८.	न्याय प्रशासन	सरकारी निकाय	८	१	१	१	५	१	३	२	५	२	१	२	३२	
१९.	अन्य	राज्य	१					१			१	१	१		५	
															१६०	

अनसूची-४
अनुगमन विवरण

केका, ललितपुर

क्र.स.	अनुगमनको विषय	अनुगमन मिति	स्थान	कैफियत
१.	नविल बैङ्कका कर्मचारीहरूमाथि नेपाल प्रहरीद्वारा कुटपिट	२०७१/५/१८	काठमाडौं	
२.	दुई जनालाई नेपाल प्रहरीबाट यातना	२०७१/५/१९	हनुमान ढोका, काठमाडौं	
३.	द्वन्द्वपीडित भनिएको सेनाप्रहरीबाट गरिएको धर्ना	२०७१/५/२५	शान्तिबाटिका, रत्नपार्क, काठमाडौं	
४.	आमरण अनसनमा रहेका नन्दप्रसाद र गङ्गामायाको स्वास्थ्यवस्था	-२०७१/६/६ -२०७१/६/११	वीर अस्पताल, काठमाडौं	
५.	-आमरण अनसनरत नन्दप्रसाद र गङ्गामायाको स्वास्थ्यवस्था -धर्नामा रहेका द्वन्द्वपीडित भनिएका सेनाप्रहरीको उपचार अवस्था	२०७१/६/१३	-वीर अस्पताल, काठमाडौं -महानगरिय प्रहरी परिसर, हनुमानढोका	
६.	अनसनमा रहेका सीके राउतको स्वास्थ्यवस्था	२०७१/६/१४	त्रिविवि.शिक्षण अस्पताल, काठमाडौं	
७.	नन्दप्रसाद अधिकारीको शवको अवस्था	२०७१/६/२२	त्रिविवि.शिक्षण अस्पताल, काठमाडौं	
८.	आमरण अनसनरत गङ्गामायाको स्वास्थ्यवस्था	२०७१/६/२३	वीर अस्पताल, काठमाडौं	
९.	नियन्त्रणमा लिई सुधार केन्द्रमा राखिएको	२०७१/६/२३	आसरा सुधार केन्द्र, रानीवारी, काठमाडौं	
१०.	अनसनरत गङ्गामायाको स्वास्थ्यवस्था	२०७१/७/१	वीर अस्पताल, काठमाडौं	
११.	हिरासतको अवस्था अनुगमन	२०७१/७/४	महानगरीय प्रहरी परिसर हनुमानढोका, काठमाडौं	मा. सदस्यत्रय प्रकाश वस्ती, सुदिप पाठक, र गोविन्द शर्मा पौड्यालसहितको टोली
१२.	अनसनरत गङ्गामायाको स्वास्थ्यवस्था	२०७१/७/५	वीर अस्पताल, काठमाडौं	माननीय अध्यक्ष र सम्पूर्ण सदस्यसहितको टोली
१३.	कारागारको अवस्था	२०७१/७/१२	नखु कारागार, ललितपुर	२ पटक अनुगमन
१४.	गङ्गामायाको स्वास्थ्यवस्था	२०७१/७/१५-१९, २६ र ३०	वीर अस्पताल, काठमाडौं	७ पटक अनुगमन
१५.	गङ्गामायाको स्वास्थ्यवस्था	२०७१/८/१२, २१	वीर अस्पताल, काठमाडौं	
१६.	पाकिस्तानी शरणार्थीहरूको अवस्था	२०७१/८/२८	कपन, काठमाडौं	मा. मोहना अन्सारीसहितको

(८४) राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग वार्षिक प्रतिवेदन २०७१/२०७२

क्र.स.	अनुगमनको विषय	अनुगमन मिति	स्थान	कैफियत
				टोली
१७.	कारागारको अवस्था	२०७१/८/१४	जिल्ला कारागार शाखा, सिन्धुपाल्चोक	
१८.	थुनुवा सम्बन्धमा	२०७१/९/९	महानगरीय प्रहरी वृत तीनकुने, काठमाडौं	
१९.	बालबालिकाको अवस्था	२०७१/९/९	ललितपुर	
२०.	गङ्गामायाको स्वास्थ्यवस्था	२०७१/९/९	वीर अस्पताल, काठमाडौं	मा. सुदीप पाठकसहितको टोली
२१.	जेष्ठ नागरिकको धर्ना कार्यक्रम	२०७१/९/१८	बानेश्वर, काठमाडौं	
२२.	गङ्गामायाको स्वास्थ्यवस्था	२०७१/९/१९	वीर अस्पताल, काठमाडौं	
२३.	हिराशतको अवस्था	२०७१/९/१८	महानगरीय प्रहरी परिसर हनुमानढोका, काठमाडौं	
२४.	गङ्गामायाको स्वास्थ्यवस्था	२०७१/९/२७	वीर अस्पताल, काठमाडौं	
२५.	३० दलीय गठबन्धनको जुलुस, न्याली र भाँकी कार्यक्रममा मानव अधिकार अवस्था	२०७१/११/१६	काठमाडौं	चारवटा टोली परिचालन
२६.	कारागारमा बाल अधिकार	२०७१/११/१६	काठमाडौं	
२७.	अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अवस्था	२०७२/१/५-११	दोलखा	
२८.	२०७२ वैशाख १२ गतेको भूकम्पले धादिङ र गोरखा जिल्लामा पुऱ्याएको असर र पीडितहरूको अधिकार	२०७२/१/	धादिङ र गोरखा	मा. सदस्य सुदीप पाठकसहितको टोली
२९.	२०७२ वैशाख १२ गतेको भूकम्पले सिन्धुपाल्चोक जिल्लामा पुऱ्याएको असर र पीडितहरूको अधिकार	२०७२/१/	सिन्धुपाल्चोक	मा. सदस्य प्रकाश बस्तीसहितको टोली
३०.	२०७२ वैशाख १२ गतेको भूकम्पले नुवाकोट र रसुवामा जिल्लामा पुऱ्याएको असर र पीडितहरूको अधिकार	२०७२/१/	नुवाकोट र रसुवा	
३१.	२०७२ वैशाख १२ गतेको भूकम्पले रामेछाप, ओखलढुंगा र सोलुखुम्बू जिल्लामा पुऱ्याएको असर र पीडितहरूको अधिकार	२०७२/१/२५-३०	रामेछाप, ओखलढुंगा र सोलुखुम्बू	मा. गोविन्द शर्मा पौड्यालसहितको टोली
३२.	पतञ्जली योग समितिमा भवनमा बालबालिकाहरू राखिएको सम्बन्धमा	२०७२/२/१८	मण्डिकाटार, काठमाडौं	
३३.	२०७२ वैशाख १२ आएको विनाशकारी भूकम्पपश्चात्	२०७२/२/१८	ललितपुर	लिटिल एन्जेलस विद्यालय, मदन

क्र.स.	अनुगमनको विषय	अनुगमन मिति	स्थान	कैफियत
	विभिन्न विद्यालय, अध्ययन बालबालिका र शैक्षिक गतिविधि र जिल्ला शिक्षा कार्यालयको अवस्था			स्मारक विद्यालय र जिल्ला शिक्षा कार्यालयमामा अनुगमन
३४.	वैशाख १२ गते र सो पछि पराकम्पनले पुऱ्याएको क्षतिपछि सरकारबाट भएका राहत र पीडितहरूको मानव अधिकार अवस्था	२०७२/२/१८	काठमाडौं	
३५.	२०७२ वैशाख १२ आएको विनाशकारी भूकम्पपश्चात् विभिन्न विद्यालय, अध्ययन बालबालिका र शैक्षिक गतिविधि	२०७२/२/३१	काठमाडौं ललितपुर	नेपाल युवक मावि, पकनाजोल, र शान्ति शिक्षा मन्दिर मावि, ठहिटी, तथा ललितपुरस्थित क्रिटिनी उमावि, टौखेलमा अनुगमन
३६.	वैशाख १२ गते र त्यसपछि वैशाख १३ र २९ गतेको पराकम्पनको कारण जिल्लामा मानव अधिकार अवस्था	२०७२/३/४-१०	लमजुङ, तनहुँ, कास्की, पर्वत, स्याङ्जा	मा. गोविन्द शर्मा पौडचालसहितको टोली

क्षेका, विराटनगर

क्र.स.	अनुगमनको विषय	अनुगमन मिति	स्थान	कैफियत
१.	मानव वेचविखनमा भण्टाबारी नाकाको प्रयोग भए-नभएको	२०७१/५/५	भण्टाबारी, सुनसरी	कोकन र प्लान नेपालसँग सहकार्य
२.	महिला हिंसा	२०७१/५/२४	देवानगञ्ज, सुनसरी	
३.	पक्राउ गरिएका सिके राउतको अवस्था	२०७१/५/२९	विराटनगर, मोरङ	समाचारको आधारमा अनुगमन गरिएको
४.	कारागारमा देखिएका कमीकमजोरी सुधारको लागि गरिएका सिफारिसको कार्यान्वयन अवस्था	२०७१/७/२३	जिल्ला कारागार शाखा, भूपा	
५.	हिरासतमा रहेका बन्दीहरूको समग्र मानव अधिकारको अवस्था	२०७१/७/२५	जिल्ला प्रहरी कार्यालय, धनकुटा	
६.	निर्माण कार्यमा संलग्न नाबालकहरूको अवस्था	२०७१/८/७	बरगाछीस्थित ट्रान्जीट हाउस, विराटनगर	
७.	लक्षित वर्गमा विनियोजित नबजेट खर्चको सम्बन्धमा	२०७१/८/९	भूपा	
८.	अस्पताल एवम् प्रवाह स्वास्थ्य सेवाको अवस्था	२०७१/८/२७	जिल्ला अस्पताल, पाँचथर	मा. सदस्य प्रकाश बस्तीसमेतको उपस्थिति

(८६) राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग वार्षिक प्रतिवेदन २०७१/२०७२

क्र.स.	अनुगमनको विषय	अनुगमन मिति	स्थान	कैफियत
९.	कारागार/कैदीबन्दीको अवस्था	२०७१/८/२७	जिल्ला कारागार शाखा, पाँचथर	ऐ.ऐ.
१०.	अस्पताल एवम् प्रवाह स्वास्थ्य सेवाको अवस्था	२०७१/८/२७	जिल्ला अस्पताल, ताप्लेजुङ	ऐ.ऐ.
११.	कारागार/कैदीबन्दीको अवस्था	२०७१/८/२७	जिल्ला कारागार शाखा, ताप्लेजुङ	ऐ.ऐ.
१२.	अस्पताल एवम् प्रवाह स्वास्थ्य सेवाको अवस्था	२०७१/८/२९	जिल्ला अस्पताल, इलाम	ऐ.ऐ.
१३.	कारागार/कैदीबन्दीको अवस्था	२०७१/८/२९	जिल्ला कारागार शाखा, इलाम	ऐ.ऐ.
१४.	बलात्कारको घटनामा मिलापत्र गर्न लागिएको सम्बन्धमा	२०७१/९/४	भापा	
१५.	मोरङ सिचाई आयोजनाका कर्मचारीबाट कुटपिट गरिएका भनिएका पत्रकार ब्रहदेव यादवको अवस्था	२०७१/९/९	मोरङ	
१६.	मानसिक स्वास्थ्यबाट पीडित उपचारार्थ व्यक्तिको हालको अवस्था	२०७१/९/९	मृगौलिया, मोरङ	
१७.	मोरङ सिचाई आयोजनाका कर्मचारीबाट कुटपिट गरिएका भनिएका पत्रकार ब्रहदेव यादवको अवस्था (पुनः)	२०७१/९/१०	मोरङ	
१८.	डा. सि.के. राउतको कार्यक्रम	२०७१/९/१९	मोरङ	
१९.	नेकपा-माओवादी (वैद्य)-द्वारा पूर्वमा आयोजित पूर्व बन्दमा मानव अधिकार अवस्था	२०७१/९/२५	मोरङ र सुनसरी	
२०.	एनेकपा (माओवादी) नेतृत्वमा ३० दलीय मोर्चाद्वारा गरिएको नेपाल बन्दमा जिल्लाको मानव अधिकार अवस्था	२०७१/१०/६	मोरङ	
२१.	कुटपिटबाट लागेको चोटपटक अवस्था	२०७१/१०/२८	कटहरी गाविस १, मोरङ	
२२.	जिल्ला प्रहरी कार्यालयको हिरासत अवस्था	२०७१/११/१०	मोरङ	
२३.	एक महिलाको उद्धार तथा उपचारको पहल सम्बन्धमा	२०७१/११/१७	पथरी, मोरङ	आयोग, ओरेक र कोकनको पहलमा निज महिलाको धरानमा उपचार भएको
२४.	स्वाइनफ्लु नेपाल भित्रन नदिन जिल्लामा कार्यरत सरोकारवाला निकायहरूले खेलेको भूमिका सन्तोषजनक भएको/नभएको बारे	२०७१/११/२०	मोरङ	आयोगका मा. सदस्य मोहना अन्सारीको उपस्थिति
२५.	एनेकपा (माओवादी) नेतृत्वमा	२०७१/१२/२३	मोरङ	

क्र.स.	अनुगमनको विषय	अनुगमन मिति	स्थान	कैफियत
	३० दलीय मोर्चाद्वारा निकालिएको मसाल जुलुस			
२६.	एनेकपा (माओवादी) नेतृत्वमा ३० दलीय मोर्चाद्वारा गरिएको नेपाल बन्दमा जिल्लाको मानव अधिकार अवस्था	२०७१/१२/२४	मोरङ	
२७.	डा संजय साहलाई पक्री भूठो मुद्दा लगाई जिप्रका हिरासतामा राखिएको भनिएको घटना सम्बन्धमा	२०७१/१२/२६	विराटनगर, मोरङ	
२८.	आमसभा गरिरहेको अवस्थामा सीके राउतमाथि कूटपिट गरेको भनी आयोजित विरोध न्याली	२०७१/१२/२७	विराटनगर, मोरङ	
२९.	लक्षित वर्ग बजेट विनियोजन सम्बन्धमा	२०७२/१/३१	भापा	
३०.	जिप्रकाद्वारा नोबेल मेडिकल कलेजका केही इन्टर्न डाक्टर प्रकाउ सम्बन्धमा	२०७२/२/१०-११	विराटनगर, मोरङ	
३१.	-जिप्रकामा केही व्यक्तिलाई यातना दिइएको सम्बन्धमा -हिरासतको अवस्था	२०७२/२/२२	-विराटनगर, मोरङ -प्रहरी चौकी निमुवा, मोरङ	
३२.	प्रहरी चौकी निमुवाका प्रहरीद्वारा क्वाटरमा गई जबरजस्ती निवेदनमा सही गर्न लगाएको	२०७२/२/२८	विराटनगर, मोरङ	

क्षेका, जनकपुर

क्र.स.	अनुसन्धानको विषय	अनुसन्धान मिति	स्थान	कैफियत
१.	विद्यार्थीद्वारा गरिएको प्रदर्शनमा प्रहरीबाट अत्याधिक बल प्रयोग गरिएको भनिएको घटना	२०७१/४/२१	सिरहा	
२.	समग्र मानव अधिकार अवस्था (दैवी प्रकोपको कारण सिर्जित)	२०७१/०५/५-६	सिरहा	
३.	समग्र मानव अधिकार अवस्था	२०७१/५/१०-१४	महोतरी, धनुषा र सिरहा	
४.	कानुनी थुना.	२०७१/७/१०	धनुषा	
५.	समग्र मानव अधिकार अवस्था	२०७१/८/२१	धनुषा	
६.	समग्र मानव अधिकार अवस्था	२०७१/८/२२	धनुषा	
७.	समग्र मानव अधिकार अवस्था	२०७१/८/२३	धनुषा	
८.	विविध विषय	२०७१/९/४-७	सिरहा	
९.	जिप्रका वारा	२०७१/९/१८-२२	वारा	
१०.	जातीय विभेद	२०७१/९/१८-२२	वारा	आयोग, दलित आयोग र महिला

(८८) राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग वार्षिक प्रतिवेदन २०७१/२०७२

क्र.स.	अनुसन्धानको विषय	अनुसन्धान मिति	स्थान	कैफियत
				आयोगसँगको समन्वय र सहकार्यमा
११.	नेकपा-माओवादी (वैद्य) मिथिला बन्दमा मानव अधिकार अवस्था	२०७१/९/२६	धनुषा, महोत्तरी, सिरहा र सप्तरी	
१२.	समग्र मानव अधिकार अवस्था	२०७१/९/२७	सप्तरी	
१३.	एनेकपा (माओवादी)-सहितको ३० दलीय मोर्चाबाट घोषित तराई बन्दमा मानव अधिकार अवस्था	२०७१/९/२८-२९	धनुषा, महोत्तरी, सिरहा र सप्तरी	
१४.	सीके राउत उपस्थित रमेश महत्तोको स्मृति दिवस कार्यक्रम	२०७१/१०/४-५	पशुपति आदर्श, उमावि, सिरहा	
१५.	एनेकपा (माओवादी)-को नेतृत्वमा ३० दलीय मोर्चाद्वारा नेपाल बन्द आब्सानमा मानव अधिकार अवस्था	२०७१/१०/६-८	सप्तरी र सिरहा	
१६.	गैरकानुनी रूपमा वन्यजन्तुका अड्डा कारोबारको आरोपमा नेपाल प्रहरीबाट पक्राउ गर्दा अत्यधिक बल प्रयोग	२०७१/१०/१७-२२	पर्सा	
१७.	जिल्लाको मानव अधिकार अवस्था	२०७१/१०/२२-२३	सप्तरी	
१८.	हरूवाचरुवाको अवस्था	२०७१/११/१५-१६	सिरहा	
१९.	जिल्लाको मानव अधिकार अवस्था	२०७१/११/१७-२१	मकवानपुर	
२०.	एक बलात्कृत महिलाको घटनामा जिल्ला प्रहरी कार्यालयबाट भएको अनुसन्धान अवस्था	२०७१/११/२४-२५	मकवानपुर	
२१.	जिल्लाको मानव अधिकार अवस्था	२०७१/१२/०५-०८	रौतहट	
२२.	जिल्लाको मानव अधिकार अवस्था	२०७१/१२/१०-११	बारा	
२३.	जिल्लाको मानव अधिकार अवस्था	२०७१/१२/१६-१९	बारा	
२४.	जिल्लाको मानव अधिकार अवस्था	२०७१/१२/२०-२५	रौतहट	
२५.	जिल्लाको मानव अधिकार अवस्था	२०७१/१२/२८-२९	सिन्धुली	
२६.	जिल्लाको मानव अधिकार अवस्था	२०७२/१/२-८	बारा	
२७.	भूकम्पपश्चात् मानव अधिकार अवस्था	२०७२/१/३०-२-२	सिन्धुली	
२८.	भूकम्पपश्चात् मानव अधिकार अवस्था	२०७२/२/५-९	पर्सा	
२९.	भूकम्पपश्चात् मानव अधिकार अवस्था	२०७२/२/११-१६	उदयपुर	

क्षेका, पोखरा

क्र.स.	अनुगमनको विषय	अनुगमन मिति	स्थान	कैफियत
१.	जनता उमाविका प्राचार्य पुनर्बहालीको विषयमा ज्ञापनपत्र बुझाउन जाँदा लाठीचार्ज र अश्रुग्यास प्रहार	२०७१/६/२-३	जिल्ला शिक्षा कार्यालय, स्याङ्जा	
२.	कारागारमा रहेका कैदी तथा बन्दीहरूको मानव अधिकार लगायत भौतिक अवस्था	२०७१/७/१७	जिल्ला कारागार शाखा, कास्की	आयोगका मा. सदस्यद्वय सुदीप पाठक, गोविन्द

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग वार्षिक प्रतिवेदन २०७१/२०७२ (८९)

क्र.स.	अनुगमनको विषय	अनुगमन मिति	स्थान	कैफियत
				शर्मा पौड्यालसहितको उपस्थिति
३.	कारागारमा रहेका कैदी तथा थुनुवा बन्दीहरूको मानवअधिकार अवस्था लगायत भौतिक अवस्था	२०७१/७/१८	जिल्ला कारागार शाखा, वागलुङ	ऐ.ऐ.
४.	कारागारमा रहेका कैदी तथा थुनुवा बन्दीहरूको मानवअधिकार अवस्था लगायत भौतिक अवस्था	२०७१/७/१९	जिल्ला कारागार शाखा, पर्वत	ऐ.ऐ.
५.	हिरासतमा भएको मृत्यु र हिरासतको अवस्था	२०७१/८/८	जिल्ला प्रहरी कार्यालय, तनहुँ	
६.	एनेकपा (माओवादी) सहित ३० दलीय मोर्चाद्वारा आयोजित बन्दमा मानव अधिकार अवस्था	२०७१/९/२७	कास्की	
७.	नेकपा (माओवादी-वैद्य) द्वारा आयोजित पश्चिमाञ्चल बन्दमा मानव अधिकार अवस्था	२०७१/९/२८	कास्की	
८.	संविधानसभा उपनिर्वाचनको लागि उम्मेदवारी मनोनयन दर्ता गर्दाको अवस्था	२०७१/११/३०	वागलुङ क्षेत्र न. १	
९.	कारागार र प्रहरी हिरासतको अवस्था	२०७१/१२/२२	जिल्ला कारागार शाखा, गोरखा/जिप्रका गोरखा	आयोगका मा. सदस्य सुदीप पाठकसहितको उपस्थिति
१०.	कारागार र प्रहरी हिरासतको अवस्था	२०७१/१२/२२	जिल्ला कारागार शाखा, लमजुङ/जिप्रका लमजुङ	
११.	कारागार र प्रहरी हिरासतको अवस्था	२०७१/१२/२३	जिल्ला कारागार शाखा, तनहुँ/जिप्रका तनहुँ	
१२.	एनेकपा (माओवादी) सहित ३० दलीय मोर्चाद्वारा आयोजित बन्दमा मानव अधिकार अवस्था	२०७१/१२/२४	कास्की	
१३.	कारागारको अवस्था	२०७१/१२/२४	जिल्ला कारागार शाखा, म्याग्दी	
१४.	कारागारको अवस्था	२०७१/१२/२९	जिल्ला कारागार शाखा, मुस्ताङ	
१५.	संविधानसभा उपनिर्वाचनमा मानव अधिकार अवस्था	२०७१/१२/३०	वागलुङ क्षेत्र न. १	
१६.	वैशाख १२ को भूकम्प र त्यसपछिका पराकम्पनबाट भएका जनघनको क्षतिको अवस्था	२०७२/२/२७-३०	गोरखा, लमजुङ, स्याङ्जा, पर्वत वागलुङ र म्याग्दी	

क्षेका, नेपालगञ्ज

क्र.स.	अनुगमनको विषय	अनुगमन मिति	स्थान	कैफियत
१.	बाढीबाट प्रभावित वासिन्दहरूको अवस्था	२०७१/४/३०-५-३	बैजापुर, वेतहनी, शमशेरगञ्ज, महादेवपुरी र रभेना गाविस, बाँके	
२.	थुनुवाहरूको मानव अधिकार अवस्था	२०७१/५/१८	इप्रका, कोहलपुर, बाँके	
३.	बाढी प्रभावित वासिन्दा र राहत वितरको अवस्था	२०७१/५/२	महादेवपुरी ६ बालापुर, बाँके	
४.	दुई महिलालाई आगो लगाई जलाएको भनिएको घटना	२०७१/६/२७	बाँके	
५.	सुरेन्द्र शुक्लालाई आगो लगाई जलाइएको भनिएको घटना	२०७१/७/२४	बाँके	
६.	हिरासत र नवनिर्मित भवन	२०७१/७/३०	इप्रका, राजापुर, बर्दिया	
७.	मधेसी र दलित समुदायका किशोर-किशोरीको बालविवाहको अवस्था र	२०७१/८/१०	सोरहवा, गाविस, बर्दिया	
८.	हिरासतबाट कैदीहरू भागेको घटना	२०७१/८/१६-१८	जिल्ला प्रहरी कार्यालय, बाँके	
९.	गनापुरमा बसोबास गर्दै आएका सुकुम्वासीलाई हटाउन लागेकोमा जिल्ला प्रशासन कार्यालय घेराउ कार्यक्रम	२०७१/८/२७	बाँके	
१०.	फत्तेपुर गाविसस्थित सामुदायिक वनलगायतका क्षेत्रमा अस्थायी बसोबास गरिरहेको बाढीपीडितलाई स्थानीय प्रशासन र वन कार्यालयबाट हटाउन लागेको सम्बन्धमा	२०७१/८/२८	बाँके	
११.	सोनाह जातिको आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकारको अवस्था	२०७१/९/१-१०/३	राजापुर, बर्दिया	
१२.	समयमै संविधान निर्माणका लागि दबावस्वरूप जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा आयोजित धर्ना कार्यक्रम	२०७१/९/८	बाँके	
१३.	आगो लगाई जलाइएकी रिहाना शेष धपालीको स्वास्थ्य, आर्थिक र सामाजिक अवस्था	२०७१/९/१०	बाँके	
१४.	थुनुवा बन्दीहरूको मानव अधिकार अवस्था	२०७१/९/२०	जिल्ला कारागार कार्यालय, नेपालगञ्ज, बाँके	आयोग र सामाजिक न्याय तथा मानव

क्र.स.	अनुगमनको विषय	अनुगमन मिति	स्थान	कैफियत
				अधिकार समिति
१५.	थुनुवा बन्दीहरूको मानव अधिकार अवस्था	२०७१/९/२१	घोराही कारागार, दाङ	आयोग र सामाजिक न्याय तथा मानव अधिकार समिति
१६.	महिला प्रशिक्षण केन्द्र र छिन्चुको अस्थायी शिविर, बाढीपहिरोबाट विस्थापितहरूको मानव अधिकार अवस्था	२०७१/१०/१	कालागाउ, सुर्खेत	
१७.	राप्रपा नेपालद्वारा आयोजित विरोध न्याली	२०७१/१०/४	नेपालगञ्ज, बाँके	
१८.	एनेकपा (माओवादी)-सहितको ३० दलीय मोर्चाद्वारा आयोजित नेपाल बन्द	२०७१/१०/६	बाँके	
१९.	एक युवकलाई प्रहरीबाट दिएको भनिएको यातना	२०७१/१०/९	घोराही, दाङ	
२०.	राहत नपाएपछि विस्थापित शिविरमा एक युवकले आत्महत्या गरेको भनिएको घटना	२०७१/११/७- ९	हरिहरपुर गाविस ५, सुर्खेत	
२१.	विस्थापित शिविरमा रहेकाहरूको मानव अधिकार अवस्था	२०७१/११/७ देखि ९	कालागाऊँ, महिला विकास प्रशिक्षण केन्द्र, हटारुखोला र घाटगाऊँ, सुर्खेत	
२२.	विस्थापित शिविरमा बस्ने एक महिलाले विष सेवना गरेको भनिएको घटना	२०७१/११/८	तरङ्गा गाविस, सुर्खेत	
२३.	महिलालाई सुत्केरी गराउने क्रममा शल्यक्रिया गर्दाको मृत्यु भएको भनिएको घटना	२०७१/११/१३	भेरी अञ्चल अस्पताल, बाँके	
२४.	शिक्षकबाट भएको कुटपिट	२०७१/११/१५	सल्यान शारदा नपा २, गन्गान	
२५.	दुई पत्रकारसहित पाँचजनालाई सार्वजनिक	२०७१/११/१८- २१	बाँके	
२६.	दुई पत्रकारमाथि सार्वजनिक अपराध मुद्दा दर्ता गरेकोमा सञ्चारकर्मीहरूको विरोध न्याली/कोणसभा	२०७१/११/२०	बाँके	
२७.	जीउ मास्नेवेच्ने मुद्दामा कैद सजाय काटिरहेका एक कैदिले कारागारको ढोकामा आत्मदाह गर्ने भनी दिएको अभिव्यक्ति सम्बन्धमा	२०७१/११/२८ -२९	नेपालगञ्ज कारागार, बाँके	
२८.	कैदीबन्दीहरूको मानव अधिकार अवस्था	२०७१/११/२९	नेपालगञ्ज कारागार, बाँके	

(९२) राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग वार्षिक प्रतिवेदन २०७१/२०७२

क्र.स.	अनुगमनको विषय	अनुगमन मिति	स्थान	कैफियत
२९.	प्रवेशिका परीक्षा २०७१	२०७१/१२/५	बाँके	
३०.	प्रवेशिका परीक्षा २०७१	२०७१/१२/११	दाङ	
३१	नेपाल पत्रकार महासङ्घको ६० औं स्थापना दिवसको सन्दर्भमा आयोजित प्रभातफेरि	२०७१/१२/१६	बाँके	
३२	३० दलीय मोर्चाले आयोजनामा भएको नेपाल बन्दमा मानव अधिकार अवस्था	२०७१/१२/२३	बाँके र बर्दिया	
३३	स्वाइनफ्ल्यू रोगको प्रकोपको प्रभाव	२०७१/१२/२५- ३०	बाँके र जाजरकोट	
३३	एक अधिवक्तामाथि नेकपा माओवादी विप्लव समूहका कार्यकर्ताबाट भएको कूटपिट	२०७२/१/८	बाँके	
३४	अन्तरजातीय विवाहको गरेको भनी दलित समुदायका व्यक्तिहरूमाथि गैरदलित समुदायका व्यक्तिहरूबाट भएको भनिएको कूटपिट	२०७२/१/१७	बाँके कोहलपुर	
३५	बेचबिखनको आरोपमा पक्राउ किशोरीहरूलाई यातना/दुर्व्यवहार गरेको भनिएको घटना	२०७२/१/२४ र २५	इप्राका मैनापोखर, बर्दिया	
३६	मुक्त कर्मैयाहरूको अवस्था	२०७२/२/३	सुर्खेत	
३७	भूकम्पले शिक्षा र स्वास्थ्यमा पारेको असरको प्रभाव	२०७२/२/६	जाजरकोट	
३८	स्वाइन फ्ल्यूको प्रभाव र समग्र मानव अधिकार	२०७२/२/३ देखि ७	जाजरकोट	
३९	विद्युत प्राधिकरण कार्यालयले अव्यवस्थित तरिकाले लोड सेडिङ गरेको भनी मानव अधिकारकर्मीहरू र कानुन	२०७२/२/११	बाँके	
४०	बाढीले पारेको प्रभाव एवम् तटबन्ध निर्माण	२०७२/२/१३	राप्तीपारीका गाविसहरू, बाँके	
४२	शिक्षा, स्वास्थ्य, र कारागारको अवस्था	२०७२/२/२७- ३१	डोल्पा	
४३	बाढी प्रभावित क्षेत्रको अवस्था	२०७२/३/३	बेतहनी, बाँके	
४४	नेपाल र भारतीय सीमा क्षेत्रका नेपालीहरूको अवस्था	२०७२/३/२४	बाँके र बर्दिया	मा. सदस्यद्वय मोहना अन्सारी र गोविन्द शर्मा पौड्यालसहितको टोली

क्र.स.	अनुगमनको विषय	अनुगमन मिति	स्थान	कैफियत
४५	नेपाल र भारतीय सीमा क्षेत्रमा लक्ष्मणपुर बाँघ र कलकलवा बाँघको स्थलगत अवलोकन भ्रमण	२०७२/३/२६	बाँके	मा. सदस्यद्वय मोहना अन्सारी र गोविन्द शर्मा पौड्यालसहितको टोली
४६	बाढी प्रभावित बाँकेको राप्तीवारीका बेतहनी र फत्तेपुर क्षेत्रको अवस्था	२०७२/३/२७	बाँके	माननीय सदस्यद्वय मोहना अन्सारी र गोविन्द शर्मा, पौड्यालसहितको टोली

क्षेका, धनगढी

क्र.स.	अनुगमनको विषय	अनुगमन मिति	स्थान	कैफियत
१.	जेष्ठ नागरिकको अधिकार	२०७१/४/२१-२५	कैलाली	
२.	द्वन्द्वपीडितको अवस्था	२०७१/५/८-१०	कञ्चनपुर	
३.	जेष्ठ नागरिकको अधिकार	२०७१/५/८-१०	कैलाली	
४.	कैदीद्वारा आत्महत्या	२०७१/६/२०	जिल्ला कारागार शाखा, कैलाली	
५.	गैरकानुनी थुना	२०७१/६/२६	कैलाली	
६.	कारागारको अवस्था	२०७१/८/९-१०	जिल्ला कारागार शाखा, बझाङ	
७.	आर्थिक, सामाजिक तथा राजनीतिक अधिकारको अवस्था	२०७१/८/११-१२	बझाङ	
८.	मुक्त हलियाहरूको अवस्था	२०७१/८/१३-१४	बझाङ	
९.	कारागारको अवस्था	२०७१/८/४-१०	जिल्ला कारागार शाखा, कैलाली, डडेल्धुरा, अछाम र डोटी	मा. सदस्य गोविन्द शर्मा पौड्यालसहितको टोली
१०.	अस्पतालको अवस्था	२०७१/८/४-१०	सेती अञ्चल अस्पताल, कैलाली जिल्ला अस्पताल डोटी, अछाम जिल्ला अस्पताल, उपक्षेत्रीय अस्पताल डडेल्धुरासमेत	ऐ.ऐ.
११.	महाकाली नदिमा आएको बाढीबाट भएको क्षतिको अवस्था	२०७१/९/२९/१०-४	दार्चुला	मा. सदस्य सुदिप पाठकसहितको टोली
१२.	कारागारको अवस्था	२०७१/९/२९/१०-४	दार्चुला, बैतडी, कञ्चनपुर	ऐ.ऐ.
१३.	स्वाइन फ्लुको प्रभावकारी चेकजाँचको अवस्था	२०७१/११/१८	कैलाली	
१४.	गैरकानुनी थुना	२०७१/११/१२	कैलाली	

(९४) राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग वार्षिक प्रतिवेदन २०७१/२०७२

क्र.स.	अनुगमनको विषय	अनुगमन मिति	स्थान	कैफियत
१५.	पत्रकारमाथि आक्रमण	२०७१/१२/९	कञ्चनपुर	
१६.	प्रहरीमाथि आक्रमण	२०७१/१२/१४	कैलाली	
१७.	बन्दमा मानव अधिकार अवस्था	२०७१/१२/२४	कैलाली	
१८.	बन्दमा मानव अधिकार अवस्थाबारे जानकारी	२०७१/१२/...	कञ्चनपुर, बाजुरा, बझाङ, बैतडी, दार्चुला अछाम, डोटी र डडेल्धुरा	फोनमार्फत जानकारी
१९.	मुक्त हलियाहरूको अवस्था	२०७२/१/४	भलारी नपा, कञ्चनपुर	मा. सदस्य मोहना अन्सारीसहितको टोली
२०.	मुक्त हलियाहरूको लागि नवनिर्माण घरटहराको अवस्था	२०७२/१/५	सुडा ९, कञ्चनपुर	ऐ.ऐ.
२१.	उद्योग वाणिज्य सङ्घको निर्वाचन तथा मतगणना	२०७२/२/२२ - २५	कैलाली	उवासङ्घको अनुरोधमा मानव अधिकार आयोग र निर्वाचन आयोगबाट संयुक्त अनुगमन
२२.	गैरकानुनी रूपमा हिरासतमा राखिएको सम्बन्धमा	२०७२ /३/९	कञ्चनपुर	
२३.	बाढीपीडितको अवस्था	२०७२ /३/१८ - २४	टीकापुर, कैलाली	
२४.	सीमा क्षेत्रमा रहेका नागरिकहरूको मानव अधिकार अवस्था	२०७२ /३/१८ - २४	कञ्चनपुर र कैलाली	मा. सदस्य मोहना अन्सारी र गोविन्द शर्मा पौड्यालसहितको टोली
२५.	शुक्लाफाटा आरक्षणबाट विस्थापितहरूको अवस्था	२०७२ /३/ २३-२५	कञ्चनपुर	ऐ.ऐ.
२६.	बाढीपीडितको अवस्था	२०७२ /३/२४	कञ्चनपुर	

उक्षेका, खोटाङ

क्र.स.	अनुगमनको विषय	अनुगमन मिति	स्थान	कैफियत
१.	कारागारको भौतिक संरचना एवम् बन्दीको अवस्था	२०७१/७/२५	जिल्ला कारागार शाखा, खोटाङ	मा. सदस्य प्रकाश वस्तीसहितको टोली
२.	अस्पतालबाट प्रवाहित स्वास्थ्य सेवा	२०७१/७/२६	जिल्ला अस्पताल, खोटाङ	ऐ.ऐ.
३.	हिरासतको अवस्था	२०७१/७/२६	जिल्ला प्रहरी कार्यालय, खोटाङ	ऐ.ऐ.
४.	कारागारको भौतिक संरचना एवम् बन्दीको अवस्था	२०७१/७/२८	जिल्ला कारागार शाखा, ओखलढुङ्गा	ऐ.ऐ.
५.	हिरासतको अवस्था	२०७१/७/२८	था जिल्ला प्रहरी कार्यालय, ओखलढुङ्गा	ऐ.ऐ.

क्र.स.	अनुगमनको विषय	अनुगमन मिति	स्थान	कैफियत
६.	कारागारको भौतिक संरचना एवम् बन्दीको अवस्था	२०७१/७/२९	जिल्ला कारागार शाखा, सोलुखुम्बु	ऐ.ऐ.
७.	अस्पतालबाट प्रवाहित सेवा	२०७१/७/३०	जिल्ला अस्पताल, सोलुखुम्बु	ऐ.ऐ.
८.	बीसीजी एवम् एमआर खोपको अभाव सम्बन्धमा	२०७१/९/७	खोटाङ	
९.	किराँत जनवादी वर्क्स पार्टीले सरकारलाई हतियार बुझाएको सम्बन्धमा	२०७१/९/२२	खोटाङ	
१०.	आफन्तहरूबाट बहिष्कृतको अवस्था	२०७१/९/२४	खोटाङ	
११.	एमाओवादीसहित ३० दलीय मोर्चाबाट आयोजित बन्दमा मानव अधिकार अवस्था	२०७१/९/३०	खोटाङ	
१२.	कारागार शाखाको अवस्था	२०७१/१०/२४	जिल्ला कारागार शाखा, खोटाङ	आयोग र व्यवस्थापितका-संसद्को सामाजिक, न्याय तथा मानव अधिकार समितिको टोली
१३.	उपभोक्ताहरूको अधिकार	२०७१-११/२५ - २७	खोटाङ	आयोग र जिल्ला प्रशासन कार्यालयको टोली
१४.	कारागारको भौतिक संरचना एवम् बन्दीको अवस्था	२०७१/१२/३	भोजपुर कारागार	
१५.	अस्पतालबाट प्रवाहित सेवा	२०७१/१२/१-२	जिल्ला अस्पताल, भोजपुर	
१६.	मानव अधिकार अवस्था	२०७२/१/२६ - ३०	ओखलढुङ्गा र सोलुखुम्बु	मा.सदस्य गोविन्द पौडेलसहितको टोली
१७.	वैशाख १२ को भूकम्पपश्चात् मानव अधिकार अवस्था	२०७२-१-१७ देखि २० सम्म	खोटाङ	
१८.	जिल्लामा स्थावास्थ्यको अवस्था	२०७१/१२/५ - ९	खोटाङ	

उक्षेका, बुटवल

क्र.स.	अनुगमनको विषय	अनुगमन मिति	स्थान	कैफियत
१.	समग्र मानव अधिकारको अवस्था	२०७१/६/८-१४	कपिलवस्तु, नवलपरासी र चितवन	उपभोक्ताको अधिकार बाल अधिकार र महिला अधिकार
२.	विद्यालयमा बालबालिकामाथि हुने दुर्व्यवहार	२०७१/७/२६-२९	नवलपरासी	निजी र सरकारी गरी ५ विद्यालयको अनुगमन
३.	जग्गा विवादमा प्रहरीद्वारा प्रकाउ गरिएका महिलासमेतलाई यातना/दुर्व्यवहार	२०७१/७/२८	रुपन्देही	

(१६) राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग वार्षिक प्रतिवेदन २०७१/२०७२

क्र.स.	अनुगमनको विषय	अनुगमन मिति	स्थान	कैफियत
४.	एक महिलालाई समाजबाट बहिष्कार, धम्की र जीउधनको असुरक्षा	२०७९/८/२	रत्ननगर नपा वडा नं. १२, चितवन	
५.	बालश्रमिकहरूको अवस्था	२०७९/८/३-४	चन्द्रौटा र कृष्णनगर, कपिलवस्तु	सञ्चारमाध्यममा प्रकाशित समाचारको आधारमा स्वविवेकमा उजुरी लिई होटल, ईटभट्टा, ग्रील उद्योग, स्यारेज, कपास र प्लाइ उद्योगमा कार्यरत बालश्रमिकहरूको अवस्था अनुगमन
६.	उत्तर प्रदेशस्थित महाराजगञ्ज निवासी सरफरोश खानको प्रहरी कारबाहीमा मृत्यु भएको भनिएको घटना	२०७९/८/७	रुपन्देही	
७.	अस्पतालको अवस्था	२०७९/९/२	जिल्ला अस्पताल, कपिलवस्तु	आयोगका मा. सदस्य श्री मोहना अन्सारीसहितको टोली
८.	आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकारको अवस्था	२०७९/१०/१४-१७	चितवन	
९.	आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकारको अवस्था	२०७९/१०/२०-२३	कपिलवस्तु	
१०.	-कारागारको अवस्था -हिरासत अवस्था	२०७९/१०/२८-११-१	-जिल्ला कारागार शाखा चितवन -जिल्ला प्रहरी कार्यालय, चितवन	
११.	जिल्ला प्रहरी कार्यालयको हिरासतमा मृत्यु	२०७९/११/१९-२१	गुल्मी	
१२.	-कारागारको अवस्था -हिरासतको अवस्था -अस्पतालको अवस्था -मानव अधिकार राष्ट्रिय कार्ययोजनाको कार्यान्वयन अवस्था	२०७९/११/२६/१२-५	लुम्बिनी	आयोगका मा. सदस्य गोविन्द शर्मा पौड्यालसहितको टोली
१३.	एसएसली परीक्षा सञ्चालन	२०७९/१२/ ७- १०	पाल्पा, कपिलवस्तु र रुपन्देही	
१४.	मानव अधिकार अवस्था	२०७२/१/ ७-९	पाल्पा र गुल्मी	
१५.	महाभूकम्पपछि मानव अधिकारको अवस्था	२०७२/२/ १२- १४	कपिलवस्तु र नवलपरासी	
१६.	महाभूकम्पपछि मानव अधिकारको अवस्था	२०७२/२/ १७- २२	पाल्पा र गुल्मी	

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग वार्षिक प्रतिवेदन २०७९/२०७२ (९७)

क्र.स.	अनुगमनको विषय	अनुगमन मिति	स्थान	कैफियत
१७.	महाभूकम्पपछि मानव अधिकारको अवस्था	२०७२/२/३१/३/१	परासी, चितवन	

उक्षेका, जुम्ला

क्र.स.	अनुगमनको विषय	अनुगमन मिति	स्थान	कैफियत
१.	आयोगका सिफारिसउपर कारवाहीको अवस्था	२०७१/६/३०-७-५	जुम्लास्थित कालिकाखेतु ३ र ४ तातोपानी २ र ३, हाँकु १, गाविसहरू	अनुगमन गरिएका विषयमा नेपाल प्रहरीबाट बेपत्ता, दोहोरो भिडन्तमा मृत्यु सुरक्षाकर्मीबाट हत्या, बम विस्फोटनमा परी घाइते भएका थिए ।
२.	प्रहरीमा उजुरी गरेको आरोपमा स्थानीय व्यापारीबाट गरिएको दुर्यवहार	२०७१/७/११-१५	कालिकोट	नेपाल पत्रकार महासङ्घ कालिकोटका अध्यक्ष तथा इन्सेक जिल्ला प्रतिनिधिमाथि जुवा खेलाएको भनी प्रहरीमा उजुरी गरेको आरोपमा स्थानीय व्यापारीबाट दुर्यवहार
३.	जिल्लाको समग्र मानव अधिकार अवस्था	२०७१/८/४-११	मुगु	
४.	कार्तिक ८ गते परेको असिना-पानीको कारण बालीनाली पुगेको क्षति र नागरिकको अवस्था	२०७१/८/४-११		
५.	कैदीबन्दीहरूको हडताल	२०७१/९/३०	जिल्ला कारागार शाखा, जुम्ला	
६.	एनेकपा माओवादी नेतृत्वको मोर्चाद्वारा आवाहन गरिएको मध्यपश्चिम बन्दमा मानव अधिकार अवस्था	२०७१/९/२७	जुम्ला	
७.	नेकपा-माओवादी (मोहन वैद्य) द्वारा आवाहन गरिएको मध्यपश्चिम बन्दमा मानव अधिकार अवस्था	२०७१/९/२८	जुम्ला	
८.	स्वास्थ्य अधिकारको अवस्था	२०७१/१०/२२-२८	डिल्लीचौर, पटमारा, रारालिही, कुडारी, महावैपातर खोला र कालिकाखेतु गाविस, जुम्ला	
९.	शिक्षा र स्वास्थ्य अधिकार उपभोगको अवस्था	२०७१/११/२५-३०	महावैपातर खोला, कालिकाखेतु, बड्की, नराकोट, धापा,	

(९८) राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग वार्षिक प्रतिवेदन २०७१/२०७२

क्र.स.	अनुगमनको विषय	अनुगमन मिति	स्थान	कैफियत
			पाण्वगुफा, विराट, मालिकावोता गाविस, जुम्ला	
१०.	विभिन्न परीक्षा केन्द्रहरूमा बाल अधिकारका दृष्टिकोणबाट प्रवेशिका परीक्षा	२०७१/१५/५-१०	जुम्लास्थित विद्यालयहरू	
११.	मानव अधिकार अवस्था	२०७२/१/२९-२-४	कालिकोट	
१२.	मानव अधिकार अवस्था	२०७२/२/१८-२३	मुगु	

अनुसूची-५
अनुसन्धान विवरण

केका, ललितपुर

क्र.स.	अनुसन्धानको विषय	अनुसन्धान मिति	स्थान	कैफियत
१.	सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा विधुतीय धरापमा परी अपाङ्ग	२०७१/५/४-१३	,जुगु ७, दोलखा	
२.	सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा विधुतीय धरापमा परी अपाङ्ग	२०७१/५/४-१३	ठुलोपाताल २, दोलखा	
३.	सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा तत्कालीन माओवादीद्वारा राखिएको बम- विस्फोटनमा परी अपाङ्ग	२०७१/५/४-१३	साँगाचौक ३, सिन्धुपाल्चोक	
४.	बेपत्ता	२०७१/५/४-१३	मेलम्ची, थकनी, सिन्धुपाल्चोक	वि.स. २०६०/८/१० मा तत्कालीन सुरक्षाफौजद्वारा पक्राउ गरी बेपत्ता
५.	तत्कालीन शाही नेपाली सेनाद्वारा पक्राउ गरी बेपत्ता	२०७१/५/४-१३	गौशाला, काठमाडौं	
६.	बेपत्ता	२०७१/५/४-१३	छाउनीस्थित ब्यारेक, काठमाडौं	सेनाको ९ नम्बर बाहिनी भकुण्डेबेसीमा हवलदार पदमा कार्यरत छाउनीस्थित ब्यारेकमा तालिम लिन गएकोमा २०५९/११/१९ देखि बेपत्ता
७.	बेपत्ता	२०७१/५/४-१३	सुष्पाक्षेमावती १, डाडावारी, दोलखा	वि.स. २०६२/४१/११ गतेदेखि बेपत्ता
८.	बेपत्ता	२०७१/५/४-१३	चौतारा ४, सिन्धुपाल्चोक	वि.स. २०५९ देखि बेपत्ता
९.	गैरकानुनी थुना	२०७१/५/४-१३	सोनाम लामा, सिन्धुपाल्चोक, गोल्चे-७	मिति २०६९/११/३ गते पक्राउ गरी गैरकानुनी रूपमा थुनामा राखिएको
१०.	धम्की	२०७१/५/४-१३	मालि १, दोलखा	
११.	हत्या	२०७१/५/४-१३	सिन्धुपाल्चोक	वीरेन्द्र प्रहरी अस्पताल, पिपलडाँडा २ सिन्धुपाल्चोकमा असइ पदमा कार्यरत जवानलाई २०६९/११/१३ गते तत्कालीन माओवादीद्वारा कब्जापश्चात् अवस्था अज्ञात तुल्याई हत्या
१२.	हत्या	२०७१/५/४-१३	सिन्धुपाल्चोक	सिन्धुपाल्चोक, सागाचौक ९ का पूर्वप्रहरी हवलदारलाई २०६०/५/२४ मा

(१००) राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग वार्षिक प्रतिवेदन २०७१/२०७२

क्र.स.	अनुसन्धानको विषय	अनुसन्धान मिति	स्थान	कैफियत
				तत्कालीन माओवादीद्वारा कब्जापश्चात् अवस्था अज्ञात तुल्याई हत्या
१३.	बेपत्ता	२०७१/५/४-१३	फुभिपङ्ग डाँडा २, सिन्धुपाल्चोक	विस २०६०/५/१२ मा तत्कालीन शाही नेपाली सेनाद्वारा पक्राउ गरी हालसम्म बेपत्ता
१४.	महिला हिंसा (हत्या)	२०७१/५/४-१३	मिर्गे ६, दोलखा	
१५.	-वाटो र पानी उपभोग गर्नबाट वञ्चित -अपव्द प्रयोग	२०७१/५/४-१३	वालकोट २, भक्तपुर	
१६.	तत्कालीन माओवादीले कार्यालय कब्जा	२०७१/५/४-१३	ग्रामीण विकास केन्द्रको कार्यालय काभ्रेपलान्चोक	
१७.	अज्ञात समूहबाट अपहरण	२०७१/५/४-१३	ठिमी गढाघर, भक्तपुर	
१८.	-पानीको मुहान प्रयोग गर्नबाट वञ्चित -छुरा प्रहार गरी घाइते तुल्याएकोमा प्रहरीबाट कारवाही अगाडि नबढाइएको	२०७१/५/४-१३	नासिका ६, काभ्रेपलान्चोक	
१९.	जातीय विभेद गरी वोक्सीको आरोपमा यातना	२०७१/५/४-१३	मध्यपुर ठिमी १५, भक्तपुर	
२०.	जनआन्दोलन २ मा घाइते भएकोमा निःशुल्क उपचारको लागि आवश्यक पहल	२०७१/५/४-१३	वनेपा गाविस ६, काभ्रेपलान्चोक	
२१.	घरेलु हिंसा	२०७१/५/४-१३	इनरुवा ३, सुनसरी	
२२.	स्थिति अज्ञात	२०७१/५/४-१३	मङ्गलटार ५, काभ्रेपलान्चोक	विस २०५९ देखि स्थिति अज्ञात
२३.	बेपत्ता	२०७१/५/४-१३	पाँचखाल २, काभ्रेपलान्चोक	
२४.	नेकपा (माओवादी)-का कार्यकर्ताद्वारा अपहरण	२०७१/५/४-१३	ढुखर्क/नयाँ गाउँ, काभ्रेपलान्चोक काभ्रेपलान्चोक	
२५.	बेपत्ता	२०७१/५/४-१३	नयाँ गाउँ, काभ्रेपलान्चोक	सादा पोसाकमा आएका सुरक्षाकर्मीले ललितपुर जिल्ला अदालतवाट पुन पक्राउ गरी बेपत्ता बनाएको
२६.	विस्थापित	२०७१/५/४-१३	पाँचखाल, काभ्रेपलान्चोक	
२७.	अपहरण	२०७१/५/४-१३	रोम प्रकाश पंत काभ्रेपलान्चोक जिल्ला सपिङ्ग	विस २०६१ मा अज्ञात समूहबाट अपहरण

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग वार्षिक प्रतिवेदन २०७१/२०७२ (१०१)

क्र.स.	अनुसन्धानको विषय	अनुसन्धान मिति	स्थान	कैफियत
			गा.वी.स.-१	
२८.	सम्पत्ति उपभोग गर्नबाट वञ्चित	२०७१/५/४-१३	कटुन्जे १, भक्तपुर	
२९.	बेपत्ता	२०७१/५/४-१३	पाँचखाल, काभ्रेपलान्चोक	विस २०५९ देखि बेपत्ता
३०.	शिक्षाको अधिकारबाट वञ्चित	२०७१/५/४-१३	मध्यपुर ठिमी, भक्तपुर	
३१.	बेपत्ता	२०७१/५/४-१३	खरेलथोक २, काभ्रेपलान्चोक	वि.स. २०५८ देखि बेपत्ता
३२.	स्थिति अज्ञात	२०७१/५/४-१३	भिकोखेल ८, भक्तपुर	विस २०६१ देखि अवस्था अज्ञात
३३.	कामको अधिकारबाट वञ्चित	२०७१/५/४-१३	काभ्रेपलान्चोक जिल्लामा कार्यरत गाविस सचिवहरू	तत्कालीन माओवादीको धम्कीको कारण कामको अधिकारबाट वञ्चित
३४.	स्वर्गीक मार्गमा लागेकोले गाँउबाट विस्थापित	२०७१/५/४-१३	सिसाखानी, काभ्रेपलान्चोक	
३५.	बेपत्ता	२०७१/५/१४-२६	वडा प्रहरी कार्यालय किर्तिपुर काठमाडौँ	वडा प्रहरी कार्यालय किर्तिपुर काठमाडौँमा प्रहरी परिशरबाट बेपत्ता
३६.	गोली लागी घाइते भएको	२०७१/५/१४-२६	मलेखु, धादिङ	काठमाडौँबाट यात्रु लिएर मलेखुतिर आउँदै गरेको भाडाको ट्र्याक्सीमाथि अज्ञात समूहले चलाएको गोली लागी मुलावारी प्राथमिक विद्यालका एक शिक्षक घाइते
३७.	तत्कालीन माओवादीबाट सम्पत्ति लुटपाट/कब्जा	२०७१/५/१४-२६	मार्पाक ४, धादिङ	
३८.	गोली प्रहारबाट घाइते	२०७१/५/१४-२६	गजुरी ८, धादिङ	तत्कालीन शाही नेपाली सेनाले माओवादीको आरोपमा गोली हानी घाइते बनाएको तर उपहार हुन नसकेको
३९.	कुटपिट/निर्मम यातना	२०७१/५/१४-२६	मार्पाक ७, धादिङ	गस्तीमा रहेको सुरक्षाफौजलाई लक्षित गरी माओवादीहरूले बम-विष्फोट गराएपछि सुरक्षाफौजद्वारा कुटपिट/निर्मम यातना
४०.	अवस्था अज्ञात	२०७१/५/१४-२६	धादिङ	धादिङ बैरेनी ९ माभीखेत घर भई जलकन्या निमाविका तत्कालीन प्रअको अवस्था २०६७ देखि अज्ञात
४१.	बेपत्ता	२०७१/५/१४-२६	कालीमाटी, काठमाडौँ	विस २०६० मङ्सिरमा धादिङ नौविसेका एक

(१०२) राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग वार्षिक प्रतिवेदन २०७१/२०७२

क्र.स.	अनुसन्धानको विषय	अनुसन्धान मिति	स्थान	कैफियत
				युवालाई सादा पोशाकका सुरक्षाकर्मीले काठमाडौंको कालिमाटीबाट पक्राउ गरी बेपत्ता
४२.	प्रहरीबाट हिरासतमा यातना	२०७९/५/१४-२६	धादिङ	
४३.	कुटपिट	२०७९/५/१४-२६	जीवनपुर, धादिङ	छिमेकी/आफन्तको घरमा चोरी गरेको आरोपमा प्रहरीद्वारा पक्राउ गरी कुटपिट
४४.	प्रहरीबाट हिरासतमा रहेको अवस्थामा बेहोस भई उपचारार्थ लैजादा मृत्यु	२०७९/७/१३-१७	इलाका प्रहरी कार्यालय, सिजुवा मोरङ	केका र केका विराटनगरको सहकार्यमा
४५.	-सशस्त्र द्वन्द्वताका तत्कालीन नेकपा (माओवादी)-का कार्यकर्ताद्वारा अपहरणपछि हत्या-२ -सशस्त्र द्वन्द्वताका तत्कालीन सुरक्षाफौजद्वारा पक्राउपछि हत्या-४	२०७९/८/१०-१८	ललितपुर-२ ललितपुर-३ सिन्धुपलाञ्चोक-१	जम्मा ६ वटा उजुरीहरूमाथि अनुसन्धान
४६.	-नेपाली सेनाले विछ्याएको बम बिस्फोटनमा परी घाइते-२ -तत्कालीन नेकपा (माओवादी)-ले विछ्याएको बम बिस्फोटनमा परी घाइते -अपाङ्गता भएका व्यक्तिले प्रयोग गर्ने बाटो अवरुद्ध -छुवाछुतको आरोपमा कुटपिट -अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई जागिरबाट निष्काशन -क्षेत्रीयताको आधारमा विभेद -अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई जागिरबाट निष्काशन -नगरपालिकाबाट नीति गत विभेद -अन्तरजातिय विवाह प्रोत्साहन भत्ता रोक्का -ओलम्पिकमा खेलन गएको अवस्थामा लन्डनमा मृत्यु भएकोमा शव ल्याउन र क्षतिपूर्ति प्राप्त गर्नबाट वञ्चित	२०७९/१०/२९-११/६	धादिङ	जम्मा ११ वटा उजुरीहरूमाथि अनुसन्धान
४७.	-मृत्यु	२०७९/११/२८-	काभ्रे-६	जम्मा ७ वटा

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग वार्षिक प्रतिवेदन २०७९/२०७२ (१०३)

क्र.स.	अनुसन्धानको विषय	अनुसन्धान मिति	स्थान	कैफियत
	-यातना-४ -महिला अधिकार -न्यायप्रशासन	१२/३	भक्तपुर-१	उजुरीहरूमाथि अनुसन्धान

क्षेका, विराटनगर

क्र.स.	अनुसन्धानको विषय	अनुसन्धान मिति	स्थान	कैफियत
१.	सुरक्षाकर्मिद्वारा पक्राउ	२०७१/४/१४-१७	इलाम	
२.	जीवनरक्षा	२०७१/४/१४-१७	इलाम	
३.	नेपाल प्रहरीबाट गैरकानुनी थुना	२०७१/४/१४-१७	इलाम	
४.	जग्गा कब्जा	२०७१/४/१४-१७	इलाम	
५.	तारेखमा राखिएको	२०७१/४/१४-१७	इलाम	
६.	नेकपा (माओवादी)-बाट धम्की	२०७१/४/१४-१७	इलाम	
७.	निजी शैक्षिकसंस्था बन्द	२०७१/४/१४-१७	इलाम	
८.	तलब रोक्का	२०७१/४/१४-१७	इलाम	
९.	प्रहरी कार्यालयबाटै बेपत्ता	२०७१/५/८-११	पाँचथर	
१०.	नेपाल प्रहरीबाट गैरकानुनी थुना	२०७१/६/१८	भापा	
११.	हिरासतमा कुटपिट गरी हत्या गरिएको भन्ने सम्बन्धमा	२०७१/७/१४-१९	इलाका प्रहरी कार्यालय, सिजुवा, मोरङ	
१२.	गस्तीमा रहेका प्रहरीद्वारा बिनाकारण पटक-पटक पक्राउ गरी जिल्ला प्रहरी कार्यालय मोरङमा ल्याई यातना	२०७१/७/२४	प्रहरी चौकी, हाटखोला, मोरङ	
१३.	प्रहरीबाट कुटपिट	२०७१/८/१०	इप्रका बेलवारी, मोरङ	
१४.	प्रहरीबाट यातना	२०७१/८/१४	इप्रका, देवानगञ्ज, सुनसरी	
१५.	प्रहरीबाट यातना	२०७१/९/२१	इप्रका केरावारी, मोरङ	
१६.	विराटनगर उपनपाद्वारा आवासको अधिकार हनन	२०७१/९/२७ देखि निरन्तर	मोरङ	
१७.	चोरीको आरोपमा प्रहरीबाट कुटपिट र पक्राउपुर्जीबिना थुना	२०७१/१०/८	जिल्ला प्रहरी कार्यालय, मोरङ	
१८.	विराटनगर उपनपाद्वारा आवासको अधिकार हनन	२०७१/१०/१४	मोरङ	
१९.	यातना/दुर्व्यवहार	२०७१/१०/२१	अस्थायी प्रहरी चौकी, परोपकार घाट, मोरङ	
२०.	तरकारी व्यवसायीहरूको सब्जीमण्डप भत्काइएको	२०७१/१२/५ देखि निरन्तर	इटहरी उपनपा, सुनसरी	
२१.	नागरिकता प्राप्तबाट वञ्चित	२०७१/१२/२२	जिल्ला प्रशासन कार्यालय, मोरङ	
२२.	प्रहरीबाट यातना	२०७१/१२/२६	इप्रका, धुलावारी,	

(१०४) राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग वार्षिक प्रतिवेदन २०७१/२०७२

क्र.स.	अनुसन्धानको विषय	अनुसन्धान मिति	स्थान	कैफियत
			भापा	
२३.	इटहरी उपनपाद्वारा व्यवसायीहरूको पसल भत्काइएको	२०७२/१/७	इटहरी, सुनसरी	
२४.	इप्रका बेलबारीद्वारा बिनाकारण पक्राउ गरी हिरासतमा राखिएको	२०७२/२/४	मोरङ	
२५.	इप्रका बेलबारीद्वारा १५ वर्षिय बालकलाई अन्य बन्दीसँगै हिरासता राखेको	२०७२/२/१९	मोरङ	
२६.	छोराको अपाङ्गता भत्ता बाबुले खोसी लैजाने गरेको	२०७२/२/१९	खनार गविस ५, सुनसरी	
२७.	नेपाली सेना, बटुकदल गणमा कार्यरत नेपाली सेनाद्वारा कृतपिट	२०७२/३/१९	कप्तानगञ्ज, सुनसरी	

क्षेका, जनकपुर

क्र.स.	अनुसन्धानको विषय	अनुसन्धान मिति	स्थान	कैफियत
१.	विद्यार्थीले गरेको प्रदर्शनमा भएको अत्याधिक बल प्रयोगमा १ मृत्यु २ घाइते	२०७१/६/२६-७-२	वारा	केका र क्षेकाको समन्वयमा अनुसन्धान सम्पन्न
२.	एनेकपा (माओवादी) नेतृत्वमा रहेको मोर्चाद्वारा आयोजित बन्दमा एमाले जिल्ला पार्टी कार्यालयमा भएको आगजानी	२०७१/१०/९-१०	सप्तरी	
३.	कारागारको अवस्था	२०७१/१०/१०-११	जिल्ला कारागार शाखा, महोत्तरी	मा. सदस्य मोहना अन्सारीसहितको टोली

क्षेका, पोखरा

क्र.स.	अनुसन्धानको विषय	अनुसन्धान मिति	स्थान	कैफियत
१.	-शान्ति सुरक्षा-१ -बेपत्ता-१ सुरक्षाकर्मीबाट यातना-१ -द्वन्द्वपीडित/क्षतिपूर्ति-१ -विस्थापित-१ -क्षतिपूर्ति-१	२०७१/४/१५-२०	पर्वत, वागलुङ र म्याग्दी	पर्वतमा शान्ति सुरक्षा १, वागलुङमा क्षतिपूर्ति र विस्थापित २, म्याग्दीमा बेपत्ता, यातना र क्षतिपूर्ति ३ गरी जम्मा ६ वटा उजुरीउपर अनुसन्धान सम्पन्न
२.	-सुरक्षाकर्मीबाट गैरन्याययिक हत्या-१ -माओवादीबाट यातना-२ -माओवादीबाट घरमा बमविस्फोट गराई क्षति-१	२०७१/६/१-५	पर्वत, वागलुङ र म्याग्दी	जम्मा ४ वटा उजुरीउपर अनुसन्धान सम्पन्न

क्र.स.	अनुसन्धानको विषय	अनुसन्धान मिति	स्थान	कैफियत
३.	-तेस्रो लिङ्गीको -विवाह/शान्तिसुरक्षा)-को अधिकार-१ -न्यायप्रशासन-१ -क्षतिपूर्ति-१	२०७१/६/६-९	स्याङ्जा	जम्मा ३ वटा उजुरीउपर अनुसन्धान सम्पन्न
४.	तत्कालीन नेकपा (माओवादी)-बाट हत्या	२०७१/१०/९-१५	वाग्लुङ	
५.	तत्कालीन नेकपा (माओवादी)-बाट कुटपिट	२०७१/१०/९-१५	वाग्लुङ	जम्मा ४ वटा उजुरीउपर अनुसन्धान सम्पन्न
६.	सम्पत्तिको अधिकार	२०७१/१०/९-१५	वाग्लुङ	
७.	-तत्कालीन नेकपा (माओवादी)-बाट कुटपिट तथा यातना-३ -तत्कालीन सुरक्षाफौजाबाट कुटपिट तथा यातना-१	२०७१/११/२२-२४	कास्की	जम्मा ४ वटा उजुरीउपर अनुसन्धान सम्पन्न
८.	तत्कालीन संयुक्त सुरक्षाफौजाबाट विस्थापित-१	२०७१/११/२२-२४	पर्वत	
९.	तत्कालीन सशस्त्र द्वन्द्वमा माओवादीबाट कुटपिट/यातना-२	२०७२/१/१०-१६	कास्की	५ उजुरीउपर अनुसन्धान
१०.	तत्कालीन सशस्त्र द्वन्द्वमा माओवादीबाट सम्पत्ति लुटपाट-२	२०७२/१/१०-१६	तनहुँ	
११.	घरेलु हिंसा (श्रीमान सासुबाट)	२०७२/१/१०-१६	स्याङ्जा	
१२.	नेपाल प्रहरीबाट कुटपिट तथा दुर्व्यवहार	२०७२/२/५-११	कास्की	
१३.	भारतीय नेपाली डाक्टरहरूविच पारिश्रमिक लगायत सुविधामा विभेद	२०७२/२/५-११	मणिपाल शिक्षण अस्पताल, कास्की	
१४.	स्थानीयद्वारा वहिस्कार/भेदभाव	२०७२/२/५-११	पर्वत	
१५.	बन्दी तथा कैदीको औषधोपचार	२०७२/२/५-११	जिल्ला कारागार शाखा, पर्वत	

क्षेका, नेपालगञ्ज

क्र.स.	अनुसन्धानको विषय	अनुसन्धान मिति	स्थान	कैफियत
१.	यातना	२०७१/५/१०-५-१५	हिरिमिनिया ४, बाँके	
२.	यातना	२०७१/५/१०-५-१५	बेतहनी ३, बाँके	
३.	यातना	२०७१/७/१-७-५	गानापुर -७, बाँके	
४.	बेपत्ता	२०७१/७/२७-८-२	बदालपुर ९, बर्दिया	

(१०६) राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग वार्षिक प्रतिवेदन २०७१/२०७२

क्र.स.	अनुसन्धानको विषय	अनुसन्धान मिति	स्थान	कैफियत
१.	यातना	२०७१/५/१०-५-१५	हिरिमिनिया ४, बाँके	
२.	यातना	२०७१/५/१०-५-१५	बेतहनी ३, बाँके	
३.	यातना	२०७१/७/१-७-५	गानापुर -७, बाँके	
४.	बेपत्ता	२०७१/७/२७-८-२	बदालपुर ९, बर्दिया	
५.	बेपत्ता	२०७१/७/२७-८-२	बदालपुर ९, बर्दिया	
६.	बेपत्ता	२०७१/७/२७-८-२	बदालपुर ८, बर्दिया	
७.	बेपत्ता	२०७१/७/२७-८-२	बदालपुर ९, बर्दिया	
८.	बेपत्ता	२०७१/७/२७-८-२	बदालपुर ४, बर्दिया	
९.	बेपत्ता	२०७१/७/२७-८-२	बदालपुर ४, बर्दिया	
१०.	बेपत्ता	२०७१/७/२७-८-२	बदालपुर ९, बर्दिया	
११.	झातना	२०७१/७/२७-८-२	राजापुर ३, बर्दिया	
१२.	बेपत्ता	२०७१/९/६	पशुपतिनगर, बर्दिया	
१३.	बेपत्ता	२०७१/९/७	मनाउ, बर्दिया	
१४.	विस्थापितबाट आत्महत्या	२०७१/११/७-११-९	हरिहरपुर २, सुर्खेत	
१५.	धम्की	२०७२/१/१८-१९	नेपालगञ्ज १४, बाँके	
१६.	झातना	२०७२/१/१८-१९	नेपालगञ्ज १३, बाँके	
१७.	झातना	२०७२/२/१४-१७	नेपालगञ्ज, बाँके	
१८.	झातना	२०७२/२/१४-१७	नेपालगञ्ज, बाँके	
१९.	धम्की	२०७२/२/१४-१७	नेपालगञ्ज, बाँके	
२०.	धम्की	२०७२/२/१४-१७	नेपालगञ्ज, बाँके	

क्षेका, धनगढी

क्र.स.	अनुसन्धानको विषय	अनुसन्धान मिति	स्थान	कैफियत
१.	प्रहरीद्वारा यातना	२०७१/५/६-१२	इलाका, प्रहरी कार्यालय भुलारी, कञ्चनपुर	
२.	पुनर्स्थापना	२०७१/५/६-१२	कञ्चनपुर	बेलडाडी गाविस ७ र ८ नं का २२८ परिवारलाई शुक्लाफाँटा बन्धुजन्तु आरक्षकका वार्डेन सुर्यबहादुर पाण्डेयले सेना परिचालन गरी विस्थापित गराएको
३.	तत्कालीन विद्रोही नेकपा (माओवादी)-बाट यातना	२०७१/५/६-१२	कञ्चनपुर	
४.	गैरकानुनी थुना तथा न्यायबाट वञ्चित	२०७१/५/६-१२	इलाका प्रहरी कार्यालय बेलौरी, कञ्चनपुर	
५.	द्वन्द्वकालमा सुरक्षाकर्मी (सयुक्त सुरक्षाफौज)-बाट पक्राउ गरी गैरकानुनी थुनामा राखेको	२०७१/५/६-१२	कञ्चनपुर	
६.	न्यायमा पहुँच नभएको	२०७१/५/६-१२	कञ्चनपुर	अदालतमा चलिरहेको मुद्दाको

क्र.स.	अनुसन्धानको विषय	अनुसन्धान मिति	स्थान	कैफियत
				बहसपैरवीको लागि कानूनव्यवसयी नपाएका
७.	प्रहरीद्वारा यातना ।	२०७१/५/६-१२	कैलाली	नेपाल प्रहरी
८.	तत्कालीन विद्रोही नेकपा (माओवादी)-बाट अपहरण	२०७१/५/८-११	कैलाली	
९.	कृषकहरूले पाउनुपर्ने रकमबाट वञ्चित	२०७१/५/८-११	कैलाली	बासुलिङ सुगर मिलका सञ्चालक अरुण चन्दबाट उखु कृषकलाई दिनुपर्ने रकम नदिएको
१०.	तत्कालीन विद्रोही नेकपा (माओवादी)-द्वारा घरजग्गा कब्जा	२०७१/५/८-११	कैलाली	
११.	तत्कालीन विद्रोही नेकपा (माओवादी)-द्वारा घरजग्गा र सरसामान लुटपाट	२०७१/५/८-११	कैलाली	
१२.	तत्कालीन विद्रोही नेकपा (माओवादी)-द्वारा घरजग्गा कब्जा गरी विस्थापित	२०७१/५/८-११	कैलाली	
१३.	तत्कालीन विद्रोही नेकपा (माओवादी)-द्वारा घरजग्गा कब्जा गरी विस्थापित	२०७१/५/८-११	कैलाली	
१४.	तत्कालीन विद्रोही नेकपा (माओवादी)-द्वारा घरजग्गा कब्जा गरी विस्थापित	२०७१/५/८-११	कैलाली	
१५.	तत्कालीन विद्रोही नेकपा (माओवादी)-द्वारा घरजग्गा कब्जा गरी विस्थापित	२०७१/५/८-११	कैलाली	
१६.	अज्ञात समूहबाट ज्यान मार्ने धम्की	२०७१/५/८-११	कैलाली	
१७.	तत्कालीन विद्रोही नेकपा (माओवादी)-द्वारा घरजग्गा कब्जा गरी विस्थापित	२०७१/५/८-११	कैलाली	
१८.	घटनाको अनुसन्धान नभएको	२०७१/५/८-१४	कैलाली	बडा प्रहरी कार्यालय कैलालीमा आत्महत्या गरेको
१९.	घरेलु हिंसा	२०७१/५/८-१४	कञ्चनपुर	प्रहरी सहायक निरीक्षक रहेका श्रीमानबाट
२०.	सेनाद्वारा पक्राउ गरी यातना दिएको । उजुरी दर्ता नं. २३६ मिति २०६२/३/१६	२०७१/५/८-१४	कञ्चनपुर	
२१.	तत्कालीन विद्रोही नेकपा (माओवादी)-द्वारा यातना	२०७१/५/८-१४	कञ्चनपुर	
२२.	तत्कालीन विद्रोही नेकपा (माओवादी)-द्वारा हत्या	२०७१/५/८-१४	बैतडी	पीडितको उजुरीमाथि जिल्ला प्रशासन कार्यालय बैतडीले कारवाहीप्रक्रिया अगाडि नबढाएको
२३.	बलात्कारसम्बन्धी जाहेरी दर्ता गर्न इन्कार	२०७१/५/८-१४	जिल्ला प्रहरी कार्यालय,	

(१०८) राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग वार्षिक प्रतिवेदन २०७१/२०७२

क्र.स.	अनुसन्धानको विषय	अनुसन्धान मिति	स्थान	कैफियत
			कञ्चनपुर	
२४.	तत्कालीन विद्रोही नेकपा (माओवादी)-द्वारा हत्या	२०७१/५/८-१४	कञ्चनपुर	
२५.	सेनाद्वारा जबरजस्ती करणी	२०७१/५/८-१४	कञ्चनपुर	
२६.	सुरक्षाकर्मी (तत्कालीन सयुक्त सुरक्षाफौज)-द्वारा हत्या	२०७१/५/८-१४	कैलाली	
२७.	न्यायबाट वञ्चित	२०७१/५/८-१४	कैलाली	जिल्ला प्रहरी कार्यालय, कैलालीले कारवाही प्रक्रिया अगाडि नबढाएको
२८.	तत्कालीन विद्रोही नेकपा (माओवादी)-द्वारा सम्पत्ति लुटपाट	२०७१/५/८-१४	कैलाली	
२९.	तत्कालीन शाही नेपाली सेनाद्वारा हत्या	२०७१/५/८-१४	कैलाली	
३०.	न्यायबाट वञ्चित	२०७१/७/२५	धनपा ४, कैलाली	जिल्ला प्रशासन कार्यालय कैलालीद्वारा
३१.	तत्कालीन विद्रोही नेकपा (माओवादी)-द्वारा अपहरण	२०७१/७/२६	धनपा ६, कैलाली	
३२.	न्यायबाट वञ्चित	२०७१/७/२६	धनपा ११, कैलाली	जिल्ला प्रशासन र जिल्ला प्रहरी कार्यालय कैलालीद्वारा
३३.	शान्तिसुरक्षा	२०७१/७/२७	दरख २, कैलाली	वन उपभोक्ता समूह/गाँउलेवाट
३४.	तत्कालीन विद्रोही नेकपा (माओवादी)-द्वारा हत्या	२०७१/७/२७	पहलमानपुर ६, कैलाली	
३५.	घरजग्गा भोगचलन गर्नबाट वञ्चित	२०७१/७/२८	दोदोधरा ७, कैलाली	जिल्ला प्रशासन कार्यालय र बजार व्यवस्थापन समिति बौनिया कैलालीबाट अवरोध
३६.	सुरक्षाकर्मीबाट बेपत्ता	२०७१/७/२८	धनपा ४, कैलाली	
३७.	हत्या, बायरकिलर	२०७१/७/३०	चौमाला ७, कैलाली	
३८.	कर्तव्य ज्यान (व्यक्तिबाट)	२०७१/८/१४-१५	बभाङ	
३९.	नेपाली सेनाबाट	२०७१/८/१४-१५	बभाङ	
४०.	तत्कालीन नेकपा (माओवादी)-बाट अपहरण	२०७१/८/१४-१५	बभाङ	
४१.	तत्कालीन शाही नेपाली सेनाबाट हत्या	२०७१/९/१	डडेल्धुरा	
४२.	तत्कालीन नेकपा (माओवादी)-बाट हत्या	२०७१/९/१	डडेल्धुरा	
४३.	यातना/कूटपिट	२०७१/९/२	डडेल्धुरा	
४४.	गैरन्यायिक हत्या	२०७१/९/३	डडेल्धुरा	
४५.	तत्कालीन नेकपा (माओवादी) अपहरण	२०७१/९/३	डडेल्धुरा	
४६.	हत्या (हिरासतमा)	२०७१/९/४	डडेल्धुरा	
४७.	नेपाली सेनाबाट यातना	२०७१/९/२२	कैलाली	
४८.	प्रहरीद्वारा कूटपिट	२०७१/१०/१४	बभाङ	
४९.	तत्कालीन नेकपा (माओवादी)-बाट विस्थापित	२०७१/१०/१५	बभाङ	

क्र.स.	अनुसन्धानको विषय	अनुसन्धान मिति	स्थान	कैफियत
५०	सुरक्षाकर्मीद्वारा कुटपिट,	२०७१/१०/२०	कैलाली	
५१	सुरक्षाकर्मीद्वारा कुटपिट	२०७१/१०/२१	कैलाली	
५२	यातना	२०७१/१२/४/५	बझाङ	
५३	हत्या	२०७१/१२/६/७	बझाङ	
५४	विस्थापित	२०७१/१२/८/९	बझाङ	
५५	सम्पत्ति कब्जा	२०७२/१/२५	बैतडी	
५६	विस्थापित	२०७२/१/२६	बैतडी	
५७	विस्थापित	२०७२/१/२७	बैतडी	
५८	न्यायप्रशासन	२०७२/१/२८	बैतडी	
५९	न्यायप्रशासन	२०७२/२/१६	दार्चुला	
६०	गैरकानुनी थुना	२०७२/२/१६	दार्चुला	
६१	न्यायप्रशासन	२०७२/२/२०	बैतडी	
६२	अपहरण	२०७२/२/२०	बैतडी	
६३	धम्की र न्यायप्रशासन	२०७२/२/२०	बैतडी	

उक्षेका, खोटाङ

क्र.स.	अनुसन्धानको विषय	अनुसन्धान मिति	स्थान	कैफियत
१.	स्थानीय एक महिलालाई स्थानीयवासीले बहिस्कार गर्नुका साथै गाँउ निकाला गर्ने धम्की	२०७१/१/२३-२७	निर्मलीडाँडा, खोटाङ	
२.	न्याय-प्रशासन	२०७१/८/२५-९-४	ओखलढुङ्गा	
३.	किराँत जनावादी वर्कस पार्टीका केन्द्रीय अध्यक्षलाई प्रहरी र स्थानीयवासीले नियन्त्रणमा कोशीमा फालिदिएको भनिएको घटना	२०७१/६/२७-७-१	भोजपुर	
४.	पुराना कैदीबन्दीले नयाँ कैदीबन्दीमाथि कुटपिट	२०७१/२/९-१५	जिल्ला कारागार शाखा, भोजपुर	
५.	चोरीको आरोपमा पक्राउ गरी प्रहरी चौकीभित्र यातना	२०७२/१/२०	खोटाङ	

उक्षेका, बुटवल

क्र.स.	अनुसन्धानको विषय	अनुसन्धान मिति	स्थान	कैफियत
१.	यातना	२०७१/१०/२-५	इलाका प्रहरी कार्यालय, चितवन	
२.	बसोवासको अधिकार	२०७१/१०/२-५	चितवन	
३.	झातना	२०७१/११/१८-२१	कपिलवस्तु	४ वटा उजुरीउपर अनुसन्धान
४.	तत्कालीन नेकपा (माओवादी)-द्वारा विस्थापित	२०७१/११/१८-२१	महेन्द्रकोट, कपिलवस्तु	

उक्षेका, जुम्ला

क्र.स.	अनुसन्धानको विषय	अनुसन्धान मिति	स्थान	कैफियत
१.	-यातना-२, -बेपत्ता-१ -राहत प्राप्तबाट बञ्चित-१	२०७१/८/२७-९-३	जुम्ला	जम्मा ४ वटा उजुरीमाथि अनुसन्धान सम्पन्न
२.	स्वास्थ्य अधिकार उपभोगको अवस्था	२०७१/१०/२२	सिजा क्षेत्रका महावैपातरखोला, कालिकाखेतु, वडकी, नराकोट, धापा, पाण्वगुफा, विराट, गाविस, जुम्ला	
३.	स्वास्थ्य अधिकार उपभोगको अवस्था	२०७२/३/९-१४	कामहावैपातर खोला, कुडारी, मालिकाठाँटा, जुम्ला	

अनुसूची-६

उजुरीउपर आयोगबाट भएका निर्णयहरूः

- १) उजुरी नं. २२२९, जिल्ला गोरखा धैरुङ गाविस वडा नं. ९, तिनघरे घर भई कामनपा वडा नं. २३ वसन्तपुर, ओमवहाल बस्ने वर्ष ४४ भुतपूर्व सैनिक टोपबहादुर आले मगरलाई मिति २०६९/६/३० गते कार्यालय गएदेखि परिवारको सम्पर्कमा नरहेको र अकस्मात मिति २०६९/७/३ गते सैनिक अस्पताल छाउनीमा निजको छोरा तथा श्रीमतीलाई बोलाएर तत्कालीन शाही नेपाली सेनाले जबर्जस्ती लास बुझाएको। निजको लाशको प्रकृतिसमेत नदेखाई सैनिक घेरामा नै अन्तिम संस्कार गराइएको देखियो। मृत्यु प्रमाणपत्रमा निजको मृत्यु मिति २०६९/७/९ उल्लेख गरिएको पाइयो।
- निजलाई द्वन्द्वको समयमा तत्कालीन नेकपा (माओवादी) क्रियाकलापमा संलग्न भएको आशंकाका पक्राउ गरिएको र हिरासतमा रहेकै अवस्थामा विरामी भएको हुँदा उपचारको क्रममा पुरानो रोगको कारण निजको मृत्यु भएको उल्लेख गरिएकोमा निज टोपबहादुर आले मगरलाई मुटुसम्बन्धी कुनै पुरानो रोग नभएको, शान्तिपूर्ण वातावरणमा आफ्नो पेशा रोजगार गरी बसेको, सशस्त्र द्वन्द्वमा संलग्न नभएको हुँदा मानव अधिकार उल्लङ्घन हुन गएकोले दोषीलाई कारवाही गरी क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराई पाऊँ भनी मिति २०६९/७/१० मा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगमा उजुरी पर्न आएको, सो उजुरीमा आयोगबाट अनुसन्धान हुँदा तत्कालीन शाही नेपाली सेनाले टोपबहादुर आले मगरलाई काठमाडौँ जिल्ला खड्का भद्रकालीबाट पक्राउ गरेको, निजलाई पक्राउ गर्दा कुनै पुर्जि नदिएको, हिरासतमा स्वास्थ्य परीक्षण नगराएको र २४ घण्टाभित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारीसमक्ष उपस्थित गराउनुपर्नेमा सो गराइएको पाइएन। निजलाई पक्राउ गरी काठमाडौँ महाराजगञ्जस्थित भैरवनाथ गणमा राखिएको, यातनाको कारण सैनिक हिरासतमै मृत्यु भएको, मृत्युपश्चात् कानूनबमोजिम पोष्टमार्टम नगरिएको विद्यमान नेपाल कानूनको पालना भएको पाइएन। सेनाको सो कार्य प्रचलित मानव अधिकारसम्बन्धी राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय कानून, मानव अधिकारका आधारभूत सिद्धान्त विपरीत भएको र निजको बाँच्न पाउने अधिकारको उल्लङ्घन हुन गएको देखिँदा मृतकका कानूनबमोजिमका हकवालालाई राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग ऐन, २०६८ को दफा १६ बमोजिम रु. ३ लाख क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउन र दोषी सेनाको पहिचान गरी कानूनबमोजिम कारवाही गर्न नेपाल सरकारसमक्ष सिफारिस गर्ने निर्णय गरियो।
- २) उजुरी नं. ३४८२, काभ्रेपलान्चोक जिल्ला काभ्रे गाविस वडा नं.४, काभ्रेभञ्ज्याङमा नियमित सुरक्षा जाँचमा खटिएको सुरक्षाकर्मीलाई लक्षित गरी मिति २०६२/११/१५ गते तत्कालीन नेकपा माओवादीका कार्यकर्ताले आक्रमण गर्दा तत्कालीन शाही नेपाली सेनाका प्यूठहरू पदमबहादुर विष्ट, राम भगत आले मगर र चेतनाथ पुरीको हत्या भएको तथा प्यूठ जसबहादुर राई हराइरहेको हुँदा अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकारसम्बन्धी कानूनसमेतको पालना गराउन र मानव अधिकारको उल्लङ्घनमा कारवाही गरी पाऊँ भनी मिति २०६२/११/२१ मा आयोगमा उजुरी दर्ता हुन आएको, सो सम्बन्धमा आयोगबाट अनुसन्धान हुँदा प्यूठ जसबहादुर राइको अवस्था सार्वजनिक भइसकेको र प्यूठहरू पदमबहादुर विष्ट, राम भगत आले मगर र चेतनाथ पुरीलाई तत्कालीन विद्रोही पक्ष नेकपा माओवादीका कार्यकर्ताले नियन्त्रणमा लिई मारेको, सर्वसाधारणको यातायात सम्बन्धमा निशाना बनाएको पाइएकोले यस्तो कार्य जेनेभा महासन्धि, १९४९ को साक्षा धारा ३ को मर्म र भावना विपरीत हुन गई मानवीय कानूनको उल्लङ्घन हुन गएको देखिँदा मृतकका कानूनबमोजिमका हकवालालाई जनही रु. ३/३ लाखका दरले क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउन र घटनामा संलग्न तत्कालीन विद्रोही पक्ष नेकपा (

माओवादी) का कार्यकर्ताको पहिचान गरी कानूनबमोजिम कारवाही गर्न नेपाल सरकारसमक्ष सिफारिस गर्ने निर्णय गरियो ।

- ३) उजुरी नं.... जनकपुर, मिति २०७१ असोज २५ गते भएको बाराको सिमरौनगढ घटना सम्बन्धमा स्थानीय विद्यार्थीहरूले निकालेको जुलुसमा सशस्त्र प्रहरीले चलाएको गोली लागी घटनास्थलमै जयनारायण पटेलको मृत्यु भएको भन्ने विषयमा खटिएको सशस्त्र प्रहरीको सुरक्षाफौजले अत्यधिक बल प्रयोग गरी चलाएको गोली छातीमा लागी बारा जिल्ला हरिहरपुर गाविस वडा नं ७ बस्ने वर्ष ४२ को जयनारायण प्रसाद पटेलको मृत्यु भएको र बारा जिल्ला हरिहरपुर गाविस वडा नं. ५ बस्ने वर्ष ३० को शाह महम्मद हवारीको छातीमा गोली लागी घाइते भएको भन्ने विषयमा मानव अधिकार उल्लङ्घन भएको हो-होइन भन्ने विषयतर्फ हेर्दा आयोगको अनुसन्धान टोलीको प्रतिवेदनअनुसार उक्त घटनामा नेतृत्व गर्ने सशस्त्र प्रहरी नायव उपरीक्षक श्री अर्जुनप्रसाद सापकोटाको भनाइ र स्थानीय प्रत्यक्षदर्शीहरूको भनाइअनुसार गोली चलाउंदाको वखत अवस्था सामान्यीकरण भइसकेको र अवस्थालाई सामान्यीकरण गर्नको लागि आन्दोलनकारी र सुरक्षाकर्मीहरूबिच दोहोरो सम्वाद गर्ने कार्यतर्फ उन्मुख भइरहेको अवस्थामा आन्दोलनकारीहरूको भीडबाट प्रहरीतर्फ दुईवटा ढुङ्गा प्रहार भएपछि सुरक्षाकर्मीले फायर गरेको, सो वखत फायर गर्दा भीड नियन्त्रण र गोली चलाउनुपूर्वको कानुनी प्रक्रिया अवलम्बन गरिएको नपाइएको, सो घटनामा परी सशस्त्र प्रहरीको गोलीबाट बारा जिल्ला हरिहरपुर गाविस वडा नं ७ बस्ने वर्ष ४२ को जयनारायण प्रसाद (पटेल) को मृत्यु भएको र ऐ. वडा नं. ५ बस्ने वर्ष ३० को शाह महम्मद हवारीका छातीमा गोली लागी घाइते भएको र अर्का एकजना बारा जिल्ला श्रीनगरबैरीया वडा नं. ३ घर भई गोलगञ्ज गाविस वडा नं. ९ बस्ने वर्ष २३ को प्रचण्ड जयसवाललाई मानसिक आघात परेको पाइन्छ। तसर्थ, अनुसन्धानबाट प्राप्त तथ्यबाट सशस्त्र प्रहरीले अत्यधिक बल प्रयोग गरी बाँच्न पाउने अधिकारको उल्लङ्घन भएको, घाइतेहरूको स्वतन्त्र रूपमा जीवनयापन गर्ने अधिकार उल्लङ्घन भएको देखिँदा उक्त घटनामा नेतृत्व गर्ने सशस्त्र प्रहरीका कमाण्डर प्रहरी नायव उपरीक्षक श्री अर्जुनप्रसाद सापकोटालाई नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ को धारा १३२ (२) (ड) बमोजिम विभागीय कारवाही गर्न र गोली चलाउने सशस्त्र प्रहरीलाई पहिचान गरी कानूनबमोजिम कारवाही गर्न नेपाल सरकारलाई सिफारिस गर्ने । साथै राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग ऐन २०६८ को दफा १६ (३) बमोजिम मृतकका पीडित परिवारको भरण पोषणको लागि मृतकका परिवारलाई रु ३,००,०००/- (तीन लाख) क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउन र मृतकको अर्थोपार्जनमा आश्रित निजका सन्ततिहरू क्रमशः (१) शोभा पटेल वर्ष १८ (२) नीलम पटेल वर्ष १४ (३) पूजा पटेल वर्ष ५ (४) छोरा विवेक पटेल वर्ष ८ लगायतका सन्ततिहरूको उच्च माध्यमिक शिक्षासम्मको अध्ययन निःशुल्क गराउन नेपाल सरकारलाई सिफारिस गर्ने । त्यसैगरी छातीमा गोली लागी घाइते भएको बारा जिल्ला हरिहरपुर गाविस वडा नं. ५ बस्ने वर्ष ३० को शाह महम्मद हवारी र मानसिक रूपमा आघात परेका जिल्ला बारा श्रीनगरबैरीया वडा नं ३ घर भई गोलगञ्ज गाविस वडा नं ९ बस्ने वर्ष २३ को प्रचण्ड जयसवालको निःशुल्क उपचारका लागि राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग (उजुरी, कारवाही तथा क्षतिपूर्ति निर्धारण) नियमावलीको २०६९ को नियम २४ अनुसार निज घाइतेहरूको नेपाल सरकारबाट निःशुल्क स्वास्थ्योपचार गर्न, गराउन र राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग ऐन २०६८ को दफा १६ (३) अनुसार जनही रु १,००,०००/- (अक्षरेपी रु. एक लाख) क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउन र घटनामा परी घाइते भएका सुरक्षाकर्मी तथा सर्वसाधारणको निःशुल्क उपचारको व्यवस्था मिलाउन नेपाल सरकार प्रधानमन्त्रीको कार्यालयलाई लेखि पठाउने । घटनाको मूल कारकको रूपमा सडकको स्तरोन्नतिको माग राखी स्थानीय व्यक्तिको प्रदर्शनको कारण घटना

हुन गई आमजनताको विकासको अधिकारसँग सम्बन्धित रहे भएको देखिँदा र विकासको अधिकार पनि मानव अधिकारसँग प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने विषय भएको हुनाले स्थानीय व्यक्तिहरूको मागलाई अविलम्ब यथोचित सम्बोधन गरी आवश्यक बजेट विनियोजन गरी सडक स्तरोन्नती लगायतका जो जे गर्नुपर्ने आवश्यक कार्य गर्न गराउन सम्बन्धित निकायलाई निर्देशन दिनको लागि प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रीपरिषदको कार्यालयमा लेखी पठाउने । उल्लेखित घटनापश्चात् मिति २०७१/६/२६ गते जिल्ला प्रशासन कार्यालय वारा र स्थानीय आन्दोलनकारीको तर्फबाट सुरक्षाकर्मीतर्फ लक्षित गरी सुरक्षा निकायमा भौतिक सम्पत्तिमा तोडफोड गर्ने, आक्रमण गर्ने कार्यसमेत भएको पाइएकोले आन्दोलनकारीलाई पनि आफ्नो अधिकारको प्रयोग शान्तिपूर्ण रूपमा गर्न आग्रह गर्ने निर्णय गरियो ।

- ४) राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको क्षेत्रा जनकपुरद्वारा मिति २०७१/०८/०६ गते जनकपुरमा आयोजित कार्यक्रमको प्रतिवेदनउपर छलफल हुँदा आयोगद्वारा आमन्त्रित कार्यक्रममा धनुषा जिल्लाका प्रमुख जिल्ला अधिकारी कृष्णप्रसाद हुङ्गानासहित सुरक्षा निकायका पदाधिकारीहरू बिना कुनै कारण पूर्व सम्पर्कसम्म नराखी अनुपस्थित भई मानव अधिकार संरक्षण र सम्बर्द्धन मा असहयोग गरेको देखिँदा के-कति कारणले कार्यक्रममा उपस्थित हुन नसकेको हो ? सो को मनासिव कारणसहित प्रमुख जिल्ला अधिकारी कृष्णप्रसाद हुङ्गानालाई नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ को धारा १३२ (३) (क) नं. र राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग ऐन २०६८ को दफा २१ बमोजिम पत्र प्राप्त भएको मितिले २४ घण्टाभित्र आयोगको केन्द्रीय कार्यालय ललितपुरमा बयानको लागि उपस्थित गराईदिन श्री नेपाल सरकार गृह मन्त्रालयमा पत्राचार गर्ने निर्णय गरियो ।
- ५) राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको टोलीबाट देशका विभिन्न कारागार र प्रहरी हिरासतको अनुगमन गरी प्राप्त प्रतिवेदनउपर छलफल हुँदा सो प्रतिवेदनको सुझावबमोजिम देहायअनुसार व्यवस्था अविलम्ब गर्न गराउन नेपाल सरकारसमक्ष सिफारिस गर्ने निर्णय भयो ।
- (क) कारागार, हिरासतमा रहेका प्रत्येक बन्दीको फोटोसहितको विवरण अद्यावधिक गर्न लगाउने ।
- (ख) प्रत्येक कारागार र हिरासतमा मानव अधिकारसम्बन्धी कुनै गुनासो, उजुरी प्रस्तुत गर्न उजुरी पेटिका राख्ने व्यवस्था मिलाउन लगाउने ।
- ६) केका उजुरी नं. २६२० (क), शसस्त्र द्वन्द्वको समयमा तत्कालीन विद्रोही पक्ष नेकपा(माओवादी) ले म्याग्दी जिल्लाको सदरमुकाम बेनीमा २०६०/१२/७ मा आक्रमण गर्दा केही सर्वसाधारण व्यक्तिहरूको मृत्यु भएको, भौतिक संरचनाहरूको क्षति भएको, सेनाले हवाई आक्रमण गर्दा केही सर्वसाधारणको मृत्यु भएको तथा अन्तर्राष्ट्रिय मानवीय कानूनको उल्लङ्घन भएको भन्ने समेतको विभिन्न समाचार माध्यमहरूमा प्रकाशित, प्रशारीत समाचारप्रति आयोगको ध्यानाकर्षण भई स्वविवेकीय आधारमा मिति २०६०/१२/१८ मा उजुरी ग्रहण गरिएको थियो । आयोगको अनुसन्धानबाट घटनामा परी मृत्यु भएका तत्कालीन जिल्ला विकास समितीमा कार्यरत कर्मचारी (कार्यालय सहयोगी पियन) भुलक भन्ने योगेन्द्र गैरे, विद्रोही पक्ष नेकपा(माओवादी) का कार्यकर्ताले घरमा आगो लगाइदिँदा जलेर मृत्यु भएका म्याग्दी जिल्ला वाविसचौर गाविस वडा नं. ४ बस्ने दलबहादुर गुरुड र ऐ. जिल्ला अर्मन गाविस वडा नं. १ बस्ने गंगाबहादुर बुढाथोकी, कस फायरिडमा परी मृत्यु भएका म्याग्दी जिल्ला पुलाचौर गाविस वडा नं. ७ बस्ने मोहन वानिया, ऐ. जिल्ला दाना गाविस वडा नं. ९ बस्ने अनिल फगामी, म्याग्दी जिल्ला निस्कोट गाविस वडा नं. २ बस्ने चित्रबहादुर पुन, ऐ. वडा नं. ९ बस्ने सोमबहादुर वि.क., सैनिकको हवाई आक्रमणमा परी मृत्यु भएका

म्याग्दी जिल्ला पुलाचौर गा.विस. वडा नं. १ बस्ने फौदबहादुर दर्जी, सूर्य दर्जी र ठेगाने दर्जी, सोही गाविस वडा नं. २ बस्ने खम्बे दर्जी र सुन्ते दर्जी, म्याग्दी जिल्ला ज्यामरुकोट गाविस वडा नं. ८ बस्ने लक्ष्मी कार्की, म्याग्दी जिल्ला भगवती गाविस वडा नं. २ वैसरी बस्ने यामलाल शर्मा, म्याग्दी जिल्ला ताकम गाविस वडा नं. ५ बस्ने गोरी गर्बुजा, म्याग्दी जिल्ला अर्थुङ्गे गाविस वडा नं. ४ बस्ने भिल्के सार्की, म्याग्दी जिल्ला भगवती गाविस वडा नं. ५ बस्ने ठक्करे दर्जी पर्वत जिल्ला, लेकफाँट बस्ने दिलबहादुर अर्मजा, वाग्लुङ जिल्ला बस्ने तर गाविस खुल्न नसकेका टीका गैरे र वैशरी भन्ने स्थानबाट मोटरसाइकलमा म्याग्दी सदरमुकाम बेनीतर्फ आउँदै गरेका नाम खुल्न आएको तर आयोगको टोलीलाई उपलब्ध गराइएको मृतकहरूको विवरणमा ठेगाना नखुलेको हेमलाल केसीसहित मृतक जना २० को कानूनबमोजिमका हकवालालाई राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग (उजुरी, कारवाही तथा क्षतिपूर्ति निर्धारण) नियमावली, २०६९ को नियम २३ का आधारमा जनही मृतक रु. ३ लाख क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउन र घटनामा परी घाइते भएका व्यक्तिहरूलाई र भौतिक संरचना क्षति भएका व्यक्तिहरूलाई लगत सङ्कलन कार्यदलको प्रतिवेदनका आधारमा पर्याप्त र यथोचित क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउन साथै द्वन्द्वरत दुवै पक्षबाट अन्तर्राष्ट्रिय मानवीय कानून जेनेभा महासन्धि- १९४९ को साभ्ना धारा ३ को उल्लङ्घन भए गरेको पाइएकोले दोषी पहिचान गरी कानूनबमोजिम कारवाही गर्न नेपाल सरकारलाई सिफारिस गर्ने निर्णय गरियो ।

- ७) केका, उजुरी नं. ३३४७, रामेछाप जिल्ला ओखेनी गाविस वडा नं. १ घर भई रामेछाप जिल्ला सालु गाविस वडा नं. ६ स्थित वीर्खबहादुर श्रेष्ठको होटेलमा काम गर्ने वर्ष १७ को टेकराज घिसिङ मिति २०६०/९/२७ गते राती अन्दाजी ८:३० बजेतिर खाना खाई दिसा बस्न भनी शौचालय गएको अवस्थामा नारायणदल गुल्म, रामेछापबाट खटिएको सैनिक गस्ती टोलीले प्रहार गरेको गोली लागी निजको घटनास्थलमा नै मृत्यु भएकोले घटनाको अनुसन्धान गरी दोषी सैनिकमाथि कारवाही र मृतकका परिवारलाई उचित क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराइपाऊँ भन्ने समेतको व्यहोरा उल्लेख गरी मिति २०६३/८/१४ मा आयोगको केन्द्रीय कार्यालय, ललितपुरमा उजुरी दर्ता हुन आएको थियो । आयोगको अनुसन्धानबाट निज टेकराज घिसिङलाई गोली चलाउनुपर्ने पर्याप्त आधारबिना गोली चलाएको, गोली चलाउनु पूर्व कुनै शोधपुछ नगरिएको, घटनापछि स्थानीय व्यक्तिहरूलाई घटनाका बारेमा हल्ला नगर्नु भनी सुरक्षाकर्मीहरूले धम्की दिएको भनाइ रहेको पाइयो । सुरक्षाकर्मीहरूको उक्त काम कारवाही प्रचलित मानव अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय र राष्ट्रिय कानून, सिद्धान्तहरू विपरीत भएको पाइएको र मानव अधिकार उल्लङ्घन भएको पाइएकोले मृतकका कानूनबमोजिमका हकवालालाई राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग (उजुरी, कारवाही तथा क्षतिपूर्ति निर्धारण) नियमावली, २०६९ को नियम २३ बमोजिम रु. ३ लाख क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउन र दोषी सुरक्षाकर्मीको पहिचान गरी कानूनबमोजिम कारवाही गर्न नेपाल सरकारलाई सिफारिस गर्ने निर्णय गरियो ।
- ८) केका, उजुरी नं. ४११८, काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला, पोखरीचौरी गाविसवडा नं.७ बस्ने वद्री तिवारीलाई २०५९ माघ महिना सोही जिल्लाको सल्ले भुम्लु गाविसमा बाटोमा जम्काभेट भएका सुरक्षाकर्मीले कब्जामा लिई अमानवीय ढङ्गले कुटपिट गरी हत्या गरेकोले दोषी माथि कारवाही गरी पीडितलाई क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराइ पाऊँ भनी २०६४।२।६ मा आयोगमा उजुरी दर्ता भएको थियो । आयोगको अनुसन्धानबाट निजलाई तत्कालीन विद्रोही पक्ष नेकपा (माओवादी) का स्थानीय कार्यकर्ताहरू अनिरुद्र चौलागाईं र मोतीलाल चौलागाईंसमेतले करकाप र आशवासनमा पारी नेकपा (माओवादी) को सशस्त्र समूहमा आवद्ध गराएको र नेकपा (माओवादी) मा आवद्ध हुँदा

हातहतियारसम्बन्धी तालिमसमेत राम्रोसँग नगरेको अवस्थामा बढी तिवारी समेत ६ जना नेकपा(माओवादी) का कार्यकर्ताहरू काभ्रेपलान्चोक जिल्लाको सल्लेभुम्लु गाविसको सल्ले भन्ने स्थानमा विद्युतीय धराप विष्फोट गराउन खटाएकोमा बढी तिवारीबाहेक अन्य ५ जना नेकपा (माओवादी) का कार्यकर्ताहरू भागेको र बढी तिवारीलाई निशस्त्र अवस्थामा सुरक्षाकर्मीले पक्राउ गर्न सक्ने अवस्था हुँदाहुँदै गोली हानी मारेकोले निजको मानव अधिकार उल्लङ्घन भएको पाइयो । उजुरीमा निजको मृत्यु ०५९ माघ महीनामा भएको र केही साक्षीहरूको भनाइमा २०५९ पुष २७ गते भएको भन्ने रहे पनि अनुसन्धानबाट निजको मृत्यु २०५९ मङ्सिर २७ गते भएको बुझियो । नेपाली सेनाले आयोगले माग गरेको विवरण उपलब्ध नगराएको र प्रहरीले घटनाका बारेमा कुनै पनि अभिलेख नराखेको, निजमाथि सुरक्षाकर्मीहरूले अत्यधिक वा घातक बल प्रयोग गरी बाँच्न पाउने अधिकारको उल्लङ्घन गरेको आयोगको अनुसन्धान टोलीको निष्कर्ष रहेको छ । विद्रोही पक्ष तत्कालीन नेकपा (माओवादी) का उल्लेखित स्थानीय कार्यकर्ताहरूले निज बढी तिवारीको अन्तिम संस्कार गर्न परिवारलाई डरधम्की दिएको कारण परिवार तथा आफन्तजनहरू घटनास्थलमा गई लास तथा घटनास्थलको सम्बन्धमा बिस्तृत जानकारी लिन नपाएको पाइयो । यस घटनामा तत्कालीन नेकपा (माओवादी) का कार्यकर्ताहरूले समेत अन्तर्राष्ट्रिय मानवीय कानून जेनेभा महासन्धिको विपरीत ललाईफकाई शस्त्र द्वन्द्वमा संलग्न गराएकोले अन्तर्राष्ट्रिय मानवीय कानूनको उल्लङ्घन गरेको र पक्राउ गर्न सक्ने अवस्था विद्यमान हुँदाहुँदै गोली हानी मार्ने सुरक्षाकर्मीहरूको यस्तो कार्य प्रचलित मानव अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय तथा राष्ट्रिय कानूनहरू, सिद्धान्तहरू विपरीत भएको पाइएकोले मृतकका कानूनबमोजिमका हकवालालाई राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग (उजुरी, कारवाही तथा क्षतिपूर्ति निर्धारण) नियमावली, २०६९ को नियम २३ बमोजिम रु. ३ लाख क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउन र दोषी सुरक्षाकर्मीको पहिचान गरी कानूनबमोजिम कारवाही गर्न तथा अन्तर्राष्ट्रिय मानवीय कानून जेनेभा महासन्धिको साभ्ना धारा ३ को उल्लङ्घन गर्ने विद्रोही पक्ष तत्कालीन नेकपा (माओवादी) का कार्यकर्ताहरूलाई अन्तर्राष्ट्रिय मानवीय कानूनको उल्लङ्घनकर्ताको रूपमा अभिलेख राखी कारवाही गर्न गराउन नेपाल सरकारलाई सिफारिस गर्ने निर्णय गरियो ।

- ९) केका उजुरी नं. २८८६, भोजपुर जिल्ला, नेपालेडाँडा गाविस स्थायी घर भई मोरङ जिल्ला, विराटनगर उपमहानगरपालिका वडा नं. ११, हाटखोला बसोबास गर्ने र काठमाडौँ जिल्ला काठमाडौँ महानगरपालिका, मैतीदेवीस्थित डेरा गरी बस्ने, काठमाडौँस्थित एक मेनपावर कम्पनीमा कार्यरत रुद्र चापागाईंलाई मिति २०६२/१/७ मा काठमाडौँ नयाँ बानेश्वरस्थित अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलन केन्द्रपछाडि भिन्नभवन नजिक सुरक्षाफौजले प्रहार गरेको गोली लागि मृत्यु भएकोले घटनाको छानविन गरी क्षतिपूर्ति समेत उपलब्ध गराई पाउँ भन्ने समेतको व्यहोरा उल्लेख गरी मिति २०६२/१/१२ मा आयोगमा उजुरी दर्ता हुन आएको थियो । आयोगको अनुसन्धानबाट रुद्र चापागाईं र अर्का नाम पहिचान हुन नसकेका एक जना व्यक्तिसमेत २ जनाले चन्दा उठाइरहेको अवस्थामा उपत्यका पृतना हेडक्वाटरबाट खटिई गएको पट्रोल टोलीले समात्न खोज्दा निज चापागाईं भागेकोले गोली हानी घाइते भएको र उपचारको लागि वीरेन्द्र सैनिक अस्पताल छाउनीमा ल्याउँदा बाटैमा निजको मृत्यु भएको भन्ने श्री वीरेन्द्र अस्पताल, छाउनीको अभिलेखबाट सुरक्षाकर्मीहरूले चलाएको गोली लागि निज रुद्र चापागाईंको मृत्यु भएको पाइयो । निजको साथमा रहेका धरान घर भएका भनिएका राजकुमार लिम्बूलाई सैनिकहरूले पक्राउ गरेको भन्ने बुझियो । बिना हात हतियार रहेका तथा २ जनाको सङ्ख्यामा रहेका व्यक्तिहरूलाई सशस्त्र सुरक्षाफौजले पक्राउ गर्न सक्ने अवस्था रहेको देखिन्छ । लाशजाँच प्रकृत मुचुल्कामा मृतकको तिघ्रा र दाहिने छातीमा गोली

लागि पछ्याडीबाट गोली निस्केको भन्ने उल्लेख छ। पोष्टमार्टम प्रतिवेदनमा राइफलबाट प्रहार गरिएको गोली लागी मृत्यु भएको उल्लेख छ। निजलाई अगाडि पट्टिबाट गोली लागि पछ्याडिबाट निस्किएको भन्ने विशेषज्ञ प्रमाणहरूको आधारमा भाग्दै गर्दा गोली हानिएको भन्ने सुरक्षा निकायको भनाइमा विश्वास गर्न सकिएन। निजलाई गोली हान्नुपर्ने के-कस्तो अवस्था सिर्जना भएको थियो भनी सुरक्षा निकायबाट चित्त बुझ्दो आधार र कारण प्राप्त हुन आएको पाइएन। सुरक्षाकर्मीहरूको यस्तो कार्य प्रचलित मानव अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय तथा राष्ट्रिय कानूनहरू, सिद्धान्तहरू विपरीत भएको पाइएकोले मृतकका कानूनबमोजिमका हकवालालाई राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग (उजुरी, कारवाही तथा क्षतिपूर्ति निर्धारण) नियमावली, २०६९ को नियम २३ बमोजिम रु. ३ लाख क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउन र दोषीको पहिचान गरी कानूनबमोजिम कारवाही गर्न नेपाल सरकारलाई सिफारिस गर्ने निर्णय गरियो।

- १०) केका, उजुरी नं. ६४८, कारागार कार्यालय सिन्धुलीमा थुनामा रहेको अवस्थामा मिति २०६९/९/१८ गते रातको समयमा वन्दीहरूबिच झडप भई कारागारका चौकिदार निरज देवकोटाको मृत्यु भएकोमा उक्त घटनाको आयोगबाट अनुगमनपश्चात् पेश गरेको प्रतिवेदनलाई मिति २०६९/१०/४ मा उजुरीको रूपमा ग्रहण गरिएको थियो। आयोगको अनुसन्धानबाट उक्त घटनाको तत्कालीन कारागार व्यवस्थापन विभागका निर्देशक श्री शम्भु कोइरालाको नेतृत्वमा छानविन समिति गठन भएको बुझिएकोले उक्त समितिको प्रतिवेदन १५ (पन्ध्र) दिनभित्र माग गरी पत्राचार गर्नु। प्रतिवेदन प्राप्त भएपश्चात् उजुरी आयोगसमक्ष निर्णयार्थ पुनः पेश गर्नु।
- ११) केका, उजुरी नं. ७३४, रुपन्देही जिल्ला करहिया गाविस वडा नं. ३, भलवाडी स्थायी घर भई काठमाडौं जिल्ला, कपन गाविस वडा नं. ३, प्रगतिनगर बस्ने कृष्णप्रसाद पोखरेलकी पत्नि सुष्मा आचार्यलाई दाइजो नल्याएको आरोपमा घरैलु हिंसा भएकोले भृण्डिएर आत्महत्या गरेकोमा उक्त घटना शंकास्पद भएकोले घटनाको अनुसन्धान गरी दोषीलाई कारवाही गरीपाऊँ भन्ने समेतको व्यहोरा उल्लेख गरी मिति २०५९/११/२३ मा आयोगमा उजुरी दर्ता हुन आएको थियो। उल्लेखित उजुरीको अनुसन्धान पूर्ण नभएको पाइएकोले आयोगको उपक्षेत्रीय कार्यालय, रुपन्देही बुटवलमा प्रस्तुत उजुरीको आवश्यक कागजातहरू पठाई मृतकको परिवारमार्फत थप जानकारी लिनु। जानकारी प्राप्त भएपछि उजुरी निर्णयार्थ आयोगसमक्ष पुनः पेश गर्नु।
- १२) म्याग्दी जिल्ला अर्थुङ्गे गाविस वडा नं. ७ बस्ने मनोज पौडेल (पोखरा उजुरी नं. १४०/रोजगारीको अधिकार) सल्लेरी प्रा.लि. घतानमा शिक्षकमा नियुक्ति भएकोमा माओवादी भएको आरोप लगाई जागीरबाट हटाएकोले पुनर्स्थापना गरी पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको उजुरी यस आयोगमा परेकोमा सो सम्बन्धमा अनुसन्धान गरी बुझ्दा निज पौडेलको जागीरको पुनर्वहाली भइसकेको भन्ने मिसिल संलग्न कागजातबाट देखिएकोले यसमा केही गरिरहनु परेन। उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने ठहर्छ।
- १३) पोखरा, उजुरी नं. ३२८, जातीय विभेद, उद्योग वाणिज्य सङ्घ पर्वतका कार्य समिति सदस्य चन्द्रे दमाईलाई २०६९/८/१६ गते भुमे मन्दिरमा पूजा गर्न भनी मन्दिरभित्र प्रवेश गर्न लाग्दा मन्दिरका पुजारीले रोकी पूजा गर्न नदिई जातीय विभेद गरेकाले दोषीलाई कारवाही र पीडितलाई क्षतिपूर्तिसमेत दिलाउन भनी यस आयोगमा उजुरी परेकोले सोको अनुसन्धान गरी बुझ्दा सो घटनाको बारेमा जि.प्र.का.मा जाहेरी दरखास्त परी प्रतिवादीहरूलाई पक्राउ गरी जातीय भेदभाव तथा छुवाछुत ऐन २०६८ बमोजिम मुद्दा अघि बढेको पाइएकोले यस आयोगबाट पीडितले न्याय पाउने नै हुँदा यस उजुरीलाई तामेलीमा राख्ने र उजुरीको लगत कट्टा गरिदिने ठहर्छ।

- १४) पोखरा फा.नं. २३३। विद्यालय बन्द गराएको : कास्की जिल्ला सल्यान गाविस ९ स्थित श्री हिलसाइड आवासीय माविमा सशस्त्र द्वन्द्वको समयमा मिति २०६१/२/१५ गते नेकपा माओवादीको भातृ सङ्गठन अखिल क्रान्तिकारीद्वारा बन्द गराएकोले क्षतिपूर्ति दिलाई पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको उजुरी यस आयोगमा पर्न आएकोमा सो सम्बन्धमा अनुसन्धान गरी बुझ्दा विद्यालयमा भएको क्षतिको मूल्याङ्कन गरी जिल्ला प्रशासन कार्यालय, कास्कीले क्षतिपूर्तिको लागि मन्त्रालयमा सिफारिस गरी पठाएको र हाल विद्यालय बिना अवरोध संचालन भएको पाइएकोले यस उजुरीमा थप केही गरिरहनुपर्ने देखिएन । अतः उजुरीलाई तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने ठहरेछ ।
- १५) पोखरा फा.नं. १७९ यातना : पर्वत जिल्ला पाङराङ गाविस वडा नं. ३ बस्ने दिपक कंडेललाई सादा पोशाकमा आएका सुरक्षाकर्मीले २०६८/१/९ गते पोखरा रंगशालाबाट पक्राउ गरी रामबजार प्रहरी चौकीमा लगेर यातना दिएकोले दोषीलाई कारबाही र पीडितलाई क्षतिपूर्ति दिलाई पाउँ भनी आयोगमा उजुरी परेकोले सोको अनुसन्धान गर्दा यातना दिने प्रहरीलाई कारबाही गरिएको भनी जवाफ प्राप्त भएकोले यसउपर थप कारबाही गरिरहनुपर्ने देखिएन । अतः उजुरीलाई तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने ठहरेछ ।
- १६) पोखरा फा.नं. १९४ अपहरण: वाग्लुङ जिल्ला अमलाचौर गाविस वडा नं. ७ धौलेचौर निवासी गंगादेवी पौडेललाई नेकपा माओवादीका कार्यकर्ताहरूले अपहरण गरी लगेकोले अपहरण मुक्त गराई पाउँ भनी यस आयोगमा उजुरी परेकोले सो को अनुसन्धान गरी बुझ्दा निज पीडित हाल अपहरण मुक्त भई स्वतन्त्र रूपमा आफ्नो पेशाव्यवसाय गरी बसेकोले यस उजुरीउपर थप कारबाही गर्नुपर्ने देखिएन । अतः यस उजुरीलाई तामेलीमा राखी लगत कट्टा गर्ने निर्णय गरियो ।
- १७) पोखरा फा.नं. ५०७, स्वतन्त्ररूपमा भेला गर्न नपाएको : मिति २०६४/१२/११ गते राप्रपा नेपाल पार्टीले पोखराको चिप्लेढुंगामा सभा गर्न लागेकोमा नेकपा माओवादीका भातृ सङ्गठन वाइसीएलको संलग्नतामा सो सभामा तोडफोड र विध्वंस गरी राप्रपा कार्यकर्ताहरूलाई कुटपिटसमेत गरेकोले सो घटनाको अनुसन्धान गरी पाउँ भनी यस कार्यालयमा उजुरी पर्न आएपछि अनुसन्धान भई बुझ्दा घटनाका पीडितहरूले आयोगको कदमको लागि धन्यवाद दिँदै उजुरी टुङ्ग्याउन मन्जुरी दिएकाले यसउपर थप केही गरिरहनुपर्ने देखिएन । तसर्थ, यसलाई तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- १८) पोखरा, फा.नं. १९१, गैरकानुनी थुना : कास्की जिल्ला पुरनचौर गाविस १ बस्ने प्रवाश के.सी.लाई २०६२/४/१३ गते सर्दिखोला गाविसबाट सुरक्षाकर्मीले पक्राउ गरी लगेकोले अवस्था सार्वजनिक गरी रिहाइको लागि पहल गरी पाउँ भनी यस आयोगमा उजुरी परेपछि सो सम्बन्धमा अनुसन्धान गर्दा निज के.सी.लाई सेनाले पक्राउ गरी पोखराको फुलबारी व्यारेकमा राखिएको अवस्थामा आयोगले भेटी आएको र निजलाई गैरकानुनी थुनामा राखेको भन्ने पुष्ट्याइँ नभएको साथै पीडित हाल थुनामुक्त भइसकेको देखिँदा यस उजुरीमा थप केही गरिरहनुपर्ने देखिएन । अतः उजुरीलाई तामेलीमा राखी लगत कट्टा गर्ने निर्णय गरियो ।
- १९) पोखरा, फा.नं. २४०, विस्थापित : कास्की जिल्ला पोखरा ७ रामबजार घर भई पोखरास्थित विजयपुर व्यारेकमा सेनाको कपडा सिलाउने रामचन्द्र परियारलाई मिति २०५७/१०/२९ नेकपा (माओवादी) हरूले सुराकीको आरोपमा घरबाट विस्थापित गराएकोले पुनर्स्थापनाको लागि पहल गरी पाउँ भनी यस आयोगमा उजुरी परेपछि सो सम्बन्धमा अनुसन्धान गर्दा उजुरीमा उल्लेखित ठेगानामा पीडित फेला नपरेको, विस्थापित भइएको भनिएको ठेगानामा पनि बुझ्दा निजको बारेमा केही जानकारी

नआएको र पीडितले आफ्नो उजुरीको त्र्यायिध गउ गर्न पनि नआएकोले यस उजुरीमा थप केही गरिरहन नपर्ने देखिन्छ। अतः उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गर्ने निर्णय गरियो।

- २०) पोखरा फा.नं. ४६१ धम्की : कास्की जिल्ला पोखारस्थित ब्रिटिश गोर्खाज क्याम्प बस्ने रामहरि थापालाई निजको श्रीमतीको आफन्त पर्ने सशस्त्र प्रहरी निरिक्षक रुद्रबहादुर थापाले धम्की दिएकाले शान्तिसुरक्षाको पहल गरी पाऊँ भनी उजुरी गरेकोमा पीडित आफैँले हाल सो अवस्था नरहेकोले कारवाही टुङ्ग्याइदिए मन्जुर छ भनी लिखित निवेदन दिएकाले यसमा थप कारवाही नगरी उजुरी तामेलीमा राखिदिने र लगत कट्टा गर्ने निर्णय गरियो।
- २१) पोखरा फा.नं. ३५६, महिला हिंसा : कास्की जिल्ला ढिकुरपोखरी गाविस ४ बस्ने संगिता भण्डारीलाई मिति २०६५/१०/२७ गते ऐ. बस्ने हिरामणि पौडेल र केदार पौडेलले कुटपिट गर्न लाग्दा शिवकुमार अधिकारीले छुट्याएको भनी निजलाई पनि कुटपिट गरेको र सो सम्बन्धमा प्रहरीमा उजुरी दिँदा कारवाही नगरेको भनी यस आयोगमा उजुरी दर्ता भएपछि अनुसन्धान गर्दा यस विषयमा सबै पक्ष बसी छलफलबाट मिलापत्र भएको भन्ने उजुरीकर्ताबाटै जानकारी पाइएकोले यस उजुरीमा थप कारवाही गरी रहनपर्ने देखिएन। तसर्थ, उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो।
- २२) पोखरा फा.नं. ४२६ अपहरण : पर्वत जिल्ला तिलाहार गाविस वडा नं. ६ निवासी दिपेन्द्र लामिछानेलाई नेकपा माओवादीहरूले २०६२/५/१३ गते अपहरण गरी लगेकोले सकुशल रिहाइको लागि पहल गरिदिनुहुन भनी यस आयोगमा उजुरी दर्ता भएकोमा सो उजुरीउपर अनुसन्धान गर्दा निज पीडित अपहरण मुक्त भई सामान्य जीवन बिताइरहेको पाइएकोले यसमा थप केही गरिरहनुपर्ने देखिएन। तसर्थ, यस उजुरीलाई तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो।
- २३) पोखरा फा.नं. २६३ गैरकानुनी थुना : आपसी लेनदेनको विषयलाई लिएर इलाका प्रहरी कार्यालय शिशुवा लेखनाथको प्रहरीले कास्की जिल्ला लेखनाथ न.पा. १ बस्ने देवीसरा गुरुङलाई पक्राउ गरी थुनामा राखेकोले थुनामुक्त गरी पाऊँ भनी यस आयोगमा उजुरी दिएकोले सो उपर अनुसन्धान हुँदा उजुरवाला पीडितले सो विषयमा सबै कुरा मिलिसकेको, आयोगको सहयोगको लागि धन्यवाद भनी उजुरी टुंग्याईदिन मन्जुर भएकोले थप केही गर्न परेन। उजुरी तामेली राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो।
- २४) पोखरा फा.नं. १२, अपहरण : स्याङ्जा जिल्ला साँखर गाविस ८ निवासी श्री राधा दामोदर संस्कृत माविका शिक्षक ज्योतीलाल गैरे र सोही विद्यालयको अभिभावक सङ्घका अध्यक्ष तारानाथ ढकाललाई मिति २०६०/९/१९ गते माओवादीका कार्यकर्ताहरूले अपहरण गरी लगेकोले अवस्था सर्वाजनिक गरी सकुशल रिहाई गरी पाऊँ भनी यस आयोगमा उजुरी परेकोले सोको अनुसन्धान हुँदा पीडित दुवैजना अपहरण मुक्त भएको पाइएकोले यस उजुरीलाई तामेलीमा राखी लगत कट्टा गर्ने निर्णय गरियो।
- २५) पोखरा फा.नं. ५१२ पुनः पक्राउ, बेपत्ता : बागलुङ जिल्ला अमलाचौर गाविस ७ बस्ने निशान वि.क.लाई मिति २०६०/१०/१० गते सादा पोशाकमा आएका सुरक्षाकर्मीहरूले पक्राउ गरी बेपत्ता बनाएकोले तत्काल रिहाईको लागि पहल गरिदिनुहुन भन्ने समेत व्यहोराको उजुरी यस आयोगमा परी अनुसन्धान हुँदा पीडित सकुशल रिहा भइसकेको पाइएकोले यसमा थप केही गरिरहन पर्ने देखिएन। तसर्थ, यस उजुरीलाई तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो।

- २६) पोखरा फा.नं. ५५३ मानसिक यातना/बोक्सी : लमजुङ जिल्ला रम्घा गाविस वडा नं. ५ बस्ने निर्मला पराजुलीलाई सोही ठाउँ बस्ने लक्ष्मी श्रेष्ठले बोक्सीको आरोप लगाई मानसिक याता दिएकोले दोषीलाई कारवाही गरी पाउँ भनी यस आयोगमा उजुरी गरेकोले सो को बारेमा अनुसन्धान गरी बुझ्दा लक्ष्मी श्रेष्ठ आफू विरामी परी मानसिक रूपले असन्तुलित भएको बेला सो आरो लगाएको भनी गाउँमा छलफल भएकोले दुवै पक्षबिच मिलापत्र भएको पाइएकोले यसमा थप कारवाही गरिरहन परेन । तसर्थ, यस उजुरीलाई तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- २७) पोखरा फा.नं. ३६५ जीवन रक्षा : कास्की जिल्ला घान्द्रुक गाविस २ बस्ने सन्तोष परियारलाई वडा प्रहरी कार्यालय बगर पोखराका प्रहरी निरिक्षकले धम्क्याएर पैसासमेत मागेकोले निजलाई कारवाही गरी पाउँ भनी यस आयोगमा उजुरी परेकोले सो सम्बन्धमा बुझ्दा सो सम्बन्धमा विवाद टुंगिएको हाल कुनै असुरक्षा र धम्की नभएको भन्ने मिसिलबाट देखिएकोले यसमा थप केही गर्नुपर्ने देखिएन । तसर्थ, उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- २८) पोखरा, फा.नं. २०२, कटपिट/गाली गलौज : मुक्तिनाथ बाहिनी पोखरामा कार्यरत विमलकुमार विष्ट मिति २०६३/११/१४ गते केही ढिला कार्यालय पुगेको कारण प्र.ह. ढाकाराम ढकालले गालीगलौज गरी कटपिट गरेको भनी यस आयोगमा उजुरी पर्न आएकोले सो सम्बन्धमा बुझ्दा उजुरवाला पीडितले थप कुनै कारवाही नगर्न अनुरोध गरेको पाइएको हुँदा यस उजुरीको कारवाही नगरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- २९) पोखरा फा.नं. ४२५ वेपत्ता : वागलुङ जिल्ला राय डाँडा गाविस निवासी सावित्री पौडेल र सुमित्रा थापालाई सुरक्षाकर्मीले पक्राउ गरी अवस्था अज्ञात पारेकोले सकुशल रिहाईको लागि पहल गरी पाउँ भनी यस आयोगमा उजुरी परेपछि अनुसन्धान गर्दा वेपत्ता भनिएका दुवैजना सकुशल रिहा भएको पाइएकोले यस उजुरीमा थप केही गर्नुपर्ने देखिएन । तसर्थ, उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- ३०) पोखरा फा.नं. ४१६ गैरकानुनी थुना : स्याङ्जा जिल्ला चिसापानी गाविस ५ घर भई पोखराको सिर्जनाचोक बस्ने मित्रलाल सिग्देललाई जिल्ला प्रहरी कार्यालय कास्कीले केही बुझ्नुछ भनी बोलाएर गैरकानुनी रूपमा थुनामा राखेकोले रिहाई गराई पाउँ भनी यस आयोगमा उजुरी परे उपर अनुसन्धान गरी बुझ्दा निजलाई माओवादीलाई सहयोग गरेको भन्ने अभियोगमा कानूनबमोजिम थुनामा राखेको पाइएकोले सो थुना गैरकानुनी भन्न मिलेन । कानुनी थुना नै देखिएको हुँदा यसमा थप कारवाही गर्न नमिल्ने भएकोले उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- ३१) पोखरा फा.नं. ३०८ हत्या (न्याय प्रशासन) : कास्की जिल्ला मिजुरे गाविस १ बस्ने राजकुमारी अधिकारी मिति २०६४/१२/१२ गते घाँस काट्न गएकोमा भीरको ३०० मीटर तल लाश भेटिएकोले कर्तव्य ज्यानमा मुद्दा चलाउन पहल गरी पाउँ भनी आयोगमा उजुरी परेकोमा सो उजुरीउपर छानविन गर्दा सो घटनाको बारेमा अनुसन्धान गर्न साधिकार निकाय प्रहरी कार्यालयबाट भईरहेकोले यसमा थप केही गर्नुपर्ने देखिएन । अतः यस उजुरीलाई तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- ३२) पोखरा फा.नं. १६१ यातना : कास्की जिल्ला पो.उ.म.न.पा. १७ निवासी पार्वती विश्वकर्मालाई सुनचोरी गरेको आरोपमा जिल्ला प्रहरी कार्यालय कास्कीमा ल्याई ३ दिन थुनी यातना दिएकोले दोषीलाई कारवाही गरी पाउँ भनी यस कार्यालयमा पर्न आएको उजुरीको अनुसन्धान गर्दा प्रहरी कार्यालयले कुनै जवाफ नपठाएको, पीडितलाई प्रमाण

पेश गर्न गरेको पटक-पटकको आग्रहलाई वेवास्ता गरेको, यसरी आफ्नो उजुरी र कारवाहीप्रति नै उदाशीन पीडितको हकमा केही गरिरहन पर्ने देखिएन । तसर्थ, यस उजुरीलाई तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।

- ३३) पोखरा फा.नं. १० बेपत्ता : कास्की जिल्ला पुम्दी भुम्दी १ बस्ने राजु क्षेत्री, ऐ. नाच्नेचौर ३ बस्ने श्रीराम सुवेदी र ऐ.ऐ. बस्ने रामचन्द्र सुवेदीलाई २०६०/७/३ गते सुरक्षाकर्मीहरूले पक्राउ गरी बेपत्ता पारेकोले खोजतलाश गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको उजुरी यस आयोगमा परेपछि, सो सम्बन्धमा आवश्यक अनुसन्धान गरी बुझ्दा बेपत्ता पारिएका भनिएका तीनैजना छुटिसकेको पाइएकोले यस उजुरीमा थप कारवाही गर्नुपर्ने देखिएन । तसर्थ, यस उजुरीलाई तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- ३४) पोखरा फा नं. २४८ घरेलु हिंसा : कास्की जिल्ला लेखनाथ न.पा. १ बस्ने सुशिला वि.क.लाई निजका श्रीमान बाबुराम वि.क. समेतले कुटपिट गरी घाइते बनाएकाले पीडकलाई कारवाही र पीडितलाई क्षतिपूर्ति दिलाई पाउँ भनी यस आयोगमा उजुरी परेकोले सोको अनुसन्धान गरी बुझ्दा श्रीमान श्रीमतीबिच आइन्दा भगडा नगर्ने भनी मिलापत्र भएको पाइएकोले थप केही गर्न परेन । उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- ३५) पोखरा फा.नं. २२८, बम विष्फोटबाट क्षति : मिति २०६२/११/१५ गते पोखराको चिप्लेढुंगामा भएको बम विष्फोटबाट त्यहाँ नजिक पसल गरी बस्ने राजेश वान्तवा र राजकुमार गुप्ताको पालामा क्षति भएकोले क्षतिपूर्ति पाउन उजुरी परेकोमा सो सम्बन्धमा बुझ्दा जि.प्र.का.बाट क्षतिपूर्तिको लागि नेपाल सरकारसमक्ष सिफारिस भएको पाइएकोले थप केही गर्न परेन । उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- ३६) पोखरा फा.नं. २८२ अपहरण : नेपाली सेनामा कार्यरत लमजुङ जिल्ला वोड ३ का मानबहादुर रानाभाटलाई मिति २०६२/३/९ गते माओवादीहरूले अपहरण गरी लगेकोले रिहाइको लागि पहल गरिदिन भनी यस आयोगमा उजुरी परेपछि अनुसन्धान गर्दा निज पीडित रिहा भएको पाइएकोले यसमा थप केही गरिरहन परेन । उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- ३७) पोखरा फा.नं. ३३२ धम्की : उदयपुर जिल्ला त्रियुगा नगरपालिका २ गाइघाट बस्ने लक्ष्मी कुमारी चौधरीको पति जोगलाल चौधरीले बहुविवाह गरी श्रीमती लक्ष्मी चौधरीलाई ज्यान मार्ने धम्की दिएकोले जीवन रक्षा गरी पाउँ भनी उजुरी परेकोमा आयोगबाट अनुसन्धान गर्दा उजुरवाला पीडितले बहुविवाहमा पीडकलाई कारवाही भएको र हाल धम्की नदिएको भनी उजुरीको कारवाही टुङ्ग्याउन मन्जुरी दिएको पाइएकोले यसमा थप केही गर्न परेन । उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- ३८) पोखरा फा.नं. ५३९ न्याय प्रशासन : पो.उमनपा ९ कास्की बस्ने रीना कायस्थलाई लेनदेनको विषयमा जि.प्र.का. कास्कीले अनाहकमा कागज बनाउ भनी धम्की दिएकाले अधिकार संरक्षण गरी पाउँ भनी उजुरी परेकोमा अनुसन्धान गर्दा सम्मानित पु.वे.अ. पोखराबाट निषेधाज्ञा जारी भई हाल प्रहरीबाट कुनै दबाव नभएको भनी पीडितले जानकारी गराएको देखिँदा यसमा थप केही गर्न परेन । उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- ३९) पोखरा फा.नं. ३३१ दुर्व्यवहार : जिल्ला प्रहरी कार्यालय, कास्कीको हिराशत कक्षमा रहेका चन्द्रबहादुर गुरुङ लगायतका व्यक्तिहरूलाई जबर्जस्ती फोटो खिचाई पत्रिकामा

छपाएकोले चरित्र हत्या गरेको भनी परेको उजुरीको यस आयोगबाट अनुसन्धान हुँदा प्रहरी र उनीहरूबिच मिलापत्र भएको जानकारी प्राप्त भएकोले यसमा थप केही गर्न परेन । उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।

- ४०) खोटाङ फा.नं. ८८/१३७ विस्थापित : जिल्ला भोजपुर दोभाने गाविस ३ बस्ने मोहनसिंह राईलाई नेकपा माओवादीहरूले विस्थापित गराएकोले पुनर्स्थापन गरी पाऊँ भनी परेको यस उजुरीको विषयमा अनुसन्धान गर्दा पीडित आफ्नो घरमा पुनर्स्थापन भई बसिरहेको पाइएकोले यस उजुरीमा थप कारवाही गरिरहन परेन । तसर्थ, उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- ४१) खोटाङ फा.नं. ५३ बाल अधिकार : धरान न.पा. वडा नं. ३ सुनसरी घर भएका हेमन्त बस्नेतसमेत ३ जना बच्चाहरू आफ्नै आमाको हत्या अभियोगमा बाबु जेल परेपछि संरक्षणविहिन भएकाले आवश्यक व्यवस्था गर्न भनी परेको यस उजुरीको सम्बन्धमा अनुसन्धान गर्दा निज नाबालकहरू SOS बालग्राममा रहेबसेका पाइएकोले यस उजुरीमा थप कारवाही गर्नुपर्ने देखिएन । तसर्थ, यसलाई तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- ४२) खोटाङ फा.नं. १०३ विस्थापित : भोजपुर जिल्ला पाङ्चा गाविस ८ बस्ने मीनराज दाहालका भाई नेपाली सेनामा कार्यरत रहेको कारण नेकपा माओवादीबाट जागीर छोडाउन चेतावनी दिई निजले पढाउँदै गरेको विद्यालयबाट र घरबाटै पनि विस्थापित गराएकोले पुनर्स्थापनाको लागि पहल गरी पाऊँ भनी यस आयोगमा उजुरी परेपछि सो सम्बन्धमा अनुसन्धान गर्दा निज पीडित हाल आफ्नो घरमा वसी आफ्नो विद्यालयको अध्यापन कार्य गरिरहेको भन्ने अनुसन्धान प्रतिवेदन मिसिल संलग्न रहेकोले यस उजुरीउपर थप कारवाही गरिरहन परेन । तसर्थ, उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- ४३) खोटाङ फा.नं. ८७ अपहरण : भोजपुर जिल्लाको पल्लेपानी घर भई भारतीय सेनामा कार्यरत रामजी राईलाई मिति २०६२/९/५ गते नेकपा माओवादी आतंककारीहरूले अपहरण गरी लगेकोले सकुशल रिहाइको लागि पहल गरी दिनुहुन भन्ने समेत व्यहोराको उजुरी यस आयोगमा पर्न आएकोले यस उजुरीको सम्बन्धमा अनुसन्धान गर्दा पीडित व्यक्ति सकुशल रूपमा अपहरण मुक्त भइसकेको पाइएकोले उजुरीमा थप कारवाही गरिरहन परेन । तसर्थ, यसलाई तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- ४४) उक्षेका खोटाङ फा.नं. १९१, अपहरण : पूर्व क्षेत्रीय प्रहरी रानी, विराटनरमा कार्यरत प्रहरीहरू प्र.ह. रघुनाथ महतो, प्र.ह. गोपाल सिलवाल, प्र.ज. रमाकान्त चौधरी, प्र.ज. दिभनकुमार राई, प्र.ज. टेक ब. रसाइली गरी ५ जना प्रहरीहरूलाई नेकपा माओवादीहरूले भोजपुरको पान्धारे भन्ने ठाउँबाट अपहरण गरी लगेकाले निजहरूको सकुशल रिहाइको पहल गरी पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको उजुरी यस आयोगमा दर्ता भई सो उपर अनुसन्धान हुँदा अपहरित प्रहरीहरू अपहरण मुक्त भएको पाइएकोले यसउपर थप कारवाही गरिरहन परेन । तसर्थ, उजुरीलाई तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- ४५) उक्षेका खोटाङ फा.नं. ०४ अपहरण/बेपत्ता : भोजपुर जिल्ला अन्नपूर्ण गाविस ८ बस्ने शालिकराम अधिकारीलाई मिति २०५९/१०/६ गते अज्ञात व्यक्तिहरूको समूहले लिई गएकोले निजको रिहाइको लागि पहल गरी पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको उजुरी दर्ता भएकोले सोको अनुसन्धान गर्दा निज पीडितको हत्या भएको ठहर भई यसै आयोगबाट

पीडित परिवारलाई रु १,५०,००० क्षतिपूर्ति दिने निर्णय भइसकेको पाइएकोले यसमा थप केही गर्न परेन । तसर्थ, उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।

- ४६) उक्षेका खोटाङ फा.नं. १२६ अपहरण : भोजपुर जिल्लाको पान्धारे भन्ने ठाउँबाट अमृत रायमाझी लगायतका सुरक्षाफौजका जवानहरूलाई २०६२/३/८ गते नेकपा माओवादीहरूले अपहरण गरी लगेको भनी यस आयोगमा उजुरी पर्न आएकोले सो उपर अनुसन्धान गर्दा निज अपहरित जवानहरू अपहरण मुक्त भएको पाइएकोले यसमा थप केही गरिरहन परेन । तसर्थ, उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- ४७) उक्षेका खोटाङ फा.नं. १७७ न्याय प्रशासन : मिति २०५३ साल पौषमा मैले खरिद गरेको खारताम्छा १ खोटाङको कि.नं. ४१९ को २ रोपनी ८ आना जग्गा नेकपा माओवादीका कार्यकर्ताहरूले कब्जा गरेकोले सो जग्गा फिता गराई पाऊँ भनी यस आयोगमा उजुरी परेकोले सोको अनुसन्धान गर्दा जग्गा खिचोला मुद्दा अदालतमा परी वादीको दावी पुग्ने ठहर भई पीडितको खिचोला हटिसकेको पाइएकोले यस उजुरीमा थप केही गरिरहन परेन । तसर्थ, उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- ४८) उक्षेका खोटाङ फा.नं. १६९ बाल अधिकार : बाक्सला गाविस ९ खोटाङ बस्ने वर्ष १४ को असिम राईलाई सार्वजनिक अपराध गरेको आरोपमा जिल्ला प्रहरी कार्यालयको हिरासतमा अन्य व्यक्ति सरह राखिएको र निजले कक्षा ९ को परिक्षा दिनबाट वञ्चित गरिएको भन्ने उजुरी यस आयोगमा परेपछि सो सम्बन्धमा अनुसन्धान गर्दा निज बालकलाई परिक्षा दिने व्यवस्था गरी परिक्षामा सहभागी गराइएको पाइएकोले यसमा थप केही गरिरहन पर्ने देखिएन । तसर्थ, उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- ४९) उक्षेका खोटाङ फा.नं. १८७ धम्की : द्वन्द्वकालमा विस्थापित भई पुनः सप्तकन्या मावि चिप्रिङ खोटाङमा आई अध्यापन कार्य गरिरहेकोमा मिति २०६३/७/३ गते एक समूह आई राजिनामा दिन दवाव दिए । पुनः खुम्बुवान मुक्ति मोर्चाको नामबाट पत्र लेखी म हिराल विष्टलाई कारवाही गर्नु पनि विद्यालय व्यवस्थापन समिति र प्र.अ.लाई पठाए । त्यसैले मेरो जागीर र जीवन सुरक्षाको लागि पहल गरी पाऊँ भन्ने यस उजुरीको अनुसन्धान गरी बुझ्दा हाल कुनै बाधाव्यवधान आफ्नो रोजगारी गरिरहेको पाइएकोले यसमा थप केही गरिरहन परेन । उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- ५०) उक्षेका खोटाङ फा.नं. १९१ न्याय प्रशासन : मिति २०६२/१०/१५ गते लिकुवा पोखरीमा नेकपा माओवादी र सुरक्षाकर्मीविच दोहोरो भीडन्त हुँदा म लक्ष्मण बस्नेतको गोठमा बाँधी राखेको भैसीलाई गोली लागि रु २,५०,००० क्षति भएकोले सोको क्षतिपूर्ति पाऊँ भनी यस आयोगमा उजुरी परेकोले सोको अनुसन्धान गर्दा निजको क्षति भएवापत जिल्ला प्रशासन कार्यालयबाट १७५०० बुझिलिएको पाइएकोले यसमा थप केही गरिरहन परेन । तसर्थ, उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गर्ने निर्णय गरियो ।
- ५१) उक्षेका खोटाङ फा.नं. १५४ बाल अधिकार : लफ्याङ गाविस २ बस्ने टेम्माली राईको छोरा मानसिक असन्तुलन भई बेवारिसे अवस्थामा २०६६/११/६ गते नुनवला गाविसमा फेला परेकाले सो बालकको संरक्षणको लागि पहल गरिदिन भनी परेको यस उजुरीमा अनुसन्धान गर्दा निज बालक पवन राईलाई बाल संरक्षण तथा सेना केन्द्र (CDCS) डिल्लीवजार काठमाडौँमा राखिएको पाइएकोले यस उजुरीमा थप कारवाही

गर्नुपर्ने देखिएन । अतः यस उजुरीलाई तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।

- ५२) उक्षेका खोटाङ फा.नं. १८ अपहरण : भोजपुर जिल्ला भुल्के गाविसस्थित पञ्चकन्या माविमा अध्ययनरत ३२ जना, नवदुर्गा प्रस्तावित माविमा अध्ययनरत १९ जना विद्यार्थीहरू र २ जना गाउँलेहरूलाई नेकपा माओवादीहरूले २०६१/५/३१ गते स्कुलबाटै अपहरण गरी लगेकाले सकुशल अपहरण मुक्त गराई पाऊँ भनी परेको यस उजुरीको सम्बन्धमा अनुसन्धान गर्दा अपहरित सबैजना अपहरण मुक्त भएको पाइएकोले यसमा थप केही गरिरहन परेन । अतः उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- ५३) उक्षेका फा.नं. ८२ अपहरण : तिडुला गाविस वडा नं. ३ सोलुखुम्बु बस्ने केदारभक्त कार्की र नेचा बेतघारी स्थित केदार माविका शिक्षक जनबहादुर राईलाई मिति २०६२/१०/२६ गते नेकपा माओवादीको समूहले अपहरण गरेकाले सकुशल रिहाईको पहल गरी पाऊँ भनी परेको यस उजुरीको सम्बन्धमा अनुसन्धान गरी बुझ्दा निज अपहरितहरू ९ जना मुक्त भइसकेको पाइएकोले थप केही गर्नुपर्ने देखिएन । तसर्थ, उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- ५४) उक्षेका खोटाङ मि.नं. १७६ बाल अधिकार : सल्लेरी गाविस २ सोलुखुम्बु बस्ने वर्ष १२ को मिलन तामाङ ८ वर्ष ११ को पेम्बा तामाङले सोही गाविस २ निवासी ६ वर्षिया विपना (नाम परिवर्तन) लाई ज.क. गरेको अभियोगमा मुद्दा चली अभियुक्तहरूलाई कैद सजाय तोकिएकोले निज नाबालकहरूलाई अन्य कैदीबन्दीसहर नै सँगै राखेकोले बाल सुधार गृहमा राख्ने प्रबन्ध मिलाई पाउन परेको यस उजुरीको अनुसन्धान गर्दा निज दुवै बालकलाई बाल सुधार गृह भक्तपुरमा स्थानान्तरण गरेको पाइएकोले यसमा थप केही गर्नुपर्ने । उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- ५५) उक्षेका खोटाङ मि.नं. १३२ अपहरण : भोजपुर जिल्लाको पानधारे भन्ने ठाउँबाट सुरक्षाफौजका केही जवानहरूलाई मिति २०६२/३/८ गते माओवादी आतंककारीहरूले अपहरण गरी लगेकोले निजहरूको सकुशल रिहाईको लागि पहल गरी पाऊँ भनी यस आयोगमा परेको उजुरीको अनुसन्धान गर्दा निज अपहरित जवानहरू अपहरण मुक्त भएको पाइएकोले यसमा थप केही गरिरहन परेन । उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- ५६) उक्षेका खोटाङ मि.नं. १६२ शिक्षाको अधिकार : खोटाङ जिल्ला मंगलटार गाविस ९ बस्ने प्रदिप राई उदयपुर जिल्ला बेल्टार गाविस १ बस्ने धनराज राई ज्योती उमावि बेल्टार उदयपुरको कक्षा ८ र ९ मा पढ्दै गर्दा खोटाङ जिल्लाका विभिन्न प्रहरी चौकीहरू आक्रमण गरेको भन्ने आरोप लगाई डाँका मुद्दामा प्रहरी हिराशतमा राखेकोले हिराशतबाटै स्कुलको परीक्षा दिने प्रबन्ध मिलाई पाउन यस आयोगमा उजुरी परेकोमा सो बारेमा अनुसन्धान गरी बुझ्दा निज पीडितहरूको परीक्षाको व्यवस्था मिलाई परीक्षामा सामेल गराइएको पाइएकोले यसमा थप केही गर्न पर्ने देखिएन । अतः यस उजुरीलाई तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- ५७) उक्षेका खोटाङ मि.नं. १०७ विस्थापित : चिसापानी ४ खोटाङ घर भई खोटाङ र भोजपुरको २ विद्यालयमा फरक-फरक समयमा निजी स्रोतमा काम गर्न गरिरहेकोमा नेकपा माओवादीले भौतिक कारवाही गर्ने धम्कीसहितको सूचना जारी गरेको कारण विस्थापित भई बस्नुपरेकोले विद्यालय फर्केर काम गर्ने वातावरण मिलाइदिन भनी यस आयोगमा परेको यस उजुरीको अनुसन्धान गर्दा निज पीडित हाल पुनर्स्थापित

भइसकेको पाइएकोले यसमा थप केही गरिरहन परेन । अतः उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।

- ५८) उक्षेका खोटाङ मि.नं. ६२ अपहरण : भोजपुर जिल्लाको खावा गाविस ९ बस्ने छत्र ब. राईलाई मिति २०६३/८/२८ गते माओवादी कार्यकर्ताहरूले देउराली भोजपुरबाट अपहरण गरी लगेकोले सकुशल रिहाईको पहल गरी पाऊँ भनी आयोगमा दर्ता भएको यस उजुरीको अनुसन्धान गर्दा निज पीडित हाल अपहरण मुक्त भएको पाइएकोले यसमा थप केही गर्नुपरेन । तसर्थ, उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- ५९) उक्षेका खोटाङ मि.नं. ६६ अपहरण : सशस्त्र पृहरी बल लुक्लामा कार्यरत सशस्त्र प्रहरी निरिक्षक मोहन न्यौपानेको बुवा नेपालडाँडा ५ भोजपुर निवासी गुरु प्रसाद न्यौपानेलाई २०६३/७/१६ गते माओवादीका कार्यकर्ताहरूले अपहरण गरी लगेकाले निजको सकुशल रिहाईको पहल गरी पाऊँ भन्ने परेको यस उजुरीको अनुसन्धान गर्दा निज अपहरित न्यौपाने मुक्त भएको पाइएकोले यसमा थप केही गरिरहन परेन । अतः उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- ६०) क्षेका पोखरा मि.नं. १९२ अज्ञात : गोरखा जिल्ला चाडलिङ गाविस घर भई नेपाली सेनामा कार्यरत नवराज खत्री मिति २०६३/५/९ गते घरबाट आफ्नो कार्यालय दाउन्ने गुल्ममा जान हिडेकोमा बेपत्ता भएकोले निजको खोजी गरी अवस्था पत्ता लगाई पाऊँ भनी आयोगमा परेको यस उजुरीको सम्बन्धमा अनुसन्धान गर्दा निज पीडित घर आईसकेको पाइएकोले यसमा थप केही गर्नुपर्ने देखिएन । तसर्थ, उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- ६१) क्षेका पोखरा मि.नं. १३९ सम्पति फिर्ता/जीवन रक्षा : लमजुङ जिल्ला वेशी शहर गाविस २ स्थित हेमजङ गुरुङको घर तथा घरमा रहेको सम्पति काजगातहरू कब्जामा लिई नेकपा माओवादीहरूले परिवारका २ जना सदस्यहरूलाई समेत नियन्त्रणमा लिएकाले कब्जा भएको सम्पति तथा व्यक्तिहरू समेतको कब्जा मुक्त गराई पाऊँ भनी परेको यस उजुरीको बारेमा अनुसन्धान गर्दा कब्जा भएको घर सम्पति र मानिससमेत कब्जा मुक्त भइसकेको पाइएकोले यसमा थप केही गर्नुपर्ने देखिएन । तसर्थ, यस उजुरीलाई तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- ६२) क्षेका पोखरा मि.नं. ३७० अपहरण : भानु निमावि व्यास नपा ९ तनहुँका प्रधानाध्यापक प्रेमबहादुर राईलाई नेकपा माओवादीका कार्यकर्ताहरूले मिति २०६६ साल असारमा अपहरण गरी लगेकाले मुक्त गराई पाऊँ भनी दर्ता भएको यस उजुरीको अनुसन्धान गर्दा निज पीडित अपहरण मुक्त भइसकेको पाइएकोले यसमा थप कारवाही गरिरहनुपरेन । तसर्थ, यस उजुरीलाई तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- ६३) क्षेका पोखरा मि.नं. २०३ अज्ञात : कास्की जिल्ला निर्मल पोखरी गाविस २ घर भई पोखराको जनप्रिय क्याम्पसमा अध्ययनरत माधव भण्डारी २०६२/११/२७ गते घरबाट क्याम्पस जान निस्किएकोमा त्यसपछि बाट हराइरहेको हुँदा खोजी गरी पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको यस उजुरीको आयोगबाट अनुसन्धान गर्दा निज भण्डारी तत्कालीन समयमा साथीहरूसँग घुम्न गई पछि फर्किआएको पाइएकोले यसमा थप कारवाही गर्न परेन । अतः उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- ६४) क्षेका पोखरा मि.नं. २०६ वोक्सीको आरोप : लमजुङ जिल्ला रम्घा गाविस ५ बस्ने लक्ष्मी श्रेष्ठले सोही ठाउँ बस्ने कविता श्रेष्ठलाई वोक्सीको आरोप लगाई सामाजिक प्रतिष्ठामा आँच आउने कार्य गरेकोले दोषीलाई कारवाही गरी पाऊँ भनी परेको यस

उजुरीको अनुसन्धान गर्दा निज श्रेष्ठले विरामी परेको बेला मानसिक अवस्था असन्तुलन भएको बेला सो आरोप लगाएकोले मिलापत्र गर्ने भनी दुवै पक्षबिच मिलापत्र भएको पाइएकोले यसमा थप कारवाही गर्नुपरेन । अतः उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।

- ६५) क्षेत्र पोखरा मि.नं. १९४ हराएको : पश्चिमाञ्चल उमावि गैहपाटन पोखरामा अध्ययनरत विद्यार्थीहरू मदन कोइराला र प्रेमराज आचार्य मिति २०६३/८/८ गते शुक्रवार बेपत्ता भई सम्पर्क विहिन भएकोले खोजी गरी पाउँ भनी परेको यस उजुरीको अनुसन्धान गर्दा हराएका निज विद्यार्थीहरू घर फर्किएको पाइएकोले यसमा थप केही गरिरहन परेन । अतः उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गर्ने निर्णय गरियो ।
- ६६) क्षेत्र पोखरा मि.नं. १७२ गै.थु./यातना : कास्की जिल्ला लेखनाथ न.पा. १ सैनिक वस्तीमा बस्ने अमित गुरुङलाई जिल्ला प्रहरी कार्यालय कास्कीले २०५६/६/१८ मा पक्राउ गरी गैरकानुनी रूपमा थुनामा राखी यातना दिएकोले छानविन गरी पाउँ भनी परेको यस उजुरीको सम्बन्धमा अनुसन्धान गर्दा यातना दिने प्रहरीलाई कास्की जिल्ला अदालतबाट दोषी प्रहरीबाट रु ५ हजार पीडितलाई भराइदिने फैसला भएको पाइएकोले यसमा आयोगबाट केही गर्नुपर्ने देखिएन । तसर्थ, उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- ६७) क्षेत्र पोखरा मि.नं. ३१४ जातीय विभेद : गोरखा जिल्ला गाईखुर गाविस २ बस्ने कोपीला कोइराला (नेपालीले) नेत्रबहादुर थापासँग अन्तरजातीय विवाह गरेकोमा श्रीमानका आफन्तहरूले श्रीमानलाई बेपत्ता पारिदिएकाले खोजतलास गरी पाउँ भनी परेको यस उजुरीको अनुसन्धान गर्दा पीडितले आफ्नो श्रीमान् र परिवारविरुद्ध मानाचामल, अंश मुद्दा सम्मानित गोरखा अदालतमा दायर गरी मानाचामल दिने ठहरी, अंश मुद्दा विचाराधीन रहेको र श्रीमानको पत्तासमेत लागेको पाइएकोले यसमा आयोगबाट केही गर्नुपर्ने देखिएन । अतः उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गर्ने निर्णय गरियो ।
- ६८) क्षेत्र पोखरा मि.नं. १६३ जातीय विभेद : गोरखा जिल्ला फुजेल गाविस स्थित सार्वजनिक मन्दिरमा मिति २०६५/६/१४ गते स्थानीय दलितहरू पुजाआजा गर्न गएकोमा गैरदलित समुदायका मानिसहरूले सो मन्दिरमा दलितलाई प्रवेश रोक्न खुकुरी, खुर्पा, भाला लगायतका घरेलु हतियार लिई मन्दिर वरिपरि बसी दलितहरू आफू काट्ने, मार्ने र दलित वस्ती नै उजाड पारिदिने जस्ता धम्की दिएकाले आफ्नो धर्म र स्वतन्त्रपूर्वक बाँच्ने अधिकारबाट समेत वञ्चित हुनुपरेकोले दोषीलाई कारवाही गरी पाउँ भनी परेको यस उजुरीको अनुसन्धान गर्दा हाल सो अवस्था नरहेको पाइएकोले यसमा थप केही गरिरहन पर्ने देखिन आएन । तसर्थ, उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गर्ने निर्णय गरियो ।
- ६९) क्षेत्र पोखरा मि.नं. १२६, प्रहरीद्वारा कुटपिट : जनआन्दोलनको क्रममा स्याङ्जा जिल्ला सदरमुकाममा ७ राजनैतिक दलहरूले मिति २०६३/१/६ गते साँझ निकालेको शान्तिपूर्ण मसाल जुलुसको अनुगमन गर्ने क्रममा मानव अधिकार तथा शान्ति समाज जिल्ला कार्यालय स्याङ्जाका सभापति भरतप्रसाद लम्साललाई सुरक्षाकर्मीहरूद्वारा लाठ्ठी चार्ज गरी घाइते बनाएकाले तत्कालीन प्रहरी प्रमुख लगायतलाई कारवाही गरी पाउँ भनी परेको यस उजुरीको अनुसन्धान गर्दा पीडितले औषधोपचारको बिलभर्पाइ एवम् अन्य प्रमाण उपलब्ध गराउन नसके भएकोले उजुरी टुङ्ग्याइदिए हुन्छ भनी जानकारी दिएकाले यसमा थप केही गर्नुपर्ने देखिएन । अतः उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गर्ने निर्णय गरियो ।

- ७०) क्षेत्र पोखरा मि.नं. ३४१, गैरकानुनी थुना : कास्की जिल्ला सिद्ध गाविस ७ बस्ने राजु व. परियार र भरतपोखरी गाविस बस्ने शर्मिला थापाविच प्रेम सम्बन्ध भई २०६५/५/४ गतेदेखि सँगै बस्दै आएकोमा केटी पक्षले अन्तरजातीय विवाह गराएको भनी प्रहरीमा उजुरी दिई केटाको बाबुलाल व. परियारलाई गैरकानुनी थुनामा राखेकोले दोषीलाई कारवाही गरी पाऊँ भनी परेको यस उजुरीको अनुसन्धान गर्दा निज परियारको विरुद्ध मानव वेचविखन मुद्दामा अदालतको आदेशले थुनामा राखिएको भन्ने पाइएकोले सो थुना गैरकानुनी नभएको हुँदा यसमा थप केही गर्नुपर्ने देखिएन । अतः उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- ७१) क्षेत्र पोखरा मि.नं. ४५४, गैरकानुनी थुना : दाङ जिल्ला तुल्सीपुर न.पा. ११ घर भई हाल पोखराको न्यूरोड बस्ने दिल व. थापा र नारायण वलीलाई जिल्ला प्रहरी कार्यालय कास्कीले गैरकानुनी रूपमा थुनामा राखेकोले छाडिबिनी गरी पाऊँ भनी परेको यस उजुरीको अनुसन्धान गर्दा निजहरूलाई कानुनी रूपमा नै थुनामा राखेको पाइएकोले यसमा थप केही गरिरहन परेन । तसर्थ, उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गर्ने निर्णय गरियो ।
- ७२) क्षेत्र पोखरा मि.नं. ३५७, गैरकानुनी थुना : कास्की जिल्ला पो.उ.म.न.पा. १ बस्ने कृष्ण प्रसाद अर्याललाई मिति २०६५/११/६ गते वडा प्रहरी कार्यालय वैदामले पक्राउ गरी गैरकानुनी रूपमा थुनामा राखेकोले रिहाईको लागि पहल गरी पाऊँ भनी परेको यस उजुरीको सम्बन्धमा अनुसन्धान गर्दा निज पीडित रिहा भइसकेको पाइएकोले यसमा थप केही गर्नुपरेन ।
- ७३) क्षेत्र पोखरा, मि.नं. ३१ गैरकानुनी थुना : स्याङ्जा जिल्ला पुतलीबजार न.पा. १० घर भई हाल सिद्धार्थनगर न.पा. ८ बस्ने अधिवक्ता लक्ष्मी प्रसाद अर्याललाई सुरक्षाकर्मीहरूले विनाकारण पक्राउ गरी जिल्ला प्रशासन कार्यालयको आदेशले थुनामा राखेकोले छाडिबिनी गरी पाऊँ भन्ने व्यहोराको यस उजुरीको अनुसन्धान गर्दा निज पीडितलाई हातहतियार तथा खरखजाना मुद्दामा थुनामा राखेको पाइएकोले यसलाई गैरकानुनी थुना भन्न मिलेन । आधिकारिक निकायबाट पुर्पक्ष भई थुनामा राखिएको पाइएकोले यसमा थप कारवाही गर्नुपर्ने देखिएन । तसर्थ, उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गर्ने निर्णय गरियो ।
- ७४) क्षेत्र पोखरा, मि.नं. ४८९, भेला हुने र मत दिने अधिकार : पत्रकार महासङ्घ कास्कीको बैधानिक रूपमा नियमित अधिवेशन गरी कार्य समितिको निर्वाचन गर्नुपर्नेमा सो विपरीत नेपाल प्रेस युनियन, प्रेस चौतारी र क्रान्तिकारी पत्रकार सङ्घ कास्की मिलेर २०६८/१/६ गते महासङ्घलाई भागवण्डा गरी राजनीतिक आस्थाका आधारमा पद विभाजन गरी कार्य समिति र सभासदहरूको चयन गरी अन्य पत्रकारहरूको मत दिने अधिकारबाट समेत वन्चित गरेको भन्ने समेत व्यहोराको यस उजुरीमा अनुसन्धान गर्दा सो विषयमा सबै पक्षहरू बसी छलफल गरी विवाद मिलेकोले उजुरी टुङ्ग्याइदिए हुन्छ भनी उजुरवालाले भनेको पाइएकोले यसमा थप केही गर्न परेन । उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गर्ने निर्णय गरियो ।
- ७५) क्षेत्र पोखरा मि.नं. ४७ बेपत्ता गै.थु. : स्वाभिमान साप्ताहिकका सम्पादक कोमलनाथ बराललाई मिति २०५८/९/३ गते पो.उ.म.न.पा. १२ स्थित आफ्नै घरबाट गिरफ्तार गरी कास्की कारागारमा नजरबन्दमा राखेको तर कुनै सूचना नदिएकोले खोजी गरी पाऊँ भनी परेको यस उजुरीको सम्बन्धमा अनुसन्धान गर्दा निज बराललाई आतङ्ककारी तथा विध्वंससात्मक एने २०५८ बमोजिम थुनामा राखिएको र २२ महिनापछि रिहा गरिएको पाइएकोले थुना गैरकानुनी नभएकोले यसमा केही गरिरहनुपरेन । तसर्थ, उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।

- ७६) क्षेत्रा पोखरा मि.नं. ४८० बेपत्ता : धादिङ जिल्ला लर्दा गाविसका वेग ब. तामाङलाई २०६३/३/२४ गते काठमाडौंको बालुवाटारबाट ३/४ जनाको समूहले गाडीमा राखी लगेकोले स्थिति अज्ञात भएको हुँदा खोजी गरी पाउँ भन्ने यस उजुरीको अनुसन्धान गर्दा निज तामाङ आफ्नी दिदीसहितलाई ठगी गरी ठूलो रकम लिई अर्के केटी लिएर भागेको थाहा भएकोले सो उजुरी टुङ्ग्याइदिए हुन्छ भनी उजुरवालाले जानकारी दिएको देखिँदा यसमा थप केही गर्न परेन । अतः उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- ७७) क्षेत्रा पोखरा मि.नं. ३१४ (क) यातना : कास्की जिल्ला घाचोक गाविस २ निवासी जयकृष्ण पोखरेललाई मिति २०५८/९/१३ गते पोखराबाट घर फर्किने क्रममा शाही नेपाली सेनाले नियन्त्रणमा लिई बटुले हानी बिजुलीको झटका दिई ४ दिनसम्म यातना र विद्रोही पक्षबाट पनि बेलाबेला यातना दिएकाले शारीरिक दुर्बलता एवं आँखामा समेत समस्या भएकोले औषधी उपचारको लागि पहल गरिदिन भनी परेको यस उजुरीको अनुसन्धान गर्दा उजुरवाला पीडित आफैँले प्रमाण पुऱ्याउन नसक्ने र उजुरी टुङ्ग्याइदिए मन्जुर छ भनी जानकारी दिएकोले यसमा थप केही गरिरहन परेन । तसर्थ, उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- ७८) क्षेत्रा पोखरा मि.नं. ३६३ विस्थापित : स्याङ्जा जिल्ला पिंडीखोला गाविस २ बस्ने चेतकान्त दमैको घरमा मिति २०६५/१२/३ गते राती बिजुली बत्ती गएको समयमा एक्कासी हरि बस्याल र रामबाबु यादवको नेतृत्वमा आएको ७०/७५ जनाको जत्थाले आक्रमण गरेपछि पीडकहरूको आक्रमणबाट शरीरका विभिन्न ठाउँमा चोट लागि घाइते भएको र आफ्नो घरबाट विस्थापित भएकोले जीउज्यानको सुरक्षा गरी पुनर्स्थापित गराई पाउँ भन्ने यस उजुरीको अनुसन्धान गर्दा पीडितले अदालतमा मुद्दा दायर गरी अदालतबाट न्यायिक कारवाही अघि बढेको पाइएकोले आधिकारिक निकायबाट न्याय पाउने नै हुँदा यसमा आयोगबाट केही गर्नपर्ने देखिएन । तसर्थ, उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- ७९) क्षेत्रा पोखरा, मि.नं. ३४६ जीवन रक्षा : कास्की जिल्ला भलाम गाविस ३ अवस्थित महेन्द्र माविमा अध्यापनरत वामदेव पौडेल र डिल्लीराम देवकोटालाई मिति २०६५/८/१३ गते सोही विद्यालयमा अध्ययनरत केही विद्यार्थीहरूले हतियारसहित आक्रमण गरेकोले निज शिक्षकहरूको जीवन रक्षा गरी पाउँ भनी परेको यस उजुरीको सम्बन्धमा आयोगबाट अनुसन्धान हुँदा तत्कालीन अवस्थामा सुधार भई हाल सामान्य अवस्था रहेको पाइएकोले यसमा थप केही गर्नुपर्ने देखिएन । तसर्थ, उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- ८०) क्षेत्रा पोखरा मि.नं. २१३ पारिश्रमिकको अधिकार : नवलपरासी जिल्ला घर भई हाल टुँडीखेल पोखरा बस्ने अम्बिका लामिछानेलाई विजया सेक्युरिटी सर्भिस प्रा.लि. राष्ट्र बैंक चोकका क्याप्टेन कृष्णबहादुर के.सी.ले कार्यालयमा काम गरेपछि मासिक पारिश्रमिक माग गर्दा नदिएकाले पारिश्रमिक उपलब्ध गराई पाउँ भनी परेको यस उजुरीको सम्बन्धमा अनुसन्धान गर्दा उक्त विषय यस आयोगको क्षेत्राधिकार नपर्ने, अरु नै साधिकार निकायमा जानुपर्ने विषय भएकोले यहाँबाट केही गर्न मिलेन । अतः उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- ८१) क्षेत्रा पोखरा मि.नं. २५३ महिला अधिकार : उदयपुर जिल्ला त्रियुगा न.पा. घर भई लमजुङ जिल्ला त्यान्द्राङ ८ घर भई हाल फुलवारी व्यारेकमा कार्यरत अ.म. लक्ष्मण अधिकारीसँग विवाह भएकी रेखा अधिकारी/कार्की हामी दुई काठमाडौंमा बस्दै आएकोमा पछि श्रीमान लक्ष्मण अधिकारीले विवाह नै अस्वीकार गरी चिन्दिन भन्ने गरेकाले न्याय पाउँ भनी परेको उजुरीको सम्बन्धमा अनुसन्धान गर्दा उजुरवालाले

आयोगलाई प्रत्यक्ष रूपमा सम्बोधन गरी उजुरी नदिएको, उजुरीको खासै वास्ता नगरेको कारण यसमा धेरै चासो दिई कारवाही गर्नुपर्ने देखिएन । अतः उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।

- ८२) क्षेत्र पोखरा मि.नं. ३०७ गैरकानुनी थुना : गोरखा जिल्ला पृथ्वीनारायण न.पा. ३ बजारमा २०६५/१/१९ गते माडी दुर्घटना हुँदा एक महिलाको मृत्यु भएपछि गाडी मालिक कृष्णप्रसाद तिमल्सिनालाई प्रहरलि पक्राउ गरी गैरकानुनी रूपमा थुनामा राखेको भनी परेको यस उजुरीको बारेमा अनुसन्धान कार्य गर्दा निज पीडित कानुनी रूपमा थुनामा रही हाल थुनामुक्त भइसकेको पाइएकोले यसमा थप केही गरिरहन पर्ने देखिएन । अतः यस उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- ८३) क्षेत्र पोखरा मि.नं. २९६ घाइते : मिति २०६४/१२/१७ गते संविधानसभा निर्वाचन क्षेत्र नं. २ का दीपा भुपालसहित माओवादी टोली सरसल्लाह गरी फर्कने क्रममा सशस्त्र प्रहरीले थुम पोखरा ६ चौतारा स्याङजा भन्ने ठाउँमा अन्धधुन्ध कुटपिट गरी गोली चलाउँदा थुमपोखरा गाविस स्याङजाका घनश्याम चापागाई सहित ४ जना घाइते भएकाले पीडितलाई क्षतिपूर्ति र दोषीलाई कारवाही गरी पाउँ भन्ने यस उजुरीको अनुसन्धान गर्दा पीडक र पीडितबिच छलफल भई विवाद मिलिसकेको भनी पीडित पक्षसमेतले जानकारी गराएकोले यसमा थप केही गरिरहन पर्ने देखिएन । अतः यस उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- ८४) क्षेत्र पोखरा, मि.नं. ११५ विस्थापित : पर्वत जिल्ला खानीगाउँ गाविस २ निवासी नन्द कुमारी लम्सालको घरमा मिति २०६२/१०/२३ गते नेकपा माओवादीद्वारा ताला लगाएकोले सपरिवार विस्थापित भई गाईगोठमा सुत्नुपरेकोले जीवन रक्षा गरी पुनर्स्थापना गरी पाउँ भनी परेको यस उजुरीको अनुसन्धान गर्दा निज पीडित परिवार हाल आफ्नै घरमा पुनर्स्थापित भइसकेको पाइएकोले यसमा थप केही गरिरहन परेन । अतः उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- ८५) क्षेत्र पोखरा मि.नं. २३० धम्की : कास्की जिल्ला पो.उ.म.न.पा. वडा नं. ३ बस्ने श्रीप्रसाद आचार्यको घरमा घरेलु कामदारको रूपमा रहेकी शान्ता भन्तना नामकी बालिकालाई विष्णु आचार्य, वेदहरि भट्टराई र दरपी भन्ने व्यक्तिले जबरजस्ती करणी गरेको विषयमा निजहरू विरुद्ध जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा उजुरी दिएकोमा सोही कारणले श्री प्र. आचार्य, गंगा आचार्य र राम आचार्य लगायतले मारिदिने धम्की दिएकाले जीवन रक्षा गरी पाउँ भनी परेको यस उजुरीको सम्बन्धमा अनुसन्धान गर्दा हाल तत्कालीन अवस्थामा परिवर्तन भइसकेकोले साथै आयोगबाट जिम्मेवार निकायलाई पत्र लेखी जीवन रक्षा गर्न अनुरोधसमेत भइसकेकोले यसमा केही गरिरहन पर्ने देखिएन । अतः उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- ८६) क्षेत्र पोखरा मि.नं. ४७५ रोजगारीको अधिकार : पर्वत जिल्ला शंकरपोखरी गाविस ९ घर भई प्राथमिक विद्यालय तृतीय श्रेणीमा कार्यरत शिक्षिका पार्वतीदेवी सिलवाल २०६७/७/११ गते श्री जनसहयोगी निमावि विरौटाडाँडा पर्वतमा सरुवा भइआएकोमा सो विद्यालयमा प्रधानाध्यापकसहितले हाजिर गर्न नदिएको भनी परेको यस उजुरीको सम्बन्धमा अनुसन्धान गर्दा हाल निज शिक्षिकाले सरुवा भइआएको विद्यालयमा हाजिर भई पढाउने वातावरण भइसकेको देखिँदा यसमा थप केही गर्नुपर्ने पाइएन । अतः उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- ८७) क्षेत्र पोखरा मि.नं. ३३० दुर्व्यवहार : कास्की जिल्ला पोरखा उप महानगरपालिका ८ बस्ने जगत बहादुर थापा मिति २०६५/४/१६ गते पोखराको पृथ्वीचोकमा माओवादी सम्बद्ध मजदुरहरूको आन्दोलन भइरहेको बेला केही उच्छुङ्खल व्यक्तिहरूबाट दुइगा

हानाहान हुँदा सो बेला निज थापालाई लागि घाइते भएको अवस्थामा उपचारको लागि लैजान लाग्दा आन्दोलनकारीहरूले अवरोध गरेका साथै निज थापाको तस्वीर ठाउँ ठाउँमा टाँसी अपराधी घोषित गरी बेइज्जत पनि गरेको भनी पर्न आएको यस उजुरीको अनुसन्धान गर्दा निजहरू दुवै पक्ष बसी छलफलबाट मिलापत्र भएको पाइएकोले यसमा थप केही गरिरहन पर्ने देखिएन । अतः उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।

- ८८) क्षेत्रा पोखरा मि.नं. ५३३ गैरकानुनी थुना : मिति २०६२/१२/३१ गतेका दिन स्याङ्जाको पुतली बजार न.पा. ४ लत्रेपिपलबाट नेविसङ्घ पृथ्वीनारायण क्याम्पसका एकाइ सभापति पवन नेपाल लगायत स्थानीय युवाहरू नेमव. राना, ईश्वर रेग्मी, माधव पौडेल र श्याम नेपाललाई सेनाको एक जत्थाले पक्राउ गरी लगेकोले निजहरूको सकुशल रिहाइको लागि यस आयोगमा परेको उक्त उजुरीको सम्बन्धमा अनुसन्धान गर्दा पक्राउ परेका निज युवाहरू मिति २०६३/१/११ को पु.वे.अ.को आदेशले थुनामुक्त भई आफ्नै घरमा रहेको पाइएकोले यसमा थप केही गर्नुपर्ने देखिएन । अतः उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- ८९) क्षेत्रा पोखरा मि.नं. १०८ वासको अधिकार : कास्की जिल्ला पो.उमनपा वडा नं. ९ कृष्ण टोलमा बसोबास गर्दै आएका २०० घर सुकुम्बासीलाई पोखरा नगर विकास समितिले उठाई बसपार्कका पुराना सुकुम्बासीलाई बसाउन लागेकोले बसोबासको व्यवस्था गराई पाऊँ भनी परेको यस उजुरीको अनुसन्धान गर्दा सार्वजनिक जग्गामा बसोबास गर्दै आएका सुकुम्बासीले साधिकार निकायमा उपचार प्राप्त गर्नुपर्नेमा आयोगबाट क्षेत्राधिकार नपर्ने भएकोले उजुरी खारेज गरी लगत कट्टा गरिदिने ।
- ९०) केका हरिहरभवन मि.नं. ७७२, शरणार्थीको अधिकार : पाकिस्तानबाट नेपाल आएका मुहम्मद जनीद सिद्धिकी, जाहीद नजार सिद्धिकी, मुहम्मद कयुम, मुहम्मद अयहमद खान, रसिद अलि सिद्धिकी र मुहम्मद आलमलाई हाल अध्यागमन विभाग काठमाडौंको हिराशतमा राखिएको निजहरूले मुस्लिम धर्मबाट कलकी अवतार फाउण्डेशनमा सामेल भई धर्म परिवर्तन गरेको तथा धर्म परिवर्तनसम्बन्धी कार्य उनीहरूको मुलुकमा मृत्युदण्ड हुनसक्ने भएकोले जीवन रक्षा गरिदिन भनी परेको यस उजुरीको बारेमा अध्ययन गर्दा कुनै पनि व्यक्तिलाई आफ्नो मुलुकमा जीवन जोखिममा पार्ने दावी लिई अन्य कुनै पनि मुलुकमा शरण माग गर्ने अधिकार अन्तर्राष्ट्रिय कानूनले प्रदान गरेको छ । उल्लेखित व्यक्तिहरूले पनि नेपालमा शरण माग गरिरहेको अवस्थामा निजहरूलाई स्वदेश फर्काउने हो भने जीवन जोखिममा पर्ने वा यातना नपाउने कुराको सुनिश्चितता नभई स्वदेश फर्काउनु मानव अधिकारको अन्तर्राष्ट्रिय कानून विपरीत हुने हुँदा उक्त कुराको सुनिश्चितता नगरी निजहरूलाई स्वदेश फर्काउने कारवाही गर्न नगराउन रा.मा.अ.आ. ऐन २०६८ को दफा ११ (२) बमोजिम नेपाल सरकारलाई निर्देशन दिने निर्णय गरियो ।
- ९१) क्षेत्रा पोखरा, उजुरी नं. १३१, सम्पतिको अधिकार : वाग्लुङ जिल्ला नरेठाँटी गाविस २ बस्ने बुलव. के.सी.लाई नेकपा माओवादीका कार्यकर्ताहरूले सुराकी गरेको आरोपमा बाँया खुट्टा घनले हानी, खुकुरी प्रहार गरी काटी दिएको र उपचार गराउँदा ५०,००० रुपियाँ खर्च लागेको साथै घरमा लुटपाट गरी रु १,००,००० बराबरको क्षति गराई विस्थापितसमेत गराएको हुँदा पीडितलाई राहत र क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराई पाऊँ भनी परेको यस उजुरीको बारेमा अनुसन्धान गर्दा निज पीडितले आफू विस्थापित भएवापत रु ७८,३०० सम्पत्ति क्षतिवापत रु २९६३० र उपचार खर्चवापत रु ३०,००० र अपहरण परेवापत रु २५,००० रकम नेपाल सरकारबाट प्राप्त गरेको पाइएकोले यसमा

आयोगबाट थप केही गर्नुपर्ने देखिएन । अतः यस उजुरीलाई तामेलीमा राखी लगत कट्टा गर्ने निर्णय गरियो ।

- ९२) क्षेत्र धनुषा मि.नं. २९ अपहरण : धनुषा जिल्ला हठिपुर हडवाडा गाविस बस्ने रामदुलार यादव मिति २०६७/१०/१८ गते घरबाट विशेष कामले जनकपुर आएकोमा सो दिन २ बजेबाट सम्पर्कविहिन भई अवस्था अज्ञात भएकोले खोजतलाश गरी पाउँ भन्ने व्यहोराको यस उजुरीको सम्बन्धमा अनुसन्धान गर्दा निज रामदुलार ५६ दिन सम्पर्कविहिन भई पछि सकुशल घर फर्किएको पाइएकोले यसमा थप केही गरिरहन पर्ने देखिएन । अतः उजुरी तामेलीमा राख्ने र उजुरीको लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- ९३) क्षेत्र जनकपुर मि.नं. ३६३ बेपत्ता : धनुषा जिल्ला गिद्धा गाविस ४ निवासी राजकुमार मण्डललाई मिति २०६१/१/३१ गते सडक बनाउने काम गरिरहेको अवस्थामा सादा पोशाकमा आएका प्रहरीहरूले पक्राउ गरी बेपत्ता पारेकोले स्थिति सार्वजनिक गरी पाउन भनी परेको यस उजुरीको सम्बन्धमा अनुसन्धान गर्दा निज मण्डललाई प्रहरीले २० महिना थुनामा राखी छोडिदिएको र निज हाल वैदेशिक रोजगारीको लागि कतार गएको भनी पीडितकी श्रीमतीले बताएको पाइएकोले यसमा थप केही गर्नुपर्ने रहेन । तसर्थ, उजुरी तामेलीमा राख्ने र उजुरीको लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- ९४) क्षेत्र जनकपुर मि.नं. ३६४ बेपत्ता : बालाखर गाविस १ धनुषा बस्ने सियाराम यादवलाई सम्मानित पुनरावेदन अदालत जनकपुरको आदेश बमोजिम २०६२/१२/३० मा थुनामुक्त गर्नासाथ प्रहरीहरूले पक्राउ गरी लगेको र निजलाई बेपत्ता पार्ने संभावना भएको भनी परेको यस उजुरीको अनुसन्धान गर्दा निज यादव थुनामुक्त भई हाल घरमै रहेको पाइएकोले यसमा थप केही गर्नुपर्ने देखिएन । उजुरी तामेलीमा राख्ने र उजुरीको लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- ९५) क्षेत्र जनकपुर मि.नं. ७१० बेपत्ता : उदयपुर जिल्ला वेल्डार ६ निवासी सन्तोष खड्कालाई मिति २०६०/८/२८ गते गाडीमा यात्रा गरिरहेको अवस्थामा सप्तरी जिल्लाबाट सुरक्षाफौजले पक्राउ गरी बेपत्ता पारेकोले रिहाईको लागि पहल गरी पाउँ भनी परेको यस उजुरीको सम्बन्धमा अनुसन्धान गर्दा निज पीडितलाई रिहा गरी मामाको जिम्मा दिएको पाइएकोले यस उजुरीलाई तामेलीमा राखी लगत कट्टा गर्ने निर्णय गरियो ।
- ९६) क्षेत्र जनकपुर मि.नं. ४७ विस्थापित : सिन्धुली जिल्ला वाशेश्वर गाविस घर भई जनकपुर नपा ९ बस्ने उद्धव बराल जनकपुर चुरोट कारखानामा कार्यरत रहेको अवस्थामा जनकपुरस्थित घरमा २०६५/३/२८ गते सशस्त्र समूहले बम विष्फोट गराई क्षति पुऱ्याउनुका साथै विभिन्न धम्कीहरू दिएकोले जागिरबाट राजिनामा दिई विस्थापित भई ललितपुरमा बस्दै आएकोले न्याय पाउँ भनी परेको यस उजुरीको अनुसन्धान गर्दा निज पीडितले घर बिक्री गरी बसाइँ सरी सकेको, हाल धम्कीको अवस्था नरहेकोले उजुरीको कारवाही टुङ्ग्याइदिए हुन्छ भनी जानकारी गराइएको पाइएकोले यस उजुरीलाई तामेलीमा राखी लगत कट्टा गर्ने निर्णय गरियो ।
- ९७) क्षेत्र जनकपुर मि.नं. ३६ हत्या : धनुषा जिल्ला देउरीपरवाह गाविस ७ बस्ने उत्ताउल राई आफ्नो मोटरसाइकलमा जनकपुरबाट घरतिर आइरहेको बेला ज.न.पा. ११ कपिलेश्वरमा औरही इलाका प्रहरी कार्यालय धनुषाका प्र.ज. श्यामसुन्दर सिंहसँग भेट भई निजले जरुरी काम देखाई जनकपुरतिर लिएर गएपछि भारतको सितामणिमा पीडितको लाश फेला परेकोले निज प्रहरीलाई काराही गरी पीडितलाई क्षतिपूर्ति दिलाई पाउँ भनी परेको यस उजुरीको अनुसन्धान गर्दा निज पीडितलाई प्रहरीले हत्या गरेको

नभई मोटरसाइकल दुर्घटना भई मरेको पाइएकोले यसमा थप केही गर्नुपरेन ।
उजुरीलाई तामेलीमा राखी लगत कट्टा गर्ने निर्णय गरियो ।

- ९८) क्षेत्र जनकपुर, मि.नं. ३४ धम्की : धनुषा जिल्ला माची भिट्कैया गाविस १ बस्ने काशिनद्र कुमार शर्मा जनकपुरबाट प्रकाशित हुने दैनिक पत्रिका डेली एक्सप्रेसका संवाददाता भएकोले सोही गाविसमा पर्ने एक मन्दिर अगाडि रहेको एक पसलमा मदिराजन्य पदार्थहरू विक्री-वितरण भएको सम्बन्धमा इलाका प्रहरी कार्यालय खजुरीका इन्चार्जसँग बुझ्न जाँदा सकारात्मक प्रतिक्रिया नदिएँ उल्टै त्यस्तो समाचार नलेख्न, रिपोर्टिङ नगर्न र गरेमा ठीक नहुने भनी धम्की दिएको भनी परेको यस उजुरीको अनुसन्धान गर्दा पीडित र पीडकबिच मिलापत्र भएको पाइएकोले यसमा थप केही गर्नुपर्ने देखिएन । अतः उजुरीलाई तामेलीमा राखी लगत कट्टा गर्ने निर्णय गरियो ।
- ९९) क्षेत्र जनकपुर मि.नं. २१ धम्की : मिति २०६९/११/२१ गते मधेशी जनाधिकार फोरम (लोकतान्त्रिक) पार्टीका कार्यकर्ताहरूले जिल्ला विकास समिति धनुषाको प्राङ्गणमा नारावाजी गरिरहेको अवस्थामा सूचना सङ्कलन गर्न गएका पत्रकार उपेन्द्र भगत नागवंशीलाई प्रहरीले अत्यधिक बल प्रयोग गरी धम्की समेत दिएकाले न्याय पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको यस उजुरीको अनुसन्धान गर्दा उजुरवाला/पीडित आफैँले प्रमाण पुऱ्याउन नसक्ने भएकाले उजुरी टुङ्ग्याउन सहमति दिएकाले यसमा थप केही गर्न परेन । अतः उजुरीलाई तामेलीमा राखी लगत कट्टा गर्ने निर्णय गरियो ।
- १००) क्षेत्र जनकपुर मि.नं. १० धम्की : धनुषा जिल्ला रघुनाथपुर गाविस ४ बस्ने जानकीदास गडेरीलाई ऐ.ऐ. बस्ने लाल ब. राउतले ज्यान मार्ने धम्की दिई आफ्नो नाममा रहेको डेढ विगाह जमिन उपभोग गर्नबाट वञ्चित गरेकाले शान्तिपूर्वक आफ्नो सम्पत्ति उपभोग गर्ने वातावरण कायम गराई पाउँ भनी परेको यस उजुरीको अनुसन्धान गर्दा पीडितले घरायसी कारणबाट छिमेकीसँग भगडा भई धम्क्याएको बुझिएकोले यस आयोगको क्षेत्राधिकार नपर्ने देखिएको हुँदा यस उजुरीलाई तामेलीमा राखी लगत कट्टा गर्ने निर्णय गरियो ।
- १०१) क्षेत्र जनकपुर मि.नं. ३००, न्याय प्रशासन : धनुषा जिल्ला बाघचौडा गाविस वडा नं. ४ घर भई जनकपुर नपा १ बस्ने कान्तिपुर संवाददाता श्यामसुन्दर शशी आफ्नो काम विशेषले बाघचौडाबाट आफ्नो मोटरसाइकलमा जनकपुर आउँदै गर्दा २०६६/५/१९ मा २ जना युवाहरूले हतियार देखाई एक राउण्ड फायर गरी मेरो मोटरसाइकल र एक थान मोबाइलसमेत लुटी परार भएपछि जि.प्र.का.मा खोजतलाशको लागि निवेदन दिएकोमा केही नगरिदिएको भनी परेको यस उजुरीको सम्बन्धमा बुभ्दा उजुरवाला आफैँले मोटर साइकल नभेटिएँ पनि विमा रकम प्राप्त गरेकोले उजुरी टुङ्ग्याइदिनु भनी निवेदन दिएको हुँदा यसलाई तामेलीमा राखी लगत कट्टा गर्ने निर्णय गरियो ।
- १०२) क्षेत्र पोखरा, मि.नं. २३२, विस्थापित : कास्की जिल्ला निर्मलपोखरी गाविस बस्ने वेडवहादुर लामिछानेको मिति २०६१/१२/२४ गते संयुक्त सुरक्षाफौजले एक्कासी घरमा कसैलाई नसोधी काँडेतारले घेरी पेरिमिटरभित्र आफ्नो घर पारिएको र मेरो घरमै सुरक्षाफौजको वेश क्याम्प राखिएकोले म विस्थापित भई परिवारसहित अर्काको जग्गामा टहरा बनाई बस्नुपरेको छ । त्यसैले घर जग्गाको भाडा र क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराई पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको यस उजुरीको सम्बन्धमा अनुसन्धान गर्दा निज पीडितले पटक-पटक गरेर क्षतिपूर्ति पाएको बताउँदै उजुरी टुङ्ग्याइदिन आग्रहसमेत गरेको पाइएकोले यसमा थप केही गर्न परेन । अतः उजुरीलाई तामेलीमा राखी लगत कट्टा गर्ने निर्णय गरियो ।

- १०३) क्षेका पोखरा, मि.नं. २८४ हत्या : तनहुँ जिल्ला व्यास नपा वडा नं. ३ बस्ने भरत भनीने श्यामसुन्दर कैनीलाई २०५९ साल वैशाख १६ गते राती तत्कालीन शाही नेपाली सेनाले गिरफ्तार गरी घाँसीकुवा ८ बाङ्गेसिमलमा लगी ऐ १७ गते हत्या गरेकोले घटनाको छानविन गरी क्षतिपूर्ति पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको यस उजुरीको अनुसन्धान गर्दा यस घटना सम्बन्धमा यस अधि नै उजुरी परी आयोगबाट पीडितलाई क्षतिपूर्ति दिलाउन सिफारिस गर्ने निर्णय समेत भइसकेकोले यसलाई खारेज गर्न मनासिव देखिएकोले खारेज गर्ने निर्णय गरियो । उजुरी लगतसमेत कट्टा गर्नु ।
- १०४) क्षेका पोखरा, मि.नं. ३२३ सम्पतिको अधिकार : कास्की जिल्ला सराङकोट गाविस ३ निवासी कपिलमणि दाहालको घर नजिकबाट विन्ध्यवासिनी नौडाँडा सडक निर्माण समितिले मोटरबाटो खन्दा डोजरको प्रयोग भएको कारण जमीनहरू चर्किएको अवस्थामा मिति २०६९/५/१३ गते आएको वर्षाले मेरो घरवासदेखि २०० मिटर (तलमाथि उचाई) को पहिरो गई घरवाससमेत जोखिममा परेकोले सोको अनुसन्धान गरी मेरो सुरक्षित बसोवासको अधिकार रक्षा गरी पाऊँ भन्ने यस उजुरीको अनुसन्धान गर्दा निज पीडितको घरमा भएको जोखिमको मूल्याङ्कन गरी जिल्ला विकास समिति कास्कीले पीडितलाई क्षतिपूर्ति दिन बोलाएको र पीडितले पनि सो कुरामा चित्त बुझाई आयोगको उजुरी टुङ्ग्याउन मन्जुर गरेको देखिँदा यसमा थप केही गर्नुपर्ने देखिएन । अतः यस उजुरीलाई तामेलीमा राखी लगत कट्टा गर्ने निर्णय गरियो ।
- १०५) क्षेका पोखरा, मि.नं. २४४, सम्पतिको अधिकार : गोरखा जिल्ला भिरकोट गाविस ५ लामगराका जङ्गबहादुर कुमालको सिमखेत भन्ने स्थानको जग्गा नेकपा माओवादी कार्यकर्ताहरूसमेतले २०६४/३/९ गते कब्जा गरी आफूखुशी नापी नक्शा गरी उक्त जग्गा उपभोग गर्न रोक लगाएकोले कब्जाबाट जग्गा फुकुवा गराई निर्वाध उपभोग गर्ने वातावरण मिलाई पाऊँ भनी परेको यस उजुरीको सम्बन्धमा अनुसन्धान गर्दा दुवै पक्षले छलफल गरी आफ्नो नापनक्सा भएको जग्गामात्र भोगचलन गर्ने, सार्वजनिक जग्गा भएमा कसैले पनि भोगचलन नगर्ने र यदि चित्त नबुझेमा न्यायको लागि सम्बन्धित कार्यालयमा जाने भएको पाइएकोले यसमा थप केही गर्नुपर्ने । अतः उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गर्ने निर्णय गरियो ।
- १०६) क्षेका पोखरा, मि.नं. ३४५, गैरकानुनी थुना : वाग्लुङ जिल्ला शङ्खानी गाविस ६ घर भई हाल पो.उमनपा १२ बस्ने सक्षम गुरुङलाई वडा प्रहरी कार्यालय रामबजारले मिति २०७०/५/८ गते पक्राउ गरी लगेकोमा आफन्त तथा परिवारजनसँग भेटघाट नै गर्न नदिई गैरकानुनी तवरले राखेको हुँदा भेटघाटको लागि आवश्यक पहल गरी पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको यस उजुरीको सम्बन्धमा अनुसन्धान गरी बुझ्दा निज पीडित पाइएकोले यसमा थप केही गर्नुपर्ने अवस्था रहेन । अतः उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- १०७) क्षेका पोखरा, मि.नं. ८३, जातीय विभेद : कास्की जिल्ला धम्पुस गाविस ९ घर भई हाल पोखरा उमनपा १६ मा बसोवास गर्दै आएन । शान्ति विश्वकर्माको कोठाबाट मिति २०६३/१२/२९ गते ४ तोला सुन र ७ हजार रुपियाँ हराएको र सो कुरा घरधनी यादव देवकोटालाई बताउँदा निजले शान्ति वि.क.लाई निर्मम कुटपिट गरी दलित भनी गालीबेइज्जती गरी तिर्थ खत्री भन्ने मान्छे लगाएर छोरी अनिशा विश्वकर्मालाई दुर्व्यवहारसमेत गर्न लगाएकोले छानविन गरी न्याय दिलाई पाऊँ भनी परेको यस उजुरी अनुसन्धान गरी बुझ्दा निज पीडितलाई कुटपिट गरिएको पुष्टि नभएको र शान्ति वि.क.ले सो डेरा छोडी गएको हाल कुनै समस्या नरहेको पाइएकोले यसमा थप केही गरिरन परेन । अतः उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।

- १०८) क्षेत्रा पोखरा, मि.नं. ८७ विभेद : कास्की जिल्ला धिताल गाविस १ भिंजरवारीको इदिखोला वगरमा रहेको सार्वजनिक जग्गामा निजि प्रयोजनको लागि घर निर्माण गरेको भनी जिल्ला प्रशासन कार्यालय, कास्कीले २०६६/९/२७ को च.नं. ३१७७ पत्रवाट ऐ.ऐ. बस्ने एकनारायण अधिकारी, जयालाल दवाडी, सोमनाथ अधिकारी, टीकाराम दवाडीसमेतका व्यक्तिहरूले बनाएका सार्वजनिक स्थानका घर नहटाई एकनारायण अधिकारीको मात्र हटाउने कार्य विभेदपूर्ण भएको भनी परेको यस उजुरीको सम्बन्धमा अनुसन्धान गर्दा सो घर टहरा भत्काउने कार्य स्थानिय प्रशासन ऐनबमोजिमको अधिकार प्रयोग गरी गरिएको र स्थानिय सार्वजनिक सम्पतिहरूको संरक्षण गर्ने पनि स्थानिय प्रशासनकै भएको हुँदा उजुरवालाले भनेबमोजिम विभेद गरिएको मान्न मिलेन । अतः यस उजुरीलाई तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- १०९) क्षेत्रा पोखरा, मि.नं. ३४६, आचारसंहिता उल्लङ्घन : निर्वाचन आयोगले मिति २०७०/४/७ गतेदेखि लागु हुने गरी संविधानसभा सदस्य निर्वाचन आचारसंहिता २०७० लागु गरेकोमा सोको बर्खिलाप हुने गरी बागलुङ जिल्लामा राजनितिक दलहरूले आफ्ना चुनावी कार्यक्रमलाई गरेकोले अनुसन्धान गरिदिन भनी परेको यस उजुरीको सम्बन्धमा आयोगवाट बुझ्दा आचारसंहिताको उल्लङ्घनको विषय यस आयोगको क्षेत्राधिकार नपर्ने भएकोले यस उजुरीलाई तामेलीमा राखी लगत कट्टा गर्ने निर्णय गरियो ।
- ११०) क्षेत्रा पोखरा, मि.नं. २०० हत्या : राष्ट्रिय अनुसन्धान क्षेत्रिय कार्यालय, पोखराका डि.एस.पी. महेश के.सी.लाई मिति २०६१/१२/२७ गते आफ्नै घरमा काम गरिरहेको अवस्थामा १८५० नं.को कालो स्प्लेण्डर मोटरसाइकलमा आएका माओवादीहरूले ३ राउण्ड गोली प्रहार गरी हत्या गरेकाले घटनाको आवश्यक छानविन गरी क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराई पाऊँ भनी परेको यस उजुरीको अनुसन्धान गर्दा यस घटनाका दोषीलाई कारबाहीको लागि दोषीको खोजी भईरहेको भन्ने जि.प्र.का.को जवाफ रहेको साथै क्षतिपूर्तिवापत रु. ७५०,०००।- प्राप्त गरेको भनी जिल्ला प्रशासन कार्यालयको जवाफ रहेको देखिँदा यसमा थप केही गरिरहनुपर्ने देखिएन । अतः यस उजुरीलाई तामेलीमा राखी लगत कट्टा गर्ने निर्णय गरियो ।
- १११) क्षेत्रा पोखरा मि.नं. ४७३ न्याय प्रशासन : लमजुङ जिल्ला उदिपुर गाविस १ बस्ने अरुण परियारलाई मिति २०६७/९/२१ गते ऐ. वडा नं. ४ बस्ने रमेश आले मगर र निजको बाबु नन्दराज आले मगर भई हत्या गरेको घटनाको किटानी जाहेरी जिप्रका लमजुङमा दर्ता गराएकोमा प्रहरी कार्यालय अनुचित प्रभावमा पर अनुसन्धान कार्यमा फितलो काम गरेकोले स्वच्छ पुर्पक्षवाट वन्चित गराइएको भनी परेको यस उजुरीको सम्बन्धमा अनुसन्धान गर्दा अनुसन्धान कार्यमा प्रहरी निष्क्रिय नभएको, प्रलोभनमा परेको नपाइएको र कानुनी प्रक्रिया पूरा गरिरहेको देखिँदा साधिकार निकायवाट न्याय पाउने नै हुँदा यसमा थप केही गर्नुपरेन । अतः उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- ११२) क्षेत्रा पोखरा, मि.नं. ११८ अमानवीय व्यवहार : मिति २०६३/३/७ गतेदेखि १८ गतेसम्म नेकपा माओवादीहरूले लालबहादुर दमाई, छाडछाडकी १ स्याङजाका पिताम्बर दमाई, ऐ.ऐ. १ भुङप व. साकी ऐ. वालिङ न.पा. ७, मित्रलाल वि.क., ऐ. ऐ. १ एक व. वि.क., ऐ.ऐ. १ अब्दुल मियाँ, ऐ. दारासिंह वडा नं. ९ स्याङजा १, केदार सिं वि.क., ऐ. मनकामना गाविस १ चन्द्रबहादुर वि.क., ऐ. खिलुङ देउराली ७ महमद मिया, ऐ. दहथुम गाविस र अर्जुन रिजाल, नवलपरासी जिल्ला भाका १ समेत १० जनालाई मिति २०६३/३/२१ गते विभिन्न सरकारी निकायका व्यक्तिहरू, नागरिक समाज तथा मानव अधिकारकर्मी तथा पत्रकारहरूको सामुन्नेमा कपाल मोडी कुटपिटसमेत गरेकाले

मर्यादामा चोट पुऱ्याएको भनी परेको यस उजुरीको अनुसन्धान गर्दा निजहरू माथि भएको दुर्व्यवहारको रेकर्ड राखी उजुरी तामेलीमा राख्न उचित भएकोले उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।

- ११३) क्षेका पोखरा, मि.नं. ३४०, यातना : स्याङ्जा जिल्ला घर भई पो.उमनपा १८ बस्ने विष्णु गुरुङलाई मिति २०७०/३/२४ गते सादा पोशाकमा आएका प्रहरीहरूले पोखराको लेकसाइडस्थित योजना क्लबबाट निस्कने क्रममा विना कारण पक्राउ गरी हत्कडी लगाएर प्रहरीले कुटपिट गरेको कारण छाती र करडमा चोट लागेकोले प्रहरीलाई कारवाही गरी पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको उजुरी परेपछि यसको अनुसन्धान गर्दा पीडित र प्रहरीबिच छलफल भई घाइतेको उपचार प्रहरीले व्यहोर्ने सहमति भएकोले उजुरी टुङ्ग्याइदिन पीडितले निवेदन दिएको देखिँदा यस उजुरीलाई तामेलीमा राखी लगत कट्टा गर्ने निर्णय गरियो ।
- ११४) क्षेका पोखरा, मि.नं. ६३, गैरकानुनी थुना : कास्की जिल्ला घान्द्रुक गाविस वडा नं. २ बस्ने कमल वि.क.लाई मिति २०६२/१२/१८ गते सादा पोशाकका सुरक्षाकर्मीले पक्राउ गरी लगेकाले रिहाइको लागि पहल गरी पाऊँ भनी परेको यस उजुरीको सम्बन्धमा अनुसन्धान गर्दा आयोग समेतको पहलबाट निज वि.क. थुनामुक्त भएको र निजको ठूलो बाबुले आयोगमा आई उजुरी टुङ्ग्याइदिए फरक पर्दैन भनी जानकारी दिएकाले यसमा थप केही गर्न परेन । उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गर्ने निर्णय गरियो ।
- ११५) क्षेका पोखरा, मि.नं. २१०, न्याय प्रशासन : जर्मन नागरिक Jesko Quade लाई पोखराको खुल्ला सडकमा स्थानीय नागरिकहरूको समूहले १२ जनवरी २००९ मा कुटपिट तथा लुटपाट गरेको र प्रहरीमा उजुरी गर्दा कुनै सुनुवाइ नगरेको भनी आयोगमा पर्न आएको उजुरीको अनुसन्धान गर्दा प्रहरीले दुवै पक्ष राखी छलफल गराई उपचारको व्यवस्थासमेत गर्ने गरी आपसी सहमति गराएको पाइएकोले यसमा थप केही गर्नुपर्ने देखिएन । अतः उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- ११६) क्षेका पोखरा, मि.नं. ४७, धम्की/कुटपिट : स्याङ्जा जिल्ला खिलुङ देउराली गाविस घर भई पोखरा उमनपा १६ बस्ने जयबहादुर गुरुङले पोखरामा व्यवसाय गरी बस्ने मोतीमाया गुरुङको पैसा खाएको भनी नेकपा माओवादी भातृ सङ्गठन वाइसीएलसमक्ष उजुरी हालेकाले वाइसीएलले निज जयबहादुरलाई समाई कुटपिट गरी जबरजस्ती, कागज गराएको भनी परेको यस उजुरीको अनुसन्धान गर्दा सो लेनदेनसम्बन्धी विषयमा जिल्ला प्रहरी कार्यालय, कास्कीमा छलफल भई दुवै पक्षबिच सहमति भई टुङ्गिएको र वाइसीएलको धम्कीसमेत रहेको नपाइएकोले यस उजुरीलाई तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- ११७) क्षेका पोखरा, मि.नं. १२६, सम्पतिको अधिकार : स्याङ्जा जिल्ला चित्रे भञ्ज्याङ गाविस वडा नं. ५ हटिया निवासी उजेली भन्ने मिना वि.क.को घरमा मिति २०६२/१०/२ गते हतियारसहित आएका शाही नेपाली सेनाले घरमा खानतलासी गरी पसलमा रहेको सामानहरू विजयपुर व्यारेकमा लाने भनी लगेको र फिर्ता नगरेकोले फिर्ता गराई पाऊँ भनी परेको यस उजुरीको अनुसन्धान गर्दा नेपाली सेनाले सो सामान मध्ये केही फिर्ता दिएको र केहीको हकमा पैसा नै दिएको पाइएको र पीडितलाई थप बुझ्दा सम्पर्कमा नआएको, आयोगको पत्रको कुनै वास्ता नगरेकोले यसमा थप केही गर्न मिलेन । उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गर्ने निर्णय गरियो ।
- ११८) क्षेका पोखरा, मि.नं. ११२ धम्की : महाकाली मिडिया सोसाइटी लमजुङ्गमा जिल्ला शाखा अध्यक्ष श्री गणेश पाण्डेलाई श्री गरुड दल गुल्म वेशी शहरका गणपति प्रमुख सेनानी

प्रकाश पोखेलले नेपाल समाचारपत्र दैनिकमा ने.क.पा. माओवादीको समाचार छापेको भन्दै मिति २०६३/११/१८ गते सार्वजनिक स्थलमा गाली-बेइज्जती गरेको र म तँलाइ जे पनि गर्न सक्छु भनी धम्क्याएकोले जीवन रक्षा गरी पाऊँ भनी परेको यस उजुरीमा अनुसन्धान गर्दा सो बेलाको परिस्थिति परिवर्तन भई शान्तिको अवस्थातर्फ मुलुक गएकोले सेनाबाट कुनै त्रास नभएको हुँदा यस उजुरीलाई तामेलीमा राखी लगत कट्टा गर्ने निर्णय गरियो ।

- ११९) क्षेका पोखरा, मि.नं. ३४२, अपाङ्गताको अधिकार : सर्वोच्च अदालतबाट २०६० सालमा जारी भएको निर्देशनात्मक आदेश अनुसार अपाङ्ग बहिरा, सुस्त मनस्थिति भएका व्यक्तिहरूलाई नेपाल राज्यभरिका सम्पूर्ण सार्वजनिक विद्यालयमा विश्वविद्यालय तथा तालिम केन्द्रहरूमा निःशुल्क भर्ना गरी गराई निजहरूबाट कुनै पनि शुल्क नलिनु, लिन नलगाउनु भनिएको आदेश सन्दर्भमा तनहुँ जिल्लामा रहेका अपाङ्ग व्यक्तिहरूलाई निःशुल्क शिक्षासम्बन्धी कुनै पनि व्यवस्था नभएकोले सो गरी गराई पाऊँ भनी परेको यस उजुरीको सम्बन्धमा अनुसन्धान गर्दा जिल्ला शिक्षा कार्यालय तनहुँले जिल्लामा सञ्चालित सबै सामुदायिक विद्यालयलाई पत्राचार गर्दै सो विद्यालयहरूमा अध्ययनरत अपाङ्ग विद्यार्थीहरूलाई भर्ना र अध्ययन शुल्क नलिनु भनी निर्देशन जारी गरिसकेको पाइएकोले यसमा थप केही गर्न परेन । अतः उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गर्ने निर्णय गरियो ।
- १२०) क्षेका पोखरा, मि.नं. ३२५, अपहरण : लेखनाथ न.पा. ११ कास्की बस्ने सुर्यबहादुर क्षेत्रीको छोरी वर्ष १८ की शर्मिला क्षेत्रीलाई एकीकृत नेकपा माओवादीका कार्यकर्ताहरू सन्तोष सोनाम सहितले मिति २०६९/७/२४ गते राती १२ बजे घरबाटै आँखामा पट्टि लगाएर ट्याक्सीमा राखेर लगेकाले खोजतलास गरी निजको जीवन रक्षा गरी पाऊँ भनी परेको यस उजुरीको सम्बन्धमा अनुसन्धान गर्दा अपहरित भनिएकी शर्मिला सकृशल घर आइसकेकी भनी उजुरवालाले आयोगमा जानकारी गराएको पाइएकोले यसमा केही गरिरहन परेन । अतः यो उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गर्ने निर्णय गरियो ।
- १२१) क्षेका पोखरा, मि.नं. २७६ अपहरण : वागलुङ जिल्ला दमेक गाविस ३ निवासी विजुलादेवी कँडेललाई नेकपा माओवादीका रत्नलाल कँडेल लगायतले मिति २०६२/५/३ गते आफ्नै घरबाट नियन्त्रणमा लिई अपहरण गरेकोले निजको अवस्था सार्वजनिक गरिदिन भनी परेको यस उजुरीको अनुसन्धान गर्दा निज अपहरित अपहरण मुक्त भइसकेको पाइएकोले यसमा थप केही गर्नुपर्ने देखिएन । अतः उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- १२२) क्षेका पोखरा, मि.नं. ३३१ न्याय प्रशासन : स्याङ्जा जिल्ला घर भई पो.उ.म.न.पा. १२ बस्ने निशा गुरुङलाई निजको श्रीमान् सन्तोष गुरुङले मिति २०६९/८/३० गते हत्या गरेकोमा जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा जाहेरी दरखास्त दिँदा दर्ता गर्न नमानेकोले न्याय पाऊँ भनी परेको यस उजुरीको अनुसन्धान गर्दा सो घटना सम्बन्धमा प्रहरीबाट आवश्यक अनुसन्धान प्रक्रिया पूरा भई हाल अदालतमा विचाराधीन रूपमा मुद्दा रहेको पाइएकोले साधिकार निकायबाट न्याय निरोपण हुँदा यसमा थप केही गर्ने परेन । अतः उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गरिदिने निर्णय गरियो ।
- १२३) क्षेका पोखरा, मि.नं. ३३८, खोजतलाश : तनहुँ जिल्ला राम्जाकोट गाविस वडा नं. ४ कोलडाँडा घर भएकी १७ वर्षिय बहिरा महिला मधुमाया परियारलाई अपाङ्ग भएका व्यक्तिहरूको तनहुँ जिल्लामा कार्यरत संस्था निजले वन्दीपुर गाविसको वन्दीपुर जारमा रहेको होटल वन्दीपुर प्यालेसमा २०६९ माघ महिनादेखि काम गर्न पठाएकोमा २०७० फागुन १३ गते देखि परिवारको सम्पर्कमा आएकोले खोजतलाश गरी पाऊँ भनी परेको

यस उजुरीको अनुसन्धान गर्दा निज हराएकी मधुमाया घर फर्किएकी पाइएकोले यसमा थप केही गर्नुपर्ने देखिएन । अतः उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गर्ने निर्णय गरियो ।

- १२४) क्षेका पोखरा, मि.नं. १२७ विस्थापित : वाग्लुङ जिल्ला पैयुँपाटा गाविस ३ निवासी योगराज पाण्डेको घरमा मिति २०६२/१०/१२ गते नेकपा माओवादीका कार्यकर्ताहरूले परिवारका सदस्यहरूलाई घरबाट निकाली घरमा तालाबन्दी गरी निज पाण्डेलाई जिबिस सदस्यबाट राजिनामा गर्न धम्की दिएको भनी परेको यस उजुरीको अनुसन्धान गर्दा नेकपा माओवादीहरूले घरको चाबी फिर्ता दिई र तत्पश्चात कुनै डर, धाक, धम्की पनि नदिएको पाइएकोले यस उजुरीलाई तामेलीमा राखी लगत कट्टा गर्ने निर्णय गरियो ।
- १२५) क्षेका पोखरा, मि.नं. ५९ बोक्सीको आरोप : तनहुँ जिल्ला देवघाट ४ पिपलटार बस्ने वर्ष ४६ की तारादेवी सापकोटालाई मिति २०६२/३/३ गते विहान नुहाईरहेको अवस्थामा सोही ठाउँ बस्ने वि.क. र निजको छोरा तारा वि.क.सँग विवाद हुँदा निज सापकोटालाई अपशब्द प्रयोग गर्दै बोक्सी भनी गाली बेइज्जत गरेको भनी परेको यस उजुरीको अनुसन्धान गर्दा सो घटनाको बारेमा पिपलटार उपभोक्ता समितिको अगुवाइमा बैठक बसी छलफल गरी दुवै पक्षबिच मेलमिलाप भएको पाइएकोले यसमा थप केही गरिरहनुपर्ने देखिएन । अतः उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गर्ने निर्णय गरियो ।
- १२६) क्षेका पोखरा, मि.नं. ३२७, न्यायप्रशासन : तनहुँ जिल्ला निवासी अन्जु रानाभाट (ढकाल) र दिवस ढकालबिच प्रेम बसी मिति २०६८ मङ्सिर महिनामा विवाह भएकोमा निज अन्जु रानाभाटको शङ्कास्पद रूपमा अस्पतालमा मृत्यु भएकाले सो घटनाको अनुसन्धान गराउन जिप्रका तनहुँलाई निर्देशनात्मक पत्राचार गरी पाऊँ भनी परेको यस उजुरीको विषयमा अनुसन्धान गर्दा घटनाको बारेमा प्रहरीबाट अनुसन्धान सम्पन्न भई अदालतमा कर्तव्य ज्यान मुद्दा परी कर्तव्य ज्यान नठहर्ने भनी फैसला भएको पाइएकोले आयोगले यसमा केही गर्नुपर्ने देखिएन । अतः उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गर्ने निर्णय गरियो ।
- १२७) क्षेका पोखरा, मि.नं. ४९० बेपत्ता : कास्की जिल्ला लेखनाथ नगरपालिका वडा नं. १६ निवासी मिक्ल गुरुङ मिति २०६९/२/८ गते दुलेगौडाबाट काठमाडौँ जाने क्रममा पुण्य परियारसँग गएकोमा अहिले सम्म बेपत्ता भएकोले खोजी गरी पाऊँ भनी परेको यस उजुरीको अनुसन्धान गर्दा निज मिक्ल गुरुङको पत्तो लागि सकेकोले उजुरी टुङ्ग्याईदिए हुन्छ भनी पीडितको बाबुले जानकारी दिएकाले यसमा केही गर्न परेन । अतः उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गर्ने निर्णय गरियो ।
- १२८) क्षेका पोखरा, मि.नं. ३९१, न्याय प्रशासन : गोरखा जिल्ला गोरखा नगरपालिका १० बस्ने शान्ति भण्डारीलाई कर्तव्य गरी मारेको घटनाको सम्बन्धमा जाहेरी दरखास्त दिएपछि मृतकका बाबु तिलकबहादुर बोगटीलाई अभियुक्त सूर्य भण्डारी लगायतले धम्क्याएको र जाहेरी उपर घटनाको अनुसन्धान गर्न प्रहरीबाट आलटाल गरेकोले न्याय पाऊँ भनी परेको यस उजुरीको अनुसन्धान गर्दा उक्त घटना हाल अदालतमा विचाराधीन रहेको भन्ने पाइएकोले यसमा केही गर्न मिलेन । अतः यस उजुरीलाई तामेलीमा राखी लगत कट्टा गर्ने निर्णय गरियो ।
- १२९) क्षेका पोखरा, मि.नं. २३८, महिला अधिकार : कास्की जिल्ला पो.उ.म.न.पा. १७ रातोपैले बस्ने लक्ष्मी नेपालीको आयरल्याण्ड निवासी प्याट्रिक सलमान जोसेफबिच हिन्दु परम्परा अनुसार मिति २०५६ साल मङ्सिरमा विवाह भई छोरा आशिष

प्याट्रिकको जन्म भएको र हाल बच्चाको बाबु आयरल्याण्ड नै फर्किसकेको हुँदा निजको पत्ता लगाई बच्चालाई बाबुको जिम्मा लगाइदिन वा नेपाल भित्रकाउन आवश्यक पहल गरी पाऊँ भनी परेको यस उजुरीको सम्बन्धमा अनुसन्धान गर्दा यो विषय यस आयोगको पहुँचभन्दा बाहिरको भएको साथै मागदावी गरिएको विषयमा अन्य निकायमार्फत प्रक्रिया अघि बढाउनुपर्ने भएकोले पीडितलाई सोहीबमोजिम सल्लाह पनि दिइएको र पीडितले सो कुरामा सहमति जनाई उजुरी टुङ्ग्याउन मन्जुर गरेकोले यसमा थप केही गर्नुपरेन । अतः यस उजुरीलाई तामेलीमा राखी लगत कट्टा गर्ने निर्णय गरियो ।

- १३०) क्षेका पोखरा, मि.नं. २३४, यातना : कास्की जिल्ला पो.उमनपा वडा नं. ८ बस्ने महेश थापा र मिलन गुरुङलाई मिति २०६४/४/५ गते बेलुकी घर फर्कदै गर्दा वडा प्रहरी कार्यालय वैदामवाट गस्तीमा खटिइएको प्रहरी टोलीले महेन्द्र पुलवाट पक्राउ गरी वैदाममा लगेर गिटीमा सुताई पाइपले पैतालामा हानि यातना दिएकोले छानविन गरी कारवाही गरी पाऊँ भनी परेको यस उजुरीको सम्बन्धमा अनुसन्धान गर्दा पीडित र पीडकबिच मेलमिलाप भई सोही व्यहोरा खोली आयोगको कार्यालयमा उजुरी टुङ्ग्याउन पीडितले नै निवेदन दिएकाले यसमा थप केही गर्नुपरेन । अतः उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गर्ने निर्णय गरियो ।
- १३१) क्षेका पोखरा, मि.नं. ४२८, गैरकानुनी थुना : पर्वत जिल्ला धाइरिङ गाविस वडा नं. ३ घर भई पृथ्वीनारायण क्याम्पस पोखरामा अध्ययनरत लोकराज आचार्यलाई सुरक्षाकर्मीहरूले २०६२/११/२४ गते पोखरावाट पक्राउ गरी बेपत्ता पारेकोले निजको अवस्था सार्वजनिक गरिदिन भनी परेको यस उजुरीको अनुसन्धान गर्दा निज पीडित रिहा भइसकेको पाइएकोले यसमा थप केही गर्न परेन । अतः उजुरी तामेलीमा राखी लगत कट्टा गर्ने निर्णय गरियो ।
- १३२) क्षेका पोखरा, मि.नं. १०६ धम्की : मिति २०६३/३/२५ गते पोखरावाट सुर्खेततर्फ माओवादी कार्यकर्ताहरूले रिजर्भ गरी लिएर गएको बस तनहुँको घाँसीकुवा भन्ने ठाउँमा दुर्घटना भएर एक जना माओवादी कार्यकर्ताको मृत्यु भएपछि बस चालक बलबहादुर भट्टराईलाई जिप्रका तनहुँको हिराशतमै रहँदा एकजना माओवादी कार्यकर्ताले पाइपले हिर्काएको साथै पछि समूहमा आई ज्यान माने धम्की समेत दिएकोले जीवन रक्षा गरी पाऊँ भनी परेको यस उजुरीको अनुसन्धान गर्दा त्यसपछि कुनै धम्की आएको र पीडितले सामान्य जीवन व्यतित गरिरहेको पाइएकोले यस उजुरीलाई तामेलीमा राखी लगत कट्टा गर्ने निर्णय गरियो ।

अनसूची-७
सम्बर्धनात्मक कार्यक्रमहरू

केका, ललितपुर

क्र.स.	विषय	मिति र स्थान	सहभागिता	कैफियत
१.	शान्ति-सुव्यवस्थाको अवस्था सम्बन्धमा छलफल	२०७९/१०/६ आयोग कार्यालय	गृह सचिव, नेपाल प्रहरी र सशस्त्र प्रहरी बलका महानिरीक्षकसहितका अधिकारीहरू	
२.	आयोगका पदाधिकारीको १०० दिनको अवसरमा आयोगबाट सम्पादित गतिविधि सार्वजनिक	२०७९/१०/१४ आयोग कार्यालय	सञ्चारकर्मीहरू	
३.	मानव अधिकार राष्ट्रिय कार्ययोजना सम्बन्धमा छलफल	२०७९/१०/२६-११/५	प्रमुख जिल्ला अधिकारी, सुरक्षानिकाय, जिविस, जिल्ला जनस्वास्थ्य कार्यालय, जिल्ला शिक्षा कार्यालयलगायत जिल्लास्थित सरकारी कार्यालय र नागरिक समाजका प्रमुख/प्रतिनिधि, सञ्चारकर्मी एवम् मानव अधिकारकर्मीहरू	मा. सदस्यगोविन्दशर्मा पौडेलको उपस्थिति (केका र क्षेत्रा वुटवलको समन्वयमा)
४.	नेपालको विश्वव्यापी आवधिक समीक्षा कायन्वयन अवस्था सम्बन्धमा परामर्श	२०७९/१०/२६-११/५	प्रमुख जिल्ला अधिकारी, सुरक्षानिकाय, जिविस, जिल्ला जनस्वास्थ्य कार्यालय, जिल्ला शिक्षा कार्यालयलगायत जिल्लास्थित सरकारी कार्यालय र नागरिक समाजका प्रमुख/प्रतिनिधि, सञ्चारकर्मी एवम् मानव अधिकारकर्मीहरू	ऐ.ऐ.
५.	महिला तथा बालिकामाथि भएका हिंसात्मक घटना सम्बन्धमा छलफल	२०७९/११/१३ आयोग कार्यालय	महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालयका सचिव, सहसचिव, गृह मन्त्रालयका प्रवक्ता,	

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग वार्षिक प्रतिवेदन २०७९/२०७२ (१३९)

क्र.स.	विषय	मिति र स्थान	सहभागिता	कैफियत
			प्रहरी नायव महानिरीक्षकसहितका अधिकारीहरू	
६.	आयोगको आगामी छ वर्षका लागि रणनीतिक कार्ययोजनाबारे राष्ट्रिय परामर्श	२०७१/१०/२३	आयोगका पूर्व पदाधिकारी, नेपाल सरकारका मुख्य सचिव	
७.	विरोध प्रदर्शनमा मानव अधिकार शान्ति-सुव्यवस्थाको अवस्थासम्बन्धी छलफल	२०७१/११/१५ आयोग कार्यालय	नेकपा (माओवादी) सहित ३० दलीय गठबन्धनका प्रतिनिधिहरू	
८.	मानव अधिकार शिक्षा अभिमुखीकरण/अन्तर क्रिया	२०७१/११/२७ ललितपुर	स्थानीय आमा समुह, नागरिक समाज, विद्यालयका शिक्षकहरू, माध्यमिक तहका विद्यार्थीहरू, स्थानीय गैरसरकारी संस्थाका प्रमुख/प्रतिनिधिहरू, राजनीतिक दलका स्थानीय नेतृत्व, युवाहरू, महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाहरू	
९.	जातीय विभेद तथा छुवाछुतविरुद्धको अधिकार अभिमुखीकरण/अन्तर क्रिया	२०७१/३/१	सामाजिक अभियन्ता, शिक्षक, मानव अधिकारकर्मीहरू	
१०.	आधारभूत मानव अधिकार र मानव अधिकारमुखी विकास पद्धति तालिम र अभिमुखीकरण	२०७१/८/४-५	सामाजिक अभियन्ता, शिक्षक, मानव अधिकारकर्मीहरू	
११.	आधारभूत मानव अधिकारसम्बन्धी तालिम र अभिमुखीकरण	२०७१/१२/५ धुन्चे, रसुवा	सामाजिक अभियन्ता, शिक्षक, मानव अधिकारकर्मीहरू	
१२.	आधारभूत मानव अधिकारसम्बन्धी तालिम र अभिमुखीकरण	२०७१/१२/८ कालिकास्थान, रसुवा	सामाजिक अभियन्ता, शिक्षक, मानव अधिकारकर्मीहरू	

क्षेका, विराटनगर

क्र.स.	विषय	मिति र स्थान	सहभागिता	कैफियत
१.	मानव अधिकार तालिम	२०७१/५-३०/६-१ सुनसरी	मानव अधिकारकर्मीहरू (२० जना)	
२.	मानव अधिकार अवस्था विषयक अन्तर्क्रिया	२०७१/६/१० पाँचथर	मानव अधिकारकर्मी/सञ्चारकर्मीहरू (१७ जना)	क्षेका विराटनगर र सन्धि अनुगमन महाशाखा
३.	मानव अधिकार तथा विश्वव्यापी आवधिक प्रतिवेदनसम्बन्धी तालिम	२०७१/६/११-१२ ताप्लेजुङ	सञ्चारकर्मी/मानव अधिकारकर्मी (५० जना)	ऐ.ऐ.
४.	मानव अधिकार अवस्था विषयक अन्तर्क्रिया	२०७१/६/१३ इलाम	मानव अधिकारकर्मी (११ जना)	ऐ.ऐ.
५.	मानव अधिकार अवस्था विषयक अन्तर्क्रिया	२०७१/६/१३ इलाम	मानव अधिकारकर्मी (९ जना)	ऐ.ऐ.
६.	मानव अधिकार विकास अवधारणा प्रशिक्षक प्रशिक्षण तालिम	२०७१/६/२६-२८ धनकुटा	मानव अधिकारकर्मी (२१ जना)	
७.	१६ दिने अभियान र मानव अधिकार दिवस तयारी बैठक	२०७१/७/२० मोरङ	विभिन्न सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थाबाट आवद्ध सहभागीहरू २५ जना	
८.	नयाँ बन्ने संविधानमा मानव अधिकारको विषयमा अन्तरक्रिया	२०७१/७/२० मोरङ	सरकारी तथा गैरसरकारी संस्था, विभिन्न राजनीतिक दल, कानूनव्यवसायी र पत्रकार लगायत ५० जना	
९.	जिल्लामा मानव अधिकार हनन र जवाफदेहिता विषयक एक दिवसीय संवाद	२०७१/८/१६ विराटनगर, मोरङ	सरकारी निकाय, गैसस, राजनीतिक दलका प्रमुख एवम् प्रतिनिधिहरू गरी ८० जना	आयोग, वपरडेक, इन्सेक र पूर्वाञ्चल मानव अधिकार सञ्जालको संयुक्त आयोजना
१०.	६६ औं अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार दिवसको अवसरमा आयोजित मोटरसाइकल च्याली	२०७१/८/२४ विराटनगर, मोरङ	मानव अधिकार रक्षक र सञ्चारकर्मी	आयोग, पूर्वाञ्चल मानव अधिकार सञ्जाल र महिला मानव अधिकार रक्षक सञ्जालसँग सहकार्य
११.	६६ औं अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार दिवस कार्यक्रम	२०७१/८/२४ विराटनगर, मोरङ	सरकारी निकाय, मानव अधिकार रक्षकहरू र सञ्चारकर्मीहरू	आयोग, पूर्वाञ्चल मानव अधिकार सञ्जाल र महिला मानव अधिकार रक्षक सञ्जालसँग सहकार्य
१२.	आयोगको रणनीतिक योजना निर्माणका लागि सुभावा सङ्कलनार्थ छलफल	२०७१/८/२७-८/२ इलाम र पाँचथर	मानव अधिकार रक्षकहरू	

क्र.स.	विषय	मिति र स्थान	सहभागिता	कैफियत
१३.	आयोगको रणनीतिक योजना निर्माणका लागि सुभावा सङ्कलनार्थ कार्यशाला	२०७१/८/२८ ताप्लेजुङ	सरकारी कार्यालय, राजनीतिक दलका प्रमुख एवम् प्रतिनिधि र मानव अधिकार रक्षकहरू	
१४.	आयोगको रणनीतिक योजना निर्माणका लागि सुभावा सङ्कलनार्थ छलफल	२०७१/८/२७- ८/२८ इलाम र पाँचथर	मानव अधिकार रक्षकहरू	
१५.	मानव अधिकार र लैङ्गिकता विषयक तालिम	२०७१/९/१४-१५ विराटनगर, मोरङ	महिला हिंसाविरुद्धको सञ्जालका रङ्गेलीका पदाधिकारीहरूसहित २० जना	
१६.	माघे सङ्क्रान्तिको अवसरमा माइमेलामा मानवअधिकार शिविर सञ्चालन	२०७१/१०/०१ कन्काइ नदी, भापा	विभिन्न संस्थाका प्रमुख/प्रतिनिधि, स्थानीयवासी र भक्तजनहरू	विभिन्न संस्थाहरूसँग सहकार्य
१७.	मानव अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय दिवसहरूको समीक्षा	२०७१/१०/५ विराटनगर, मोरङ	आयोग र विराटनगरस्थित मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत कर्मीहरू	
१८.	विश्वव्यापी आवधिक समीक्षामा यौनिक अल्पसङ्ख्यक, एचआइभी प्रभावित र सामाजिक समावेशिकरणका सवालहरू पहिचानका लागि सुभावासम्बन्धी कार्यशाला	२०७१/११/९ इटहरी, सुनसरी	सरकारी र गैरसरकारी संस्थाका प्रमुख र प्रतिनिधिहरू समेत गरी ८० जना	
१९.	कोशी अञ्चलका केही कारागार एवम् प्रहरी हिरासतहरूको अनुगमनपश्चात् तयार गरिएको सङ्क्षिप्त प्रतिवेदन सार्वजनिक	२०७१/११/१० नेपाल पत्रकार महासङ्घ, मोरङको सभाहल	मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत कर्मीहरू एवम् सञ्चारकर्मीहरू	आयोगका सदस्य सुदिप पाठकको उपस्थिति
२०.	मानव अधिकार अवस्था र आयोगले खेल्नुपर्ने भूमिका विषयक छलफल	२०७१/११/१० विराटनगर, मोरङ	सरकारी निकाय, नागरिक समाजका प्रमुख/प्रतिनिधि, मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत कर्मीहरू एवम् सञ्चारकर्मीहरू	ऐ.ऐ.
२१.	महिला अधिकारको विषयक छलफल	२०७१/११/१७ विराटनगर, मोरङ	महिला मानव अधिकार रक्षक सञ्जाल, विराटनगर र पूर्वाञ्चल मानव अधिकार सञ्जाल, विराटनगर लगायतका गैरसरकारी सङ्घसंस्थाका प्रमुख/प्रतिनिधि	आयोगका सदस्य मोहना अन्सारीको उपस्थिति

(१४२) राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग वार्षिक प्रतिवेदन २०७१/२०७२

क्र.सं.	विषय	मिति र स्थान	सहभागिता	कैफियत
२२.	डोरीले बाँधेर राखिएकी एक मानसिक अस्वस्थ महिलाको उद्धार गर्ने सम्बन्धमा छलफल	२०७१/११/१८ हमरजुङ, तेह्रथुम	आयोग, प्रमुख जिल्ला अधिकारी, प्रहरी प्रमुख, महिला विकास कार्यलयका प्रतिनिधि	ऐ.ऐ.
२३.	महिला अधिकार विषयक छलफल	२०७१/११/२० विराटनगर, मोरङ	आयोग, महिला तथा बालबालिका अधिकृत, प्रमुख जिल्ला अधिकारी र प्रहरी उपरीक्षक	ऐ.ऐ.
२४.	आप्रवासी कामदारसम्बन्धी महासन्धिको अनुमोदन विषयक वकालत	२०७२/१/३० विराटनगर, मोरङ	सरकारी तथा गैरसरकारी सङ्घसंस्थाका प्रमुख/प्रतिनिधिहरू	
२५.	मानव अधिकार अभिमुखिकरण	२०७२/२/१५ विरतामोड, झापा	अवकाशप्राप्त शिक्षक, वृद्धिजीवी विद्यार्थी तथा स्थानीय निकायका पूर्व गाविस अध्यक्ष/उपाध्यक्ष	
२६.	आर्थिक सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तरक्रिया	२०७२/२/१५ विरतामोड, झापा	मानव अधिकारकर्मी र स्थानीयवासी	
२७.	सार्वजनिक यातायातमा महिला तथा किशोरीविरुद्ध हुने दुर्व्यवहार एक अध्ययन : तथ्य सार्वजनिककरण	२०७२/३/४ सुनसरी	सरकारी तथा गैरसरकारी सङ्घसंस्थाका प्रमुख तथा प्रतिनिधि तथा सञ्चारकर्मी	
२८.	आधारभूत मानव अधिकार तालिम	२०७२/३/१५-१७ झापा	गैरसरकारी सङ्घसंस्थाका प्रमुख तथा प्रतिनिधि तथा सञ्चारकर्मी	
२९.	यातनाविरुद्धको अन्तर्राष्ट्रिय दिवसको अवसरमा अन्तरक्रिया	२०७२/३/१८ इटहरी	सरकारी तथा गैरसरकारी सङ्घसंस्थाका प्रमुख तथा प्रतिनिधि तथा सञ्चारकर्मी	

विभिन्न सङ्घसंस्थाद्वारा आयोजित कार्यक्रममा सहभागिता

क्र.सं	विवरण	जम्मा सङ्ख्या
१	प्रमुख अतिथि/विशेष अतिथि/अतिथि	३२
२	सहभागी	१३
जम्मा		४५

क्षेका, जनकपुर

क्र.सं.	विषय	मिति र स्थान	सहभागिता	कैफियत
१.	गोदार घटना सम्बन्धमा पीडित परिवारसँग छलफल	२०७१/४/२ आयोगको सभाहल	पीडित परिवार	
२.	गोदार घटना सम्बन्धमा पीडित परिवारसँग छलफल	२०७१/४/४ आयोगको सभाहल	पीडित परिवार	
३	गोदार घटनाका पीडितहरूको	२०७१/४/७	पीडित परिवार,	

क्र.स.	विषय	मिति र स्थान	सहभागिता	कैफियत
	मानव अवशेष हस्तान्तरण सम्बन्धमा पत्रकार सम्मेलन	आयोगको सभाहल	सरकारी निकाय, राजनीतिक दल, नागरिक समाज, गैससका प्रतिनिधिहरू, सञ्चारकर्मी एवम् सर्वसाधारण	
४.	नयाँ संविधानमा मानव अधिकारको सवाल विषयक छलफल	२०७१/८/५ जनकपुर	मानव अधिकारकर्मीहरू, कानूनव्यवसायी र सञ्चारकर्मीहरू	आयोगका मा. स. गोविन्द शर्मा पौड्यालको उपस्थिति
५.	६५औँ अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार दिवस मनाउने सम्बन्धमा छलफल	२०७१/८/१५ आयोगको सभाहल	मानव अधिकारकर्मीहरू, कानूनव्यवसायी र सञ्चारकर्मीहरू	
६.	अन्तर्राष्ट्रिय अपाङ्ग दिवसको अवसरमा प्रभातफेरि	२०७१/८/१७ गोपाल धर्मशाला, जानकी मन्दिर, जनकपुर	मानव अधिकार र अपाङ्गको क्षेत्रमा कार्यरत कर्मीहरू, सुरक्षाकर्मी, सरकारी निकायका प्रतिनिधि एवम्, सर्वसाधारण	विभिन्न सङ्घसंस्थाहरूसँग सहकार्य र समन्वय
७.	मानव अधिकार प्रदर्शनी	२०७१/८/२३ शिवचौक, जनकपुर	सर्वसाधारण, सरकारी निकाय, गैसस	विभिन्न सङ्घसंस्थाहरूसँग सहकार्य र समन्वय
८.	अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार दिवस मनाउने सन्दर्भमा अन्तरविचार	२०७१/८/१९ आयोगको सभाहल	सरकारी निकायका प्रमुख र प्रतिनिधिहरू	
९.	सेवाप्रदायक र सेवाग्राहीविच सिधा सवालजवाफ	२०७१/८/२६ लक्कर गाविस भवन, धनुषा	सरकारी निकायका अधिकारी, राजनीतिक दलका प्रतिनिधि सञ्चारकर्मी एवम् सर्वसाधारण	
१०.	मानव अधिकारको अवस्थामाथि छलफल	२०७१/१०/१९ वीरगञ्ज	जिल्ला प्रशासन कार्यालयका नि. प्रजिअ र सुरक्षा निकायका पदाधिकारीहरू	आयोगका मा. सदस्य श्री मोहना अन्सारीको उपस्थिति
११.	मानव अधिकार विश्वव्यापी आघाटिक समीक्षामाथि छलफल	२०७१/१०/२० वीरगञ्ज	मानव अधिकारकर्मी, महिला अधिकारकर्मी, नागरिक समाजका प्रतिनिधि, सञ्चारकर्मी एवम् सरोकारवालाहरू	आयोगका मा. सदस्य श्री मोहना अन्सारीको उपस्थिति
१२.	मानव अधिकार आधारभूत शिक्षा तालिम	२०७१/१०/२५-२७ सिन्धुली	मानव अधिकारकर्मी, महिला अधिकारकर्मीहरू गरी ३० जना	आयोग र रिलेश सिन्धुलीसँग सहकार्य
१३.	भावी संविधानमा मानव अधिकारका सवालहरू	२०७१/११/१८ मकवानपुर	मानव अधिकारकर्मी, महिला अधिकारकर्मी,	क्षेका जनकपुर र बाल कल्याण

(१४४) राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग वार्षिक प्रतिवेदन २०७१/२०७२

क्र.सं.	विषय	मिति र स्थान	सहभागिता	कैफियत
	विषयक कार्यशाला गोष्ठी		नागरिक समाजका प्रतिनिधि, सञ्चारकर्मी एवम् सरोकारवालाहरू	समाज, मकवानपुरसँग सहकार्य

विभिन्न सङ्घसंस्थाद्वारा आयोजित कार्यक्रममा सहभागिता

क्र.सं.	विवरण	जम्मा सङ्ख्या
१	प्रमुख अतिथि/विशेष अतिथि/अतिथि	१४
२	सहभागी	११
३	स्रोत व्यक्ति	८
जम्मा		३३

क्षेका, पोखरा

क्र.सं.	विषय	मिति र स्थान	सहभागिता	कैफियत
१.	मानव अधिकार राष्ट्रिय कार्ययोजना विषयक छलफल	२०७१/४/२६ पर्वत	सरकारी तथा गैरसरकारी सङ्घसंस्थाका प्रमुख तथा प्रतिनिधिहरू, नागरिक समाज र पत्रकारहरू गरी ४६ जना	
२.	मानव अधिकार राष्ट्रिय कार्ययोजना विषयक छलफल	२०७१/४/२७ बागलुङ	सरकारी तथा गैरसरकारी सङ्घसंस्थाका प्रमुख तथा प्रतिनिधिहरू, नागरिक समाज र पत्रकारहरू गरी ३६ जना	
३.	मानव अधिकार राष्ट्रिय कार्ययोजना विषयक छलफल	२०७१/५/५ स्याङ्जा	सरकारी तथा गैरसरकारी सङ्घसंस्थाका प्रमुख तथा प्रतिनिधिहरू, नागरिक समाज र पत्रकारहरू गरी ५० जना	
४.	मानव अधिकार राष्ट्रिय कार्ययोजना विषयक छलफल	२०७१/५/१० लमजुङ	सरकारी तथा गैरसरकारी सङ्घसंस्थाका प्रमुख तथा प्रतिनिधिहरू, नागरिक समाज र पत्रकारहरू गरी ३५ जना	
५.	राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको रणनीतिक योजना तर्जुमा छलफल	२०७१/५/२२-२७ कास्की, गोरखा र म्याग्दी	सरकारी तथा गैरसरकारी सङ्घसंस्थाका प्रमुख तथा प्रतिनिधिहरू, नागरिक समाज र पत्रकारहरू	
६.	संक्रमणकालिन न्याय र मानव अधिकार विषयक अन्तरक्रिया	२०७१/६/८ स्याङ्जा	सरकारी तथा सुरक्षा निकायका प्रमुख तथा प्रतिनिधिहरू, राजनीतिक दलका प्रतिनिधिहरू, द्वन्द्वपीडित, मानव अधिकारकर्मी, पत्रकार गरी २६ जना	
७.	अन्तर्राष्ट्रिय विश्व खाद्य दिवसको उपलक्ष्यमा सरोकारवाला निकायहरूसँग अन्तरक्रिया	२०७१/६/३० कास्की	सरकारी तथा गैरसरकारी सङ्घसंस्थाका प्रमुख तथा प्रतिनिधिहरू, नागरिक समाज र पत्रकारहरू	आयोग र इन्सेक, पोखरा
८.	मानव अधिकारको विश्वव्यापी आवधिक समीक्षा प्रतिवेदनसम्बन्धी	२०७१/७/१८ पोखरा, कास्की	स्याङ्जा, कास्की, र तनहुँका सरकारी तथा सुरक्षा निकायका प्रमुख तथा	

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग वार्षिक प्रतिवेदन २०७१/२०७२ (१४५)

क.स.	विषय	मिति र स्थान	सहभागिता	कैफियत
	अन्तरक्रिया		प्रतिनिधिहरू, नागरिक समाज, कानुनव्यवसायी, मानवअधिकारकर्मी, पत्रकार गरी ७० जना	
९.	मानव अधिकारको विश्वव्यापी आवधिक समीक्षा प्रतिवेदनसम्बन्धी अन्तरक्रिया	२०७१/७/१९ बागलुङ	पर्वत, बागलुङ र म्याग्दीका सरकारी तथा सुरक्षा निकायका प्रमुख तथा प्रतिनिधिहरू, नागरिक समाज, कानुनव्यवसायी, मानवअधिकारकर्मी, पत्रकार गरी ४५ जना	
१०.	आयोगको पाँचौ रणनीतिक योजना विषयक अन्तरक्रिया	२०७१/७/२० पर्वत	सरकारी तथा सुरक्षा निकायका प्रमुख तथा प्रतिनिधिहरू, नागरिक समाज, कानुनव्यवसायी, मानवअधिकारकर्मी, पत्रकार गरी ४५ जना	
११.	आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तरक्रिया	२०७१/७/२९- ८-१ तनहुँ	राजनीतिक दल, सरकारी तथा सुरक्षा निकायका प्रमुख तथा प्रतिनिधिहरू, नागरिक समाज, पत्रकार गरी ३२ जना	
१२.	मानव अधिकार रक्षकहरूको अवस्था विषयक अन्तरक्रिया	२०७१/८/५ बागलुङ	सरकारी निकाय, मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत विभिन्न सङ्घसंस्थाका प्रमुख एवम् प्रतिनिधिहरू, नागरिक समाजका प्रतिनिधि, सञ्चारकर्मी, कानुनव्यवसायी गरी ४४ जना	
१३.	जिल्लाका द्वन्द्वपीडितहरूको अवस्था विषयक अन्तरक्रिया	२०७१/८/६ बागलुङ	सुरक्षा निकायका प्रमुख एवम् प्रतिनिधि, द्वन्द्वबाट पीडित परिवारजन, नागरिक समाजका प्रतिनिधि एवम् सञ्चारकर्मी	
१४.	जिल्लामा लैङ्गिक हिंसा विषयक अन्तरक्रिया	२०७१/८/१३ स्याङ्जा	सरकारी निकायका प्रमुख एवम् प्रतिनिधिहरू, मानव अधिकार, महिला अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत सङ्घसंस्थाका प्रमुख तथा प्रतिनिधिहरू, बार एसोसियसनका पदाधिकारी र सञ्चारकर्मीहरू	
१५.	२३ औ अन्तर्राष्ट्रिय दिवसको अवसरमा अपाङ्गहरूको अवस्था विषयक अन्तरक्रिया	२०७१/८/१६- १८ तनहुँ	सरकारी निकायका प्रमुख एवम् प्रतिनिधिहरू, अपाङ्ग/मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत सङ्घसंस्थाका कर्मीहरू, नागरिक समाजका प्रतिनिधि एवम् सञ्चारकर्मी	आयोग र आयोग र सञ्चारिका समूहको सहकार्य

(१४६) राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग वार्षिक प्रतिवेदन २०७१/२०७२

क्र.स.	विषय	मिति र स्थान	सहभागिता	कैफियत
१६.	६६ औ अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार दिवस	२०७१/८/२२-२४ पोखरा, कास्की	सरकारी निकाय, मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत विभिन्न सङ्घसंस्थाका प्रमुख एवम् प्रतिनिधिहरू, नागरिक समाजका प्रतिनिधि, सञ्चारकर्मी र कानूनव्यवसायी	आयोग र रिसेड, नेपालको सहकार्य
१७.	जातीय विभेद विषयक अन्तरक्रिया	२०७१/९/८ लहाचोक	मानव अधिकार एवम् दलित अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत कर्मीहरू	आयोग र मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत सङ्घसंस्थाहरूको सहकार्य
१८.	नयाँ संविधानमा मानव अधिकार विषयक अन्तरक्रिया	२०७१/९/१० चापाकोट नपा, स्याङ्जा	सुरक्षा निकाय, मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत विभिन्न सङ्घसंस्था, नागरिक समाजका प्रमुख प्रतिनिधि सञ्चारकर्मीसहित ६० जना	
१९.	सञ्चारकर्मीहरूको लागि मानव अधिकार अभिमुखीकरण विषयक अन्तरक्रिया	२०७१/९/१२ बागलुङ	बागलुङ, कास्की र पर्वत जिल्लामा कार्यरत सञ्चारकर्मी र मानव अधिकारकर्मीसहित ४० जना	
२०.	मानव अधिकार संरक्षणमा सरोकारवालाहरूको भूमिका विषयक अन्तरक्रिया	२०७१/९/१३ म्यारदी	जिल्लामा कार्यरत मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत कर्मीहरू, राजनीतिक दलका प्रतिनिधि, द्वन्द्वपीडितहरू	
२१.	नया संविधानमा मानव अधिकारका सवाल विषयक अन्तरक्रिया	२०७१/९/१४ कास्की	जिल्लामा कार्यरत कानूनव्यवसायी, नागरिक समाजका प्रतिनिधि, मानव अधिकारकर्मीसहित ४० जना	
२२.	आर्थिक, सामाजिक तथा सास्कृतिक अधिकार विषयक अन्तरक्रिया	२०७१/१०/४ लमजुङ	नागरिक समाजका प्रतिनिधि, स्वास्थ्य चौकीमा कार्यरत कर्मचारी, स्थानीयवासी, फलेनी मावि प्रधानाध्यापक/शिक्षक र विद्यालय वयवस्थापन समितिका सदस्यहरू	
२३.	मानव अधिकारको अवस्था लगायत आर्थिक, सामाजिक तथा सास्कृतिक अधिकार विषयक अन्तरक्रिया	२०७१/१०/१२ बागलुङ	राजनीतिक दल, नागरिक समाजका प्रतिनिधि, इलाका प्रशासन कार्यालयका प्रशासकीय अधिकृत, इलाका प्रहरी कार्यालय वुर्तिवाङका प्रमुख, स्थानीयवासी, विभिन्न विद्यालयका प्रधानाध्यापक शिक्षक र विद्यालय वयवस्थापन समितिका सदस्यहरू	
२४.	नेपाल सरकारद्वारा पठाइने	२०७१/११/२६	सरकारी कार्यालय, राजनीतिक	

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग वार्षिक प्रतिवेदन २०७१/२०७२ (१४७)

क्र.स.	विषय	मिति र स्थान	सहभागिता	कैफियत
	आवधिक प्रतिवेदनसम्बन्धी अन्तरक्रिया तथा छलफल	लमजुङ	दल, नागरिक समाजका प्रमुख एवम् प्रतिनिधि, मानव अधिकारकर्मी, सञ्चारकर्मी र सर्वसाधारण	
२५.	नेपाल पक्ष हुन बाँकी महासन्धिहरूको अनुमोदनको लागि वकालती/अन्तरक्रिया	२०७१/११/२९ पर्वत	सरकारी कार्यालय, राजनीतिक दल, नागरिक समाजका प्रमुख एवम् प्रतिनिधि, मानव अधिकारकर्मी, सञ्चारकर्मी र सर्वसाधारण	
२६.	मानव अधिकार विषयक अन्तरक्रिया	२०७१/१२/२२ गोरखा	सरकारी कार्यालय, राजनीतिक दल, नागरिक समाजका प्रमुख/प्रतिनिधि, मानव अधिकारकर्मी, सञ्चारकर्मी एवम् स्थानीयहरू	
२७.	मानव अधिकारसम्बन्धी कानून पुनरावलोकन विषयक अन्तरक्रिया	२०७१/१२/२३ लमजुङ	सरकारी कार्यालय, राजनीतिक दल, नागरिक समाजका प्रमुख/प्रतिनिधि, मानव अधिकारकर्मी, सञ्चारकर्मी एवम् स्थानीयहरू	
२८.	नेपाल पक्ष भएका मानव अधिकारसम्बन्धी महासन्धि कार्यान्वयन विषयक अन्तरक्रिया	२०७१/१२/२५ मुस्ताङ	सरकारी कार्यालय, राजनीतिक दल, नागरिक समाजका प्रमुख/प्रतिनिधि, मानव अधिकारकर्मी, सञ्चारकर्मी	
२९.	नेपाल पक्ष भएका मानव अधिकारसम्बन्धी महासन्धि विषयक छलफल/अन्तरक्रिया	२०७१/१२/२९ म्याग्दी	सरकारी कार्यालय, राजनीतिक दल, नागरिक समाजका प्रमुख/प्रतिनिधि, मानव अधिकारकर्मी, सञ्चारकर्मी	
३०.	प्राकृतिक प्रकोपमा पत्रकारिता विषयक अन्तरक्रिया	२०७२/१/२२ पोखरा, कास्की	सरकारी कार्यालय, राजनीतिक दल, नागरिक समाजका प्रमुख/प्रतिनिधि, मानव अधिकारकर्मी, सञ्चारकर्मी	
३१.	जिल्लामा भूकम्प पीडितहरूको अवस्था विषयक अन्तरक्रिया	२०७२/२/१० पर्वत	तिलहार गाविस गिज्याङका भूकम्प पीडित, मानव अधिकारकर्मी, सञ्चारकर्मी, शिक्षक, स्थानीयहरू	
३२.	अन्तर्राष्ट्रिय यातनाविरुद्धको दिवस विषयक अन्तरक्रिया	२०७२/३/११ कास्की, पोखरा	सरकारी कार्यालय, राजनीतिक दल, नागरिक समाजका प्रमुख एवम् प्रतिनिधि, द्वन्द्वपीडित, मानव अधिकारकर्मी र सञ्चारकर्मी	
३३.	आर्थिक,सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकार विषयक अन्तरक्रिया	२०७२/३/१६ दुलैगौडा, तनहुँ	सरकारी कार्यालय, राजनीतिक दल, नागरिक समाजका प्रमुख एवम् प्रतिनिधि, द्वन्द्वपीडित, मानव अधिकारकर्मी र सञ्चारकर्मी	
३४.	आर्थिक,सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकार	२०७२/३/१७ गल्याङ, स्याङजा	सरकारी कार्यालय, राजनीतिक दल, नागरिक समाजका प्रमुख	

(१४८) राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग वार्षिक प्रतिवेदन २०७१/२०७२

क्र.सं.	विषय	मिति र स्थान	सहभागिता	कैफियत
	विषयक अन्तरक्रिया		एवम् प्रतिनिधि, द्वन्द्वपीडित, मानव अधिकारकर्मी र सञ्चारकर्मी	
३५.	नेपालको संविधान २०७२ को मस्यौदामाथि मानव अधिकारको दृष्टिबाट खुल्ला छलफल	२०७२/३/२८ कास्की, पोखरा	सरकारी कार्यालय, राजनीतिक दल, नागरिक समाजका प्रमुख एवम् प्रतिनिधि, द्वन्द्वपीडित, मानव अधिकारकर्मी, सञ्चारकर्मी, प्राध्यापक र सर्वसाधारणहरू	

विभिन्न सङ्घसंस्थाद्वारा आयोजित कार्यक्रममा सहभागिता

क्र.सं.	विवरण	जम्मा सङ्ख्या
१	पमुख अतिथि/विशेष अतिथि/अतिथि	६४
२	सहभागी	३२
३	स्रोत व्यक्ति	१३
जम्मा		१०९

क्षेका, नेपालगञ्ज

क्र.सं.	विषय	मिति र स्थान	सहभागिता	कैफियत
१.	अन्तर्राष्ट्रिय बेपत्ताविरुद्धको अन्तर्राष्ट्रिय दिवसको सन्दर्भमा बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरूको अवस्था र न्याय विषयक अन्तरक्रिया	२०७१/५/१३ बाँके	मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत मानव अधिकारकर्मी र द्वन्द्वपीडितहरू गरी ५५ जना	आयोग, न्यायका लागि द्वन्द्वपीडित समाजबाँके, एडभोकेसी फोरम र आइसीआरसीसँग सहकार्य
२.	अपाङ्गता भएका महिलाहरूको अधिकारसम्बन्धी सरोकारवालासँग अन्तरक्रिया	२०७१/५/१४ बाँके	मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत मानव अधिकारकर्मीहरू, अपाङ्गताको क्षेत्रमा कार्यरत सङ्घसंस्थाका प्रतिनिधिहरू गरी ३५ जना	आयोग र नेपाल अपाङ्ग महिला सङ्घ काठमाडौंसँग सहकार्य
३.	बेपत्ता पारिएका व्यक्ति र सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोगको कामकारवाही सम्बन्धमा छलफल	२०७१/६/३१ बाँके	बेपत्ता र सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग पदाधिकारी सिफारिस समितिका सदस्य र मानव अधिकारको	आयोग र शान्ति समिति
४.	मानव अधिकारसम्बन्धी २ दिने तालिम	२०७१/६/७ -८ दाङ	मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत मानव अधिकारकर्मीहरू, ४५	आयोग र नेपाल मानव अधिकार सङ्गठन
५.	मानव अधिकार अभिमुखीकरण	२०७१/७/२५ बाँके	बाँकेका महिला तथा किशोरीहरू, ३५ जना	
६.	मुस्लिम महिलाहरूका लागि मानव अधिकार अभिमुखीकरण	२०७१/७/२९ बर्दिया	मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत मानव अधिकारकर्मीहरू, २५ जना	

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग वार्षिक प्रतिवेदन २०७१/२०७२ (१४९)

क्र.स.	विषय	मिति र स्थान	सहभागिता	कैफियत
७.	बालबालिकालाई मानव अधिकार सचेतना	२०७१/७/३० वर्दिया	वभिन्न बाल क्लबमा कार्यरत बालबालिकाहरू, ३५ जना	
८.	६६ औँ अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार मनाउने सम्बन्धमा तयारी सम्बन्धमा बैठक/छलफल मानव अधिकारको अवस्था विषयक अन्तरक्रिया	२०७१/८/३ बाँके	मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत मानव अधिकारकर्मीहरू गरी २८ जना	आयोग र दलित सेवा सङ्घ कोहलपुरसँग सहकार्य
९.	मानव अधिकारको अवस्था विषयक अन्तरक्रिया	२०७१/८/३ बाँके	मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत मानव अधिकारकर्मीहरू गरी २८ जना	आयोग र दलित सेवा सङ्घ कोहलपुरसँग सहकार्य
१०.	मधेसी र दलित समुदायका किशोर किशोरीको बालविवाहको अवस्था र भोग्नु परेको चुनौती र समस्याका बारेमा अन्तरक्रिया	२०७१/८/१० वर्दिया	सोरहवा गाविसका मधेसी र दलित समुदायका किशोर किशोरीहरू गरी ३५ जना	आयोग र महिला तथा बालबालिका कार्यालय वर्दियासँग सहकार्य
११.	२३ औँ अन्तर्राष्ट्रिय अपाङ्ग दिवसको सन्दर्भमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार संरक्षणमा सरोकारवालाको भूमिका विषयक अन्तरक्रिया	२०७१/८/१६ बाँके	मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत मानव अधिकारकर्मीहरू, अपाङ्गताको क्षेत्रमा कार्यरत सङ्घसंस्थाका प्रतिनिधिहरू गरी ३५ जना	आयोग, महिला तथा बालबालिका कार्यालय बाँके राष्ट्रिय अपाङ्ग महसङ्घ क्षेत्रीय कार्यालयसँग सहकार्य
१२.	सङ्क्रमणकालीन न्याय र द्वन्द्वपीडितहरूको अवस्थाका विषयक अन्तरक्रिया	२०७१/८/२२ बाँके	द्वन्द्वपीडित र सरोकारवाला गरी ५० जना	आयोग, एडभोकेसी फोरम र न्यायको लागि द्वन्द्वपीडित समाजसँग सहकार्य
१३.	६६ औँ अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार दिवसको सन्दर्भमा मध्यपश्चिमको मानव अधिकारको अवस्था र मानव अधिकार रक्षकहरूको चुनौती विषयक अन्तरक्रिया	२०७१/८/२३ बाँके	सरकारी निकाय, मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत मानव अधिकारकर्मीहरूगरी ८५ जना	आयोग र मानव अधिकार सञ्जाल बाँकेसँग सहकार्य
१४.	६६ औँ अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार दिवसको सन्दर्भमा मध्यपश्चिममा बालअधिकारको अवस्थाबारे	२०७१/८/२३ बाँके	सरकारी, मानव अधिकार/बाल अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत मानव अधिकारकर्मीहरूगरी ५५ जना	आयोग, मानव अधिकार राष्ट्रिय महाभेला २०७१ र मानव अधिकार एलायन्स नेपालगञ्जसँग सहकार्य

(१५०) राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग वार्षिक प्रतिवेदन २०७१/२०७२

क्र.स.	विषय	मिति र स्थान	सहभागिता	कैफियत
	सरोकारवालासँग अन्तरक्रिया			
१५.	६६ औं अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार दिवसको सन्दर्भमा बाँके जिल्लाबाट राज्यपक्षबाट बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरूको सम्झनामा दीप प्रज्वलन तथा प्रवचन	२०७९/८/२३ बाँके	मानव अधिकारकर्मी, सञ्चारकर्मी, पीडित परिवारका सदस्यहरू गरी ४० जना	आयोग र न्यायको लागि द्वन्द्वपीडित समाज बाँकेसँग सहकार्य
१६.	६६ औं अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार दिवस र महिला हिंसाविरुद्धको १६ दिने अभियानको सन्दर्भमा न्याली, शान्तिस्मारक अनावरण तथा सभा	२०७९/८/२३ बाँके	सरकारी, गैरसरकारी, मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत मानव अधिकारकर्मीहरू, सर्वसाधारण गरी ५०० जना	आयोग, महिला तथा बालबालिका कार्यालय बाँके, न्यायका लागि द्वन्द्वपीडित समाज बाँके लगायत विभिन्न सङ्घसंस्थासँग सहकार्य
१७.	६६ औं अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार दिवसको सन्दर्भमा बाढीपीडितहरूको मानव अधिकारको अवस्थाका बारेमा सरोकारवालासँग अन्तरक्रिया	२०७९/८/२४ बाँके	सरकारी निकायका प्रतिनिधि, मानव अधिकारकर्मी र बाढीपीडितहरू गरी २५० जना	आयोग, इन्सेक, आरआरएन लगायत बाँके जिल्लामा कार्यरत विभिन्न सङ्घसंस्थासँग सहकार्य
१८.	शान्तिसुरक्षा र मानव अधिकारको अवस्थाका सम्बन्धमा छलफल/बैठक	२०७९/९/२८ बाँके	जिल्लास्थित सुरक्षा निकायका प्रमुखहरूसहित २५ जना	आयोगका मा. अध्यक्ष अनूप राज शर्मा र मा. सदस्य मोहना अन्सारीसहितको उपस्थिति
१९.	मानव अधिकार संरक्षणमा आयोग र अदालततबिच समन्वय र सहकार्यसम्बन्धी छलफल/बैठक	२०७९/९/२९ बाँके	पुनरावेदन अदालत नेपालगञ्ज र बाँके जिल्ला अदालतका मा.न्यायधीश एवम् वरिष्ठ अधिवक्ताहरू गरी २५ जना	ऐ.ऐ.
२०.	आयोगको छ वर्षिय रणनीतिक कार्ययोजना (सन् २०१५-२०२०) र मानव अधिकारसम्बन्धी विश्वव्यापी आवधिक प्रतिवेदन तथा मध्यपश्चिममा मानव अधिकारको अवस्था विषयक अन्तरक्रिया	२०७९/९/२९ बाँके	सरकारी, गैरसरकारी, निकायका प्रतिनिधि, मानव अधिकारकर्मी, सञ्चारकर्मी गरी ७० जना	ऐ.ऐ.
२१.	आयोगको छ वर्षे रणनीतिक योजना तथा मानव अधिकारको अवस्था विषयक	२०७९/९/३० वर्दिया	सरकारी, गैरसरकारी, निकायका प्रतिनिधि, मानव अधिकारकर्मी, सञ्चारकर्मी गरी ७५	ऐ.ऐ.

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग वार्षिक प्रतिवेदन २०७९/२०७२ (१५९)

क्र.स.	विषय	मिति र स्थान	सहभागिता	कैफियत
	अन्तरक्रिया		जना	
२२.	मानव अधिकारको अवस्था र आयोगको रणनीतिक कार्ययोजना (सन २०१५-२०२०)	२०७१/१०/१ सुर्खेत	मानव अधिकारकर्मी, सञ्चारकर्मी र कानुनव्यवसायी, द्वन्द्वपीडित परिवारका	ऐ.ऐ.
२३.	मध्यपश्चिम क्षेत्रको मानव अधिकारको अवस्था र आयोगको रणनीतिक कार्य योजना (सन् २०१५-२०२०) सम्बन्धमा अन्तरक्रिया	२०७१/१०/१ सुर्खेत	सरकारी कार्यालयका क्षेत्रीय र जिल्लास्थित कार्यालय प्रमुखसहित ५० जना	ऐ.ऐ.
२४.	मानव अधिकारका समसामयिक सर्वालहरूका सम्बन्धमा अन्तरक्रिया	२०७१/१०/५ बाँके	मानव अधिकार सञ्जालसम्बद्ध कर्मीहरूसहित २५ जना	
२५.	मानव अधिकारसम्बन्धी अभिमुखीकरण	२०७१/१०/१४ सल्यान	मानव अधिकारकर्मी, सञ्चारकर्मी र कानुनव्यवसायी, द्वन्द्वपीडित परिवारका सदस्य गरी ४० जना	
२६.	मानव अधिकार राष्ट्रिय कार्ययोजनाबारे सचेतना र कार्यान्वयनको अवस्था विषयक अन्तरक्रिया	२०७१/१०/१५ सल्यान	सरकारी, गैरसरकारी निकायका प्रमुख एवम् प्रतिनिधिसहित १०० जना	
२७.	मानव अधिकारको अवस्था र द्वन्द्वपीडितहरूको न्याय प्राप्तिको अवस्थाबारे छलफल	२०७१/१०/१६ रुकुम	द्वन्द्वपीडित परिवारबाट ४५ जना	
२८.	समग्र मानव अधिकार र द्वन्द्वपीडितहरूको अवस्था सम्बन्धमा मानव अधिकारकर्मी र सञ्चारकर्मीहरूसँग छलफल	२०७१/१०/१६ रुकुम	सञ्चारकर्मी र मानव अधिकारकर्मी गरी २२ जना	
२९.	राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगका सिफारिस कार्यान्वयनको अवस्थाबारे अन्तरक्रिया	२०७१/१०/१७ रुकुम	सरकारी निकायका प्रमुख, प्रतिनिधि एवम् मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत कर्मीहरूसहित ८० जना	
३०.	मानव अधिकार राष्ट्रिय कार्ययोजनासम्बन्धी सचेतना र कार्यान्वयनको अवस्थासम्बन्धी अन्तरक्रिया	२०७१/१०/१८ रुकुम	सरकारी निकायका प्रमुख, प्रतिनिधि एवम् मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत अधिकारकर्मीहरूसहित ३५ जना	

(१५२) राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग वार्षिक प्रतिवेदन २०७१/२०७२

क्र.स.	विषय	मिति र स्थान	सहभागिता	कैफियत
३१	मानव अधिकारका समसामयिक विषयमा अन्तरक्रिया	२०७१/१०/२५ बाँके	मानव अधिकार सञ्जाल नेपालगञ्जसँग आबद्ध अधिकारकर्मीहरूसहित २० जना	
३२	घरेलु हिंसा न्यूनीकरणमा सरोकारवाला निकायको भूमिका विषयक अन्तरक्रिया	२०७१/११/०४ बाँके	विभिन्न सङ्घसंस्थाबाट ३५ जना महिला मानव अधिकारकर्मीहरू	
३३	भेदभाव विरुद्धको अन्तर्राष्ट्रिय दिवसको अवसरमा नेपालमा दलित को अवस्था र कानून कार्यान्वयनको अवस्था विषयक अन्तरक्रिया	२०७१/१२/०६ बाँके	मानव अधिकारकर्मी र सञ्चारकर्मी गरी ४३ जना	आयोग र दलित सेवा सङ्घविच सहकार्य
३४	३ दिने मानव अधिकार अभिमुखीकरण/तालिम	२०७१/१२/८,९ र १० दाङ	सल्यान, जाजरकोट, रुकुम, रोल्पा, प्यूठान र दाङ जिल्लाका ३५ जना स्थानीय मानव अधिकारकर्मीहरू	
३५	मानव अधिकारको अवस्थाबारे अन्तरक्रिया	२०७१/१२/११ प्यूठान	३२ जना मानव अधिकारकर्मीहरू	
३६	अपाङ्गता भएका महिलाहरूको अवस्था र चुनौती विषयक अन्तरक्रिया	२०७१/१२/१४ बाँके	विभिन्न सङ्घसंस्थाका ४४ जना प्रतिनिधिहरू	आयोग र खगेन्द्र नवजीवन केन्द्रविच सहकार्य
३७	आयोगका पूर्व कर्मचारी दयाराम परियारको स्मृति दिवस तथा अन्तरक्रिया	२०७१/१२/१५ बाँके	२५ जना मानव अधिकारकर्मीहरू	
३८	महिला हिंसा न्यूनीकरण र सरोकारवालाको भूमिका विषयक अन्तरक्रिया	२०७१/१२/१६ बाँके	२२ जना महिला अधिकारकर्मीहरू	
३९	नियमित बैठक/अन्तरक्रिया	२०७१/१२/२२ बाँके	मानव अधिकार सञ्जाल नेपालगञ्ज सदस्यहरू १९ जना	आयोग र मानव अधिकार सञ्जालविच सहकार्य
४०	द्वन्द्वपीडितहरूको न्याय प्राप्तिको अवस्था विषयक अन्तरक्रिया	२०७१/१२/३० बर्दिया	द्वन्द्वपीडित परिवारबाट ६० जना	आयोग र न्यायका लागि द्वन्द्वपीडित समाज
४१	समसायिक विषयमा छलफल	२०७२/१/७ बाँके	युएनडिपी र क्षेत्रीय कार्यालयका कर्मचारीहरू गरी ८	
४२	भूकम्प पीडितहरूको सहयोग सम्बन्धमा अन्तरक्रिया	२०७२/१/१२ बाँके	मानव अधिकारकर्मी र सञ्चारकर्मीसहित ३१ जना	आयोग र विभिन्न सङ्घसंस्थाहरूविच सहकार्य

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग वार्षिक प्रतिवेदन २०७१/२०७२ (१५३)

क्र.स.	विषय	मिति र स्थान	सहभागिता	कैफियत
४३	मुक्त कर्मैयाका अधिकारको अवस्था र समस्याका बारेमा छलफल	२०७२/२/३ सुर्खेत	मुक्त कर्मैया परिवारका २५ जना	
४४	मुक्त कर्मैयाका अधिकारको अवस्था र समस्याका बारेमा सरोकारवालसँग छलफल	२०७२/२/४ सुर्खेत	प्रमुख जिल्ला अधिकारी, स्थानीय विकास अधिकारी, नगरपालिका प्रमुख लगायत १२ जना	
४५	शान्तिसुरक्षा र भूकम्प प्रभावितहरूको अवस्थाका सम्बन्धमा	२०७२/२/६ जाजरकोट	प्रमुख जिल्ला अधिकारी, प्रहरी प्रमुख र स्थानीय विकास अधिकारीसमेत	
४६	एक दिने मानव अधिकार अभिमुखीकरण	२०७२/२/६ जाजरकोट	१०० जनाभन्दा बढी विद्यार्थीहरू	
४७	मानव अधिकार राष्ट्रिय कार्ययोजना सम्बन्धी अभिमुखीकरण र कार्यान्वयनको अवस्था विषयक अन्तरक्रिया	२०७२/२/७ जाजरकोट	जिल्लास्थित सरकारी कार्यालयका प्रमुख तथा अन्य सरोकारवालाहरूसमेत ४५ जना	
४८	मानव अधिकार र महिला अधिकार सम्बन्धि १ दिने अभिमुखीकरण	२०७२/२/१० वर्दिया	महिला मानव अधिकाररक्षक र अधिकारकर्मीहरू ६६ जना	
४९	भूमिहीन सुकुम्वासीहरूको अधिकार विषयक अन्तरक्रिया	२०७२/२/१२ बाँके	भूमिहीन सुकुम्वासी परिवारहरू र सरोकारवाला सरकारी निकायका प्रतिनिधिहरूसमेत १८ जना	आयोग र भूमि अधिकार मञ्चविच सहकार्य
५०	समग्र मानव अधिकारको सम्बन्धमा अन्तरक्रिया	२०७२/२/२८, डोल्पा	मानव अधिकारकर्मी, सञ्चारकर्मी, गैससका प्रतिनिधिहरू र कानुनव्यवसायीहरू गरी ३३ जना	
५१	जिल्लामा मानव अधिकार राष्ट्रिय कार्ययोजना सम्बन्धमा अभिमुखीकरण/अन्तरक्रिया	२०७२/२/२९, डोल्पा	सरकारी निकायका कर्मचारीहरू गरी ३३ जना	
५२	द्वन्द्वपीडितहरूको न्यायको अवस्था विषयक अन्तरक्रिया	२०७२/३/१५, वर्दिया	द्वन्द्वपीडित परिवारका सदस्यहरू गरी ८६ जना	
५३	मानव अधिकार र महिला अधिकार विषयक अभिमुखीकरण	२०७२/३/१५, वर्दिया	स्थानिय महिला तथा किशोरीहरू गरी ३५ जना	

(१५४) राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग वार्षिक प्रतिवेदन २०७१/२०७२

क्र.सं.	विषय	मिति र स्थान	सहभागिता	कैफियत
५४	नेपाल र भारतीय सीमा क्षेत्रको नेपाली क्षेत्रका वासिन्दाहरूको अवस्थाको बारेमा जिल्ला सुरक्षा समितिका पदाधिकारीहरूसँग अन्तरक्रिया	२०७२/३/२४, वर्दिया	जिल्ला सुरक्षा समितिका पदाधिकारीहरू गरी १२ जना	आयोगका मा. सदस्यद्वय मोहना अन्सारी र गोविन्द शर्मा पौड्यालसहितको टोली
५५	नेपाल र भारतीय सीमा क्षेत्रको नेपाली क्षेत्रका वासिन्दाहरूको अवस्थाको बारेमा मानव अधिकारकर्मीहरू, कानूनव्यवसायी र सञ्चारकर्मीहरूसँग छलफल	२०७२/३/२४, वर्दिया	मानव अधिकारकर्मीहरू, कानूनव्यवसायी र सञ्चारकर्मीहरूसहित १० जना	ऐ.ऐ.
५६	नयाँ संविधानमा मानव अधिकार सवालहरू विषयक अन्तरक्रिया	२०७२/३/३०, बाँके	मानव अधिकारकर्मी, कानूनव्यवसायी, सञ्चारकर्मी, द्वन्द्वपीडित लगायत ६६ जना	आयोग र फियान नेपालसँग सहकार्य

विभिन्न सङ्घसंस्थाद्वारा आयोजित कार्यक्रममा सहभागिता

क्र.सं.	विवरण	जम्मा सङ्ख्या
१	प्रमुख अतिथि/विशेष अतिथि/अतिथि	२५
२	सहभागी	१२०
३	स्रोत व्यक्ति	९
जम्मा		१५४

क्षेका, धनगढी

क्र.सं.	विषय	मिति र स्थान	सहभागिता	कैफियत
१.	बेपत्ताविरुद्धको अन्तर्राष्ट्रिय दिवसको अवसरमा छलफल	२०७१/५/१४ कैलाली	मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत कर्मी, रेडक्रसका प्रतिनिधि, पीडित परिवार	आयोग, रेडक्रस, इन्सेक, फाया नेपाल शान्ति समिति
२.	मानव बेचबिखनविरुद्धको राष्ट्रिय दिवसको अवसरमा छलफल	२०७१/५/२२ कैलाली	सरकारी एवम् गैरसरकारी सङ्घसंस्थाका प्रतिनिधिहरू	महिला तथा बालबालिका कार्यालय, इन्सेक, फाया, जिल्ला प्रशासन, जिल्ला प्रहरी कार्यालय
३	मानव अधिकार राष्ट्रिय कार्ययोजना विषयक अन्तर्क्रिया	२०७१/६/३ अछाम	सरकारी एवम् गैरसरकारी सङ्घसंस्थाका प्रतिनिधिहरूसहित ५० जना	मा. सदस्य गोविन्द शर्मा पौड्यालसमेतको उपस्थिति
४.	जिल्लामा खाद्य अधिकारको अवस्थासम्बन्धी छलफल	२०७१/६/८ दार्चुला	सरकारी कार्यालय, राजीतिक दल, विभिन्न सङ्घसंस्थाका प्रमुख/प्रतिनिधि एवम्	

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग वार्षिक प्रतिवेदन २०७१/२०७२ (१५५)

क्र.स.	विषय	मिति र स्थान	सहभागिता	कैफियत
			उपभोक्ताहरू गरी ४० जना	
५.	३४ औं विश्व खाद्य अधिकार दिवसको अवसरमा छलफल	२०७१/६/१४ दार्चुला	सरकारी कार्यलय, राजीतिक दल, विभिन्न सङ्घसस्थाका प्रमुख/प्रतिनिधि एवम् उपभोक्ताहरू	
६.	नयाँ संविधानमा मानव अधिकारको सवाल विषयक छलफल	२०७१/७/१-२ कञ्चनपुर	मानव अधिकारकर्मी, नागरिक समाजका प्रतिनिधि, जेष्ठ नागरिक एवम् सञ्चारकर्मी गरी ३८ जना	
७.	आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकार विषयक अन्तरक्रिया	२०७१/८/१२ बझाङ	सरकारी निकायका प्रतिनिधि, मानव अधिकारकर्मी, नागरिक समाज, राजनितिक दलका प्रतिनिधि, कानुनव्यवसायी, विद्यार्थी र सञ्चारकर्मी गरी ३५ जना	
८.	अन्तर्राष्ट्रिय अपाङ्ग दिवसको सन्दर्भमा आयोजित ग्याली तथा अन्तरक्रिया	२०७१/८/२३ कैलाली	सरकारी निकायका प्रतिनिधि, मानव अधिकारकर्मी, नागरिक समाज, राजनितिक दलका प्रतिनिधि, कानुनव्यवसायी, विद्यार्थी र सञ्चारकर्मी	आयोग, अपाङ्ग महासङ्घ कैलालीमा आबद्ध ८ वटा सस्थाहरूवित्त सहकार्य
९.	अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार दिवसको अवसरमा ग्याली तथा अन्तरक्रिया	२०७१/८/२४ कैलाली	सरकारी निकायका प्रतिनिधि, मानव अधिकारकर्मी, नागरिक समाज, राजनितिक दलका प्रतिनिधि, कानुन व्यवसायी, विद्यार्थी र सञ्चारकर्मी गरी १०५ जना	
१०.	अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अवस्था सवाल र सरोकारवालाको भूमिका विषयक अन्तरक्रिया	२०७१/८/२९ कञ्चनपुर	सरकारी निकायका प्रतिनिधि, मानव अधिकारकर्मी, नागरिक समाज, राजनितिक दलका प्रतिनिधि, कानुनव्यवसायी, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू र सञ्चारकर्मी गरी ४० जना	
११.	मानव अधिकारको अवस्था विषयक अन्तरक्रिया	२०७१/९/२९ डडेल्धुरा	सरकारी निकायका प्रतिनिधि, मानव अधिकारकर्मी, नागरिक समाज, राजनितिक दलका प्रतिनिधि, व्यापारी, महिला, शिक्षक र	

(१५६) राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग वार्षिक प्रतिवेदन २०७१/२०७२

क्र.स.	विषय	मिति र स्थान	सहभागिता	कैफियत
			सञ्चारकर्मी गरी ३८ जना	
१२.	जिल्लामा मानव अधिकारको अवस्था तथा नेपाल पक्ष भएका विभिन्न सन्धिहरूको कार्यान्वयनको अवस्थासम्बन्धी अन्तरक्रिया	२०७१/१०/१३ बभ्राड	सरकारी निकायका प्रतिनिधि, मानव अधिकारकर्मी, नागरिक समाज, राजनितिक दलका प्रतिनिधि, कानूनव्यवसायी, सञ्चारकर्मी र विद्यार्थी गरी ३६ जना	
१३.	मानव अधिकारका सवालमा संविधानविद् तथा अन्य सरोकारवालसँग अन्तरक्रिया	२०७१/१०/२१ डोटी	पाँच जिल्लाका अधिवक्ताहरू, सरकारी वकिल, गैससका प्रतिनिधिहरू गरी ३० जना	
१४.	अन्तर्राष्ट्रिय नारी दिवसमा च्याली र हिंसापीडित महिलाहरूको न्यायमा पहुँच विषयक अन्तरक्रिया	२०७१/११/२४ कैलाली	सरकारी निकायका प्रतिनिधि, मानव अधिकारकर्मी, नागरिक समाज, राजनितिक दलका प्रतिनिधि, कानूनव्यवसायी, सञ्चारकर्मी र विद्यार्थी गरी १०० जना	आयोग, महिला तथा बालबालिका कार्यालय, ओरेक, प्रहरी महिला तथा बालबालिका सेल, दलित महिला अधिकार मञ्चसमेत ६ सस्थासँग सहकार्य
१५.	मानव अधिकार समाचार लेखन अभिमुखीकरण	२०७१/११/२७-२८ कैलाली	मानव अधिकारकर्मी र सञ्चारकर्मीसहित २५ जना	
१६.	मानव अधिकारसम्बन्धी महासन्धि विषयक अन्तर्क्रिया	२०७१/१२/६ बभ्राड	मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत कर्मीहरू ३० जना	
१७.	मानव बेचबिखनको अवस्था, उद्धार, राहत र पुनर्स्थापनासम्बन्धी छलफल	२०७२/१/८ कञ्चनपुर	सरकारी निकायका प्रतिनिधि, मानव अधिकारकर्मी, नागरिक समाज, राजनीतिक दलका प्रतिनिधि, कानूनव्यवसायी, सञ्चारकर्मी गरी ५० जना	मा.सदस्य मोहना अन्सारीसमेतको उपस्थिति
१८.	मानव अधिकार प्रतिवेदनमाथि अन्तरक्रिया	२०७२/१/२४ बैतडी	सरकारी निकायका प्रतिनिधि, मानव अधिकारकर्मी, नागरिक समाज, राजनितिक दलका प्रतिनिधि, कानूनव्यवसायी, सञ्चारकर्मी गरी ४५ जना	
१९.	बलात्कार एवम् यौनहिंसाविरुद्ध सडक नाटक	२०७२/२/२४ हाटबजार चोक, धनगढी	सरकारी निकायका प्रतिनिधि, अधिकारकर्मी, नागरिक समाज, राजनितिक दलका प्रतिनिधि, कानूनव्यवसायी, सञ्चारकर्मी र सर्वसाधारण	आयोग, माइती नेपाल, इन्सेक, एडजस, फाया नेपाल, बेस, महिला तथा बालबालिका कार्यालय, मुक्त कमलरी विकास मञ्च, युएन ओमेनविच सहकार्य

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग वार्षिक प्रतिवेदन २०७१/२०७२ (१५७)

क्र.स.	विषय	मिति र स्थान	सहभागिता	कैफियत
२०.	सीमा क्षेत्रका वासिन्दाहरूको मानव अधिकार अवस्थासम्बन्धी अन्तर्क्रिया	२०७२/३/२३ धनगढी, कैलाली	सरकारी निकाय, नागरिक समाज, राजनीतिक दलका प्रतिनिधि, मानव अधिकारकर्मी, पीडित एवम् सञ्चारकर्मी गरी ५३ जना	मा.सदस्यद्वय मोहना अन्सारी र गोविन्द शर्मा पौड्यालसमेतको उपस्थिति
२१.	बाढीपीडितहरूको अवस्थासम्बन्धी अन्तर्क्रिया	२०७२/३/२३ धनगढी, कैलाली	सरकारी निकाय, नागरिक समाज, राजनीतिक दलका प्रतिनिधि, मानव अधिकारकर्मी, पीडित एवम् सञ्चारकर्मी गरी ५३ जना	ऐ.ऐ.
२२.	सीमा क्षेत्रका वासिन्दाहरूको मानव अधिकार अवस्थासम्बन्धी अन्तर्क्रिया	२०७२/३/२४ कञ्चनपुर	सरकारी निकाय, नागरिक समाज, राजनीतिक दलका प्रतिनिधि, मानव अधिकारकर्मी, पीडित एवम् सञ्चारकर्मी गरी ५० जना	ऐ.ऐ.
२३.	बाढीपीडितहरूको अवस्थासम्बन्धी अन्तर्क्रिया	२०७२/३/२४ कञ्चनपुर	सरकारी निकाय, नागरिक समाज, राजनीतिक दलका प्रतिनिधि, मानव अधिकारकर्मी, पीडित एवम् सञ्चारकर्मी गरी ५० जना	ऐ.ऐ.
२४.	नेपालको संविधान २०७२ को प्रारम्भिक मस्यौदाउपर मानव अधिकारको दृष्टिकोणबाट छलफल	२०७२/३/३० धनगढी, कैलाली	सरकारी निकाय, नागरिक समाज, राजनीतिक दलका प्रतिनिधि, मानव अधिकारकर्मी, र सञ्चारकर्मी गरी ३५ जना	
२५.	मानव अधिकारको विश्वव्यापी अवधिक समीक्षा र मानव अधिकार राष्ट्रिय कार्यायोजना तथा आयोगको रणनीतिक योजनासम्बन्धी अन्तरक्रिया	२०७२/८/४-१० कैलाली, डोटी, अछाम र डडेल्धुरा	सरकारी निकाय, नागरिक समाज, राजनीतिक दलका प्रतिनिधि, मानव अधिकारकर्मी, र सञ्चारकर्मी	मा. सदस्य गोविन्द शर्मा पौड्यालसमेतको उपस्थिति
२६.	मानव अधिकारको विश्वव्यापी अवधिक समीक्षा र मानव अधिकार राष्ट्रिय कार्यायोजना तथा आयोगको रणनीतिक योजनासम्बन्धी अन्तरक्रिया	२०७२/९/२९-१०/४ दार्चुला, बैतडी,	सरकारी निकाय, नागरिक समाज, राजनीतिक दलका प्रतिनिधि, मानव अधिकारकर्मी, र सञ्चारकर्मी	मा.सदस्य सुदिप पाठक समेतको उपस्थिति
२७.	यातना पीडितको सहयोगार्थ अन्तर्राष्ट्रिय	२०७२/३/११	जिल्ला प्रहरी कार्यालय कैलालीका अधिकृतसहित	

(१५८) राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग वार्षिक प्रतिवेदन २०७१/२०७२

क्र.स.	विषय	मिति र स्थान	सहभागिता	कैफियत
	दिवसको अवसरमा यातनाविरुद्ध प्रशिक्षण		५० जना	

विभिन्न सङ्घसंस्थाद्वारा आयोजित कार्यक्रममा सहभागिता

क्र.सं	विवरण	जम्मा सङ्ख्या
१	पमुख अतिथि/विशेष अतिथि/अतिथि	४९
२	सहभागी	१५
३	स्रोत व्यक्ति	४
जम्मा		६८

उक्षेका, खोटाङ

क्र.स.	विषय	मिति र स्थान	सहभागिता	कैफियत
१.	किटानी जाहेरी दर्ताका लागि आवश्यक पहलको लागि छलफल	२०७१/४/११ खोटाङ	पीडित परिवार	
२.	आयोगको निर्णय कार्यान्वयन गराउन आवश्यक पहल हुनुपर्ने (ज्ञापन पत्र)	२०७१/४/१२ खोटाङ	पीडित परिवार, पत्रकार मानव अधिकार कर्मी, महिला अधिकारकर्मी	
३.	जाहेरी दर्ता प्रकृया र कानुनी जटिलताबारे छलफल	२०७१/४/२२ खोटाङ	प्रनाउसमेत ३ जना	
४.	स्विस विकास नियोगद्वारा सञ्चालित कार्यक्रम अवरोधका विषयमा जिल्ला स्थित राजनीतिक दलहरूसँग छलफल	२०७१/५/४	राजनीतिक दलका प्रतिनिधि, सरकारी अधिकारी	
५.	जिल्लाको शान्तिसुरक्षा र मानव अधिकारको अवस्थाबारे छलफल	२०७१/५/२० खोटाङ	प्रजिअ, खोटाङ	
६.	किटानी जाहेरी दर्ता प्रकृया र कानुनी जटिलताको सम्बन्धमा छलफल	२०७१/५/२५ खोटाङ	प्रनाउ, खोटाङ	
७.	जिल्लाको शान्तिसुरक्षा र मानव अधिकारको अवस्थाबारे छलफल	२०७१/७/२५ खोटाङ	जिल्लास्थित सुरक्षा निकायका प्रमुख/प्रतिनिधि गरी ११ जना	आयोगका मा.सदस्य प्रकाश वस्तीको उपस्थिति
८.	आयोगको पाँचौ रणनीतिक योजना तर्जुमा गोष्ठी	२०७१/७/२६ खोटाङ	सरकारी, गैरसरकारी निकायका प्रमुख/प्रतिनिधि एवम् सञ्चारकर्मी गरी ९५ जना	ऐ.ऐ.
९.	जिल्लाको शान्तिसुरक्षा र मानव अधिकारको अवस्थाबारे छलफल	२०७१/७/२८ ओखलढुङ्गा	जिल्लास्थित सुरक्षा निकायका प्रमुख/प्रतिनिधि गरी ९ जना	ऐ.ऐ.
१०.	आयोगको पाँचौ रणनीतिक योजना तर्जुमा गोष्ठी	२०७१/७/२९ सोलुखुम्बु	सरकारी, गैरसरकारी निकायका प्रमुख/प्रतिनिधि एवम् सञ्चारकर्मी	ऐ.ऐ. -आयोग र जिल्ला प्रशासन कार्यालय सोलुखुम्बुसँग

क्र.सं.	विषय	मिति र स्थान	सहभागिता	कैफियत
				सहकार्य
११.	अन्तर्राष्ट्रिय अपाङ्ग दिवस	२०७१/८/१७ दिक्तेल, खोटाङ	मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत सङ्घसंस्थाका प्रमुख एवम् प्रतिनिधिहरू	आयोग र अपाङ्ग सेवा सङ्घ, खोटाङको सहकार्य
१२.	अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार दिवसको अवसरमा विमारीलाई फलफुल वितरण	२०७१/८/२४ जिल्ला अस्पताल, खोटाङ	विरामी एवम् स्थानीयवासी गरी ९ जना	
१३.	६६ औं अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार दिवसको अवसरमा च्याली	२०७१/८/२४ दिक्तेल, खोटाङ	सरकारी, गैरसरकारी निकायका प्रमुख/प्रतिनिधि एवम् सञ्चारकर्मी, व्यवसायी गरी ९० जना	
१४.	६६ औं अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार दिवसमा खुला मानव अधिकार हाजिरी जवाफ प्रतियोगिता	२०७१/८/२४ दिक्तेल, खोटाङ	मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत सङ्घसंस्थाका प्रमुख एवम् प्रतिनिधि एवम् सहभागी गरी ७० जना	
१५.	अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार दिवसको अवसरमा दिपावली	२०७१/८/२४ दिक्तेल, खोटाङ	जिल्लास्थित सरकारी तथा अन्य निकायहरू	

विभिन्न सङ्घसंस्थाद्वारा आयोजित कार्यक्रममा सहभागिता

क्र.सं.	विवरण	जम्मा सङ्ख्या
१	प्रमुख अतिथि/विशेष अतिथि/अतिथि	१९
२	सहभागी	१९
३	स्रोत व्यक्ति	८
जम्मा		४६

उक्षेका, बुटवल

क्र.सं.	विषय	मिति र स्थान	सहभागिता	कैफियत
१.	मानव अधिकारको अवस्था र जवाफदेहिता विषयक सार्वजनिक सुनुवाइ	२०७१/५/१४ कपिलवस्तु	निर्वातमान र वर्तमान सभासद, जिल्ला विकास समितिका योजना अधिकृत, गाविस सचिवहरू, राजनैतिक दलका प्रतिनिधिहरू, विद्यालय व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारीहरू, सुरक्षा निकायका प्रमुख एवम् प्रतिनिधि, मानव अधिकारकर्मीहरू र स्थानीय गरी ७०० जना	आयोग, तराई मानव अधिकार रक्षक सञ्जाल क्षेत्रीय कार्यालय भैरहवा र मधेश मानव अधिकार गृह माहुरी होमसँग सहकार्य
२.	अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकारसम्बन्धी सन्धिको कार्यान्वयन अवस्था र विश्वव्यापी आवधिक प्रतिवेदनको समीक्षा विषयक कार्यशाला	२०७१/६/१-२ रुपन्देही	जिल्लास्थित सभासद, राजनैतिक दल, जिविस तथा गाविस प्रतिनिधिहरू, मानव अधिकारकर्मी गरी ३५ जना	आयोगको केकासँग समन्वय
३	मानव अधिकारको वर्तमान अवस्था र	२०७१/६/१० तौलिहवा,	कृष्णनगर क्षेत्रका सरकारी कार्यालय तथा सुरक्षा निकायका	राष्ट्रिय मानव

(१६०) राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग वार्षिक प्रतिवेदन २०७१/२०७२

क्र.स.	वीवषय	मिति र स्थान	सहभागिता	कैफियत
	सरोकारवालाहरूको भूमिका विषयक छलफल	कपिलवस्तु	प्रतिनिधि, महिला समूह, प्रधानाध्यक, विद्यालय व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारी, मानव अधिकारकर्मी, सञ्चारकर्मी, कानूनव्यवसायी, नागरिक समाजका प्रतिनिधि गरी ५० जना	अधिकार प्रतिष्ठान, कपिलवस्तु र माहुरी होम कपिलवस्तुसँग सहकार्य
४.	मानव अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धता र नेपालको विश्वव्यापी आवाधिक प्रतिवेदनको कार्यान्वयन अवस्थासम्बन्धी छलफल	२०७९/६/१० तौलिहवा, कपिलवस्तु	माननीय मुख्य न्यायाधीश, कपिलवस्तु जि.अ प्रमुख जिल्ला अधिकारी, जनपद प्रहरीका प्रहरी उपरीक्षक, शसस्त्र प्रहरी बलका प्रहरी उपरीक्षक, जिल्ला स्थित नेपाल सरकारका कार्यलयका प्रमुख तथा प्रतिनिधिहरू, स्थानीय शान्ति समिति, महिला तथा बाल बालिका कार्यलयका प्रमुख, जिल्ला विकास कार्यलयका योजना अधिकृत, जिल्ला बाल कल्याण अधिकृत, नेपाल बार, माहुरी होम, साथी, जिल्ला पैरवी मञ्च, नियोग, गैसस महासङ्घ, अभिभावक सघ, लगायतका ४० जना	शान्तिका लागि नागरिक सञ्जाल, कपिलवस्तुसँग सहकार्य
५.	बाल अधिकारसम्बन्धी राष्ट्रिय एवम् अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धता तथा विश्वव्यापी आवाधिक प्रतिवेदनको सुभाब सङ्कलन	२०७९/६/११ नवलपरासी	प्रमुख जिल्ला अधिकारी, जनपथ प्रहरीका प्रहरी उपरीक्षक, जागृति बाल तथा युवा सरोकार नेपाल, सुनवल नगरपालिका, जिल्ला बाल कल्याण समिति, नेपाल बार एसोसियसन, नारेप, सुनवल समादायिक विकास केन्द्र, विकल्प, वेस नेपाल, सहमति, विजय विकास केन्द्र, रेडियो परासी, पत्रकारहरू, कानून व्यवसायी प्याक्सन, इन्द्रेणी विकास समाज, सेलर्ड, विकल्प, इन्सेकका प्रमुख एवम् प्रतिनिधि गरी ३५ जना	जिल्ला बाल कल्याण समिति, नवलपरासीको संयोजन
६.	बाल सुलभ वातावरणमा शिक्षाको अधिकार र जवाफदेहिता विषयक अन्तरक्रिया	२०७९/७/२४ नवलपरासी	सरकारी, गैरसरकारी एवम् बालबालिकाको क्षेत्रमा कार्यरत कर्मीहरू	आयोग र जिल्ला महिला तथा बालबालिका कार्यलय, नवलपरासीबिच सहकार्य
७.	बाल सुलभ वातावरणमा शिक्षाको अधिकार र जवाफदेहिता विषयक अन्तरक्रिया	२०७९/७/२८ नवलपरासी	जिल्ला प्रशासन कार्यलय, जिल्ला प्रहरी कार्यलय, महिला तथा बालबालिका कार्यलय, जिल्ला बाल कल्याण समिति, प्याक्सन, एन प्याक्सन, शिक्षक सघसङ्गठन, बाल बालिकाको अधिकारको	

क्र.स.	वीवषय	मिति र स्थान	सहभागिता	कैफियत
			क्षेत्रमा क्रियाशील सङ्घसंस्थाहरूबाट प्रमुख एवम् प्रतिनिधि गरी ३३ जना	
८.	मानव अधिकारमैत्री संविधान निर्माणमा सरोकारवालाको भूमिका विषयक विचार गोष्ठी	२०७१/८/१ चितवन	जिल्ला स्थित प्रमुख राजनैतिक दलका प्रतिनिधिहरू, पत्रकार, कानून व्यवसायी, क्रियाशील मानव अधिकार सङ्घसंस्थाका प्रतिनिधिहरू गरी ३५ जना	
९.	अन्तराष्ट्रिय बाल अधिकार दिवसको अवसरमा बालश्रम न्यूनीकरणका लागि एक दिवसीय अन्तरक्रिया	२०७१/८/१ कपिलवस्तु	विभिन्न सरकारी तथा गैरसरकारी सङ्घसंस्था, राजनीतिक दलका प्रमुख एवम् प्रतिनिधिहरू गरी ५० जना	
१०.	बाल अधिकार सचेतना	२०७१/८/१ कपिलवस्तु	उमाविमा अध्ययनरत १०५ जना विद्यार्थीहरू	
१२.	मानव अधिकार तथा न्यायमा पहुँच विषयक सचेतना	२०७१/८/१७ अर्घाखाँची	विभिन्न सरकारी तथा गैरसरकारी सङ्घसंस्था, राजनीतिक दलका प्रमुख एवम् प्रतिनिधिहरू गरी ५५ जना	
१३.	मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन २०६४ को कार्यान्वयन अवस्था र पुनरावलोकन विषयक एक दिने आवासीय कार्यशाला गोष्ठी	२०७१/९/२ तौलिहवा, कपिलवस्तु	सरकारी तथा गैरसरकारी सङ्घसंस्था, राजनीतिक दलका प्रमुख एवम् प्रतिनिधिहरू गरी ४० जना	-केका र क्षेकाको समन्वय - आयोगका मा. सदस्य श्री मोहना अन्सारी, व्यवस्थापिका- संसदको समाजिक न्याय तथा मानव अधिकार समितिका सदस्यसमेतको उपस्थिति
१४.	जेष्ठ नागरिक, महिला र उपभोक्ता अधिकार विषयक प्रशिक्षण	२०७१/१०/४ लड्कु, चितवन	सरकारी तथा गैरसरकारी, ज्येष्ठ नागरिकको क्षेत्रमा कार्यरत सङ्घसंस्था, राजनीतिक दलका प्रमुख एवम् प्रतिनिधिहरू गरी ३५ जना	
१५.	मानव अधिकार सुर्चाको आधारमा आर्थिक सामाजिक तथा सास्कृतिक अधिकारको अनुगमन विषयक कार्यशाला	२०७१/१०/१६ भरतपुर, चितवन	सरकारी तथा गैरसरकारी सङ्घसंस्थाका प्रमुख एवम् प्रतिनिधिहरू गरी ५४ जना	
१६.	सुचनाको हक तथा मानव अधिकारका संरक्षण र सम्बर्द्धन मा सञ्चार क्षेत्रको भूमिका	२०७१/१०/२१ तौलिहवा, कपिलवस्तु	सरकारी तथा गैरसरकारी सङ्घसंस्थाका प्रमुख एवम् प्रतिनिधिहरू गरी ४३ जना	

(१६२) राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग वार्षिक प्रतिवेदन २०७१/२०७२

क्र.स.	वीवषय	मिति र स्थान	सहभागिता	कैफियत
	विषयक अन्तक्रिया			
१७.	नेपालमा बाल अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धता कार्यान्वयनको अवस्था र सरोकारवालाको भूमिका विषयक परामर्श गोष्ठी	२०७१/११/१८ कपिलवस्तु	सरकारी तथा गैरसरकारी एवम् बाल अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत सङ्घसंस्थाका प्रमुख एवम् प्रतिनिधिहरू गरी ४० जना	
१८.	१०५ औं अन्तर्राष्ट्रिय महिला दिवसको अवसरमा आयोजित महिला अधिकारका सवाल र चुनौती विषयक सचेतना	२०७१/११/२४ चितवन	सरकारी तथा गैरसरकारी एवम् महिला अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत सङ्घसंस्थाका प्रमुख एवम् प्रतिनिधिहरू गरी ४५ जना	
१९.	नेपालमा जातीय विभेद तथा छुवाछुत उन्मूलनसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धता, कार्यान्वयनको अवस्था र सरोकारवालाको भूमिका विषयक परामर्श गोष्ठी	२०७१/११/२४ रुपन्देही	सरकारी तथा गैरसरकारी क्षेत्रमा कार्यरत सङ्घसंस्थाका प्रमुख एवम् प्रतिनिधिहरू गरी ४० जना	
२०.	विद्यालयमा बालसुलभ वातावरण र मानव अधिकार शिक्षा विषयक अभिमुखीकरण	२०७१/११/२५ चितवन	जिल्लास्थित विभिन्न विद्यालयका शिक्षक एवम् विद्यार्थी गरी २९ जना	
२१.	विद्यालयमा बालसुलभ वातावरण र मानव अधिकार शिक्षा विषयक अभिमुखीकरण	२०७१/११/२८ कपिलवस्तु	जिल्लास्थित विभिन्न विद्यालयका शिक्षक एवम् विद्यार्थी गरी ३६ जना	
२२.	नेपालको जातीय विभेद तथा छुवाछुत उन्मूलनसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धता सरोकारवालाको भूमिका विषयक छलफल	२०७१/१२/२ रुपन्देही	जिल्लास्थित मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत सङ्घसंस्थाका प्रमुख तथा प्रतिनिधि, सरकारी निकायको प्रमुख तथा प्रतिनिधि गरी जम्मा ४० जना	
२३.	महाभूकम्पपछि मानव अधिकारको वर्तमान अवस्था विषयक गोष्ठी	२०७२/२/८ रुपन्देही	जिल्लास्थित मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत सङ्घसंस्थाका प्रमुख तथा प्रतिनिधिहरू गरी जम्मा २५ जना	
२४.	मानव अधिकार तथा वेचबिखनको वर्तमान अवस्था विषयक अन्तक्रिया	२०७२/२/१३ कपिलवस्तु	जिल्लास्थित मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत सङ्घसंस्थाका प्रमुख तथा प्रतिनिधिहरू गरी जम्मा ४८ जना	
२५.	महाभूकम्पपछि मानव अधिकारको वर्तमान अवस्था विषयक गोष्ठी	२०७२/२/१९ गुल्मी	जिल्लास्थित मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत सङ्घसंस्थाका प्रमुख तथा प्रतिनिधिहरू गरी	

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग वार्षिक प्रतिवेदन २०७१/२०७२ (१६३)

क्र.सं.	वीवषय	मिति र स्थान	सहभागिता	कैफियत
			जम्मा ५६ जना	
२६.	महाभूकम्पपछि मानव अधिकारको वर्तमान अवस्था विषयक गोष्ठी	२०७२/२/२० अर्घाखाँची	जिल्लास्थित मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत सङ्घसंस्थाका प्रमुख तथा प्रतिनिधिहरू गरी जम्मा ४७ जना	
२७.	बाल अधिकार विद्यालय बालसुलभ वातावरण विषयक अभिमुखिकरण	२०७२/२/२२ अर्घाखाँची	जिल्लास्थित मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत सङ्घसंस्थाका प्रमुख तथा प्रतिनिधिहरू गरी जम्मा ७३ जना	
२८.	मानव अधिकार तथा बेचबिखनको वर्तमान अवस्था विषयक अन्तर्किया	२०७२/२/३२ गते नवलपरासी	जिल्लास्थित मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत सङ्घसंस्थाका प्रमुख तथा प्रतिनिधिहरू गरी जम्मा ४५ जना	
२९.	संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय यातना पीडित सहयोगार्थ अन्तर्राष्ट्रिय यातना दिवसको अवसरमा विचार गोष्ठी	२०७२/३/११ रुपन्देही, भैरहवा	जिल्लास्थित मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत सङ्घसंस्थाका प्रमुख तथा प्रतिनिधिहरू सरकारी निकायका प्रमुख तथा प्रतिनिधि गरी जम्मा २५ जना	

विभिन्न सङ्घसंस्थाद्वारा आयोजितकार्यक्रममा सहभागिता

क्र.सं	विवरण	जम्मा सङ्ख्या
१	पमुखअतिथि/विशेष अतिथि/अतिथि	२५
२	सहभागी	१
३	स्रोत व्यक्ति	९
जम्मा		३५

उक्षेका, जुम्ला

क्र.सं.	विषय	मिति र स्थान	सहभागिता	कैफियत
१.	सरकारी कार्यालय प्रमुखहरूका लागि मानवअधिकार मुखि पद्धतिमा आधारित विकास तथा मानव अधिकार राष्ट्रिय कार्ययोजना अभिमुखीकरण	२०७१/५/१३-१४ जुम्ला	जिल्लास्थित सरकारी कार्यालय प्रमुखहरू	
२.	मानव अधिकार राष्ट्रिय कार्ययोजनाले जिल्लागत रूपमा समन्वय समिति गठन सम्बन्धमा गरेको व्यवस्थाको लागि छलफल	२०७१/७/१४ जिल्ला प्रशासन कार्यालय कालिकोट	प्रमुख जिल्ला अधिकारी तथा सहायक जिल्ला अधिकारी	
३	मानव अधिकार राष्ट्रिय कार्ययोजनाले जिल्लागत रूपमा समन्वय समिति गठन सम्बन्धमा गरेको व्यवस्थाका लागि छलफल	२०७१/८/९ जिल्ला प्रशासन कार्यालय, मुगु	नि. प्रमुख जिल्ला अधिकारी	
४.	६६औँ अन्तर्राष्ट्रिय मानव	२०७१/८/१५	मानव अधिकारको	

(१६४) राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग वार्षिक प्रतिवेदन २०७१/२०७२

क्र.स.	विषय	मिति र स्थान	सहभागिता	कैफियत
	अधिकार दिवस मनाउने सम्बन्धमा सरोकारवालाहरूबिच छलफल	आयोगको कार्यालय, जुम्ला	क्षेत्रमा कार्यरत सङ्घसंस्थाका प्रमुख एवम् प्रतिनिधिहरू गरी २० जना	
५.	लैङ्गिक हिंसाविरुद्धको १६ दिने अभियान र महिलाहरूको अवस्था विषयक अन्तर्क्रिया	२०७९/८/१७ खलङ्गा, जुम्ला	सरकारी, राजनीतिक दल, नागरिक समाज, महिला र मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत सङ्घसंस्थाका प्रमुख एवम् प्रतिनिधि एवम् सञ्चारकर्मी	आयोग, महिला तथा बालबालिका कार्यालय लगायतका महिला अधिकारकर्मी क्षेत्रमा कार्यरत सङ्घसंस्थाबिच सहकार्य
६.	६६ औं अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार दिवसको अवसरमा जुम्ला बजार सरसफाइ	२०७९/८/२० खलङ्गा, जुम्ला	सरकारी, राजनीतिक दल, नागरिक समाज, मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत सङ्घसंस्थाका प्रमुख एवम् प्रतिनिधि र सर्वसाधारण गरी २५० जना	
७.	६६ औं अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार दिवस समारोह तथा ज्याली	२०७९/८/२४ खलङ्गा, जुम्ला	सरकारी, राजनीतिक दल, नागरिक समाज, मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत सङ्घसंस्थाका प्रमुख एवम् प्रतिनिधि, सञ्चारकर्मी र सर्वसाधारण	आयोग, सरकारी तथा गैरसरकारी निकायहरूबिच सहकार्य
८.	स्वास्थ्य सवालमा सञ्चारमाध्यममा आएका समाचारहरूको बारेको सरोकारवाला निकायको ध्यानाकर्षण सम्बन्धमा छलफल	२०७९/१०/२९-२९ मुगु, हुम्ला, कालिकोट र जुम्ला	सरकारी, राजनीतिक दल, नागरिक समाज, मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत सङ्घसंस्थाका प्रमुख एवम् प्रतिनिधि, सञ्चारकर्मी	
९.	स्वास्थ्य सवालमा सञ्चारमाध्यममा आएका समाचारहरूको बारेको सरोकारवाला निकायको	२०७९/१०/२९-२९ मुगु	सरकारी, राजनीतिक दल, नागरिक समाज, मानव अधिकारको	

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग वार्षिक प्रतिवेदन २०७९/२०७२ (१६५)

क.स.	विषय	मिति र स्थान	सहभागिता	कैफियत
	ध्यानाकर्षण सम्बन्धमा छलफल		क्षेत्रमा कार्यरत सङ्घसंस्थाका प्रमुख एवम् प्रतिनिधि, सञ्चारकर्मी	
१०.	स्वास्थ्य सवालमा सञ्चारमाध्यममा आएका समाचारहरूको बारेको सरोकारवाला निकायको ध्यानाकर्षण सम्बन्धमा छलफल	२०७१/१०/२१-२९ हुम्ला	सरकारी, राजनीतिक दल, नागरिक समाज, मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत सङ्घसंस्थाका प्रमुख एवम् प्रतिनिधि, सञ्चारकर्मी	
११.	स्वास्थ्य सवालमा सञ्चारमाध्यममा आएका समाचारहरूको बारेको सरोकारवाला निकायको ध्यानाकर्षण सम्बन्धमा छलफल	२०७१/१०/२१-२९ कालिकोट	सरकारी, राजनीतिक दल, नागरिक समाज, मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत सङ्घसंस्थाका प्रमुख एवम् प्रतिनिधि, सञ्चारकर्मी	
१२.	स्वास्थ्य सवालमा सञ्चारमाध्यममा आएका समाचारहरूको बारेको सरोकारवाला निकायको ध्यानाकर्षण सम्बन्धमा छलफल	२०७१/१०/२१-२९ जुम्ला	सरकारी, राजनीतिक दल, नागरिक समाज, मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत सङ्घसंस्थाका प्रमुख एवम् प्रतिनिधि, सञ्चारकर्मी	
१३.	१०५ औं अन्तर्राष्ट्रिय नारी दिवसको अवसरमा ज्याली	२०७१/११/२४ खलङ्गा, जुम्ला	सरकारी, राजनीतिक दल, नागरिक समाज, महिला मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत सङ्घसंस्थाका प्रमुख एवम् प्रतिनिधि, सञ्चारकर्मी र सर्वसाधारण	महिला तथा बालबालिका कार्यालय जुम्लासँग सहकार्य
१४.	समग्र मानव अधिकार उपभोगको अवस्थाका सम्बन्धमा स्थानीय सेवाग्राहीसँग छलफल	२०७१/११/३० बड्की गाविस	सरकारी, राजनीतिक दल, नागरिक समाज, मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत सङ्घसंस्थाका प्रमुख एवम् प्रतिनिधि, सञ्चारकर्मी	
१५.	मानव अधिकार राष्ट्रिय	२०७२/१/३१	सरकारी,	

(१६६) राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग वार्षिक प्रतिवेदन २०७१/२०७२

क.स.	विषय	मिति र स्थान	सहभागिता	कैफियत
	कार्ययोजना कार्यान्वयनका सम्बन्धमा छलफल	कालिकोट	राजनीतिक दल, नागरिक समाज, मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत सङ्घसंस्थाका प्रमुख एवम् प्रतिनिधि, सञ्चारकर्मी	
१६.	मानव अधिकार राष्ट्रिय कार्ययोजनासम्बन्धी अभिमुखीकरण	२०७२/२/३ मान्मा कालिकोट	सरकारी निकायमा कार्यरत सङ्घसंस्थाका प्रमुख एवम् प्रतिनिधि	
१७.	मानव अधिकार राष्ट्रिय कार्ययोजना कार्यान्वयन सम्बन्धमा छलफल	२०७२/२/३ मुगु	सरकारी, राजनीतिक दल, नागरिक समाज, मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत सङ्घसंस्थाका प्रमुख एवम् प्रतिनिधि, सञ्चारकर्मी	
१८.	मानव अधिकार राष्ट्रिय कार्ययोजनासम्बन्धी अभिमुखीकरण	२०७२/२/३ गमगढी, मुगु	सरकारी निकायमा कार्यरत सङ्घसंस्थाका प्रमुख एवम् प्रतिनिधि	
१९.	सञ्जाल सुदृढीकरणका लागि पत्रकार तथा अधिकारकर्मीसँग छलफल	२०७२/३/१८ खलङ्गा, जुम्ला		

विभिन्न सङ्घसंस्थाद्वारा आयोजित कार्यक्रममा सहभागिता

क.सं	विवरण	जम्मा सङ्ख्या
१	पमुख अतिथि/विशेष अतिथि/अतिथि	-
२	सहभागी	२९
३	स्रोत व्यक्ति	५
जम्मा		३४

अनसूची-८
आयोगबाट जारी प्रेस नोट, प्रेस विज्ञप्ति र पत्रकार सम्मेलन

केका, ललितपुर

क्र. स.	मिति	शीर्षक	कैफियत
१.	४ साउन, २०७१	गोदार घटनामा मारिएकाहरूको शव पहिचान	प्रेस नोट
२.	७ साउन, २०७१	धनुषा जिल्लाको तल्लो गोदारमा गरिएको शवोत्खननको सर्ङ्क्षिप्त प्रतिवेदन सार्वजनिक	प्रेस नोट
३.	२३ साउन, २०७१	राहत र पुनःस्थापना कार्य अझ प्रभावकारी बनाऊ	प्रेस विज्ञप्ति
४.	७ भदौ, २०७१	मानव अधिकार संरक्षणमा सम्बेदनशील हुन जोड	प्रेस नोट
५.	७ असोज, २०७१	पीडितहरूको न्यायको अधिकार सुनिश्चित गर, गंगामाया अधिकारीको जीवन रक्षा गर	प्रेस विज्ञप्ति
६.	८ असोज, २०७१	उपभोक्ताको अधिकार सुनिश्चित गर	प्रेस विज्ञप्ति
७.	१२ असोज, २०७१	उपभोक्ताको हितबारे छलफल उपभोक्ताको हक संरक्षण गर्न जोड	प्रेस नोट
८.	१३ असोज, २०७१	दर्शै-तिहार विदामा आयोगका कार्यालयहरू खुल्लै रहने	प्रेस विज्ञप्ति
९.	१३ असोज, २०७१	आयोगद्वारा बारा घटनाको अनुसन्धान सुरु	प्रेस विज्ञप्ति
१०.	कात्तिक ३, २०७१	आयोगका नवनियुक्त पदाधिकारीहरूद्वारा पदभार ग्रहण मानव अधिकारको संरक्षण र सम्बर्द्धनमा समर्पित हुने प्रतिबद्धता	प्रेस नोट
११.	३ कात्तिक, २०७१	आयोगका पदाधिकारीहरूद्वारा प्रहरी हिरासत कक्षको अनुगमन थुनुवा कक्षको भौतिक अवस्था सुधार्न निर्देशन	प्रेस नोट
१२.	५ कात्तिक, २०७१	आयोगका पदाधिकारीहरूद्वारा गंगामाया अधिकारीसँग भेट अधिकारी परिवारको न्याय प्राप्तिका लागि आयोगले नेतृत्वदायी भूमिका खेल्ने	प्रेस नोट
१३.	१० कात्तिक, २०७१	आयोगद्वारा 'बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानबिन, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग' को सिफारिस समितिमा आयोगका सदस्य सुदिप पाठकलाई सिफारिस	प्रेस नोट
१४.	१६ कात्तिक, २०७१	आयोग घरघरमा मानव अधिकार पुऱ्याउनका लागि कार्ययोजना बनाएर अधि बढ्ने	प्रेस नोट
१५.	१७ कात्तिक, २०७१	पेशा र जातको आधारमा व्यक्तिलाई हेंच्याउने यथाशक्य छिटो अन्त्य हुनुपर्नेपरिपाटी यथाशक्य छिटो अन्त्य हुनुपर्ने	प्रेस नोट
१६.	१९ कात्तिक, २०७१	आयोगका पूर्वसदस्य, नागरिक समाजका प्रतिनिधि तथा मानव अधिकारकर्मीहरूद्वारा आयोगले विगतमा गरेका सिफारिसहरू कार्यान्वयनमा जोड	प्रेस नोट
१७.	२१ कात्तिक, २०७१	कारागार तथा हिरासत केन्द्रहरू मानव अधिकारमैत्री हुनुपर्ने	प्रेस नोट

(१६८) राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग वार्षिक प्रतिवेदन २०७१/२०७२

क्र. स.	मिति	शीर्षक	कैफियत
१८.	२५ कात्तिक, २०७१	'यातनामुक्त हिरासत' का लागि आयोग प्रयत्नशील	प्रेस नोट
१९.	२८ कात्तिक, २०७१	आयोगद्वारा नारा तयार 'घर घरमा मानव अधिकार, शान्ति र विकासको आधार'	प्रेस नोट
२०.	३० कात्तिक, २०७१	आपडगतामैत्री सोच, व्यवहार र कानून आवश्यक : अध्यक्ष	प्रेस नोट
२१.	१ मङ्सिर, २०७१	सशस्त्र द्वन्द्वबाट प्रभावित बालबालिकाहरूका लागि दीर्घकालीन कार्यक्रम ल्याउन आग्रह	प्रेस नोट
२२.	४ मङ्सिर, २०७१	चार जिल्लामा मानव अधिकारको अवस्थाबारे अनुगमन	प्रेस नोट
२३.	५ मङ्सिर, २०७१	छुवाछुतको अवस्था कायम रहनु देशकै लागि अभिशाप : अध्यक्ष	प्रेस नोट
२४.	९ मङ्सिर, २०७१	महिला हिंसा रोक्ने काम घरबाटै सुरु गर्नुपर्छ : अध्यक्ष	प्रेस नोट
२५.	१५ मङ्सिर, २०७१	आयोग मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार नियन्त्रणका विषयमा सम्बेदनशील: अध्यक्ष	प्रेस नोट
२६.	१९ मङ्सिर, २०७१	आयोगद्वारा राष्ट्रपतिसमक्ष वार्षिक प्रतिवेदन पेश सरकार र राजनीतिक दलहरू मानव अधिकारप्रति प्रतिबद्ध हुन आवश्यक : अध्यक्ष	प्रेस नोट
२७.	२२ मङ्सिर, २०७१	अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार दिवस मनाउन आयोगको आग्रह	प्रेस विज्ञप्ति
२८.	२३ मङ्सिर, २०७१	यौन हिंसामा संलग्नहरूलाई कानुनी कारवाही गर्न आवश्यक : अध्यक्ष	प्रेस नोट
२९.	२ पुस, २०७१	बालबालिकाको हत्या खेदजनक	प्रेस विज्ञप्ति
३०.	३ पुस, २०७१	खोपको अभाव समयमै हटाऊ	प्रेस विज्ञप्ति
३१.	७ पुस, २०७१	नन्दप्रसाद अधिकारीको दाहसंस्कारको व्यवस्था गर	प्रेस विज्ञप्ति
३२.	पुस १७, २०७१	ग्यासलगायत पेट्रोलियम पदार्थको आपूर्ति सहज बनाऊ	प्रेस विज्ञप्ति
३३.	१८ पुस, २०७१	आयोगद्वारा सुदूरपश्चिमाञ्चल क्षेत्रको मानव अधिकारको अवस्था अनुगमन मानव अधिकार संरक्षण र सम्बर्द्धनका लागि आवश्यक निर्देशन	प्रेस नोट
३४.	१९ पुस, २०७१	ज्येष्ठ नागरिकको समस्या समाधान गर	प्रेस विज्ञप्ति
३५.	पुस २०, २०७१	सशस्त्र द्वन्द्वकालीन समयमा भएका मानव अधिकार हननका घटनाबारे सिफारिस	प्रेस नोट
३६.	२२ पुस, २०७१	सिम्रौनगढ घटनाबारे सिफारिस	प्रेस नोट
३७.	२८ पुस, २०७१	महिला तथा बालबालिकामाथिको हिंसा अन्त्य गर	प्रेस विज्ञप्ति
३८.	२९ पुस, २०७१	आन्तरिक विस्थापितको समास्याबारे छलफल	प्रेस नोट
३९.	६ माघ, २०७१	संयमित बन	प्रेस विज्ञप्ति
४०.	६ माघ, २०७१	देशको शान्ति-सुरक्षा र मानव अधिकारको अवस्थाबारे गृह सचिव र सुरक्षा निकायका प्रमुखहरूसँग छलफल	प्रेस नोट

क्र. स.	मिति	शीर्षक	कैफियत
४१.	८ माघ, २०७१	आमसञ्चारमाथिको आक्रमण बन्द गर	प्रेस विज्ञप्ति
४२.	१४ माघ, २०७१	राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगका विगत सय दिन (२०७१ कार्तिक ३ देखि माघ १३ सम्म)	पत्रकार सम्मेलन
४३.	२८ माघ, २०७१	कारागार सुधारगृह बन्नुपर्ने	प्रेस नोट
४४.	३ फागुन, २०७१	स्थिति सहज बनाऊ	प्रेस विज्ञप्ति
४५.	४ फागुन, २०७१	आयोगद्वारा क्षेत्रीय कारागार अनुगमन, आवश्यक सुधारका लागि निर्देशन	प्रेस नोट
४६.	६ फागुन, २०७१	६ जिल्लाको मानव अधिकारको अवस्थाको अनुगमन र मानव अधिकारको सम्मान, संरक्षण र परिपालनाका सम्बन्धमा आवश्यक निर्देशन	प्रेस नोट
४७.	११ फागुन, २०७१	एसिड आक्रमण प्रकरण दोषीलाई कारबाहीको दायरामा ल्याऊ	प्रेस विज्ञप्ति
४८.	१३ फागुन, २०७१	महिला तथा बालबालिकामाथि हुने हिंसा अत्याका लागि विद्यमान कानूनको प्रभावकारी कार्यान्वयन हुनुपर्ने	प्रेस नोट
४९.	फागुन १५, २०७१	तीस दलीय गठनबन्धनको आसन्न विरोध प्रदर्शन सुरक्षा निकायका प्रमुख तथा तीस दलीय गठनबन्धनका प्रतिनिधिहरूसँग छलफल	प्रेस नोट
५०.	१६ फागुन, २०७१	तीस दलीय गठनबन्धनको जनशक्ति प्रदर्शन आयोगद्वारा अनुगमन शुरु, अवस्था सामान्य	प्रेस नोट
५१.	१६ फागुन, २०७१	तीस दलीय गठनबन्धनको जनशक्ति प्रदर्शन मानव अधिकारको पालना गर	प्रेस नोट
५२.	१८ फागुन, २०७१	पत्रकारमाथिको मुद्दाबारे आयोग सचेत	प्रेस विज्ञप्ति
५३.	१८ फागुन, २०७१	नागरिकको स्वास्थ्यसम्बन्धी हकको रक्षा गर	प्रेस विज्ञप्ति
५४.	२९ फागुन, २०७१	बारा घटनाबारे आयोगको चासो	प्रेस विज्ञप्ति
५५.	१ चैत, २०७१	अन्तर्राष्ट्रिय उपभोक्ता अधिकार दिवस उपभोक्ताको अधिकार स्थापित गर	प्रेस विज्ञप्ति
५६.	१० चैत, २०७१	बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानबिन आयोगले पीडितलाई आश्वस्त पार्नुपर्छ :अध्यक्ष	प्रेस नोट
५७.	१० चैत, २०७१	आगलागी पीडितको मानव अधिकार रक्षा गर	प्रेस विज्ञप्ति
५८.	११ चैत, २०७१	प्राडा गोविन्द केसीको आमरण अनसन प्रकरण: वार्ता र संवादको माध्यमबाट समस्या समाधान गर	प्रेस नोट
५९.	१८ चैत, २०७१	प्रा.डा. गोविन्द केसीको आमरण अनसन प्रकरण: वार्ता र संवादको माध्यमबाट तत्काल समस्या समाधान गर	प्रेस नोट
६०.	२२ चैत, २०७१	गौर घटनाबारेमा आयोगको ध्यानाकर्षण	प्रेस विज्ञप्ति
६१.	२३ चैत, २०७१	समाचारप्रति आयोगको ध्यानाकर्षण	प्रेस नोट
६२.	२४ चैत, २०७१	आगजनी एवम् तोडफोड बन्द गर	प्रेस विज्ञप्ति
६३.	३० चैत, २०७१	सार्क राष्ट्रमा हुने महिला, बालिका हिंसा रोकथाममा मानव अधिकार आयोगहरूको भूमिका	प्रेस विज्ञप्ति

(१७०) राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग वार्षिक प्रतिवेदन २०७१/२०७२

क्र. स.	मिति	शीर्षक	कैफियत
६४.	६ वैशाख, २०७२	अन्तर्राष्ट्रिय मिडिया मिशनद्वारा आयोगका पदाधिकारीसँग छलफल	प्रेस नोट
६५.	७ वैशाख, २०७२	आयोगको सिफारिस कार्यान्वयनमा जोड	प्रेस विज्ञप्ति
६६.	८ वैशाख, २०७२	जाजरकोटमा फैलिएको महामारी नियन्त्रणमा आयोगको चासो	प्रेस विज्ञप्ति
६७.	१४ वैशाख, २०७२	राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको भवन क्षतिग्रस्त	प्रेस नोट
६८.	१६ वैशाख, २०७२	वास्तविक महाभूकम्प पीडितले राहत नपाएको आयोगको निष्कर्ष	प्रेस नोट
६९.	१७ वैशाख, २०७२	महाभूकम्पको धक्काले आयोगको भवन क्षतिग्रस्त, जुनसुकै बेला भत्किन सक्ने	प्रेस नोट
७०.	२० वैशाख, २०७२	महाभूकम्प पीडितलाई प्रभावकारी रूपमा राहत वितरण गर्न आयोगको निर्देशन	प्रेस विज्ञप्ति
७१.	२२ वैशाख, २०७२	हरिहरभवनस्थित सबै कार्यालयहरूको व्यवस्थापन गर्न सरकारको ध्यानाकर्षण	प्रेस विज्ञप्ति
७२.	२४ वैशाख, २०७२	आयोग भूकम्प पीडितको अनुगमनमा सक्रिय	प्रेस विज्ञप्ति
७३.	१ जेठ, २०७२	भूकम्प प्रभावित केही जिल्लाहरूका वस्ती पहिरोको जोखिममा	प्रेस विज्ञप्ति
७४.	११ जेठ, २०७२	आयोगले यस वर्ष वार्षिकोत्सव नमनाउने	प्रेस नोट
७५.	१२ जेठ, २०७२	विश्व खाद्य कार्यक्रमले वितरण गरेको चामल गुणस्तरहीन रहेको आयोगको निष्कर्ष	प्रेस विज्ञप्ति
७६.	१८ जेठ, २०७२	धनुषा गोदार शवोत्खनन प्रतिवेदनको सङ्क्षिप्त प्रेस स्टेटमेन्ट -मैथली)	पत्रकार सम्मेलन
७७.	१९ जेठ, २०७२	निष्पक्ष ढङ्गबाट राहत वितरण गर्न सरकारको ध्यानाकर्षण	प्रेस विज्ञप्ति
७८.	२० जेठ, २०७२	नेपाल सरकारका सचिवहरूसँग छलफल, मनसुन अगावै भूकम्प प्रभावितहरूका लागि वासको व्यवस्था गर्न निर्देशन	प्रेस विज्ञप्ति
७९.	२४ जेठ, २०७२	गोरखाका १३ गाविसलाई सुरक्षित स्थानमा सार्न आयोगको आग्रह, कृष्ण प्रसाद अधिकारी हत्या बारे आयोगको चासो	प्रेस नोट
८०.	२७ जेठ, २०७२	भूकम्पपश्चात् देशको मानव अधिकारको स्थितिका बारेमा व्यवस्थापिका संसद् अन्तर्गतको सामाजिक न्याय तथा मानव अधिकार समितिसँग छलफल	प्रेस नोट
८१.	३२ जेठ, २०७२	भूकम्प पीडितलाई आयोगका अध्यक्ष, सदस्य तथा कर्मचारीद्वारा सहयोग	प्रेस नोट
८२.	६ असार, २०७२	बालबालिका र महिलाहरूको सुरक्षा, संरक्षण र निगरानीमा विशेष ध्यान पुऱ्याउन आयोगको आग्रह	प्रेस विज्ञप्ति
८३.	२१ असार, २०७२	भूकम्प प्रभावित थप नौ जिल्लाको अनुगमन सम्पन्न	प्रेस विज्ञप्ति
८४.	२७ असार, २०७२	आयोगद्वारा कारागार सुधार गर्न सरकारको ध्यानाकर्षण	प्रेस विज्ञप्ति
८५.	३० असार, २०७२	पीडितहरूको मानव अधिकार सुनिश्चित गर्न सरकारको ध्यानाकर्षण	प्रेस विज्ञप्ति

क्षेका, बिराटनगर

क्र. स.	मिति	शीर्षक	कैफियत
१.	११ माघ २०७१	बालकलाई प्रहरी हिरासतमा राखिएकोमा आयोगद्वारा पत्राचार	प्रेस नोट
२.	१० फागुन २०७१	कोशी अञ्चलका केही कारागार तथा हिरासतहरूको अनुगमनपश्चात् तयार गरिएको सङ्क्षिप्त प्रतिवेदन सार्वजनिक	पत्रकार सम्मेलन (नेपाल पत्रकार महासङ्घ, मोरङको सभाहलमा)
३.	४ असार २०७२	सार्वजनिक यातायातमा महिला तथा किशोरीविरुद्ध हुने दुर्व्यवहार एक अध्ययन : तथ्य सार्वजनिकीकरण	पत्रकार सम्मेलन

क्षेका, जनकपुर

क्र. स.	मिति	शीर्षक	कैफियत
१.	७ साउन २०७१	गोदार घटनाका पीडितहरूको मानव अवशेष हस्तान्तरण	पत्रकार सम्मेलन

क्षेका, धनगढी

क्र. स.	मिति	शीर्षक	कैफियत
१.	२४ भदौ २०७१	खाना पकाउने एलपी ग्यासको सहज आपूर्तिको लागि	प्रेस विज्ञप्ति

अनुसूची-९

गोदार घटनाको प्रतिवेदन/मा. अध्यक्षज्यूको मन्तव्य/वितरित चामल गुणस्तरहीन रहेको
प्रेस विज्ञप्ति/आर्थिक सहयोगसम्बन्धी प्रेस नोट/निर्णय कार्यान्वयनसम्बन्धी पत्र/कारागार
सुधारसम्बन्धी सिफारिस

धनुषा जिल्लाको तल्लो गोदारमा गरिएको शवोत्खननको
संक्षिप्त प्रतिवेदन

२०७१/४/७, जनकपुर (पत्रकार सम्मेलनमा वितरित)

शवोत्खनन अवधि:

पहिलो चरण : २०६७ भाद्र २१ देखि असोज २ सम्म

दोश्रो चरण: २०६७ फाल्गुण १ देखि ४ सम्म

१. पृष्ठभूमि

धनुषा जिल्ला जनकपुर न.पा.वडा नं. १० बस्ने वर्ष २४ का सञ्जीवकुमार कर्ण, ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष २३ का दुर्गेश लाभ, ऐ.ऐ. वडा नं.४ बस्ने वर्ष २१ का मञ्जलि भन्ने जितेन्द्र भा, कृथा गाविस वडा नं.१ बस्ने वर्ष १७ का प्रमोदनारायण मण्डल र दुहवी गाविस वडा नं.७ बस्ने वर्ष १७ का शैलेन्द्र यादव समेत ५ जनालाई वि.सं.२०६०/६/२१ गते जनकपुर न.पा.वडा नं.४ बाट सुरक्षाकर्मीले पक्राऊ गरी बेपत्ता पारिएको भनी पीडित परिवारका सदस्य जयकिशोर लाभद्वारा आयोगमा उजुरी दर्ता भएको थियो । सो सम्बन्धमा आयोगबाट उजुरीमाथि अनुसन्धान गरी निजहरूलाई सुरक्षाकर्मीले गैरन्यायिक हत्या गरेको ठहर गरी २०६४/१०/१५ गतेको निर्णयबमोजिम मानव अधिकार उल्लङ्घन कार्यमा संलग्न दोषीहरू तत्कालीन क्षेत्रीय प्रहरी इकाई कार्यालय जनकपुरका वरिष्ठ प्रहरी उपरीक्षक चुडाबहादुर श्रेष्ठ, जिल्ला प्रहरी कार्यालय धनुषाका तत्कालीन प्रहरी उपरीक्षक कुबेरसिंह राना, धनुषा जिल्ला धारापानी गाविसस्थित सैनिक ब्यारेक श्री नम्बर ९ बाहिनी फिल्डका तत्कालीन मेजर अनुप अधिकारी तथा धनुषा जिल्लाका तत्कालीन प्रमुख जिल्ला अधिकारी रेवतीराज काफ्लेमाथि अनुसन्धान गरी कानूनबमोजिम कारबाही गर्न र पीडितका परिवारलाई जनही तीन लाख रुपियाँका दरले क्षतिपूर्तिस्वरूप उपलब्ध गराउन आयोगले नेपाल सरकारलाई सिफारिस गरेकोमा हालसम्म पीडित परिवारले उक्त क्षतिपूर्ति र नेपाल सरकारले द्वन्द्वपीडितलाई प्रदान गरेको रु. एक लाख समेत गरी प्रति परिवार चार लाख रुपैयाँ राहतस्वरूप प्राप्त गरेको अवस्था छ । साथै, श्रावण ४ गते आयोगको रोहवरमा अन्तिम संस्कारकालागि नेपाल सरकारबाट प्रति परिवार रु. ४०,०००। उपलब्ध गराएको छ ।

२. शवोत्खनन प्रकृया र प्राप्त तथ्यहरू

- पीडित परिवारले जिल्ला प्रहरी कार्यालय धनुषामा दर्ता गरेको जाहेरी दर्खास्त उपर अनुसन्धानको क्रममा जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय धनुषाले २०६६/८/१० गते जिल्ला प्रहरी कार्यालय धनुषालाई शवोत्खनन गरी अनुसन्धान गर्न निर्देशन दिएकोमा उल्लेखित ५ जना युवाहरूको शव धनुषा जिल्लाको तल्लो गोदार गाविस वडा नं. ३ स्थित कमला नदीको किनारमा गाडिएको आशंका भएको भन्ने आयोगको अनुसन्धान टोलीको प्रतिवेदनको आधारमा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको मिति २०६७/४/२७ को निर्णयबाट उल्लेखित व्यक्तिहरूको शव गाडिएको आशंकित स्थानबाट शवोत्खनन गर्न नेपाल प्रहरीलाई निर्देशन दिने र आयोगबाट राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय विशेषज्ञहरूको सहयोग लिने निर्णय गरी नेपाल सरकार गृह मन्त्रालयलाई पत्राचार गरिएको थियो ।

- यस सम्बन्धमा नेपाल सरकारका गृहमन्त्री, मुख्य सचिव, सम्बन्धित मन्त्रालयका सचिवहरू, महान्यायाधिवक्ता, प्रहरी महानिरीक्षक सहितको उच्च अधिकारीहरूसँग २०६७ भाद्र १८ गते छलफल गरी आयोगको सहकार्यमा नेपाल प्रहरीबाट शवोत्खनन् गर्ने निश्चय भएको थियो । सो सम्बन्धमा भाद्र १९ गते मानव अधिकारकर्मी तथा नागरिक समाजका प्रतिनिधिहरूसँग पनि छलफल गरिएको थियो ।
- आयोगबाट राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय विशेषज्ञ एवं नेपाल प्रहरी भएको शवोत्खनन् टोली गठन गरी पहिलो चरणमा २०६७ भदौ २१ देखि असोज २ गतेसम्म तल्लो गोदारमा शवोत्खनन् गरी ४ वटा मानव अवशेष उत्खनन् गरिएको थियो । दोश्रो चरणमा २०६७ फागुन १ देखि ४ गतेसम्म शवोत्खनन् गरी बाँकी अर्को एउटा शव उत्खनन् गरिएको थियो ।
- पाँचवटा शव गाडिएको भनी आशंका गरिएको स्थानमा वैज्ञानिक विधिद्वारा ट्रेन्च बनाई मानव अवशेष खोज्ने कार्य गरिएको थियो । यसक्रममा कुल ६४ वटा “ट्रेन्च”, ९ वटा “एक्स्टेन्शन” र ४ वटा “ब्लक” खनेर आशंकित स्थानमा शव उत्खनन् गर्ने कार्य भएको थियो ।
- उत्खनन् गरिएका पाँचवटै मानव अवशेषहरूको पहिचानको लागि डी.एन.ए.परीक्षणसमेत गर्नुपर्ने हुनसक्ने भएकोले मारिएको भन्ने आशंका गरिएका व्यक्तिहरूका बाबु, आमा सहित १९ जना आफन्तजनहरूबाट विशेषज्ञद्वारा रगतको नमूना संकलन गरिएको थियो ।
- सबै मानव अवशेषको त्रि.वि.वि.महाराजगञ्ज क्याम्पस, फरेन्सिक विभागमा परीक्षण गरिएको थियो भने मानव अवशेषहरूको डी.एन.ए. परीक्षण Labrotary of Biology Department of Forensic Medicine Hjelt Institute University of Helsinki Finland मा भएको थियो । नेपाल सरकार, राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशालामा पीडितका आफन्तहरूबाट लिइएको रगतको डी.एन.ए. परीक्षण गरी हेलसिन्कीबाट प्राप्त मानव अवशेषहरूको डी.एन.ए.प्रतिवेदनसँग गरिएको तुलनात्मक विश्लेषणको आधारमा मृतकहरूको पहिचान भएको हो ।
- डी.एन.ए. प्रतिवेदनको विश्लेषणको आधारमा -
 - १) शंकित नमुना Body १ को जैविक आमा विमलादेवी हुनसक्ने सम्भावना ९९.८५२१ प्रतिशत रहेको । (जस अनुसार उक्त अवशेष सञ्जीवकुमार कर्णको भएको)
 - २) शंकित नमुना Body २ को जैविक आमा इन्दिरा भ्ना हुनसक्ने सम्भावना ९९.९९६६ प्रतिशत रहेको । (जस अनुसार उक्त अवशेष जितेन्द्र भ्ना को भएको)
 - ३) शंकित नमुना Body ३ को जैविक बाबु बौएराम यादव हुनसक्ने सम्भावना ९९.८५१३ प्रतिशत रहेको । (जस अनुसार उक्त अवशेष शैलेन्द्र यादवको भएको)
 - ४) शंकित नमुना Body ४ को जैविक बाबु राम औतार मण्डल हुनसक्ने सम्भावना ९९.९९९८ प्रतिशत रहेको । (जस अनुसार उक्त अवशेष प्रमोदनारायण मण्डलको भएको)
 - ५) शंकित नमुना Body ५ को जैविक आमा गायत्रीदेवी कर्ण हुनसक्ने सम्भावना ९९.५६७१ प्रतिशत रहेको । (जस अनुसार उक्त अवशेष दुर्गेश लाभको भएको)
- संकलन गरिएका व्यालेष्टिक प्रमाणहरूको परीक्षण केन्द्रीय प्रहरी विधि विज्ञान प्रयोगशालामा गरिएको थियो ।

- उत्खनन् गरिएका ५ वटा मानव अवशेषहरूमध्ये ४ वटा मानव अवशेषको टाउकोमा आँखा छोपिने गरी पट्टी बाँधिएको (Blindfold) अवस्थामा पाइएको थियो । एउटा मानव अवशेषमा टाउकोको पूरा भाग पाइएन ।
- उत्खनन् पछि विशेषज्ञबाट तयार गरिएको Forensic Anthropology Report ले पीडितहरूको मृत्युको कारण "The causes of death of the five (5) individuals are multiple gunshot wounds to the vertebral columns and skulls respectively / The manner of death of the five (5) individuals is homicide; the persons were shot by others using rifled firearms भनी उल्लेख भएको देखिन्छ ।
- शवोत्खनन् समेत भएको यस अनुसन्धानबाट मृतकहरूको पहिचान भएपश्चात आयोगबाट पीडितहरूसँग गरिएको परामर्शको क्रममा मृतकका परिवारहरूले यथासक्य चाँडो आफ्नो धर्म संस्कृति अनुरूप अन्तिम संस्कार गर्ने चाहना औपचारिक रूपमा व्यक्त गर्नुभएको हुँदा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग 'शवोत्खनन् मार्ग निर्देशिका, २०६९' दफा ४ (ग) को खण्ड ७ बमोजिम पीडित परिवारजनको सांस्कृतिक अधिकारको संरक्षणार्थ पीडित परिवारहरूको परामर्शमा बेपत्ता पारिएको दिन बुधवार नै पारी आज मिति २०७१ साल श्रावण ७ गते ती सबै मानव अवशेषहरू पीडितका परिवारहरूलाई बुझाउन आयोगले दिएको निर्देशन बमोजिम नेपाल सरकारले आजै जनकपुर देवी चौकमा मानव अवशेषहरू हस्तान्तरण गर्न लागेको हो ।

३. निष्कर्ष

- आयोगको पहलमा भएको अनुसन्धानबाट बेपत्ता पारिएका उल्लेखित पाँचै जना व्यक्तिहरूलाई सुरक्षाकर्मीले नियन्त्रणमा लिई गोली प्रहार गरी मारिएको पुष्टि हुन आई उनीहरूको अवस्था सार्वजनिक भएको छ ।
- उत्खनन् पछि विशेषज्ञबाट तयार गरिएको Forensic Anthropology Report ले पीडितहरूको मृत्युको कारण "The causes of death of the five (5) individuals are multiple gunshot wounds to the vertebral columns and skulls respectively / The manner of death of the five (5) individuals is homicide; the persons were shot by others using rifled firearms भनी उल्लेख भएकोले आफ्नो नियन्त्रणमा रहेका पाँचैजना पीडितहरूलाई सुरक्षाकर्मीले गोली प्रहार गरी मारेको स्पष्ट हुन आएको छ ।
- शव उत्खनन् गरिएका स्थानमा गोली र गोलीका खोकाहरू भेटिनुले मारिएका व्यक्तिहरूलाई शव गाडिएको स्थलमा नै गोली प्रहार गरी मारेर गाडिएको पुष्टि भएको छ ।
- टाउको सहित फेला परेका चारवटा मानव अवशेषहरूमा आँखामा पट्टी बाँधिएको (Blindfold) गरिएको पाइएकोले ती सबै व्यक्तिहरूलाई मनसायपूर्वक नै हत्या गरिएको कुरा स्पष्ट हुन आई गम्भीर मानव अधिकार हननको अवस्था रहेको पुष्टि हुन आएको छ र यस्तो कार्य मानव अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय कानून बमोजिम मानवता विरुद्धको जघन्य अपराध अन्तर्गत पर्ने देखिन्छ ।
- प्रहार गरिएका गोलीका खोकाहरूको परीक्षणबाट एसएलआर हतियारको प्रयोग भएको पुष्टि भएको छ, र सशस्त्रद्वन्द्वको क्रममा त्यसबखत त्यस्तो हतियार नेपाल प्रहरीले नभई नेपाली सेनाको प्रयोगमा रहेको स्पष्ट भएको हुँदा उक्त घटनामा तत्कालीन शाही नेपाली सेनाको प्रत्यक्ष संलग्नता देखिन आएको छ ।
- यी तथ्यहरूले शवोत्खनन् हुनुअघि नै आयोगलाई प्राप्त प्रमाणहरूको विश्लेषण गरी यस आयोगले नेपाल सरकारलाई २०६४ माघ १५ मा गरेको सिफारिशको थप पुष्टि

गरेको हुँदा उक्त घटनामा संलग्न दोषीहरूलाई अविलम्ब फौजदारी अभियोगमा कारवाही गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

- पीडितका परिवारहरूलाई आफ्नो परम्परा अनुसार आफन्तजनको अन्तिम संस्कार गर्ने अधिकार सुनिश्चित गर्दै उनीहरूको परिपूरण, न्याय र सम्मानको लागि थप कामहरू गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- मानव अधिकारको सम्मान र संरक्षणको लागि नेपाल सरकार, राजनीतिक दलहरू तथा नागरिक समाज बढी संवेदनशील र प्रतिबद्ध हुन आवश्यक देखिन्छ ।

अन्त्यमा, शवोत्खनन् कार्यमा क्रियाशील भई पीडितहरूको मानव अधिकार संरक्षणमा सहयोग पुऱ्याउने नेपाल सरकार, नेपाल प्रहरी, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय विशेषज्ञहरू, हेलसिन्की विश्व विद्यालय र जर्मन विकास संस्था, मानव अधिकारकर्मीहरू, नागरिक समाज, सञ्चारकर्मी, स्थानीय प्रशासन, आयोगका पूर्वसदस्यहरू, तल्लो गोदारका स्थानीय बासिन्दाहरू, संयुक्त राष्ट्रसंघीय मानव अधिकार उच्चायुक्तको कार्यालय तथा आइ.सी.आर.सी.प्रति आयोग आभार व्यक्त गर्दछ । खासगरी आफ्ना अति प्रिय तथा आफन्तजनहरू गुमाएको कठोर पीडाका बाबजुद सत्य तथा न्यायको निम्ति पीडित परिवारका सम्पूर्ण सदस्यहरूबाट देखाइएको उच्च धैर्यता र शवोत्खनन् कार्यमा आयोगलाई प्राप्त भएको सहयोग र सद्भावको लागि आयोग हार्दिक आभार व्यक्त गर्दै पीडित परिवारमा धैर्यधारण गर्ने शक्ति मिलास् र न्याय प्राप्तिको लागि सबै पक्षबाट पूर्ण सहयोग होस् भन्ने कामना गर्दै मृतकहरूप्रति आयोग भावपूर्ण श्रद्धाञ्जली व्यक्त गर्दछ र यस किसिमका घटनाहरूको भविष्यमा कुनै पनि बहानामा कतै पनि पुनरावृत्ति नहोस् भन्ने अपेक्षा गर्दछ ।

साथै, यस संक्षिप्त प्रतिवेदनलाई मैथिली र भोजपुरी भाषामा समेत अनुवाद गरी आयोगको वेबसाइटमा समेत राखिनेछ । धन्यवाद ।

सम्माननीय राष्ट्रपति डा. रामवरण यादवज्यू समक्ष आयोगका माननीय अध्यक्ष
श्री अनूप राज शर्माले आ.ब. २०७०-२०७१ को वार्षिक प्रतिवेदन पेश गर्दै दिनुभएको मन्तव्य

सम्माननीय राष्ट्रपति महोदय,
सर्वप्रथम म सम्माननीय राष्ट्रपतिज्यूमा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको वार्षिक प्रतिवेदन (आ.ब. २०७०-२०७१) पेश गर्न समय उपलब्ध गराइदिनु भएकोमा आयोगको तर्फबाट र व्यक्तिगत रूपमा हार्दिक आभार प्रकट गर्न चाहन्छु।

मानव अधिकारको क्षेत्र दिन-प्रतिदिन व्यापक हुँदै गइरहेको छ। हिजो मानव अधिकारको सूचीमा नरहेका विषयहरू आज मानव अधिकारका जल्दाबल्दा मुद्दा बन्न पुगेका छन्। सिद्धान्ततः मानव अधिकारको संरक्षण र सम्बर्द्धनको लागि राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा विभिन्न घोषणापत्र, महासन्धि एवम् संयन्त्रहरूको विकास भएको छ। यसका बाबजुद कार्यान्वयन पक्ष त्यति सन्तोषजनक हुन सकेको छैन। समग्रतामा मर्यादिन जीवनको अधिकार नै मानव अधिकार हो। जीवनको अधिकार सुरक्षित रहन सकेमात्र बाँकी अधिकारहरू उपभोग गर्न सक्ने अवस्था रहन्छ। मानव अधिकार देखिने, सुनिनेमात्र नभई अनुभूत गरिने विषय बन्नुपर्छ। यो अनुभूति प्रत्येक घरघरमा सबैको र सधैंको लागि हुनु पर्दछ। अन्यथा शान्ति र विकास टाढाको विषय बन्न पुग्छ।

पहिलो संविधानसभाबाट मुलुकले संविधान प्राप्त गर्न सकेन। संविधानसभाबाट संविधान निर्माणको लागि दोस्रो पटक निर्वाचन सम्पन्न भयो। राजनीतिक नेतृत्वबाट प्रतिवद्धता जाहेर गरिएको समयसीमाभित्र संविधान बन्ने आधारहरू अबै स्पष्ट हुनसकेका छैनन्। लम्बिदो सङ्क्रमणकाल तथा राजनीतिमा अपराधीकरण र अपराधमा राजनीतिकरण अवस्थाले दण्डहीनताको अवस्था अन्त्य हुन कठिन भएको छ। कानुनी शासन, लोकतन्त्र र मानव अधिकारका मूल्यमान्यताहरूलाई यसले असर पारेको छ। व्यवहारतः हेर्ने हो भने अहिले पनि सरकार र राजनीतिक दलहरू मानव अधिकारको संरक्षण र सम्बर्द्धनप्रति पूर्णतः प्रतिवद्ध हुन नसकेको अभाषा दिइरहेको छ।

आयोगले अनुगमन र अनुसन्धानपछि कार्यान्वयनको लागि गरेका सिफारिसहरूको कार्यान्वयन एउटा पक्ष कमजोर छ। सामान्यतः द्वन्द्वको क्रममा मानव अधिकार हनन र ज्यादतिविरुद्धका उजुरीउपर आयोगद्वारा गरिएका सिफारिसहरूमा क्षतिपूर्तिको विषयलाई भने सम्बोधन गरिएको स्थिति छ। कानुनी कारबाहीप्रति सरकार र राजनीतिक दलहरू पूर्ण प्रतिवद्ध हुन नसकेको अवस्था छ। अपवादबाहेक आरोपित व्यक्ति वा अधिकारीहरूमाथि कानुनी कारबाही हुन सकेको छैन। यसतर्फ सम्बन्धित निकायले कानुनी राजको अनुभूति दिलाउन विशेष पहल गर्नुपर्ने अवस्था छ।

संवैधानिक एवम् कानुनी प्रावधानअनुसार छुवाछुत, महिला हिंसा, जातीय विभेदजस्ता कुसंस्कारहरू गैरकानुनी एवम् दण्डनीय छन्। यसका बाबजुद अहिले पनि ती कुसंस्कार कुनै न कुनै स्वरूपमा समाजमा कलङ्को रूपमा रहेका छन्। व्यवहारतः सीमान्तकृत वर्गका मुद्दाहरूको सम्बोधन हुन सकेको छैन। बोक्सीको आरोपमा हत्या गर्ने, मानव मलमुत्र खुवाउने परिपाटी जिवितै छ। अन्तरजातीय विवाह, दाइजो नल्याएको वा कम ल्याएको कारण घरबाट निकाल्ने, कुटापिट गर्ने, जिउदै जलाउनेजस्ता सामाजिक कुरीति र अपराधबाट जन्मिएका अनादर र अपमानजनकजस्ता व्यवहार अहिले पनि जिवितै छन्। यस्ता आपराधिक प्रवृत्तिलाई निरुत्साहित र उन्मुलन गर्न ढिलाइ भइसकेको छ। सामाजिक

जनचेतनामा विशेष जोड र संवैधानिक/कानुनी प्रावधानलाई स्थापित संयन्त्रमार्फत र अपुग भएमा थप संयन्त्र निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्न आवश्यक छ । यसतर्फ नेपाल सरकार, सरकारका सबै निकाय, राजनीतिक दलहरू, नागरिक समाज र मानवअधिकारकर्मी, सञ्चारकर्मी एवम् सरोकारवालाहरूको भूमिका थप सशक्त हनुपर्ने अवस्था छ ।

आयोगले आफ्नो संवैधानिक र कानुनी दायित्वअनुरूप आफ्ना कामकारवाहीहरू अगाडि बढाउँदै आएको छ । यस वर्ष आयोगमा जम्मा २४० उजुरी दर्ता भएका छन् । जसमा हत्या, बेपत्ता, अपहरण, आप्रवासी कामदार, यातना, दुर्व्यवहार, कारागार/गैरन्यायिक थुना, धम्की, न्यायप्रशासन, सम्पत्ति कब्जा लगायतका विषय रहेका छन् । यस आर्थिक वर्षमा आयोगले मानव अधिकारसँग सम्बन्धित विभिन्न विषयलाई लिएर जम्मा २१६ पटक अनुगमन र मानव अधिकार उल्लङ्घन तथा ज्यादतिसम्बन्धी ४४७ उजुरीहरूमाथि अनुसन्धान सम्पन्न गरेको छ । यस अवधिमा आयोगबाट एकल र सहकार्यमा ३०० ओटा सम्बर्द्धनसम्बन्धी कार्यहरू भएको छ । आयोगले सरोकारवाला सङ्घसंस्थाहरूबाट आयोजित कार्यक्रममा विशेषज्ञ (स्रोतव्यक्ति)-को रूपमा पनि जम्मा ५१ ओटा कार्यक्रममा सहभागिता जनाएको छ । यस अवधिमा आयोगबाट प्रतिवेदन/पुस्तिका गरी १४ वटा सामग्रीहरू प्रकाशित भई वितरण गरिएको छ । यसबाहेक सविधानसभा निर्वाचनमा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको अपिल र अनुरोधसम्बन्धी प्रचारात्मक सामग्री, आयोगको चिनारी एवम् गतिविधि भल्कने पुस्तिका एवम् पोष्टरहरू प्रकाशनमा ल्याएको छ । विभिन्न विषयलाई समेटि ३८ पटक प्रेस-विज्ञप्ति, १५ वटा प्रेस-नोट र ४ वटा पत्रकार सम्मेलन सम्पन्न भएका छन् ।

सम्माननीय राष्ट्रपतिज्यू, आ.व. २०७०-७१ मा दुई महिनामात्र पदाधिकारीहरूको अवधि कायम रही त्यसपछि आयोग पूर्णतः कर्मचारीको भरमा अगाडि बढेको थियो । तथापि आयोगले विभिन्न उपलब्धि हासिल गरेको छ । राष्ट्रिय मानव अधिकार संस्थाहरूको अन्तर्राष्ट्रिय समन्वय समितिमा आफ्नो "ए" श्रेणीको हैसियत कायम राख्न आयोग सफल भएको छ । अनुगमन, अनुसन्धान र प्रवर्द्धनात्मक कार्यलाई आयोगले निरन्तरता दिँदै आएको छ । यी उपलब्धीका बाबजुद आयोग विभिन्न चुनौतीहरूबाट घेरिन पुगेको थियो । आयोग पदाधिकारीविहिन बन्नु, आयोगका सिफारिस प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन नहुनु, दण्डहीनताको अवस्था कायम रहनु, सङ्क्रमणकाल लम्बिनु आदिले गर्दा आयोगको काम कारवाहीलाई प्रभावित पारेको छ । दरबन्दीअनुसार कर्मचारीको परिपूर्ती हुन नसकी, न्यायिक अडचनसमेत आई कर्मचारीको पदपूर्तीलाई व्यवस्थित गर्न नसकी, सीमित कर्मचारीको भरमा आयोगका कामकारवाही सञ्चालन गर्नुपर्ने अवस्था छ । भौतिक संरचनाहरू समयसापेक्ष नहुनु, अन्तर्राष्ट्रिय जगतले पेरिस सिद्धान्तका कतिपय मर्महरूलाई आत्मसात गर्न नसकेको भन्ने विषयमा प्रश्न उठाउनु, आयोगको वार्षिक प्रतिवेदन व्यवस्थापिका संसद्मा छलफलमा नआउनु, लगायतका विषयहरू आयोगका चुनौतीको रूपमा रहेका छन् । यी चुनौतीलाई सम्बोधन गर्न आयोगले सरकार, राजनीतिक दल एवम् अन्य सम्बन्धित निकायको बारम्बार ध्यानाकर्षण गराउँदै आएको छ ।

अन्त्यमा, माथि उल्लिखित विषयलाई सम्बोधनको लागि सम्माननीय राष्ट्रपतिज्यूबाट विगतमा भै सदाशयतापूर्वक सहयोग प्राप्त हुने विश्वाससहित पुनः एक पटक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दै आफ्नो भनाइ अन्त्य गर्दछु । धन्यवाद ।

२०७१/८/१९

अनूप राज शर्मा
अध्यक्ष

**अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार दिवस, २०१४ को सन्दर्भमा राष्ट्रिय मानव अधिकार
आयोगका माननीय अध्यक्ष श्री अनुपराज शर्माले दिनुभएको मन्तव्यः**

सम्माननीय प्रधानमन्त्रीज्यू, सम्माननीय प्रधानन्यायाधीशज्यू तथा माननीय न्यायाधिशज्यूहरू, संविधान सभाअध्यक्षज्यू माननीय मन्त्रीज्यूहरू एवम् सभासदज्यूहरू, पूर्व-प्रधानमन्त्रीज्यूहरू, संवैधानिक निकायका पदाधिकारीज्यूहरू एवम् यस आयोगका पूर्व-पदाधिकारीज्यूहरू, महामहिम राजदूतज्यूहरू, राजनीतिक दलका नेता तथा प्रतिनिधिज्यूहरू, नागरिक समाजका प्रतिनिधिज्यूहरू, कानूनव्यवसायी, मानव अधिकार समुदाय, पत्रकार तथा व्यवसायी सङ्घसंस्थाका प्रतिनिधिज्यूहरू, आयोगका कर्मचारी तथा आमन्त्रित सम्पूर्ण अतिथिजनहरू ! मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र जारी भएको आज ६६ वर्ष पूरा भएको छ । सन् १९४८ डिसेम्बर १० तारेखको दिनले विश्वभरि नै मानव अधिकारको सन्दर्भमा ऐतिहासिक महत्त्व राख्दछ । यसै सन्दर्भमा अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार दिवसलाई स्मरण गर्दै गत वर्षहरूभै यस पटक पनि हामी यहाँ भेला भएका छौं । यस पुनित दिनले हामी सबैमा मानव अधिकार संस्कृतिको विकास गर्ने प्रेरणा प्रदान गरौं र मानव अधिकारको सन्दर्भमा हामीलाई सचेतना जगाओस् भन्ने शुभकामना व्यक्त गर्न चाहन्छु । सम्माननीयज्यू ! देश दस वर्षे सशस्त्र द्वन्द्वबाट शान्तितर्फ अवतरण गरेको आठ वर्ष व्यतित भइसकेको छ । सशस्त्र द्वन्द्वका अवशेषहरू र सङ्क्रमणकालीन न्यायको सन्दर्भलाई मानव अधिकारको दृष्टिबाट यथासक्य छिटो समाधान गर्दै लैजानु तथा दोस्रो संविधानसभाबाट देशमा दिगो शान्ति स्थापना र लोकतान्त्रिक संविधान जारी गर्ने दिशामा हामी सबैको सत्प्रयास, त्याग र उदार भावना अपरिहार्य छ । यही कुरालाई मनन गर्दै आयोगले गत वर्ष ७५ वटै जिल्लामा मानव अधिकारको दृष्टिकोणबाट संविधान सभानिर्वाचनको अनुगमन गरेको म यहाँ स्मरण गर्न चाहन्छु ।

आजको सन्दर्भमा मानव अधिकारको अवस्थालाई आयोगमा वा अन्य कुनै संस्थाहरूमा दर्ता हुन आउने उजुरीको सङ्ख्यालाई हेरेर मात्रै विश्लेषण गर्नु सर्वथा उपयुक्त हुँदैन । स्वतन्त्रता, समानता, मर्यादा र सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने मानिसका नैसर्गिक अधिकारहरूको उपयोगको स्थिति सबै कोणबाट हामीले मनन गर्न आवश्यक छ । देशको मानव अधिकारको सुचाङ्ग राम्रो हुनको लागि शान्तिसुरक्षा र दिगो विकास अपरिहार्य आवश्यकता हुन् । देशमा भएका मानव अधिकार आन्दोलनको प्रमुख लक्ष्य पनि समाजमा रहेका विभेदको अन्त्य गरी चरम गरिबी न्यूनीकरण र देशको चौतर्फी विकास गरी रोजगारीको सिर्जना गर्नु रहेको छ । आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारको पूर्ण प्रत्याभूतिबिना नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारको संरक्षण हुन नसकेको कुरा इतिहासबाट पाठ सिक्न जरुरी छ ।

त्यसैले आयोगले अब बन्न लागेको आफ्नो छ वर्षे रणनीतिक योजनामा समेत आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक अधिकारका अतिरिक्त जोखिममा परेका विशेष वर्ग महिला, बालबालिका अपाङ्गता दलित, तेस्रो लिङ्गी, पत्रकार र मानव अधिकार रक्षक, अल्पसङ्ख्यक, जनजाति र आदिवासी, कारगार हिरासतमा रहेका कैदीबन्दीसहित अपराध पीडितका अधिकारका विषयलाई विशेष प्राथमिकतामा राख्ने सोच बनाएको छ । आफ्नो भावी रणनीतिक योजना अन्तिम रूप दिन देशको पूर्वदेखि पश्चिमका कुनाकापचामा पुगी आमजनताका आवाजलाई समेट्ने प्रयासस्वरूप बागलुङ, पर्वत, कास्की, गोरखा, म्याग्दी, सोलुखुम्बु जिल्लाको परामर्श बैठक सम्पन्न गरी सुभावा सङ्कलन गरी सकेको छ । निकट भविष्यमै पूर्व ताप्लेजुङदेखि सुदुर पश्चिमका बाजुरा, बैतडीसम्म कार्यक्रम सञ्चालन हुन गइरहेको छ । यस अवसरमा म आमजनसमूदाय, राज्यका निकाय, विकासका साभेदार

निकाय, नागरिक समाज, प्रबुद्ध वर्ग, पीडित लगायत सबै सरोकारवालासँग विशेष सहकार्यका लागि आह्वान गर्न चाहन्छु।

संयुक्त राष्ट्रसङ्घले यस बर्ष “Human Rights365” नारा तयार गरेको सन्दर्भमा आयोगले पनि आगामी ६ वर्षको लागि “सबैको लागि घर-घरमानव अधिकार, शान्ति र विकासको आधार” नारा तय गरी लागू गरेको छ। यथार्थमा मानव अधिकार प्रत्येक व्यक्ति र समुदायले अनुभूत गर्न पाउनुपर्ने विषय भएको हुँदा यसतर्फ सबै पक्षको गम्भीर ध्यान जान जरुरी छ। यो आयोगको मात्र एकल नारा नभएर सम्पूर्ण नागरिक समाज तथा सरकारका सबै अङ्गहरूको सामूहिक नारा बन्न जरुरी छ। आयोगले आफ्नो ६ वर्षे रणनीतिक योजनामार्फत यस नारालाई मूर्तरूप दिने प्रयास गर्नेछ। देश विकासका हरेक पहलुसँग मानव अधिकारका विषय स्वतः गाँसिनुपर्ने हुन्छ, जसबाट दिगो विकास सम्भव हुन सक्दछ। कानुनी राज्य, सुशासन र दण्डहीनताको अन्त्यको स्थिति मानव अधिकार र लोकतन्त्रको पर्याय भएको हुँदा राज्यका प्रत्येक अङ्ग यसको लागि प्रभावकारी रूपमा क्रियाशील हुन जरुरी छ। लैङ्गिक असमानता, महिलामाथि हुने हिंसा र दुर्व्यवहार, यातना, मानव बेचबिखनविरुद्ध अभियान नै चलाउन तथा शिक्षा, स्वास्थ्य, आवासजस्ता आधारभूत विषयवस्तुमा सम्पूर्ण मानव समुदायको सहज पहुँचका लागि प्रभावकारी कदम चाल्न आवश्यक छ। मुलुकको प्रतिकूल परिस्थितिका कारण सम्मानपूर्ण व्यवहारबाट वञ्चित सम्पूर्ण उपभोक्ताहरूको अधिकारलाई आफ्नै अधिकार सम्झी मर्यादित व्यवहार गर्न जरुरी छ। यसको साथै मानव अधिकारको विद्यमान अवस्थामा समयसापेक्ष सुधार ल्याउने अभिप्रायले नेपाल सरकारले २०७१ साउनदेखि लागू गरेको चौथो पञ्च वर्षीय मानव अधिकार राष्ट्रिय कार्ययोजनाको सफल कार्यान्वयनका लागि सामूहिक स्वामित्व लिई राज्यका सम्पूर्ण निकायलगायत सबैले आ-आफ्नो तहबाट आवश्यक योगदान पुऱ्याउन आवश्यक छ। यस अवसरमा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगबाट उक्त कार्ययोजनाको अनुगमन गर्ने जिम्मेवारीलाई निश्चय नै पूरा गर्नेछ। आयोगका विगतमा भएका सम्पूर्ण सिफारिसहरूको पूर्ण कार्यान्वयन गर्ने तर्फ नेपाल सरकारले गम्भीरताका साथ ध्यान पुऱ्याउने छ भन्ने विश्वास व्यक्त गर्न चाहन्छु। साथै मानव अधिकारको विश्वव्यापी आवाधिक समीक्षा सन्दर्भमा सरकारले प्रतिबद्धता गरेका विषयहरूको कार्यान्वयन अवस्था सन्तोषजनक नरहेको र अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकारसम्बन्धी महासन्धि/सन्धिहरूको समयमा नै प्रतिवेदन हुन नसकेको विषयलाई पनि सरकारले गम्भीर रूपमा लिन ढिलाइ भइसकेको छ।

सम्माननीयप्रधानमन्त्रीज्यू तथा अतिथिज्यूहरू ! देशमा मानव अधिकारको संरक्षण तथा सम्बर्द्धन र त्यसको प्रभावकारी कार्यान्वयनको स्थिति सुनिश्चित गर्नु संवैधानिक कर्तव्य भएको यस आयोगले विभिन्न प्रकारका भौतिक पूर्वाधार लगायतका चुनौतिहरू सामना गर्नुपरिरहेको छ। अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा हुने यस आयोगको स्तर वर्गीकरणले यस देशको मानव अधिकारको अवस्थासमेतलाई सङ्केत गर्ने म यहाँ निवेदन गर्न चाहन्छु। यसको स्वायत्तता र स्वतन्त्रताको विषय अन्तर्राष्ट्रिय मञ्चमा अक्सर छलफलको विषय बन्ने गर्दछ। विगतमा १३ महिनाको अवधिसम्म आयोगमा पदाधिकारीहरू नहुँदा यहाँ कार्यरत कर्मचारीहरूले कठिन परिस्थितिको सामना गर्दै, यसको प्रभावकारितालाई कायम राख्दै आएको कुरा उल्लेख गर्न चाहन्छु। उहाँहरू र आयोगका नवनियुक्त आयुक्तहरूको समेत प्रयासले आयोगलाई ‘क’ श्रेणीमा यथावत राख्न सफल भएकोमा म सबै कर्मचारीहरूलाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु। यस कार्यको लागि अन्तर्राष्ट्रिय समुदायको योगदान र

शुभेच्छाको पनि म कदर गर्न चाहन्छु । नागरिक आन्दोलनको सतत् प्रयासमा स्थापित यस आयोगको आधारस्तम्भ सम्पूर्ण नागरिक समाज, मानव अधिकारकर्मी तथा सञ्चार-जगत भएकाले सबै सरोकारवालाहरूमा मानव अधिकारको संरक्षण र सम्बर्द्धन मा विगतमाभै यथेष्ट सहयोग र सहकार्यको अपेक्षा गर्दछु । सबै सुरक्षा संयन्त्र, सरकारी निकायहरू, राजनीतिक दलहरू, पेशागत सङ्घसङ्गठन एवम् बुद्धिजीवी वर्गले मानव अधिकार संस्कृतिको विकास गर्दै मानव-मर्यादा उच्च राख्न आ-आफ्नो स्थानबाट यथेष्ट सहयोग पुऱ्याउनुहुने नै छ भन्ने विश्वास व्यक्त गर्न चाहन्छु । अन्त्यमा, आफ्नो व्यस्तताको बावजुद अमूल्य समय दिनुभएकोमा प्रमुख अतिथि सम्माननीय प्रधानमन्त्री श्री सुशील कोइराला तथा आमन्त्रित सम्पूर्ण महानुभावहरूमा हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दै विदा हुन्छु ।
धन्यवाद !

४ मङ्सिर, २०७१ ललितपुर, नेपाल

प्रेस विज्ञप्ति
(आमसञ्चारका माध्यममा तत्काल उपयोगको लागि)
२०७२ ज्येष्ठ १२ गते

विश्व खाद्य कार्यक्रमले वितरण गरेको चामल गुणस्तरहीन रहेको आयोगको निष्कर्ष

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगबाट काभ्रेपलाञ्चोक जिल्लामा गएको अनुगमन टोलीले विश्व खाद्य कार्यक्रमले उपलब्ध गराई नेपाल रेडक्रस सोसाईटीद्वारा भूकम्प पीडितलाई वितरण गरिएको चामल गुणस्तरहीन पाएको छ ।

आयोगका सदस्यद्वय मोहना अन्सारी र गोविन्द शर्मा, पौड्यालको नेतृत्वमा गएको अनुगमन टोलीले महादेवस्थानको समाजसेवा भवनमा भण्डारण गरी राखिएको चामल गुणस्तरहीन रहेको पाएको हो ।

उक्त चामल खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण विभागमा परीक्षण गराएपछि नेपाल सरकारले चामलको लागि तोकेको अनिवार्य गुणस्तरानुरूप नरहेको ल्याबको प्रतिवेदनमा “**टुकेको चामलको मान नेपाल सरकारले चामलको लागि तोकेको अनिवार्य गुणस्तर अनुरूप नरहेको देखिएको छ**” ।

खाद्य ऐन, २०२३ को दफा ३ ले गुणस्तरहीन खाद्य पदार्थ वितरण गर्न रोक लगाएको छ । समाजसेवा भवनमा रहेको चामलको भण्डारणको अवलोकन गर्दा स्वस्तिक, सुरज चामल, उत्पादक ठाकुर एग्रो इण्डस्ट्रिज लेखिएको पहेंलो बोरा र सादा सेतो प्लाष्टिकको बोरामा चामल भण्डारण गरि राखेको पाइएको थियो ।

पहेलो बोरामा उत्पादन मिति मे, २०१५ र उपभोग मिति उत्पादन भएको मितिले ६ महिना भित्र प्रयोग गरी सक्नु पर्ने समेत उल्लेख भएको र नाङ्गो आखाँले हेर्दा समेत कालो रंगको झण्डै आधा कनिका मिसावट रहेको आयोगको अनुगमनबाट देखिएको छ ।

चामलको उपभोगको सम्बन्धमा अनुगमन टोलीले स्थानीय बासिन्दाहरूसँग प्रतिक्रिया लिँदा चामल पकाएपश्चात अमिलो, तितो, खाँदा स्वाद नमिठो र नराम्रो बास्ना आउने त्यसकारण स्थानीय बासिन्दाले कुँडोमा मिसाएको भन्ने कुरा बताएका थिए ।

बालबालिकाले उक्त चामलको भात खाएपछि भ्वाडापखाला भएर जीवनजल खाएको बताएका थिए । मानिसको स्वास्थ्य तथा जीवनसँग सम्बन्धित खाद्यान्नमा खेलवाड गर्ने संस्थाहरूलाई कानूनी दायरामा ल्याई कारवाही गर्न आयोग सरकारको ध्यानाकर्षण गराउँछ । आयोगले यस अघि २०६६ सालमा विश्व खाद्य कार्यक्रमबाट जाजरकोट जिल्लामा वितरित खाद्यन्न गुणस्तरहीन भएको ठहर गरी नेपाललाई आवश्यक कारवाहीको लागि सिफारिस गरेको थियो ।

मोहना अन्सारी
सदस्य तथा प्रवक्ता

प्रेस नोट
(आमसञ्चारका माध्यममा तत्काल उपयोगको लागि)

२०७२ ज्येष्ठ ३२ गते

आयोगका अध्यक्ष, सदस्य तथा कर्मचारीहरूद्वारा भूकम्प प्रभावितलाई आर्थिक सहयोग,
रु. १ लाख ५ हजार ३ सय ३४ रुपैया हस्तान्तरण ।

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगका अध्यक्ष, सदस्य तथा कर्मचारीहरूले १ लाख ५ हजार ३ सय ३४ रुपैया भूकम्प प्रभावितहरूको सहयोगार्थ स्थापना भएको प्रधानमन्त्री दैविक प्रकोप उद्धार कोषमा हस्तान्तरण गर्नुभएको छ ।

आयोगका अध्यक्ष तथा सदस्यहरूको रु ५१,१९६/- र आयोगको केन्द्रीय कार्यालय, क्षेत्रीय कार्यालयहरू जनकपुर, नेपालगंज, पोखरा, विराटनगर, धनगढी तथा उपक्षत्रीय कार्यालयहरू बुटवल, जुम्ला, खोटाङका सम्पूर्ण कर्मचारीहरूको रु ५४,१३८/- गरी जम्मा १ लाख ५ हजार ३ सय ३४ रुपियाँ भूकम्प प्रभावितहरूको सहयोगार्थ स्थापना भएको प्रधानमन्त्री दैविक प्रकोप उद्धार कोषमा हस्तान्तरण गर्नुभएको छ ।

वैशाख १२ र २९ गते गएको भूकम्प तथा त्यसपछि आइरहेको पराकम्पका कारण मानिसहरूको घर भत्किएर खुला चौरमा बस्न बाध्य भएपछि उनीहरूको सहयोगार्थ रकम हस्तान्तरण गरिएको हो ।

साथै भूकम्प प्रभावित जिल्लाहरूमा भूकम्प पीडितहरूको मानव अधिकारको अवस्था सम्बन्धमा आयोगले अनुगमन गरिरहेको छ । प्रारम्भिक अनुगमनबाट प्राप्त तथ्यहरूको आधारमा यसअघि नै नेपाल सरकार, राजनीतिक दलहरू तथा नागरिक समाजलाई आवश्यक सुझाव तथा सिफारिस समेत गरेको छ ।

मोहना अन्सारी
सदस्य तथा प्रवक्ता

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग National Human Rights Commission of Nepal

केन्द्रीय कार्यालय (Central Office)

हरिहर भवन, पुल्चोक, ललितपुर (Harihar Bhawan, Pulchowk, Lalitpur, Nepal)

सं. नं. २०७६२-००४१

श्री प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय
सिंहदरवार, काठमाण्डौ।

मिति:-२०७२/१/२२

विषय :- निर्णय कार्यान्वयन गरिदिने बारे

यही वैशाख १२ गते आएको विनाशकारी भूकम्पको कारण ललितपुर पुल्चोकस्थित हरिहरभवन क्षतिग्रस्त भएको सन्दर्भमा मिति २०७२ साल वैशाख २२ गते मंगलवारका दिन राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगका माननीय अध्यक्ष श्री अनुपराज शर्माज्युको समुपस्थितिमा यस भवनमा रहेका आयोग, प्रतिष्ठान तथा सरकारी कार्यालयका प्रमुख तथा प्रतिनिधिहरूको उपस्थितिमा बसेको बैठकबाट यस हरिहरभवन परिसरस्थित राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग, राष्ट्रिय न्यायिक प्रतिष्ठान, निजामती किताबखाना तथा नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयका सम्पूर्ण भवनहरू वैशाख १२ गतेको विनाशकारी भूकम्पका कारण क्षतिग्रस्त भएको र भवन विभागका प्राविधिक तथा सुरक्षा निकाय समेतबाट उक्त कार्यालय रहेका भवनहरू जुनसुकै अवस्थामा भन्कन सक्ने भई प्रयोग गर्न नमिल्ने भनी रातो स्टिकर समेत टाँसी दिएकाले भवन प्रयोगमा आउन सक्ने अवस्था नभएको हुँदा भवनको अवस्थाका बारेमा नेपाल सरकारलाई जानकारी गराई तत्कालीन र दीर्घकालीन व्यवस्थापनका लागि तपशिल बमोजिमको कार्य गरिदिन नेपाल सरकारलाई अनुरोध गर्ने निर्णय भएको छ :

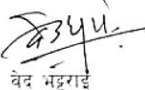
तपशील

१. सबै कार्यालयका भवनभित्र जान सक्ने अवस्था नरहेको हुँदा सम्पूर्ण सामान, महत्वपूर्ण पुस्तक लगायतका दस्तावेजहरूलाई यथासक्य छिटो सुरक्षित रूपमा बाहिर निकाली दिन,
२. निकालिएका सामानहरूलाई सुरक्षित रूपमा राख्ने व्यवस्था मिलाई दिन,
३. अस्थायी रूपमा तत्कालै कार्यालयहरूको दैनिक कार्यसञ्चालनका लागि भवनको व्यवस्था मिलाई दिन,
४. क्षतिग्रस्त हरिहर भवनलाई संरक्षण गरिराख्न संभव नभएकोले तत्कालै विनिर्माण (Dismantle) गरी सोही स्थानमा सबै कार्यालयहरूलाई पुग्ने गरी नयाँ भवन निर्माण गरिदिन।

अतः माथि उल्लेखित निर्णय यथाशीघ्र कार्यान्वयन गरी सोको जानकारी यस आयोगलाई उपलब्ध गराईदिन निर्णयानुसार अनुरोध गरिन्छ।

बोधार्थ तथा कार्यार्थ

- श्री गृह मन्त्रालय, सिंहदरवार।
- श्री कानून मन्त्रालय, सिंहदरवार।
- श्री शिक्षा मन्त्रालय, सिंहदरवार।
- श्री सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, सिंहदरवार।
- श्री राष्ट्रिय न्यायिक प्रतिष्ठान, हरिहरभवन।
- श्री निजामति किताबखाना, हरिहरभवन।
- श्री नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालय, हरिहरभवन।

वेद भट्टराई
का.म.सचिव

श्री प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय
सिंहदरवार, काठमाडौं

विषय : कारागार सुधार सम्बन्धमा

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगले नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १३२ र राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग ऐन, २०६८ को दफा ४ (१) (क) नम्बर समेतका आधारमा देशका विभिन्न कारागारहरू र हिरासत कक्षहरूको अनुगमन गरेको छ। अनुगमनबाट प्राप्त देहायका तथ्यहरूको आधारमा निम्न लिखित सुझावहरू कार्यान्वयनकालागि राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको २०७२।३।२७ को निर्णयानुसार पठाइएको व्यहोरा अनुरोध गरिन्छ।

१. कारागार कार्यालय खोटाङ

१. नव निर्मित कारागारको पुरुष वार्डको दक्षिण पूर्वतर्फको कोठाहरूमा Flower Wall चिरा-चिरा (Cracks) देखिएको। पुरुष वार्ड अगाडिको आँगनमा चिराहरू देखिएको र दक्षिणतर्फ आधाजति भाग भासिन गएको। कारागारको महिला र पुरुषवार्डको बिचमा रहेको पर्खालमा पनि चिराहरू देखिएको। पुरुषवार्डमा जस्तै महिला वार्डमा पनि चिरा-चिरा (Cracks) देखिएकोले कारागारको भौतिक अवस्थामा सुधार गर्नुपर्ने।
२. भवनको गुणस्तरको सम्बन्धित निकायले अनुगमन गरी कारवाही प्रकृया अगाडी बढाउनुपर्ने।
३. कारागार निर्माण गर्दा ढलको उचित व्यवस्थापन नगरेको पाइएकाले ढलको उचित व्यवस्थापन र सुधार गरिनुपर्ने। ढल फुटेका कारण गन्हाउने र फोहोरमैला देखिएका कारण विभिन्न रोग फैलन सक्ने हुँदा सावधानीको लागि किटनासक औषधीहरूको प्रयोग गरी कारागारको वातावरणमा सुधार गरिनुपर्ने।
४. कारागारको विभिन्न समयमा माननीय न्यायाधीश तथा अन्य सम्बद्ध निकायबाट भएका निरीक्षणको क्रममा भएका निर्देशनहरूको पूर्णरूपमा कार्यान्वयन गरिनुपर्ने।
५. कारागारको बजेटमा आवश्यकता अनुसार वृद्धि गरी बजेटको अभावमा देखिएका समस्या समाधान गर्नुपर्ने।
६. विभिन्न रोजगारमूलक सीप विकास तालिमको व्यवस्था गरिनुपर्ने।
७. कैदीवन्दीहरूलाई स्वस्थकर खाना तथा स्वास्थ्य र सरसफाइसम्बन्धी चेतना तथा शिक्षा प्रदान गरिनुपर्ने।
८. बजारभाउ अनुरूप कैदीहरूलाई उपलब्ध गराइदै आएको सीदा तथा दैनिक खर्च र चाडपर्व खर्चस्वरूप दिइने रु. ३००/ वापतको रकममा समयसापेक्ष वृद्धि गरिनुपर्ने।
९. पर्याप्त खेलकुद सामग्री तथा शैक्षिक सामग्रीहरूको व्यवस्था हुनुपर्ने।
१०. कारागारको कम्पाउण्ड तथा भान्सा वरिपरि ढल थुनिनुका साथै न्यायमा सहज पहुँचका लागि नेपाल सरकार तथा सम्बन्धित निकायसँग समन्वय र पहल गर्नुपर्ने।

११. कारागार ऐन २०१९ को दफा ६ बमोजिम देवानी र फौजदारी मुद्दाका कसुरदारहरूलाई छुट्टाछुट्टै राख्नका लागि आवश्यक व्यवस्था मिलाउन नेपाल सरकारलाई सिफारिस गर्नुपर्ने ।

२. केन्द्रीय कारागार, जगन्नाथ देवल, काठमाडौं (भूकम्प गएपश्चात गरिएको अनुगमन)

१. करीब १५० जति बन्दीहरू अट्ने ठूलो पालहरूको तुरुन्त प्रबन्ध गराइदिनुपर्ने ।
२. भत्किएको पर्खाल र सुरक्षा पोष्टको मर्मत सम्भार ७ दिनमा गनुपर्ने ।
३. भूकम्पबाट भत्किएको र चर्किएको अवस्थाका भवनहरूको प्राविधिक निरीक्षण तुरुन्त गराउनु पर्ने र सो अनुरूप सुभावका आधारमा सुरक्षाको यथोचित प्रबन्ध गरिनुपर्ने ।
४. करिब २२० जना बस्न मिल्ने भत्किएको भवनमा रहँदै आएका बन्दीहरू असुरक्षित रूपमा खुल्ला ठाउँमा बसेकोमा उचित वैकल्पिक स्थानमा बस्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्ने ।
५. केन्द्रीय कारागारका बन्दीहरूको लागि म्याट्रेस लगायतका बस्न आवश्यक पर्ने सामानहरूको प्रबन्ध गरिनुपर्ने ।
६. कारागारमा पहिलेदेखि रहेका दीर्घ रोगीहरूको वीर अस्पतालमा उपचार भइरहेकोमा भूकम्पपश्चात् सोबाट घाइते भएकाहरूको अधिक चापले गर्दा निजहरूको उपचारमा समस्या भएकोले त्यस्ता बन्दीहरूको प्रभावकारी उपचारको प्रबन्ध मिलाउनुपर्ने ।
७. सार्वजनिक मुद्दा अन्तर्गत पुर्पक्षको लागि थुनामा रहेका बन्दीहरूको सम्बन्धमा प्रमुख जिल्ला अधिकारीले यथाशीघ्र मुद्दाको टुङ्गो लगाइदिनुपर्ने ।
८. जगन्नाथ देवल मन्दिर, Civil Trade Centre बाट जोखिम रहेका भवनहरूको जोखिमको मूल्याङ्कन गरिनुपर्ने ।
९. कारागार भत्केर मृत्यु भएका व्यक्तिहरूको आफन्त पत्ता लगाई शव हस्तान्तरण एवम् सरकारद्वारा घोषणा गरिएका किरिया खर्च लगायत राहत उपलब्ध गराउनुपर्ने ।

३. कारागार कार्यालय ओखलढुङ्गा

१. दरबन्दीअनुरूप कारागारमा कर्मचारीहरू खटाउनुपर्ने । कारागार प्रशासनमा संरचना र दरबन्दी अनुरूप नियमित रूपमा कर्मचारीहरू नवस्ने गरेकाले कारागारजस्तो संवेदनशील निकायमा नियमितरूपमा कर्मचारी बस्ने र त्यस्को नियमित अनुगमनको व्यवस्था गर्नुपर्ने ।
२. जिल्ला तहमा प्रमुख जिल्ला अधिकारीहरू संवेदनशील भएको नपाईएको तथा कारागारका कर्मचारीहरूलाई जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा काजमा राखी कैदीबन्दीहरू बिमारी हुँदासमेत पत्र लेख्न सुरक्षा निकायका कर्मचारीले पटक-पटक टेलिफोन गरी बोलाउनुपर्ने अवस्था पाइएको र कारागारका कैदीबन्दीमाथि गरिने व्यवहारमा हेलचेक्रयाई गर्ने गरेको पाइएकाले त्यस्ता विषयहरूमा थप संवेदनशील हुन सम्बन्धित निकायहरूलाई सचेत गराउने ।

४. कारागार कार्यालय म्याग्दी

१. कारागारमा क्षमताभन्दा अत्यधिक कैदीबन्दीहरू राखिएको देखिँदा त्यसको समुचित व्यवस्थापन गर्न नेपाल सरकारलाई सिफारिस गर्ने ।

२. कारागारमा खटिने कर्मचारी र सुरक्षाकर्मीहरूलाई अनिवार्य रूपमा कैदीबन्दीका मानव अधिकारसम्बन्धी तालीम प्रदान गर्ने व्यवस्था मिलाउन सिफारिस गर्ने ।
३. कारागार भवन नयाँ भएता पनि कैदी तथा बन्दीहरू क्षमताभन्दा बढी भएको कारण सुत्न, बस्न समस्या रहेको । कारागारमा शौचालय, खानेपानीको समस्या रहेको पाइएकोले उचित व्यवस्था मिलाउन सिफारीस गर्नुपर्ने ।
४. पचास प्रतिशत कैद भुक्तान गरेका असल चालचालन भएका कैदीबन्दीहरूलाई कारागार ऐन तथा नियमावलीबमोजिम रिहा गर्ने व्यवस्था मिलाउन ।

५. कारागार कार्यालय सोलुखुम्बु

१. दरबन्दीअनुरूप कारागारमा कर्मचारीहरू खटाउनुपर्ने । कारागार प्रशासनमा संरचना र दरबन्दीअनुरूप नियमित रूपमा कर्मचारीहरू नबस्ने गरेकाले कारागार जस्तो संवेदनशील निकायमा नियमित रूपमा कर्मचारी बस्ने र त्यस्को नियमित अनुगमनको व्यवस्था गर्नुपर्ने ।
२. कारागार कार्यालयमा स्वास्थ्यकर्मीहरूको दरबन्दी भए पनि स्वास्थ्यकर्मीको अभावमा कैदीबन्दीहरूमा विभिन्न स्वास्थ्यसम्बन्धी समस्याहरू देखा परिरहेका कारण दरबन्दीअनुरूपका स्वास्थ्यकर्मीहरूलाई पदस्थापनका लागि आवश्यक पहल गर्ने ।

६. भुम्का कारागार, सुनसरी

१. कैदीबन्दीहरूलाई औपचारिक शिक्षा प्रदान गर्न विद्यालय स्थापना गर्नुपर्ने ।
२. कैदीबन्दीहरूले सञ्चालन गर्दै आएका सीपमूलक व्यवसायलाई उद्योग विभागमा दर्ता गर्नुपर्ने ।
३. कारागारमा गुनासो पेटिका राख्नुपर्ने तथा सजाय छुटका लागि गरिएका सिफारिसको बोधार्थ आयोगलाई पनि दिनुपर्ने ।

७. कारागार कार्यालय पर्वत र बागलुङ

कारागारमा क्षमताभन्दा बढी कैदी तथा बन्दीहरू रहेको । धेरै पुरानो कारागारका भवनहरू जीर्ण रहकोले तुरुन्त नयाँ भवन निर्माण गर्न पहल गर्ने र पुरानो भवनहरूलाई मर्मतसम्भार गर्नुपर्ने । आर्थिक वर्ष २०७०/७१ सम्म पत्रपत्रिकाहरू उपलब्ध हुने गरेकोमा अहिले आएर पत्रपत्रिका उपलब्ध नभएकोले तुरुन्त यसको व्यवस्था गरिनुपर्ने । खानेपानी, शौचालय र सुत्नको लागि समस्या रहेकोले सोको व्यवस्था गर्नुपर्ने । बन्दी तथा कैदीहरूको हक अधिकारसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय कानुनहरूले तोकेको मापदण्ड पूरा गर्ने गराउने ।

८. महानगरीय प्रहरी परिसर, हनुमानढोका

हिरासतमा राख्नुपूर्व गर्नुपर्ने स्वास्थ्य परीक्षणका लागि महानगरीय प्रहरी परिसर काठमाडौं र वीर अस्पतालबिच समन्वय गरी २४ सै घण्टा स्वास्थ्य परीक्षण गर्न सकिने वातावरण मिलाउने ।

९. कारागार कार्यालयहरू मकवानपुर, पर्सा, पाल्पा, नवलपरासी र चितवन

१. पर्सा, नवलपरासी र पाल्पा जिल्लाका कारागारमा क्षमताभन्दा बढी कैदीबन्दी राखिएको तथा जीर्ण र भत्किएको भवनमा समेत कैदीबन्दीहरू बस्नुपरेकाले

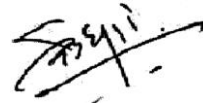
जुनसुकै बेला ती भवनहरू भत्केन सक्ने हुँदा भवनहरूको मर्मत र पुनर्संरचना गरी कैदीबन्दीहरूलाई सुरक्षित स्थानमा स्थानान्तरण गर्न पहल गर्नुपर्ने ।

२. नवलपरासी जिल्लामा निर्माणाधीन कारागार भवनको निर्माण कार्य यथाशीघ्र सम्पन्न गर्न पहल गर्नुपर्ने ।

उल्लेखित सुझावहरू सहितको प्रतिवेदनउपर छलफल भई देहायबमोजिम नेपाल सरकारसमक्ष सिफारिस गरिएको छ :

- (१) अधिकांश कारागारका भवनहरू जीर्ण रहेकोले नयाँ कारागार भवन निर्माण गर्नुपर्ने र नयाँ भवन निर्माण नभएसम्मका लागि पुरानो भवनलाई मर्मतसम्भार गर्नगराउन, भूकम्पको कारण भूकम्प प्रभावित क्षेत्रका कारागारहरू भत्किएका, जीर्ण अवस्थामा रहेको कारण कैदीबन्दीको जीवन नै जोखिममा रहेकोले जोखिमको मूल्याङ्कन गरी जोखिमयुक्त अवस्थामा बसिरहेका कैदीबन्दीहरूको सुरक्षित स्थानान्तरणको लागि आवश्यक प्रबन्ध गर्न/गराउन ।
- (२) २०७२ वैशाख १२ गते गएको भूकम्पका कारण मृत्यु भएका कैदीबन्दीहरूका परिवारलाई नेपाल सरकारको नियमबमोजिम राहत क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउन ।
- (३) कारागार कार्यालयहरूमा दरबन्दीअनुसारका कर्मचारी खटाउनुपर्ने र जिम्मेवार निकायबाट कारागारको समय-समयमा अनुगमन गरी सुझाव दिनुपर्ने साथै दिएको सुझावको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न/गराउन ।
- (४) कैदीबन्दीहरूलाई उपलब्ध गराइदैं आएको दैनिक रु. ४५ र आश्रित बालबालिकाको लागि उपलब्ध गराइदैं आएको रु. १० अत्यन्तै न्यून रहेकोले महंगीसमेतको मूल्याङ्कन गरी समयानुकूल उक्त रकम वृद्धि गर्न ।
- (५) ढल निकास नभएका कारागारहरूमा ढल निकासको प्रबन्ध गर्त तथा कारागारको वातावरण सफा राख्न उचित प्रबन्ध गर्न ।
- (६) कारागारमा रहेका कैदीबन्दीहरूलाई सीपमूलक तालीम प्रदान गर्नुपर्ने र कारागारभित्र उत्पादित सामग्रीहरूकोलागि कानुनी प्रकृया पूरा गरी बजारको व्यवस्था गर्न ।
- (७) स्वास्थ्य परीक्षणमा समस्या देखिएका हिरासत तथा कारागार कार्यालयका थुनुवा, कैदीबन्दीहरूको स्वास्थ्य परीक्षण गर्ने वातावरण मिलाउन ।
- (८) कानूनबमोजिम कैद मिनाहा गर्न योग्य कैदीबन्दीहरूलाई बिना भेदभाव कैदमुक्त गर्न गर्ने प्रकृयाको थालनी गर्न र सम्बन्धित कारागार कार्यालयले यसरी सिफारिस गरिएको विवरण राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगलाई समेत तत्काल उपलब्ध गराउन ।
- (९) पुर्पक्षका लागि थुनामा रहेका थुनुवाहरूको मुद्दालाई प्राथमिकतामा राखी सुनुवाइ गर्न/गराउन ।
- (१०) नेपालका सबै कारागार कार्यालयहरूमा कैदीबन्दीहरूको फोटोसहितको अभिलेख राख्न, सुझाव वा उजुरी पेटीका तथा कैदीबन्दीहरूले पालना गर्नुपर्ने आचारसंहिता प्रष्ट बुझिने र देखिने स्थानमा राख्ने व्यवस्था मिलाउन ।

बोधार्थ तथा कार्यार्थ : श्री गृह मन्त्रालय सिंहदरवार, काठमाडौं
श्री कारागार व्यवस्थापन विभाग कालिकास्थान, काठमाडौं

वेदप्रसाद भट्टराई
का.मु. सचिव

अनुसूची-१०

Participation of Commissioner and staff members in International Programme

S.N.	Name of Programme	Date of Programme and Venue	Name of participate
1.	ICC of NHRIs 28th Meeting	9-17 March 2015 Geneva, Switzerland	Hon'ble chairperson Anup Raj Sharma
2.	–International Media Conference –ICC of NHRIs 28th Meeting	–27-28 January 2015 Islamabad, Pakistan –9-17 March 2015 Geneva, Switzerland	Hon'ble member Sudip Pathak
3.	1) ICC of NHRIs 28th Meeting 2) Regional Convergence on "Towards a South Asian Human Rights Mechanism: Prospects and Challenges"	1) 9-17 March 2015 Geneva, Switzerland 2) Bangladesh, Dhaka	Hon'ble member Mohana Ansari
4	19th Annual Meeting of APF Workshop: Using Geospatial Technologies to Support Human Rights Documentation and Litigation	3-5 September, 2014, New Delhi, India 8-9 Dec, 2014.	Act. Secretary Bed Prasad Bhattarai
5.	Workshop on the Role of NHRIs in Promoting and Protecting the Rights of LGBTI in APF and Regional Dialogue on LGBT and Intersex Person's Rights and Health	24--27 February 2015 Bangkok	Director Subarna Karmacharya
6.	Regional Conference on "Towards a South Asian Human Rights Mechanism: Prospects and Challenges	17-18 Nov. 2014 NHRC, Dhaka, Bangladesh	Deputy Director Yagya Prasad Adhikari
7.	Advance Human Rights Education Program	11-13 June, 2014, New Delhi	HR Officer Surya Deuja
8.	Human Rights Policy Development	June 19 to July 09, 2014, Korea	HR Officer Ghanashyam Bhandari
9.	25th South Asia Teaching Session (SATS) on International Humanitarian Law (IHL)	18-23, September, 2014 Kathmandu	HR Officer Uma Joshi
10.	APF Blended Learning Course on Business and Human Rights	4-8 May 2015, Thailand Thl	HR Officer Suresh Malla HR Officer Loknath Bastola
11.	Expert workshop on the Development of Standards regarding	4-5 September 2014 Geneva, Switzerland	HR Officer Shyam Babu Kafle

राष्ट्रीय मानव अधिकार आयोग वार्षिक प्रतिवेदन २०११/२०१२ (१६९)

S.N.	Name of Programme	Date of Programme and Venue	Name of participate
	Archives in the contest of the Right to Know		
12.	APF Blended-learning Course on Women and Girls Human Rights. 27 Jan - 28 Feb, 2015 Online and 13-13 April 2015 Face-to-Face workshop in Kathmandu	27 Jan - 28 Feb, 2015, Kathmandu, Nepal	–HR Officers– Sarita Gyawali, Nitu Gartuala, Kamal Thapa Kshetri and Kalpana Jha AF–Lok Nath Ghimire and Khim Lal Subedi
13.	Workshop on the Social Integration and the Rights of Older Persons in the Asia Pacific Region	1-3 July 2014, Thailand (Postponed to later this year) (Sept 30-Oct 2, 2014 reschedule)	HR Officer Basudev Bajagain
14.	Human Rights Policy Development	June 19 to July 09, 2014, Korea	HR Officer Ghanashyam Bhandari
15.	RWI - Conference for Human Rights Libraries in South and Southeast Asia	20-22 May 2015, Bangkok	AF. Khimananda Basyal/ Mohan Kafle

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग

संविधान, २०७२ अर्ध-१ प्रारंभ

आर्थिक वर्ष २०७१/७२ को नेपाल सरकार श्रमिक, कृषक, कर्मचारी आदि विवरण

बजेट उपरोधिक नं. २ नाम: २१४००१३ चारखर्क

वर्ष	आयोजना/कार्यक्रमको नाम	मूल बजेट		वृद्धि बजेट		कुल बजेट		विवरण	वर्ष	माथी	वर्ष माथी परको बाकी		कुल माथी बजेटको कुल
		रु	पा	रु	पा	रु	पा				रु	पा	
२०११	लक्ष	३,१५०,०००.००	०.००	३,१५०,०००.००	०.००	६,३००,०००.००	०.००	३,१५०,०००.००	०.००	३,१५०,०००.००	०.००	०.००	३,१५०,०००.००
२०१२	मार्गी भन्ना	३,१५०,०००.००	०.००	३,१५०,०००.००	०.००	६,३००,०००.००	०.००	३,१५०,०००.००	०.००	३,१५०,०००.००	०.००	०.००	६,३००,०००.००
२०१३	संसार मन्त्रालय	३,१५०,०००.००	०.००	३,१५०,०००.००	०.००	६,३००,०००.००	०.००	३,१५०,०००.००	०.००	३,१५०,०००.००	०.००	०.००	९,४५०,०००.००
२०१४	अप्य माडा	३,१५०,०००.००	०.००	३,१५०,०००.००	०.००	६,३००,०००.००	०.००	३,१५०,०००.००	०.००	३,१५०,०००.००	०.००	०.००	१२,६००,०००.००
२०१५	संघानत तथा मर्मत सभार	३,१५०,०००.००	०.००	३,१५०,०००.००	०.००	६,३००,०००.००	०.००	३,१५०,०००.००	०.००	३,१५०,०००.००	०.००	०.००	१५,७५०,०००.००
कुल	कुल	१५,७५०,०००.००	०.००	१५,७५०,०००.००	०.००	३१,५००,०००.००	०.००	१५,७५०,०००.००	०.००	१५,७५०,०००.००	०.००	०.००	६३,०००,०००.००

सभार गर्ने:

हस्ताक्षर:

नाम: विवेक शर्मा

पद: संघानत

मिति: २०७२/०८/०९

विवरण गर्ने:

हस्ताक्षर:

नाम: विष्णु प्रसाद शर्मा

पद: संघानत

मिति: २०७२/०८/०९

सीटुल गर्ने:

हस्ताक्षर:

नाम: जेष्ठम्वर शर्मा

पद: का.म. संविध

मिति: २०७२/०८/०९

सा.प.पु.वि.स.प.स.प.

संविधान, २०७२

अध्यापक

संविधान, २०७२

अध्यापक

संविधान, २०७२

अध्यापक

संविधान, २०७२

अध्यापक

संविधान, २०७२

अध्यापक

संविधान, २०७२

अध्यापक

संविधान, २०७२

अध्यापक

संविधान, २०७२

अध्यापक

संविधान, २०७२

अध्यापक

संविधान, २०७२

अध्यापक

संविधान, २०७२

अध्यापक

संविधान, २०७२

अध्यापक

संविधान, २०७२

अध्यापक

संविधान, २०७२

अध्यापक

संविधान, २०७२

अध्यापक

संविधान, २०७२

अध्यापक

संविधान, २०७२

अध्यापक

संविधान, २०७२

अध्यापक

संविधान, २०७२

अध्यापक

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग

आर्थिक वर्ष २०७१/७२ को नेपाल सरकारको वार्षिक प्रतिवेदन

बजेट उपपार्षिक नं. २ नाम: २१०११४ पुन्यतबच्चं

सं.सं.स.का.नं. २०९

वर्ष	व्युत्पन्न वा प्राप्त रकम	आवक्य/आवक्यको नाम	पूरा विनियोजित बजेट	उत्पन्न बजेट			रकमानवबजेट			विवरण	वर्ष मध्ये विवरणको लागि			श्रीमान
				अ	ब	क	ख	ग	घ		च	द	ड	
२०७१	२११११	व्यक्तिगत तथा विकासवर्ष	१,४१०,०००.००											
२०७१	२११११	व्यक्तिगत तथा विकासवर्ष	२८,९१९,१००.००											
२०७१	२११११	व्यक्तिगत तथा विकासवर्ष	१,०००,०००.००											
		कुल सम्मान	२१,९१९,१००.००											

सहायक प्रमुख
नाम : विवेक कार्की
पद : सहायक प्रमुख
मिति : २०७१/०८/०९

सहायक प्रमुख
नाम : विष्णु प्रसाद शर्मा
पद : सहायक प्रमुख
मिति : २०७१/०८/०९

सहायक प्रमुख
नाम : विष्णु प्रसाद शर्मा
पद : सहायक प्रमुख
मिति : २०७१/०८/०९

सहायक प्रमुख
नाम : विष्णु प्रसाद शर्मा
पद : सहायक प्रमुख
मिति : २०७१/०८/०९

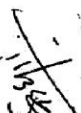
राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग
हरिहरभवन
राजद्वारा
आर्थिक वर्ष २०७१/७२

म.सं.प.फ.नं. १९३

सि.नं.	राजस्व शिर्षकको नम्बर	राजस्व शिर्षकको नाम	लगात	लगात कट्टा वा मिनाहा	कायमी लगात	लगाती	राजस्व आम्दानी			संचित कोष दाखिला			वाकी		गात आ.व.को नगाद मौज्जात दाखिला	कैफियत
							हसबती	जम्मा	गात आ.व.को भौचरयस आ.व.को भंजम्मा	गात आ.व.को	भौचरयस आ.व.को	लगात	नगाद			
१	१४२१२	लिलाम विक्री	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	
१	१४११२	बेरुजु						८७३००००			८७३००००					
								९६,२४०००			९६,२४०००					
जम्मा								१८३,५४०००			१८३,५४०००					

तयार गर्नेको सही :
नाम : कितान्द्र काकी
दर्जा : लेखापाल
मिति : २०७२/०८/०७

रजु गर्नेको सही :
नाम : विष्णुप्रसाद खरेल
दर्जा : सेखाधिकृत
मिति : २०७२/०८/०७

स्वीकृत गर्नेको सही :
नाम : वेदप्रसाद भट्टराई
दर्जा : का.मु.सचिव
मिति : २०७२/०८/०७

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग
हरिहरभवन
धरौटीको कोन्द्रय बा
आ.व. ०७१/७२

१. खात्याती

१.१ गत आ. व. सम्मको जिम्मेवारी सरेको रु. ९७,९५३९७
१.२ चालू आ. व. को रु. -
जम्मा रु. ९७,९५३९७

२. खर्च

२.१ सदर स्याहा भएको रु.
२.२ फिर्ता भएको रु. -

३. बेस्ता अनुसार बाँकी

३.१ नगद बाँकी रु.
३.२ बैकमा बाँकी रु. ९७,९५३९७

४. बैक अनुसार बाँकी रु. ९७,९५३९७

५. फरक रकम रु.

६. फरकपर्नाको कारण-

७. धरौटी खाता नं. - ख ३ बैक खाता नं. ०१८०-५१-००१६८५६

८. खाता रहेको बैक- नेपाल बैक लि. गावहाल, ल.पु.

तयार गर्नेको सही :
नाम-जितेन्द्र कार्की
दर्जा-लेखापाल
मिति : २०७२/०८/०७

रजु गर्नेको सही :
नाम : विष्णुप्रसाद खरल
दर्जा : लेखाअधिकृत
मिति : २०७२/०८/०७

स्वीकृत गर्नेको सही :
नाम : वेददप्रसाद भट्टराई
दर्जा : का.मु.सचिव
मिति : २०७२/०८/०७

का. मु. सचिव

National Human Rights Commission
 Haithabawan, Panchkhet, Lalitpur
 Yearly Financial Statement of fiscal year 2071/72

Income		Expenditure	
S.N	Income	Amount (Rs.)	Expenditure Amount
1	Opening Bank Balance	2,744,752.40	48,140.36
a	Others income-Saving account	867,455.21	48,140.36
b	OHCHR	100,121.45	
c	Plan Nepal	14,869.00	40,000.00
d	The Promotion of Human rights contribution to peace	48,140.36	1,000.00
e	Dignity and Justice for all detainees Project	1,614,166.38	34,825.71
2	Income	2,400,000.00	5.00
	Strengthening the capacity to implement HR plan and policies	2,400,000.00	5,400.00
3	Opening Advance	34,825.71	5,400.00
3.1	Jit	5.00	9,064.10
3.2	Expansion of outreach Projects	5,400.00	68.00
a	Regional office Nepalgunj	5,400.00	68.00
3.3	Nepal Bar Association(Asia Foundation)	9,064.10	1,924.61
3.6	OHCHR	68.00	1,924.61
a	Regional office Nepalgunj	68.00	18,364.00
3.7	Plan Nepal	1,924.61	6,796.00
a	Regional Office Biratnagar	1,924.61	11,568.00
3.8	IDP	18,364.00	3,373.00
a	Regional office Dhangadhi	6,796.00	5,096,612.04
b	Regional office Nepalgunj	11,568.00	867,455.21
4	Sapat of Plan to Save the Children	3,373.00	106,125.00
a	Others income-Saving account	867,455.21	
b	OHCHR	3,373.00	

Net expenditure

106,125.00

5	Opening Telephone Deposit		40,000.00	c Plan Nepal		14,869.00	
6	Opening Post box deposit		1,000.00	Strengthening the capacity to implement HR plan and policies		2,400,000.00	
				Dignity and Justice for all detainees Project		1,614,166.38	
Sub-Total			5,223,951.11	Sub-Total		5,223,951.11	

Prepared by
Rara Karmacharya
Finance Assistant

Checked by
Bishnu Kharel
Account Officer
लेखा अधिकृत

Approved by
Bed Prasad Bhattarai
Acting Secretary
का. म. सचिव

